

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Vodič kroz članak 6.
Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i
temeljnih sloboda

Pravo na pošteno suđenje (kazneni aspekt)

Ažuriran 31. kolovoza 2022.

Ovaj vodič pripremila je Tajništvo te on ne obvezuje Sud.

Izdavači ili organizacije koji žele prevesti i/ili reproducirati ovo izvješće ili dio ovog izvješća u tiskanom ili elektroničkom obliku trebaju se javiti na publishing@echr.coe.int za daljnje informacije o postupku odobravanja.

Ako želite provjeriti koji se prijevodi vodiča kroz sudsku praksu trenutno pripremaju, molimo pogledajte [Prijevodi u pripremi](#).

Ovaj vodič izvorno je sastavljen na engleskom jeziku. Redovito se ažurira, a posljednji je put ažuriran 31. kolovoza 2022. Može biti podvrgnut uredničkim izmjenama.

Vodiči kroz sudsku praksu dostupni su za preuzimanje na <https://ks.echr.coe.int/>. Za obavijesti o ažuriranju ove publikacije pratite račun Suda na Twitteru na <https://twitter.com/echrpublication>.

© Vijeće Europe / Europski sud za ljudska prava, 2022.

Prijevod i pravna redaktura provedena je u okviru Projekta „Promicanje vladavine prava i temeljnih prava kroz kvalitetno učenje na daljinu u hrvatskom pravosuđu“, koji sufinancira Europska unija iz Instrumenta tehničke podrške, a provodi Vijeće Europe u suradnji s Europskom komisijom

Sadržaj

Bilješka čitateljima	4
I. Opća razmatranja članka 6. u njegovom kaznenom aspektu	6
A. Osnovna načela.....	6
B. Odricanje.....	7
II. Opseg primjene: pojam „optužbe za kazneno djelo“	8
A. Opća načela.....	8
1. Postojanje „optužbe“	8
2. „Kaznena“ priroda optužbe.....	9
B. Primjena općih načela.....	10
1. Stegovni postupci.....	10
2. Upravni, porezni, carinski, financijski postupak i postupak iz prava tržišnog natjecanja te drugi posebni postupci	11
3. Politička pitanja.....	13
4. Protjerivanje i izručenje	13
5. Različite faze kaznenog postupka, pratećih postupaka i naknadnih pravnih sredstava.....	13
III. Pravo na pristup sudu	15
Ograničenja	15
1. Parlamentarni imunitet	15
2. Postupovna pravila	15
3. Pretpostavka izvršenja prethodne odluke	16
4. Druga ograničenja prava na pristup sudu.....	16
IV. Opća jamstva: institucionalne pretpostavke	18
A. Pojam „sud“	18
B. Zakonom ustanovljeni sud	19
1. Mjerodavna načela	19
2. Primjeri	20
C. Neovisnost i nepristranost.....	21
1. Neovisni sud.....	21
2. Nepristrani sud.....	23
V. Opća jamstva: postupovne pretpostavke	30
A. Poštenost	30
1. Učinkovito sudjelovanje u postupku.....	30
2. Jednakost stranaka u postupku i kontradiktorni postupak.....	31
3. Obrazloženje sudskih odluka	35
4. Pravo na šutnju i pravo osobe da ne inkriminira samu sebe	38
5. Postupak ocjene dokaza.....	40
6. Klopka	43

7. Načelo neposrednosti	47
8. Pravna sigurnost i različita sudska praksa	48
9. Štetan publicitet	49
10. Nagodba o priznanju krivnje	49
B. Javna rasprava.....	51
1. Načelo javnosti.....	51
2. Pravo na usmenu raspravu i prisutnost na raspravi	51
3. Iznimke od pravila javnosti	55
4. Javno izricanje presuda	57
C. Razumni rok	57
1. Određivanje duljine trajanja postupka	57
2. Ocjena razumnog roka	58
3. Nekoliko primjera	60
VI. Posebna jamstva	61
A. Pretpostavka nedužnosti (članak 6. stavak 2.).....	61
1. Područje primjene članka 6. stavka 2.	61
2. Štetne izjave	64
3. Negativna medijska kampanja	67
4. Sankcije za nepružanje informacija.....	67
5. Teret dokazivanja	67
6. Pretpostavke o činjenicama i o pravu	68
B. Prava obrane (članak 6. stavak 3.).....	69
1. Obavijest o prirodi i razlozima optužbe (članak 6. stavak 3. točka (a))	69
2. Priprema obrane (članak 6. stavak 3. točka (b))	72
3. Pravo braniti se sam ili uz pomoć branitelja (članak 6. stavak 3. točka (c)).....	75
4. Ispitivanje svjedoka (članak 6. stavak 3. točka (d))	84
5. Tumačenje (članak 6. stavak 3. točka (e))	94
VII. Izvanteritorijalni učinak članka 6.	97
A. Očito uskraćivanje pravde	97
B. „Stvarni rizik“: standard i teret dokazivanja	98
Popis citiranih predmeta.....	100

Bilješka čitateljima

Ovaj vodič jedan je u nizu vodiča kroz sudsku praksu koje je objavio Europski sud za ljudska prava (u daljnjem tekstu „Sud“, „Europski sud“ ili „Strasburški sud“) kako bi informirao pravne praktičare o najvažnijim presudama i odlukama koje je donio Strasburški sud. U vodiču se analizira i sažima sudska praksa donesena na temelju kaznenog aspekta članka 6. Europske konvencije o ljudskim pravima (u daljnjem tekstu: „Konvencija“ ili „Europska konvencija“). Čitatelji će u njemu naći ključna načela iz ovog područja kao i mjerodavne presedane.

Sudska je praksa citirana selektivno: riječ je o vodećim, značajnim i/ili nedavnim presudama i odlukama.*

Presude i odluke Suda ne služe samo za odlučivanje u predmetima pred Sudom već i općenitije za pojašnjenje, čuvanje i razvoj pravila koja proizlaze iz Konvencije, čime doprinose tome da države poštuju obveze koje su preuzele kao ugovorne stranke (*Irska protiv Ujedinjene Kraljevine*, stavak 154., i, nedavno, *Jeronovičs protiv Latvije* [VV], stavak 109.).

Stoga je zadaća sustava ustanovljenog Konvencijom odlučivati, u općem interesu, o pitanjima javne politike, čime se podižu opći standardi zaštite ljudskih prava i širi poznavanje jurisprudencije iz područja ljudskih prava diljem zajednice država potpisnica Konvencije (*Konstantin Markin protiv Rusije* [VV], 30078/06, stavak 89., ECHR 2012). Doista, Sud je naglasio ulogu Konvencije kao „ustavnog instrumenta europskog javnog poretka“ u području ljudskih prava (*Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi protiv Irske* [VV], stavak 156. i novije, *N.D. i N.T. protiv Španjolske*, [VV], stavak 110).

Protokol br. 15 uz Konvenciju nedavno je u Preambulu Konvencije dodao načelo supsidijarnosti. Ovo načelo “nameće zajedničku odgovornost državama i Sudu” u pogledu zaštite ljudskih prava, te nacionalne tijela i sudovi moraju tumačiti i primjenjivati domaće pravo na način koji omogućuje puno ostvarenje prava i sloboda zajamčenih Konvencijom i njenim Protokolima (*Grzęda protiv Poljske* [VV], stavak 324).

Ovaj vodič sadrži reference na ključne riječi za svaki citirani članak Konvencije i njezinih Dodatnih protokola. Pravna pitanja koja se rješavaju u svakom predmetu sažeta su u *Popisu ključnih riječi*, odabranih iz tezaurusa pojmova (u većini slučajeva) izravno iz teksta Konvencije i njezinih Protokola.

Baza podataka HUDOC sudske prakse Suda omogućuje pretraživanje po ključnim riječima. Pretraživanje s tim ključnim riječima omogućuje pronalaženje skupine dokumenata sa sličnim pravnim sadržajem (obrazloženje i zaključci Suda u svakom predmetu sažeti su ključnim riječima). Ključne riječi za pojedinačne predmete mogu se pronaći klikom na oznaku Case Details na HUDOC-u. Daljnje informacije o bazi podataka HUDOC i ključnim riječima potražite u *Vodiču za korisnike baze podataka HUDOC*.

* Citirana sudska praksa može biti na jednom ili oba službena jezika (engleskom ili francuskom) Suda i Europske komisije za ljudska prava. Ako nije drugačije naznačeno, sva upućivanja odnose se na presude o osnovanosti zahtjeva koje su donijeli vijeće ili Sud. Kratica „(odl.)“ znači da se citat odnosi na odluku Suda, a „[VV]“ da je predmet bio pred Velikim vijećem. Presude vijeća koje nisu postale konačne prije objavljivanja ovog ažuriranja označene su zvjezdicom (*).

Članak 6. Konvencije – Pravo na pošteno suđenje

„1. Radi utvrđivanja svojih prava i obveza građanske naravi ili u slučaju podizanja optužnice za kazneno djelo protiv njega svatko ima pravo da zakonom ustanovljeni neovisni i nepristrani sud pravično, javno i u razumnom roku ispita njegov slučaj. Presuda se mora izreći javno, ali se sredstva priopćavanja i javnost mogu isključiti iz cijele rasprave ili njezinog dijela zbog razloga koji su nužni u demokratskom društvu radi interesa morala, javnog reda ili državne sigurnosti, kad interesi maloljetnika ili privatnog života stranaka to traže, ili u opsegu koji je po mišljenju suda bezuvjetno potreban u posebnim okolnostima gdje bi javnost mogla biti štetna za interes pravde.

2. Svatko optužen za kazneno djelo smatrat će se nevinim sve dok mu se ne dokaže krivnja u skladu sa zakonom.

3. Svatko optužen za kazneno djelo ima najmanje sljedeća prava:

(a) da u najkraćem roku bude obaviješten, potanko i na jeziku koji razumije, o prirodi i razlozima optužbe koja se podiže protiv njega;

(b) da ima odgovarajuće vrijeme i mogućnost za pripremu svoje obrane;

(c) da se brani sam ili uz branitelja po vlastitom izboru, a ako nema dovoljno sredstava platiti branitelja, ima pravo na besplatnog branitelja, kad to nalažu interesi pravde;

(d) da ispituje ili daje ispitati svjedoke optužbe i da se osigura prisustvo i ispitivanje svjedoka obrane pod istim uvjetima kao i svjedoka optužbe;

(e) besplatnu pomoć tumača ako ne razumije ili ne govori jezik koji se upotrebljava u sudu.“

Ključne riječi za HUDOC

Parnični postupak (6) – Kazneni postupak (6) – Upravni postupak (6) – Ustavnosudski postupak (6) – Stegovni postupak (6) – Ovršni postupak (6) – Protjerivanje (6) – Izručenje (6)

1. Građanska prava i obveze (6-1): Utvrđivanje (6-1) – Spor (6-1); Optužba za kazneno djelo (6-1): Utvrđivanje (6-1) – Pristup sudu (6-1) – Pošteno suđenje (6-1): Kontradiktornost postupka (6-1); Jednakost stranaka u postupku (6-1); Pravna pomoć (6-1) – Javna rasprava (6-1): Usmena rasprava (6-1); Isključivanje sredstava priopćavanja (6-1); Isključivanje javnosti (6-1) – Nužno u demokratskom društvu (6-1): Zaštita morala (6-1); Zaštita javnog reda (6-1); Državna sigurnost (6-1); Zaštita maloljetnika (6-1); Zaštita privatnog života stranaka (6-1); Opseg koji je potreban (6-1); Štetno za interes pravde (6-1) – Razumni rok (6-1) – Neovisni sud (6-1) – Nepristrani sud (6-1) – Zakonom ustanovljeni sud (6-1) – Javna presuda (6-1)

2. Optužen za kazneno djelo (6-2) – Pretpostavka nedužnosti (6-2) – Dokazana krivnja u skladu sa zakonom (6-2)

3. Optužen za kazneno djelo (6-3) – Prava obrane (6-3)

(a) Obavijest o prirodi i razlozima optužbe (6-3-a) – Obaviješten u najkraćem roku (6-3-a) – Obaviješten na jeziku koji razumije (6-3-a) – Obaviješten potanko (6-3-a)

(b) Priprema obrane (6-3-b) – Odgovarajuće vrijeme (6-3-b) – Odgovarajuće mogućnosti (6-3-b) – Uvid u relevantne spise (6-3-b)

(c) Pravo braniti se sam (6-3-c) – Obrana uz branitelja (6-3-c) – Branitelj po vlastitom izboru (6-3-c) – Nedovoljno sredstava (6-3-c) – Besplatni branitelj (6-3-c) – Kad to nalažu interesi pravde (6-3-c)

(d) Svjedoci (6-3-d) – Ispitivanje svjedoka (6-3-d) – Osigurati prisustvo svjedoka (6-3-d) – Isti uvjeti (6-3-d)

(e) Besplatna pomoć tumača (6-3-e)

I. Opća razmatranja članka 6. u njegovom kaznenom aspektu

A. Osnovna načela

1. Ključno je načelo za primjenu članka 6. poštenost (*Gregočević protiv Hrvatske*, 2012., stavak 49.). Međutim, pitanje što predstavlja pošteno suđenje ne može ovisiti o jedinstvenom nepromjenjivom pravilu, već mora ovisiti o okolnostima konkretnog predmeta (*Ibrahim i drugi protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2016., stavak 250.).

2. U svakom predmetu Sudu je od primarne važnosti procijeniti ukupnu poštenost kaznenog postupka. Usklađenost s pretpostavkama poštenog suđenja mora se u svakom predmetu ispitati s obzirom na tijek postupka u cjelini, a ne na temelju izdvojenog razmatranja jednog određenog aspekta ili jednog određenog incidenta. Međutim, ne može se isključiti mogućnost da određeni čimbenik bude toliko presudan da omogućava ocjenjivanje poštenosti suđenja u ranijoj fazi postupka (*ibid.*, stavak 250.). Primjerice, u kontekstu ocjenjivanja postupka potvrđivanja optužnice, Sud je naglasio da pri procjenjivanju načina postupanja u predmetu mora uzeti u obzir postupak kao cjelinu i postupanje suda u prethodnom postupku razmotriti u svjetlu suđenja koje je uslijedilo kako bi utvrdio jesu li prava podnositelja bila povrijeđena. Dio takvog ispitivanja čini i procjena jesu li mjere poduzete tijekom postupka koji je prethodio suđenju oslabile pravnu poziciju podnositelja zahtjeva u takvoj mjeri da su svi stadiji postupka koji su uslijedili bili nepošteni (*Alexandru-Radu Luca protiv Rumunjske*,* stavak 63.).

3. Kada je utvrđeno postojanje procesnog propusta, prvenstveno je zadaća domaćih sudova da procjene je li navedeni procesni propust ispravljen u kasnijem postupku, a nepostojanje ovakve procjene samo po sebi je *prima facie* nespojivo sa zahtjevima poštenog suđenja u skladu člankom 6. Konvencije (*Mehmet Zeki Çelebi protiv Turske*, 2020., stavak 51.). Štoviše, kumulativni učinak različitih postupovnih nedostataka može dovesti do povrede članka 6. čak i ako svaki nedostatak uzet zasebno ne bi uvjerio Sud da je postupak bio nepošten (*Mirilashvili protiv Rusije*, 2008., stavak 165.).

4. Opće pretpostavke poštenosti sadržane u članku 6. primjenjuju se na sve kaznene postupke, neovisno o vrsti kaznenog djela o kojem je riječ (vidi, primjerice, *Negulescu protiv Rumunjske*, 2021., stavci 39. – 42. i *Buliga protiv Rumunjske*, 2021., stavci 41. – 44.). Ipak, pri utvrđivanju je li postupak u cjelini bio pošten, težina javnog interesa za provođenje istrage i kažnjavanje konkretnog djela može se uzeti u obzir. Nadalje, članak 6. ne bi se trebao primjenjivati tako da redarstvenim vlastima nameće nerazmjerne poteškoće kad poduzimaju učinkovite mjere za borbu protiv terorizma ili drugih teških kaznenih djela pri izvršavanju njihovih dužnosti na temelju članaka 2., 3. i 5. stavka 1. Konvencije da zaštite pravo na život i pravo na fizičku sigurnost građana. Međutim, javni interes ne može opravdati mjere koje poništavaju samu bit podnositeljevih prava na obranu (*Ibrahim i drugi protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2016., stavak 252.).

5. Pretpostavke poštenog suđenja strože su u sferi kaznenog prava nego na temelju građanskog aspekta članka 6. (*Moreira Ferreira protiv Portugala (br. 2)* [VV], 2017., stavak 67.; *Carmel Saliba protiv Malte*, 2016., stavak 67.). Međutim, jamstva kaznenog aspekta neće se nužno primjenjivati s potpunom strogošću u svim slučajevima, posebno u onima koji ne pripadaju tradicionalnim kategorijama kaznenog prava, kao što su postupci razreza dodatnog poreza (*Jussila protiv Finske* [VV], 2006., stavak 43.), postupci u vezi s blažim prometnim prekršajima (*Marčan protiv Hrvatske*, 2014., stavak 37.) ili postupci koji se odnose na upravnu globu zbog osiguravanja prostorija za prostituciju (*Sancakli protiv Turske*, 2018., stavci 43. - 52.).

6. Člankom 6. nije zajamčeno pravo osobe da ne bude kazneno gonjena (*International Bank for Commerce i Development AD i drugi protiv Bugarske*, 2016., stavak 129.). Njim također nije zajamčeno apsolutno pravo na ishodenje presude u odnosu na optužbe za kazneno djelo protiv podnositelja zahtjeva, posebice kada nema temeljnog nepovratnog štetnog učinka na stranke (*Kart protiv Turske* [VV], 2009., stavak 113.).

7. Osoba ne može tvrditi da je žrtva povrede prava na pošteno suđenje na temelju članka 6. Konvencije do koje je, prema njezinim navodima, došlo tijekom postupka u kojem je oslobođena ili postupka koji je obustavljen (*Khlyustov protiv Rusije*, 2013., stavak 103.). Doista, odbijanje optužbi protiv podnositelja zahtjeva lišava ga statusa žrtve navodne povrede prava iz članka 6. (*Batmaz protiv Turske*, 2014., stavak 36.). Nadalje, Sud je presudio da podnositelj zahtjeva ne može prigovoriti povredi

svojih prava iz članka 6. ako su domaći sudovi samo primijenili mjeru kojom obustavljaju izricanje kaznenopravne sankcije protiv njega (*Kerman protiv Turske*, 2016., stavci 100. - 106.).

8. Konačno, treba primijetiti da je suđenje preminuloj osobi protivno načelima iz članka 6., budući da je u svojoj naravi protivno načelu jednakosti oružja i drugim jamstvima poštenog suđenja. Štoviše, sasvim je jasno da nije moguće kazniti pojedinca koji je preminuo, te je u tom smislu onemogućeno djelovanje kaznenopravnog sustava. Izricanje bilo kakve kazne umrloj osobi povrijedilo bi njezino dostojanstvo. Konačno, suđenje mrtvoj osobi protivno je cilju i svrsi članka 6. Konvencije, kao i načelu postupanja u dobroj vjeri i načelu učinkovitosti koja su u srži te odredbe (*Magnitskiy i dr. protiv Rusije*, 2019, stavak 281.; vidi također *Grădinar protiv Moldavije*, 2008, stavci 90.-104. u pogledu postupka provedenog nakon smrti optuženika na temelju zahtjeva njegove supruge, u namjeri da ishodi potvrdu da njezin suprug nije počinio kazneno djelo, a koji je Sud razmatrao na temelju građanskopravnog aspekta članka 6.).

9. S druge strane, članak 6. ne zabranjuje izricanje novčane kazne postojećem trgovačkom društvu u odnosu na prijestup koji je počinila s njim povezana poslovница, u situaciji kada je matično društvo nastavilo temeljno poslovanje (*Carrefour France protiv Francuske* (odl.), 2019).

B. Odricanje

10. Sud je smatrao da članak 6. Konvencije niti tekstom niti duhom ne sprječava osobu da se vlastitom slobodnom voljom, izričito ili prešutno, odrekne prava na jamstva poštenog suđenja. No, da bi takvo odricanje imalo učinak u svrhu primjene Konvencije, ono mora biti utvrđeno na nedvosmislen način i biti popraćeno minimalnim zaštitnim mjerama koje su razmjerne njegovoj važnosti (*Pfeifer i Plankl protiv Austrije*, 1992., stavak 37.). Osim toga, ono ne smije biti u suprotnosti s bilo kojim važnim javnim interesom (*Hermi protiv Italije* [VV], 2006., stavak 73.; *Sejdović protiv Italije* [VV], 2006., stavak 86.; *Dvorski protiv Hrvatske* [VV], 2015., stavak 100.).

11. Prije nego što se može reći da se okrivljenik implicitno, svojim ponašanjem, odrekao nekog važnog prava na temelju članka 6. Konvencije, potrebno je dokazati da je mogao razumno predvidjeti posljedice svog ponašanja (*Hermi protiv Italije* [VV], 2006., stavak 74.; *Sejdović protiv Italije* [VV], 2006., stavak 87.). Stoga je Sud, primjerice, smatrao da su se okrivljenici, koji su dobrovoljni i potpuno svjesno prihvatili da se protiv njih provede skraćeni postupak, što je uključivalo određene prednosti za obranu, nedvojbeno odrekli svojih prava na jamstva iz članka 6., koja su bila isključena iz predmetnog postupka (ispitivanje svjedoka u žalbenom stadiju postupka) (*Di Martino i Molinari protiv Italije*, 2021., stavci 33. – 40.).

12. Slično tome, Sud je smatrao da se podnositelj koji je tijekom razdoblja od jedanaest mjeseci, sve do završnog govora na žalbenom ročištu, opetovano odbijao sudjelovati u postupku putem video-veze (koja je, u konkretnim okolnostima, bila legitiman oblik sudjelovanja u postupku), odrekao prava sudjelovati u raspravi u vlastitom postupku (*Dijkhuizen protiv Nizozemske*, 2021., stavak 60.).

13. Neka jamstva članka 6., kao što je pravo na branitelja, koja tvore temelj prava koja čine pojam poštenog suđenja i kojima se osigurava učinkovitost ostalih jamstava opisanih u članku 6. Konvencije, zahtijevaju posebnu zaštitu standarda „svjesnog i informiranog odricanja“ uspostavljenog u sudskoj praksi Suda (*Dvorski protiv Hrvatske* [VV], 2015., stavak 101.; *Pishchalnikov protiv Rusije*, 2009., stavci 77. - 79.)¹ Međutim, ovo ne znači da odvjetnik podnositelja mora biti prisutan da bi odricanje od prava na branitelja bilo valjano (*Fariz Ahmadov protiv Azerbajdžana*, 2021., stavci 50.-55.).

14. Slično tome, odricanje od prava na ispitivanje svjedoka, temeljnog prava među pravima navedenima u članku 6. stavku 3. koja tvore pojam poštenog suđenja, mora biti strogo u skladu sa standardima odricanja prema sudskoj praksi Suda (*Murtazaliyeva protiv Rusije* [VV], 2018., stavak 118.).

¹ Vidi dalje, odjeljak Pravna pomoć.

II. Opseg primjene: pojam „optužbe za kazneno djelo“

Članak 6. stavak 1. Konvencije

„1.... u slučaju podizanja optužnice za kazneno djelo protiv njega svatko ima pravo da ... sud ... ispita njegov slučaj.“

Ključne riječi za HUDOC

Kazneni postupak (6) – Upravni postupak (6) – Ustavnosudski postupak (6) – Stegovni postupak (6) – Ovršni postupak (6) – Protjerivanje (6) – Izručenje (6)

Optužba za kazneno djelo (6-1): Utvrđivanje (6-1)

A. Opća načela

15. Pojam „optužba za kazneno djelo“ ima „autonomno“ značenje neovisno o kategorizaciji u nacionalnim pravnim sustavima država članica (*Blokhin protiv Rusije* [VV], 2016., stavak 179.; *Adolf protiv Austrije*, 1982., stavak 30.). To vrijedi i za utvrđivanje „kaznene“ prirode optužbe i za trenutak od kojeg takva „optužba“ postoji.

16. Pri uporabi pojmova „optužba za kazneno djelo“ i „optužen za kazneno djelo“ tri se stavka članka 6. odnose na identične situacije. Stoga će test primjenjivosti kaznenog aspekta članka 6. biti istovjetan za sva tri stavka.

1. Postojanje „optužbe“

17. Pojam „optužba“ treba se tumačiti u smislu Konvencije. Sud prednost daje „materijalnom“, a ne „formalnom“ poimanju „optužbe“ predviđenom člankom 6. (*Deweere protiv Belgije*, 1980., stavak 44.). Optužba se stoga može definirati kao „službena obavijest o navodu da je počinio kazneno djelo koju pojedincu daje nadležno tijelo“, a ta definicija odgovara i testu postoji li „značajan utjecaj na situaciju [osumnjichenika]“ (ibid., stavci 42. i 46.; *Eckle protiv Njemačke*, 1982., stavak 73., i također *Ibrahim i drugi protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2016., stavak 249.; *Simeonovi protiv Bugarske* [VV], 2017., stavak 110.).

18. Sud je presudio da se može smatrati da su osoba uhićena zbog sumnje da je počinila kazneno djelo (*Heaney i McGuinness protiv Irske*, 2000., stavak 42.; *Brusco protiv Francuske*, 2010., stavci 47. - 50.), osumnjičenik koji je ispitan o svojoj umiješanosti u radnje koji čine kazneno djelo (*Aleksandr Zaichenko protiv Rusije*, 2010., stavci 41.-43.; *Yankov i drugi protiv Bugarske*, 2010., stavak 23.; *Schmid-Laffer protiv Švicarske*, 2015., stavci 30.-31.) i osoba koja je ispitan u vezi sa sumnjom da je umiješana u kazneno djelo (*Stirmanov protiv Rusije*, 2019., stavak 39.), čak i kad je formalno tretirana kao svjedok (*Kalēja protiv Latvije*, 2017., stavci 36.-41.), kao i osoba koja je formalno optužena za kazneno djelo u skladu s postupkom propisanom u domaćim zakonom (*Pélissier i Sassi protiv Francuske* [VV], 1999., stavak 66.; *Pedersen i Baadsgaard protiv Danske* [VV], 2004., stavak 44.) svi „optuženi za kazneno djelo“ te mogu zahtijevati zaštitu na temelju članka 6. Konvencije. S druge strane, nije se smatralo da je za kazneno djelo optužena osoba koja je ispitanu prilikom granične kontrole, kada nije postojala potreba utvrđivanja postojanja osnovane sumnje da je počinila kazneno djelo (*Beghal protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2019., stavak 121.). U predmetu *Sassi i Benchellali protiv Francuske*, 2021., stavci 70.-78.), u pogledu izjava koje su podnositelji dali francuskim tijelima u američkoj bazi na Guantanamo, Sud nije smatrao da je ispitivanje (koje nije povezano sa sudskim postupkom već je provedeno u kontekstu upravnih posjeta s ciljem identificiranja zatvorenika i prikupljanja obavještajnih podataka, a ne u svrhu prikupljanja dokaza o navodnom kaznenom djelu) predstavljalo postojanje kaznene optužbe.

19. U predmetu *Deweere protiv Belgije*, 1980., (stavci 41.-47.), dopis koji je poslao javni tužitelj u kojem

podnositelja zahtjeva obavještava o zatvaranju njegove poslovne jedinice i od njega zahtijeva da uplati novčani iznos kao nagodbu radi izbjegavanja kaznenog progona predstavljao je postojanje „optužbe za kazneno djelo“, te je aktiviralo primjenu članka 6. Konvencije.

20. Slično tome, u predmetu *Blaj protiv Rumunjske*, 2014., (stavci 73.-74.), Sud je ispitao kontekst u kojem su poduzete radnje protiv podnositelja zahtjeva koji je uhvaćen u samom činu počinjenja djela koruptivne prirode (*in flagrante delicto*). Prema mišljenju Suda, uzimanje forenzičkih uzoraka na mjestu zločina i od podnositelja zahtjeva i pozivanje podnositelja da otvori omotnicu u svom uredu ukazivalo je na to da su vlasti tretirale podnositelja zahtjeva kao osumnjičenika. U tim okolnostima, informacije priopćene podnositelju zahtjeva tijekom ispitivanja koje je uslijedilo implicitno su i značajno utjecale na njegovu situaciju, što je aktiviralo primjenu članka 6.

2. „Kaznena“ priroda optužbe

21. Što se tiče autonomnog pojma „kazneno“, Konvencija se ne protivi koracima država članica koji vode prema „dekriminalizaciji“ nekog djela. Međutim, djela koja su nakon tako provedene dekriminalizacije okvalificirana kao „prekršajna“, mogu ipak i dalje ulaziti u autonomni pojam „kaznenog“ djela. Davanje slobode državama da dekriminaliziraju ta djela može dovesti do rezultata koji nisu u skladu s ciljem i svrhom Konvencije (*Öztürk protiv Njemačke*, 1984., stavak 49.).

22. Štoviše, Sud je smatrao da Konvencija dopušta državama, pri izvršavanju njihovih funkcija zaštitnika javnog interesa, da održe ili uspostave razlikovanje između kaznenog prava i disciplinskog prava, te da naznače liniju razdiobe, ali samo ako su ispunjeni određeni uvjeti. Konvencija državama prepušta slobodu da kao kaznena djela definiraju pojedine radnje ili propuste koji izlaze izvan okvira uobičajenog izvršavanja prava koja se njome štite. Takav izbor, koji uzrokuje primjenjivost članaka 6. i 7. Konvencije, načelno nije podložan nadzoru Suda. S druge strane, obrnuti izbor je podvrgnut strožim pravilima. Kada bi države ugovornice mogle na temelju vlastite diskrecije klasificirati određeno protupravno ponašanje kao disciplinski prijestup umjesto kao kazneno djelo ili poduzeti progon počinitelja djela „mješovitog“ karaktera u disciplinskom umjesto u kaznenom postupku, djelovanje temeljnih odredbi članaka 6. i 7. bilo bi podređeno njihovoj suverenoj volji. Ovakvo širok pristup mogao bi dovesti do rezultata koji su nespojivi sa svrhom i ciljem Konvencije. Stoga je Sud nadležan ispitati zadire li se disciplinskim postupkom neprimjereno u kaznenu sferu (*Gestur Jónsson and Ragnar Halldór Hall protiv Islanda* [VV], 2020., st. 76.).

23. Polazna točka za ocjenu primjenjivosti kaznenog aspekta članka 6. Konvencije temelji se na kriterijima navedenima u predmetu *Engel i drugi protiv Nizozemske*, 1976., (stavci 82.-83.):

1. kvalifikacija djela u domaćem pravu;
2. priroda djela;
3. težina kazne koja bi mogla biti izrečena osobi o kojoj je riječ.

24. Prvi kriterij ima relativnu težinu i služi samo kao polazna točka. Ako je u domaćem pravu djelo okvalificirano kao kazneno, onda će to biti presudno. U suprotnom, Sud će gledati dalje od nacionalne kvalifikacije i ispitati stvarni sadržaj predmetnog postupka (*Gestur Jónsson and Ragnar Halldór Hall protiv Islanda* [VV], 2020., stavci 85. i 77.-78.).

25. Pri ocjeni drugog kriterija, koji se smatra važnijim (*Jussila protiv Finske* [VV], 2006., stavak 38.), u obzir se mogu uzeti sljedeći čimbenici:

- odnosi li se predmetno pravno pravilo isključivo na određenu skupinu ili je općenito obvezujućeg karaktera (*Bendenoun protiv Francuske*, 1994., stavak 47.);
- je li postupak pokrenulo javno tijelo sa zakonskim ovlastima za prisilno izvršenje (*Benham protiv Ujedinjene Kraljevine*, 1996., stavak 56.);
- je li svrha pravnog pravila kažnjavanje ili odvraćanje od takvog ponašanja (*Öztürk protiv Njemačke*, 1984., stavak 53.; *Bendenoun protiv Francuske*, 1994., stavak 47.);
- nastoji li se pravnim pravilom zaštititi opće interese društva koji su obično zaštićeni kaznenim zakonom (*Produkcija Plus Storitveno podjetje d.o.o. protiv Slovenije*, 2018., stavak

42.;

- ovisi li izricanje kazne o utvrđivanju krivnje (*Benham protiv Ujedinjene Kraljevine*, 1996., stavak 56.);
- kako su usporedivi postupci kvalificirani u drugim državama članicama Vijeća Europe (*Öztürk protiv Njemačke*, 1984., stavak 53.).

26. Treći se kriterij određuje u odnosu na gornju granicu kazne propisane mjerodavnim pravom (*Campbell i Fell protiv Ujedinjene Kraljevine*, 1984., stavak 72.; *Demicoli protiv Malte*, 1991., stavak 34.).

27. Drugi i treći kriterij ustanovljeni u predmetu *Engel i drugi protiv Nizozemske*, 1976., alternativni su i nisu nužno kumulativni; kako bi se smatralo da je članak 6. primjenjiv, dovoljno je da se predmetno djelo po svojoj prirodi smatra „kaznenim“ s gledišta Konvencije, ili da zbog tog djela osobi može biti izrečena kazna koja po svojoj prirodi i stupnju težine općenito spada u „kaznenu“ sferu (*Lutz protiv Njemačke*, 1987., stavak 55.; *Öztürk protiv Njemačke*, 1984., stavak 54.). Činjenica da za djelo nije predviđena kazna zatvora sama po sebi nije odlučujuća s obzirom na to da relativno manja težina kazne ne može lišiti djelo njemu svojstvenog kaznenog karaktera (*ibid.*, stavak 53.; *Nicoleta Gheorghe protiv Rumunjske*, 2012., stavak 26.).

Međutim, kumulativni se pristup može primijeniti kad zasebna analiza svakog pojedinog kriterija ne omogućava izvođenje jasnog zaključka o postojanju optužbe za kazneno djelo (*Bendenoun protiv Francuske*, 1994., stavak 47.).

B. Primjena općih načela

1. Stegovni postupci

28. Djela protiv vojne stege za koja je propisana kazna upućivanja u stegovnu jedinicu u trajanju od nekoliko mjeseci ulaze u područje primjene kaznenog aspekta članka 6. Konvencije (*Engel i drugi protiv Nizozemske*, 1976., stavak 85.). S druge strane, za strogi pritvor u trajanju od dva dana smatralo se da je bio suviše kratak da bi ušao u „kaznenu“ sferu (*ibid.*).

29. U pogledu profesionalnog stegovnog postupka, u predmetu *Albert i Le Compte protiv Belgije*, 1983., (stavak 30.) Sud je smatrao nepotrebnim presuditi o toj stvari nakon što je zaključio da taj postupak pripada građanskoj sferi. Međutim, naglasio je da dva aspekta članka 6., građanski i kazneni, nisu nužno međusobno isključivi (*ibid.*). Suprotno tome, Sud je smatrao da članak 6. u svom kaznenom aspektu nije primjenjiv na disciplinski postupak pred tribunalima sportskih federacija (*Ali Riza i dr. protiv Turske*, 2020., stavak 154.).

30. U predmetu *Müller-Hartburg protiv Austrije*, 2013. (stavci 42.-49.), koji se odnosio na stegovni postupak protiv odvjetnika, Sud je utvrdio da kazneni aspekt članka 6. nije primjenjiv. Uzeo je u obzir činjenicu da se primjenjiva stegovna odredba nije odnosila na širu javnost, već članove strukovne skupine koja ima poseban status, i da je svrha te odredbe bila osigurati da članovi odvjetničke komore poštuju posebna pravila kojima se regulira njihovo profesionalno ponašanje. Ona stoga nije sadržavala elemente kaznene, već stegovne prirode. Štoviše, nikada nije postojala opasnost da podnositelj zahtjeva bude lišen slobode, a novčana kazna koja mu je mogla biti izrečena, iako je dosegala iznos koji bi se mogao smatrati kaznenim, sama po sebi nije bila dovoljna da se mjera okvalificira kao kaznena. Isto vrijedi i za sankciju brisanja podnositelja zahtjeva iz registra odvjetnika, koja nije nužno imala trajan učinak i nije optužbe učinila „kaznenima“ po prirodi.

31. U predmetu u kojem se radilo o stegovnom postupku čiji je rezultat bio prisilno umirovljenje ili otpuštanje državnog službenika, Sud je utvrdio da takav postupak nije bio „kazneni“ u smislu članka 6. utoliko što su domaće vlasti uspjele zadržati svoju odluku u isključivo upravnoj sferi (*Moulet protiv Francuske* (odl.), 2007.; *Trubić protiv Hrvatske* (odl.), 2012., stavak 26.; *Pişkin protiv Turske*, 2020., stavci 105.-109.; *Čivinskaitė protiv Litve*, 2020., stavci 98.-99.). Također je iz kaznenog aspekta članka 6. isključio spor u kojem se radilo o otpuštanju vojnog časnika zbog povreda stege (*Suküt protiv Turske* (odl.), 2007.), kao i vojni stegovni postupak za izricanje zabrane napredovanja i smanjenja plaće (*R.S. protiv Njemačke* (odl.), 2017., stavak 33.).

32. Sud je također presudio da postupak u vezi s razrješenjem sudskog izvršitelja (*Bayer protiv Njemačke*, 2009., stavak 37.) i suca (*Oleksandr Volkov protiv Ukrajine*, 2013., stavci 93.-95.; *Kamenos protiv Cipra*, 2017., stavci 51.-53.) ne uključuje utvrđivanje optužbe za kazneno djelo te stoga članak 6. nije bio primjenjiv u svom kaznenom aspektu. Slično tome, stegovni postupak protiv suca u slučaju kada je u pitanju bilo izricanje značajne novčane kazne nije predstavljao utvrđivanje optužbe za kazneno djelo (*Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugala* [VV], 2018., stavci 124.-128.). Slično tome, u kontekstu razrješenja suca nakon postupka provjere, Sud nije smatrao da je kazneni aspekt primjenjiv unatoč tome što je razrješenje uključivalo trajnu zabranu ponovnog imenovanja na pravosudnu dužnost (*Xhoxhaj protiv Albanije*, 2021., stavak 245.).

33. Iako „dovoljno uzima u obzir“ zatvorski kontekst i poseban zatvorski stegovni režim, članak 6. može se primjenjivati na djela protiv zatvorske stege zbog prirode optužbe, te naravi i stupnja strogosti kazni (pritvor od četrdeset odnosno sedam dodanih dana u predmetu *Ezeh i Connors protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2003., stavak 82.; nasuprot tome, vidi *Štitić protiv Hrvatske*, 2007., stavci 51. - 63.). Međutim, postupci koji se odnose na zatvorski sustav kao takav u načelu ne ulaze u područje primjene kaznenog aspekta članka 6. (*Boulois protiv Luksemburga* [VV], 2012., stavak 85.). Tako se, primjerice, smještaj zatvorenika u jedinicu visokog nadzora ne odnosi na optužbu za kazneno djelo; pristup sudu u svrhu osporavanja takve mjere te ograničenja koja bi je mogla pratiti treba ispitati na temelju građanskog aspekta članka 6. stavka 1. (*Enea protiv Italije* [VV], 2009., stavak 98.).

34. Smatra se da su mjere koje je sud odredio na temelju pravila koja se odnose na remećenje reda u postupku pred sudom (nepoštovanje suda) izvan domašaja članka 6. jer predstavljaju izvršavanje disciplinarnih ovlasti (*Ravnsborg protiv Švedske*, 1994., stavak 34.; *Putz protiv Austrije*, 1996., stavci 33.-37.). Međutim, priroda i težina kazne mogu članak 6. učiniti primjenjivim na osudu zbog nepoštovanja suda (*Mariusz Lewandowski protiv Poljske*, 2012., stavci 29.-31.), u pogledu mjere smještaja zatvorenika u samicu), osobito kada je u domaćem pravu okvalificirano kao kazneno djelo (*Kyprianou protiv Cipra* [VV], 2005., stavci 61.-64., u odnosu na kaznu zatvora u trajanju od pet dana).

35. U predmetu *Gestur Jónsson and Ragnar Halldór Hall protiv Islanda* [VV], 2020., stavci 84.-98., Sud je u odnosu na prvi i drugi Engel kriterij utvrdio da nije dokazano da je sankcija zbog nepoštivanja suda bila klasificirana kao “kaznena” u domaćem pravu, te da, unatoč ozbiljnosti povrede profesionalnih dužnosti o kojoj je riječ, nije bilo jasno treba li se smatrati da je djelo podnositelja kaznene ili disciplinske naravi. U pogledu trećeg Engel kriterija, ozbiljnosti sankcije, Sud je objasnio da nepostojanje gornje zakonske granice iznosa novčane kazne samo po sebi nije odlučujuće za pitanje primjenjivosti članka 6. u njegovom kaznenom aspektu. S tim u vezi Sud je osobito primijetio da novčane kazne o kojima je riječ nisu mogle biti zamijenjene kaznom zatvora u slučaju neplaćanja, za razliku od nekih drugih mjerodavnih predmeta; novčane kazne nisu bile unesene u kaznenu evidenciju podnositelja; a iznos novčane kazne nije bio prekomjeran.

36. Što ste tiče nepoštovanja parlamenta, Sud s jedne strane razlikuje ovlasti zakonodavca da uređuje vlastite postupke zbog povrede povlastica koje se primjenjuju na zastupnike te s druge strane proširene nadležnosti za kažnjavanje osoba koje nisu zastupnici za djela koja su se dogodila negdje drugdje. Prvi se mogu smatrati stegovnim po svojoj prirodi, dok Sud druge smatra kaznenim, uzimajući u obzir opću primjenu i težinu zapriječene kazne (kazna zatvora do šezdeset dana i novčana kazna u predmetu *Demicoli protiv Malte*, 1991., stavak 32.).

2. Upravni, porezni, carinski, financijski postupak i postupak iz prava tržišnog natjecanja te drugi posebni postupci

37. Sljedeća prekršajna djela mogu ulaziti u opseg kaznenog aspekta članka 6.:

- cestovna prometna djela za koja je propisana novčana kazna ili ograničenja vožnje poput kaznenih bodova ili oduzimanja vozačke dozvole (*Lutz protiv Njemačke*, 1987., stavak 182.; *Schmautzer protiv Austrije*, 1995.; *Malige protiv Francuske*, 1998.; *Marčan protiv Hrvatske*, 2014, stavak 33.; *Igor Pascari protiv Republike Moldavije*, 2016., stavci 20.-23.; suprotno, *Matijašić protiv Hrvatske* (odl.), 2021.);
- prekršaji protiv javnog reda i mira (*Lauko protiv Slovačke*, 1998.; *Nicoleta Gheorghe protiv*

Rumunjske, 2012., stavci 25.-26.; *Şimşek, Andiç i Boğatekin protiv Turske* (odl.), 2020., koji je Sud proglasio nedopuštenim zbog nepostojanja značajne štete);

- prekršaji propisa iz područja socijalnog osiguranja (*Hüseyn Turan protiv Turske*, 2008., stavci 18.-21., zbog neprijavlivanja zapošljavanja, bez obzira na izrečenu skromnu novčanu kaznu);
- prekršajno djelo promicanja i širenja materijala koji promiče etničku mržnju, za koje je propisana kazna upravnog upozorenja i oduzimanja predmetnog materijala (*Balsytė-Lideikienė protiv Litve*, 2008., stavak 61.);
- prekršajno djelo vezano uz održavanje javnog okupljanja (*Kasparov i drugi protiv Rusije*, 2013., stavci 39.-45.; *Mikhaylova protiv Rusije*, 2015., stavci 50.-75.).

38. Članak 6. ne primjenjuje se na redovne porezne postupke koji obično nemaju „kaznenu konotaciju“ (*Ferrazzini protiv Italije* [VV], 2001., stavak 20.). Međutim, smatralo se da se članak 6. primjenjuje na postupke razreza dodatnog poreza (*Jussila protiv Finske* [VV], 2006., stavak 38.; *Steininger protiv Austrije*, 2012., stavci 34. - 37.; *Chap Ltd protiv Armenije*, 2017., stavak 36.; *Melgarejo Martinez de Abellanosa protiv Španjolske*, 2021., stavak 25.).

39. Odlučujući o primjenjivosti kaznenog aspekta članka 6. na dodatni porez, Sud je posebno uzimao u obzir sljedeće elemente:

- zakon koji propisuje kazne odnosio se na sve građane u njihovom svojstvu poreznih obveznika;
- svrha dodatnog poreza nije bila novčana naknada štete, već u osnovi kazna u svrhu odvratanja od ponavljanja djela;
- dodatni porez nametnut je na temelju općeg pravila čija je svrha bila i odvratanje i kažnjavanje;
- dodatni porez bio je znatan (*Bendenoun protiv Francuske*, 1994.; suprotno tome, vidi kamatu za zakašnjelo plaćanje u predmetu *Mieg de Boofzheim protiv Francuske* (odl.), 2002.).

Kaznena priroda djela može biti dovoljna za primjenu članka 6., bez obzira na niski iznos dodatnog poreza (10 % ponovno procijenjene porezne obveze u predmetu *Jussila protiv Finske* [VV], 2006., stavak 38.).

40. Utvrđeno je da se članak 6. u svom kaznenom aspektu primjenjuje na carinsko pravo (*Salabiaku protiv Francuske*, 1988.), na kazne koje je izrekao sud nadležan za proračunska i financijska pitanja (*Guisset protiv Francuske*, 2000.), te na određene upravne vlasti s ovlastima u području ekonomskog i financijskog prava te prava tržišnog natjecanja (*Lilly France S.A. protiv Francuske* (odl.), 2002.; *Dubus S.A. protiv Francuske*, 2009.; *A. Menarini Diagnostics S.r.l. protiv Italije*, 2011.; *Produkcija Plus Storitveno podjetje d.o.o. protiv Slovenije*, 2018., stavci 45.-46.) uključujući manipuliranja tržištem (*Grande Stevens i drugi protiv Italije*, 2014., stavci 94.-101.).

41. U predmetu *Blokhin protiv Rusije* [VV], 2016. (stavci 179. - 182.), Sud je utvrdio da je članak 6. primjenjiv u postupku smještanja maloljetnika u centar za privremeni pritvor maloljetnih počinitelja. Uzeo je u obzir prirodu, trajanje i način izvršenja lišenja slobode koje je podnositelju zahtjeva moglo biti određeno, kao i ono koje mu je doista bilo određeno. Sud je naglasio da je lišenje slobode podnositelja zahtjeva stvorilo pretpostavku da je postupak protiv njega „kazneni postupak“ u smislu članka 6. i da je takva pretpostavka oboriva samo u posve iznimnim okolnostima i samo ako se lišavanje slobode ne može smatrati „znatno štetnim“ s obzirom na njegovu prirodu, trajanje ili način izvršenja. U tom predmetu nije bilo takvih iznimnih okolnosti kojima bi se mogla osporiti ova pretpostavka.

42. U nekim slučajevima kazneni aspekt članka 6. može biti primjenjiv u postupku smještanja počinitelja s duševnim smetnjama u psihijatrijsku bolnicu. To će ovisiti o posebnim značajkama domaćeg postupka i načinu njegovog funkcioniranja u praksi (predmeti *Kerr protiv Ujedinjenog Kraljevine* (odl.), 2003. i *Antoine protiv Ujedinjene Kraljevine* (odl.), 2003., u kojima kazneni aspekt nije bio primjenjiv; usporedi s predmetima *Valerij Lopata protiv Rusije*, 2012., stavak 120. i *Vasenin protiv Rusije*, 2016., stavak 130., u kojima je kazneni aspekt bio primjenjiv).

43. Konačno, kazneni aspekt članka 6. ne primjenjuje se na privatni kazneni progon. Pravo da se kazneno progone treće osobe ili da ih se osudi za kazneno djelo ne može se afirmirati samostalno: ono

mora biti neodvojivo od ostvarivanja prava žrtve na pokretanje parničnog postupka u domaćem pravu, makar samo kako bi se osigurala simbolična naknada štete ili zaštitilo neko građansko pravo kao što je pravo na „dobar ugled“ (*Perez protiv Francuske* [VV], 2004., stavak 70.; *Arlewin protiv Švedske*, 2016., stavci 51. - 52.).

3. Politička pitanja

44. Utvrđeno je da se članak 6. u kaznenom aspektu ne primjenjuje na postupke vezane uz izborne sankcije (*Pierre-Bloch protiv Francuske*, 1997., stavci 53.-60.); raspuštanje političkih stranaka (*Refah Partisi (Stranka socijalne skrbi) i drugi protiv Turske* (odl.), 2000.); parlamentarna istražna povjerenstva (*Montera protiv Italije* (odl.), 2002.); javno utvrđenje sukoba interesa izabranog dužnosnika (*Cătănciu protiv Rumunjske* (odl.), 2018., stavci 38. - 41.); te na postupke opoziva protiv predsjednika države zbog teškog kršenja Ustava (*Paksas protiv Litve* [VV], 2011., stavci 66. - 67., nasuprot tome, *Haarde protiv Islanda*, 2017., u vezi s postupkom protiv bivšeg premijera na sudu za opoziv). Sud je također utvrdio da diskvalifikacija kandidature na izborima i razrješenje s pozicije izborne na izborima zbog kaznene osude za korupciju i zlouporabu položaja nisu ekvivalentne kaznenoj sankciji (*Galan protiv Italije* (odl.), 2021., stavci 80.-96.).

45. U odnosu na postupak lustracije, Sud je smatrao kako prevladavanje aspekata s kaznenim konotacijama (priroda djela – neistinita izjava o lustraciji – te priroda i težina kazne – zabrana bavljenjem određenim zanimanjima kroz duže vrijeme) može taj postupak dovesti unutar domašaja kaznenog aspekta članka 6. Konvencije (*Matyjek protiv Poljske* (odl.), 2007.; protivno tome, vidi *Sidabras i Džiautas protiv Litve* (odl.), 2003. i *Polyakh i dr. protiv Ukrajine*, 2019., stavci 56-59).

4. Protjerivanje i izručenje

46. Postupak za protjerivanje stranaca ne ulazi u kazneni aspekt članka 6. bez obzira na to što se može staviti u kontekst kaznenog postupka (*Maaouia protiv Francuske* [VV], 2000., stavak 39.). Isti isključujući pristup primjenjuje se i na postupak izručenja (*Peñafiel Salgado protiv Španjolske* (odl.), 2002.) te na postupak u vezi s europskim uhidbenim nalogom (*Monedero Angora protiv Španjolske* (odl.), 2008.).

47. Međutim, protivno tome, zamjena zatvorske kazne protjerivanjem i zabranom pristupa na nacionalno državno područje na deset godina može se smatrati kaznom utemeljenom na istoj osnovi kao i ona izrečena u vrijeme inicijalne osude (*Gurguchiani protiv Španjolske*, 2009., stavci 40. i 47.-48.).

5. Različite faze kaznenog postupka, pratećih postupaka i naknadnih pravnih sredstava

48. Mjere donesene radi sprječavanja nereda ili zločina nisu obuhvaćene jamstvima iz članka 6. (*Raimondo protiv Italije*, 1994., stavak 43. i *De Tommaso protiv Italije* [VV], 2017., stavak 143., za posebni nadzor od strane policije; *R. protiv Ujedinjene Kraljevine* (odl.), za upozorenje koje je policija dala maloljetniku koji je počinio nedolične napade na djevojke iz svoje škole).

49. Što se tiče predraspravne faze (izvidi i istraživanje, istraga), Sud kazneni postupak razmatra kao cjelinu, uključujući predraspravnu fazu postupka (*Dvorski protiv Hrvatske*, 2015., stavak 76.). U svojoj ranoj sudskoj praksi, Sud je naglasio da neke pretpostavke iz članka 6., kao što je razumni rok ili pravo na obranu, mogu biti relevantne i u toj fazi postupka jer će poštenost suđenja vjerojatno biti ozbiljno narušena nepoštovanjem tih pretpostavki već na početku (*Imbrioscia protiv Švicarske*, 1993., stavak 36.). Iako istražni suci ne odlučuju o „optužbi za kazneno djelo“, koraci koje oni poduzmu imaju izravan utjecaj na vođenje i poštenost naknadnog postupka, uključujući i samo suđenje. Prema tome, može se smatrati da je članak 6. stavak 1. primjenjiv na istražni postupak koji provodi istražni sudac, iako neke postupovne mjere zaštite predviđene člankom 6. stavkom 1. možda nisu primjenjive (*Vera Fernández-Huidobro protiv Španjolske*, 2010., stavci 108.-114.).

50. Članak 6. stavak 1. primjenjiv je na cijeli postupak u kojem se odlučuje o bilo kojoj „optužbi za kazneno djelo“, uključujući i postupak izricanja kazne (primjerice, u postupku oduzimanja u kojem

nacionalni sudovi mogu procijeniti koji iznos treba biti određen u nalogu za oduzimanje, u predmetu *Phillips protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2001., stavak 39.; vidi također *Aleksandr Dementyev protiv Rusije*, 2013., stavci 23.-26., u pogledu utvrđivanja ukupne kazne koja uključuje zamjenu društveno korisnog rada kaznom zatvora). Članak 6. u svom se kaznenom aspektu također može primijeniti na postupak čiji je ishod rušenje kuće izgrađene bez građevinske dozvole jer se rušenje može smatrati „kaznom“ (*Hamer protiv Belgije*, 2007., stavak 60.). Međutim, ne primjenjuje se na postupak usklađivanja prvotne kazne s povoljnijim odredbama novog Kaznenog zakona (*Nurmagomedov protiv Rusije*, 2007., stavak 50.), iako se može primijeniti na postupak ispravljanja kazne ako to utječe na ukupno trajanje kazne zatvora podnositelja zahtjeva (*Kereselidze protiv Gruzije*, 2019., stavci 32. - 33.).

51. Postupci koji se odnose na izvršenje kazni – kao što su postupak za davanje oprosta (*Montcornet de Caumont protiv Francuske* (odl.), 2003.), postupak za uvjetni otpust (*A. protiv Austrije*, odluka Komisije od 7. svibnja 1990.), postupak transfera na temelju Konvencije o transferu osuđenih osoba (*Szabó protiv Švedske* (odl.), 2006., no za drugačiju odluku vidi *Buijen protiv Njemačke*, 2010., stavci 40. - 45.) – te postupak egzekviture koji se odnosi na izvršenje naloga za oduzimanje koji je donio strani sud (*Saccoccia protiv Austrije* (odl.), 2007.) ne ulaze u opseg kaznenog aspekta članka 6.

52. U načelu, mjere oduzimanja imovine koje negativno utječu na prava vlasništva trećih osoba, kojima ne prijeti kazneni postupak, ne predstavljaju „odlučivanje o optužbi za kazneno djelo“ (oduzimanje zrakoplova u predmetu *Air Canada protiv Ujedinjene Kraljevine*, 1995., stavak 54.; oduzimanje zlatnika u predmetu *AGOSI protiv Ujedinjene Kraljevine*, 1986., stavci 65. - 66.). Takve mjere umjesto toga ulaze u građanski aspekt članka 6. (*Silickienė protiv Litve*, 2012., stavci 45. - 46.).

53. Jamstva iz članka 6. u načelu se primjenjuju na revizijski (*Meftah i drugi protiv Francuske* [VV], 2002., stavak 40.) i ustavnosudski postupak (*Gast i Popp protiv Njemačke*, 2000., stavci 65. - 66.; *Caldas Ramírez de Arrellano protiv Španjolske* (odl.), 2003.; *Ūčdağ protiv Turske*, 2021., stavak 29.) kada takav postupak predstavlja daljnju fazu relevantnog kaznenog postupka, a njegov ishod može biti odlučujući za osuđene osobe.

54. Konačno, članak 6. obično se ne primjenjuje na postupke koji se odnose na izvanredna pravna sredstva, kao što je obnova postupka. Sud je obrazložio da osoba čija je osuda postala pravomoćna i koja traži obnovu postupka nije „optužena za kazneno djelo“ u smislu tog članka (*Moreira Ferreira protiv Portugala (br. 2)* [VV], 2017., stavci 60. - 61.; *Fischer protiv Austrije* (odl.), 2003.). Samo se novi postupak, nakon što bude odobren zahtjev za obnovu postupka može smatrati vezanim uz odlučivanje o optužbi za kazneno djelo (*Löffler protiv Austrije*, 2000., stavci 18. - 19.). Taj pristup primijenjen je i u predmetima koji se odnose na zahtjev za obnovu kaznenog postupka nakon što je Sud utvrdio povredu (*Öcalan protiv Turske* (odl.), 2010.).

55. Međutim, ako izvanredno pravno sredstvo automatski ili u posebnim okolnostima dovede do potpunog preispitivanja predmeta, članak 6. primjenjuje se na uobičajen način na postupak „preispitivanja“. Štoviše, Sud je presudio da je članak 6. primjenjiv i u nekim slučajevima kada se postupak, iako je u domaćem pravu okarakteriziran kao „izvanredan“ ili „izniman“, po prirodi ili opsegu smatrao sličnim uobičajenom žalbenom postupku, dok se nacionalna karakterizacija postupka nije smatrala presudnom za pitanje primjenjivosti. Ukratko, priroda, opseg i posebne značajke relevantnog izvanrednog postupka u nekom pravnom sustavu mogu biti takvi da taj postupak dovedu u domašaj članka 6. stavka 1. (*Moreira Ferreira protiv Portugala (br. 2)* [VV], 2017., stavci 60. - 72.; vidi dalje *Serrano Contreras protiv Španjolske (br. 2)*, 2021., stavci 27 - 28).

56. Slično tome, postupak nadzornog preispitivanja presude čiji je rezultat preinačenje pravomoćne presude ulazi u kazneni aspekt članka 6. (*Vanyan protiv Rusije*, 2005., stavak 58.).

57. Konačno, treba primijetiti da Sud može razmatrati prigovor na temelju članka 6. koji je ranije bio izbrisan s liste predmeta na temelju unilateralne deklaracije kojom je priznata povreda te odredbe ako predmet bude vraćen na listu zbog toga što domaći sudovi nisu izvršili unilateralnu deklaraciju obnavljanjem domaćeg postupka (*Willems i Gorjon protiv Belgije*, 2021., stavci 54 - 66).

III. Pravo na pristup sudu

Članak 6. stavak 1. Konvencije

„1. Radi utvrđivanja... u slučaju podizanja optužnice za kazneno djelo protiv njega svatko ima pravo da ... sud ... ispita njegov slučaj.“

Ključne riječi za HUDOC

Pristup sudu (6-1)

58. „Pravo na sud“ nije ništa više apsolutno u kaznenim nego u građanskim stvarima. Podložno je i ograničenjima koja se podrazumijevaju (*Deweer protiv Belgije*, 1980., stavak 49.; *Kart protiv Turske* [VV], 2009., stavak 67.).

59. Međutim, ta ograničenja ne smiju ograničavati ostvarivanje prava na takav način ili u tolikoj mjeri da naruše samu bit prava. Ona moraju težiti legitimnom cilju te mora postajati razumna razmjernost između korištenih sredstava i cilja kojem se teži (predmeti *Guérin protiv Francuske* [VV], 1998., stavak 37.; *Omar protiv Francuske* [VV], 1998., stavak 34., u kojima se upućuje na građanske predmete).

Ograničenja

60. Ograničenja prava na pristup sudu mogu proizlaziti iz sljedećeg:

1. Parlamentarni imunitet

61. Jamstva koja proizlaze iz obje vrste parlamentarnog imuniteta (neodgovornost i nepovredivost) služe istoj svrsi – osiguranju neovisnosti parlamenta u obavljanju njegovog zadatka. Nema dvojbe kako nepovredivost doprinosi ostvarivanju potpune neovisnosti parlamenta tako što sprječava svaku mogućnost politički motiviranog kaznenog postupka i time oporbu štiti od pritiska ili zlouporabe većine (predmet *Kart protiv Turske* [VV], 2009., stavak 90., u kojemu se upućuje na građanske predmete). Nadalje, pokretanje postupka protiv zastupnika u parlamentu može utjecati na sam rad skupštine kojoj pripadaju i poremetiti rad parlamenta. Stoga se može smatrati da ovaj sustav imuniteta koji predstavlja iznimku od redovnog prava teži legitimnom cilju (*ibid.*, stavak 91.).

62. Međutim, zaključci o spojivosti ovog utvrđivanja legitimnosti parlamentarnog imuniteta s Konvencijom ne mogu se izvesti bez razmatranja okolnosti konkretnog predmeta. Mora se utvrditi ograničava li parlamentarni imunitet pravo na pristup sudu na način koji narušava samu bit tog prava. Kad se preispituje razmjernost takve mjere, treba uzeti u obzir pravičnu ravnotežu koja se mora postići između općeg interesa za očuvanjem integriteta parlamenta i pojedinačnog interesa podnositelja zahtjeva za ukidanje njegovog zastupničkog imuniteta kako bi mogao pred sudom odgovoriti na optužbe da je počinio kazneno djelo. Pri ispitivanju pitanja razmjernosti, Sud mora obratiti posebnu pažnju na opseg imuniteta u predmetu koji je mu je podnesen (*ibid.*, stavci 92. - 93.). Što manje zaštitna mjera služi očuvanju integriteta Parlamenta to uvjerljivije mora biti njezino opravdanje. Tako je, primjerice, Sud smatrao da time što se zastupnik u parlamentu nije mogao odreći svog imuniteta nije bilo povrijeđeno njegovo pravo na pristup sudu s obzirom na to da je imunitet samo privremena postupovna prepreka za kazneni postupak, ograničena trajanjem njegova mandata u parlamentu (*ibid.*, stavci 92. - 93., 95. i 111. - 113.).

2. Postupovna pravila

63. Ova pravila uključuju, primjerice, pretpostavke dopuštenosti za žalbu. Članak 6. Konvencije ne obvezuje države ugovornice da osnuju žalbene ili kasacijske sudove (*Dorado Baúlde protiv Španjolske* (odl.), 2015., stavak 18.). Međutim, kada takvi sudovi postoje, nužno je poštovati jamstva sadržana u članku 6., primjerice, da se podnositelju jamči učinkovito pravo na pristup sudu (*Maresti protiv*

Hrvatske, 2009., stavak 33.; *Reichman protiv Francuske*, 2016., stavak 29.).

64. Iako pravo na žalbu može naravno biti podložno uvjetima propisanim zakonom, sud pri primjeni postupovnih pravila mora izbjegavati prekomjerni formalizam koji bi narušio poštenost postupka (*Walchli protiv Francuske*, 2007., stavak 29.; *Evaggelou protiv Grčke*, 2011., stavak 23.). Posebno stroga primjena nekog postupovnog pravila ponekad može ugroziti samu bit prava na pristup sudu (*Labergère protiv Francuske*, 2006., stavak 23.), osobito s obzirom na važnost žalbe i onoga što se u postupku dovodi u pitanje za podnositelja zahtjeva koji je osuđen na dugu zatvorsku kaznu (*ibid.*, stavak 20.).

65. Pravo na pristup sudu također je bitno narušeno kad postoji neka postupovna nepravilnost, primjerice kad službena osoba državnog odvjetništva nadležna za provjeru dopuštenosti žalbi na novčane kazne ili zahtjeva za izuzeća postupi *ultra vires* tako da sama odluči o osnovanosti žalbe te time podnositelje liši prilike da o predmetnoj „optužbi“ odluči sudac (*Josseume protiv Francuske*, 2012., stavak 32.).

66. Isto vrijedi i kad podnositelj zahtjeva, zato što je na temelju odluke kojom je žalba proglašena nedopuštenom na pogrešnoj osnovi zadržan polog u iznosu standardne novčane kazne, čime se kazna smatrala plaćenom te je kazneni progon stoga obustavljen, više nije mogao, nakon što je platio novčanu kaznu, prometni prekršaj za koji je bio optužen osporiti pred „sudom“ (*Célice protiv Francuske*, 2012., stavak 34.).

67. Još jedan primjer: podnositelj zahtjeva pretrpio je prekomjerno ograničenje prava na pristup sudu kad je utvrđeno da je njegova revizija nedopuštena zbog nepoštovanja zakonskih rokova, pri čemu je to nepoštovanje bilo rezultat neispravnog načina na koji su vlasti ispunile svoju obvezu dostavljanja odluke nižeg suda podnositelju zahtjeva (*Davran protiv Turske*, 2009., stavci 40. - 47.; *Maresti protiv Hrvatske*, 2009., stavci 33. - 43., usporedi s *Johansen protiv Njemačke*, 2016., stavci 46. - 57.).

3. Pretpostavka izvršenja prethodne odluke

68. Što se tiče automatske nedopuštenosti revizija koje su podnijeli žalitelji koji se nisu prijavili u pritvor iako su izdani nalozi za njihovo uhićenje:

- kad je proglašena revizija nedopuštenom na osnovi povezanoj s bijegom podnositelja zahtjeva, riječ je o nerazmjernoj sankciji, s obzirom na značaj prava na obranu i načela vladavine prava u demokratskom društvu (*Poitrinol protiv Francuske*, 1993., stavak 38.; *Guérin protiv Francuske* [VV], 1998., stavak 45.; *Omar protiv Francuske*, [VV], 1998., stavak 42.);
- kad je revizija proglašena nedopuštenom isključivo zato što se žalitelj nije prijavio u pritvor u skladu sa sudskom odlukom koju pobija u žalbi, tom se odlukom žalitelja prisiljava da se unaprijed podvrgne lišavanju slobode na temelju pobijane odluke, iako se ta odluka ne može smatrati pravomoćnom dok se ne donese odluka o žalbi ili dok ne istekne rok za podnošenje žalbe. To na žalitelja stavlja nerazmjeran teret čime se narušava pravična ravnoteža koju treba postići između, s jedne strane, legitimnih interesa za osiguranje izvršenja sudskih odluka i, s druge strane, prava na pristup kasacijskom sudu te ostvarivanja prava na obranu (*ibid.*, stavci 40. - 41.; *Guérin protiv Francuske*, [VV], 1998., stavak 43.).

69. Isto vrijedi i kad je pravo na podnošenje revizije izgubljeno zbog nepoštivanja obveze prijave u pritvor (*Khalfaoui protiv Francuske*, 1999., stavak 46.; *Papon protiv Francuske (br. 2)*, 2002., stavak 100.).

70. Međutim, kad se zahtijeva uplata pologa prije žalbe na novčanu kaznu za prebrzu vožnju – pri čemu je cilj tog zahtjeva sprječavanje žalbi u području cestovnih prometnih prekršaja koje pridonose dugotrajnosti postupka ili su neopravdane – to može predstavljati legitimno i razmjerno ograničenje prava na pristup sudu (*Schneider protiv Francuske* (odl.), 2009.).

4. Druga ograničenja prava na pristup sudu

71. Druga ograničenja mogu se javiti, primjerice, kad vlasti uvjere optuženika da povuče žalbu na

temelju lažnog obećanja o ublažavanju kazne koju je izrekao prvostupanjski sud (*Marpa Zeeland B.V. i Metal Welding B.V. protiv Nizozemske*, 2004., stavci 46. - 51.); ili kad je žalbeni sud propustio optuženika obavijestiti o novom roku za podnošenje revizije nakon što mu je branitelj dodijeljen po službenoj dužnosti odbio pomoći (*Kulikowski protiv Poljske*, 2009., stavak 70.).

72. Do ograničenja pristupa sudu doći će i ako podnositelj zahtjeva ne može novčanu kaznu koju mu je izreklo upravno tijelo osporiti pred sudom koji ima dostatne ovlasti preispitivanja upravne odluke (*Julius Kloiber Schlachthof GmbH i drugi protiv Austrije*, 2013., stavci 28. - 34.).²

² Vidi Odjeljak Opća jamstva: institucionalne pretpostavke

IV. Opća jamstva: institucionalne pretpostavke

Članak 6. stavak 1. Konvencije

„1. ... u slučaju podizanja optužnice za kazneno djelo protiv njega... svatko ima pravo da zakonom ustanovljeni neovisni i nepristrani sud ... ispita njegov slučaj. ...“

Ključne riječi za HUDOC

Neovisni sud (6-1) – Nepristrani sud (6-1) – Zakonom ustanovljeni sud (6-1)

73. Pojam “suda ustanovljenog zakonom”, zajedno s pojmovima “neovisnosti” i “nepristranosti” suda čini dio “institucionalnih zahtjeva” članka 6. stavka 1. U sudskoj praksi Suda postoji vrlo bliska međusobna povezanost između ovih pojmova (*Guðmundur Andri Ástráðsson protiv Islanda*, [VV], 2020., stavak 128.).

74. Sud je posebice smatrao da se pravosudno tijelo koje ne ispunjava pretpostavke neovisnosti – posebno od izvršne vlasti – i nepristranosti ne može smatrati “sudom” za potrebe članka 6. stavka 1. Slično tome, pri utvrđivanju je li “sud” ustanovljen zakonom, pojam “zakon” obuhvaća bilo koju odredbu domaćeg prava – uključujući, posebice, odredbe koje se odnose na neovisnost članova suda – koja će, u slučaju povrede, sudjelovanje jednog ili više sudaca u ispitivanju predmeta učiniti “nepravilnom”. Nadalje, kada utvrđuje može li se sud smatrati “neovisnim” u smislu članka 6. stavka 1., Sud uzima u obzir, *inter alia*, način imenovanja njegovih članova, koji se odnosi na područje osnivanja “suda”. U skladu s tim, iako svako od njih služi vlastitoj svrsi kao zasebno jamstvo poštenog suđenja, postoji zajednički nazivnik koji povezuje institucionalne zahtjeve iz članka 6. stavka 1., jer su utemeljeni na održanju temeljnih načela vladavine prava i diobe ovlasti (*ibid.*, stavci 232. -233.).

A. Pojam „sud“

75. U praksi Suda, sud u materijalnom smislu riječi obilježava njegova sudbena funkcija, odnosno, odlučivanje o stvarima iz njegove nadležnosti na temelju pravnih pravila, a nakon postupka provedenog na propisan način. On mora zadovoljiti i niz daljnjih pretpostavki – neovisnost, posebice u odnosu na izvršnu vlast; nepristranost; trajanje mandata njegovih članova; jamstva koja proizlaze iz postupka pred njim – od kojih se nekoliko pojavljuje u tekstu samog članka 6. stavka 1. (*Belilos protiv Švicarske*, 1988., stavak 64.; *Coëme i drugi protiv Belgije*, 2000., stavak 99.; *Richert protiv Poljske*, 2011., stavak 43.). Pored toga, pojmu “suda” svojstveno je da bude sastavljen od sudaca izabranih na temelju zasluga – odnosno, sudaca koji ispunjavaju zahtjeve tehničke kompetencije i moralnog integriteta za obavljanje sudačkih funkcija koje se od njih zahtijevaju u državi u kojoj postoji vladavina prava (*Guðmundur Andri Ástráðsson protiv Islanda*, [VV], 2020., stavci 219. – 220. i 232.).

76. Tako, primjerice, povjeravanje progona i kažnjavanja blažih “kaznenih” djela upravnim tijelima nije u suprotnosti s Konvencijom pod uvjetom da dotična osoba može svaku odluku koju su ta tijela donijela protiv nje pobijati pred sudom koji nudi jamstva iz članka 6. (*Öztürk protiv Njemačke*, 1984., stavak 56.; *A. Menarini Diagnostics S.R.L. protiv Italije*, 2011.; *Flisar protiv Slovenije*, 2018., stavak 33.). Stoga odluke koje donesu upravna tijela koja ne zadovoljavaju pretpostavke iz članka 6. stavka 1. Konvencije mora naknadno preispitati „sudbeno tijelo koje ima punu nadležnost“. Određujuće značajke takvog tijela uključuju ovlast ukidanja odluke nižeg tijela u svakom pogledu, i s obzirom na činjenična i s obzirom na pravna pitanja (*Schmutzer protiv Austrije*, 1995., stavak 36; *Gradinger protiv Austrije*, 1995., stavak 44.; *Grande Stevens i drugi protiv Italije*, 2014., stavak 139.): primjerice, upravni sudovi koji provode sudsko preispitivanje koje premašuje „formalno“ preispitivanje zakonitosti i uključuje detaljnu analizu prikladnosti i razmjernosti kazne koju je izreklo upravno tijelo (*A. Menarini Diagnostics S.R.L. protiv Italije*, 2011., stavci 63. - 67., u odnosu na novčanu kaznu koju je izreklo neovisno regulatorno tijelo nadležno za tržišno natjecanje). Slično tome, sudsko preispitivanje može zadovoljiti pretpostavke iz članka 6. čak i ako sam zakon određuje kaznu u skladu s težinom djela (*Malige protiv*

Francuske, 1998., stavci 46. - 51., u odnosu na odbitak bodova iz vozačke dozvole).

77. Ovlast donošenja obvezujuće odluke koju ne može izmijeniti tijelo koje nije sudbeno sadržana je u samom pojmu „sud“ (*Findlay protiv Ujedinjene Kraljevine*, 1997., stavak 77.).

B. Zakonom ustanovljeni sud

1. Mjerodavna načela

78. Na temelju članka 6. stavka 1. Konvencije, sud uvijek mora biti „ustanovljen zakonom“. Taj izraz odražava načelo vladavine prava koje je svojstveno sustavu zaštite utemeljenom na Konvenciji i njezinim protokolima (*Jorgic protiv Njemačke*, 2007., stavak 64.; *Richert protiv Poljske*, 2011., stavak 41.). Štoviše, tijelo koje nije ustanovljeno u skladu sa zakonom bilo bi lišeno legitimnosti potrebne u demokratskom društvu za postupanje po pojedinačnim prigovorima (*Lavents protiv Latvije*, 2002., stavak 114.; *Gorgiladze protiv Gruzije*, 2009., stavak 67.; *Kontalexis protiv Grčke*, 2011., stavak 38.).

79. „Zakon“ u smislu članka 6. stavka 1. obuhvaća osobito zakonske akte o osnivanju i nadležnosti sudbenih tijela (*Lavents protiv Latvije*, 2002., stavak 114.; *Richert protiv Poljske*, 2011., stavak 41., *Jorgic protiv Njemačke*, 2007., stavak 64.), ali i sve druge odredbe domaćeg prava zbog čijeg bi kršenja sudjelovanje jednog ili više sudaca u ispitivanju predmeta bilo nezakonito (*Pandjigidze i drugi protiv Gruzije*, 2009., stavak 104.; *Gorgiladze protiv Gruzije*, 2009., stavak 68.). Izraz „ustanovljen zakonom“ ne obuhvaća samo pravni temelj za samo postojanje suda već i zahtjev da sud poštuje određena pravila koja uređuju njegov rad (*ibid.*) te sastav sudskog vijeća u svakom predmetu (*Posokhov protiv Rusije*, 2003., stavak 39.; *Fatullayev protiv Azerbajdžana*, 2010., stavak 144.; *Kontalexis protiv Grčke*, 2011., stavak 42.). Nadalje, uzimajući u obzir ključne implikacije za pravilno funkcioniranje i legitimitet pravosuđa u demokratskoj državi utemeljenoj na vladavini prava, Sud je smatrao da postupak imenovanja sudaca nužno čini svojstveni element koncepta „ustanovljenja“ suda „zakonom“ (*Guðmundur Andri Ástráðsson protiv Islanda*, [VV], 2020., stavak 227.).

80. U skladu s time, ako sud nije nadležan suditi okrivljeniku u skladu s važećim odredbama domaćeg prava, on nije „ustanovljen zakonom“ u smislu članka 6. stavka 1. (*Richert protiv Poljske*, 2011., stavak 41.; *Jorgic protiv Njemačke*, 2007., stavak 64.).

81. Cilj izraza „ustanovljen zakonom“ u članku 6. „jest osigurati da sudska organizacija u demokratskom društvu ne ovisi o odluci izvršne vlasti, već da bude uređena zakonom koji donosi parlament“ (*Richert protiv Poljske*, 2011., stavak 42.; *Coëme i drugi protiv Belgije*, 2000., stavak 98.). U zemljama u kojima su zakoni kodificirani, organizacija sudskog sustava također ne može biti prepuštena diskrecijskoj odluci pravosudnih tijela, iako to ne znači da sudovi nemaju određenu slobodu tumačiti mjerodavno domaće zakonodavstvo (*ibid.*; *Gorgiladze protiv Gruzije*, 2009., stavak 69.).

82. U načelu, kad sud prekrši domaće zakonske odredbe o ustanovljenju i nadležnosti sudbenih tijela, dolazi do povrede članka 6. stavka 1. (vidi *Tempel protiv Češke*, 2020., u kojem su pitanja uspostavljanja nadležnosti suda bila ispitana iz perspektive poštenosti postupka općenito. Sud je stoga nadležan ispitati jesu li se u tom pogledu poštovali nacionalni zakoni. Međutim, s obzirom na opće načelo prema kojem u prvom redu sami nacionalni sudovi tumače odredbe domaćeg prava, Sud ne može dovoditi u pitanje njihovo tumačenje osim ako dođe do očite povrede domaćeg prava (*Coëme i drugi protiv Belgije*, 2000., stavak 98. *in fine*; *Lavents protiv Latvije*, 2002., stavak 114., *Guðmundur Andri Ástráðsson protiv Islanda*, [VV], 2020., stavci 216. i 242.). Stoga je zadaća Suda ograničena na ispitivanje toga je li postojala razumna osnova da vlasti uspostave nadležnost (*Jorgic protiv Njemačke*, 2007., stavak 65.).

83. Sud je, nadalje, pojasnio da ispitivanje zahtjeva „zakonom ustanovljenog suda“ ne smije izgubiti iz vida opću svrhu institucionalnih zahtjeva članka 6. stavka 1. i mora sustavno ispitati je li navodna nepravilnost u konkretnom predmetu bila toliko ozbiljna da je narušila spomenuta temeljna načela i kompromitirala neovisnost suda o kojem je riječ. „Neovisnost“ se, s tim u vezi, odnosi na nužnu osobnu i institucionalnu neovisnost koja je potreba za neovisno odlučivanje, te je stoga preduvjet nepristranosti. Karakteriziraju je: (i) stanje svijesti koje označava sudačku nepopustljivost vanjskim utjecajima koja je dio moralnog integriteta i (ii) skup institucionalnih i operativnih rješenja – koja uključuju i postupak u kojem suci mogu biti imenovani na način koji osigurava njihovu neovisnost i selekcijske kriterije utemeljene na zaslugama - koja moraju pružiti jamstva protiv neprimjerenog

utjecaja i/ili neograničene ovlasti drugih državnih ovlasti, kako u početnom stadiju imenovanja suca, tako i tijekom izvršavanja njegovih/njezinih dužnosti (*Guðmundur Andri Ástráðsson protiv Islanda*, [VV], 2020., stavak 234.).

84. U tom smislu, Sud je također primijetio da utvrđenje da sud nije “sud ustanovljen zakonom” može imati značajne posljedice na načelo pravne sigurnosti i nesmjernivosti sudaca. Međutim, održavanje ovih načela pod svaku cijenu, na užtrb zahtjeva da je “sud ustanovljen zakonom”, u određenim okolnostima može nanijeti dodatnu štetu vladavini prava i javnom povjerenju u pravosuđe. Kao u svim predmetima u kojima postoji sukob između temeljnih načela Konvencije, mora se uspostaviti ravnoteža kako bi se utvrdila prijevka potreba – značajna i uvjerljiva – koja opravdava napuštanje načela pravne sigurnosti i snage *res iudicata* i načela nesmjernivosti sudaca, u skladu s konkretnim okolnostima predmeta (*ibid.*, stavak 240.).

85. U pogledu navodnog neispunjavanja uvjeta da postupak vodi “sud ustanovljen zakonom”, a u vezi postupka imenovanja sudaca, Sud je uspostavio sljedeće kriterije koji, uzeti zajedno, pružaju osnov za provođenje njegovog razmatranja:

- Prije svega, u načelu mora postojati očigledno kršenje domaćeg prava koje mora biti objektivno i stvarno uočljivo. Međutim, nepostojanje takvog kršenja ne isključuje mogućnost povrede, budući da postupanje koje je naočigled u skladu s pravilima ipak može proizvesti rezultate koji su nespojivi sa gore navedenim ciljem i svrhom;

- Drugo, izgledno je da samo ona kršenja nacionalnog prava koja se odnose na temeljna procesna pravila imenovanja sudaca (odnosno povrede koje utječu na samu srž prava o kojem je riječ) mogu dovesti do povrede: primjerice, ako je za suca imenovana osoba koja ne ispunjava uvjete ili ako je došlo do povreda koje na drugi način mogu narušiti svrhu i učinak načela da sud mora biti “ustanovljen zakonom”. U skladu s tim, povrede koje su čisto tehničke naravi ispod su mjerodavnog praga primjenjivosti;

- Treće, razmatranje pravnih posljedica povrede domaćeg pravila o imenovanju sudaca domaći sudovi moraju provesti na temelju mjerodavnih standarda Konvencije. Poglavitito, mora biti uspostavljena poštena i razmjerna ravnoteža kako bi se utvrdilo je li postojala prijevka potreba, značajne i uvjerljive naravi, koja opravdava napuštanje suprotstavljenih načela pravne sigurnosti i nesmjernivosti sudaca, u skladu s okolnostima konkretnog slučaja. Protekom vremena, očuvanje pravne sigurnosti imat će sve veći značaj u odmjeravanju ravnoteže.

86. U predmetu *Guðmundur Andri Ástráðsson protiv Islanda*, [VV], 2020., primjenjujući gore opisani test, Sud je utvrdio da je sama bit podnositeljeva prava na “sud ustanovljen zakonom” bila narušena zbog toga što je u njegovom suđenju sudjelovao sudac čiji je postupak imenovanja bio zahvaćen očiglednom i teškom povredom temeljnog domaćeg pravila usmjerenog na ograničavanje utjecaja izvršne vlasti i jačanje neovisnosti pravosuđa. Prvi i drugi kriterij su, stoga, bili zadovoljeni. U pogledu trećeg kriterija, Vrhovni sud nije proveo ispitivanje u skladu s Konvencijom i nije postigao pravilnu ravnotežu između relevantnih suprotstavljenih načela, iako su nepravilnosti bile utvrđene čak i prije nego su suci o kojima je riječ preuzeli funkcije. Nije odgovorio niti na druge, izuzetno važne, argumente podnositelja zahtjeva. Suzdržanost koju je pokazao Vrhovni sud pri ispitivanju podnositeljeva predmeta potkopala je značajnu ulogu pravosuđa u održavanju ravnoteže koja je svojstvena diobi vlasti.

2. Primjeri

87. Primjeri u kojima je Sud utvrdio da tijelo o kojem je riječ nije “sud ustanovljen zakonom”:

- kasacijski sud koji je sudio suokrivljenicima koji nisu bili ministri za djela povezana s onima zbog kojih se sudilo ministrima, jer pravilo o povezanosti nije bilo utvrđeno zakonom (*Coëme i drugi protiv Belgije*, 2000., stavci 107. - 108.);
- sud koji se sastojao od dva suca porotnika izabrana za članove sudskog vijeća u određenom predmetu u suprotnosti sa zakonskom pretpostavkom nasumičnog odabira i gornjom vremenskom granicom obnašanja te dužnosti od dva tjedna godišnje (*Posokhov protiv Rusije*, 2003., stavak 43.);

- sud sastavljen od sudaca porotnika koji su nastavili odlučivati o predmetima u skladu s utvrđenom tradicijom iako je zakon o sucima porotnicima ukinut, a novi zakon nije donesen (*Pandjigidze i drugi protiv Gruzije*, 2009., stavci 108. - 111.);
- sud čiji sastav nije bio u skladu sa zakonom s obzirom na to da su dva suca na temelju zakona bila izuzeta od suđenja u predmetu (*Lavents protiv Latvije*, 2002., stavak 115.).

88. Sud je utvrdio da je sud „zakonom ustanovljen“ u sljedećim predmetima:

- njemački sud koji je sudio osobi za djela genocida počinjena u Bosni i Hercegovini (*Jorgic protiv Njemačke*, 2007., stavci 66. - 71.);
- poseban sud ustanovljen radi suđenja zbog korupcije i organiziranog kriminala (*Fruni protiv Slovačke*, 2011., stavak 140.);
- kada je sudac pojedinac bio privremeno premješten (sekundiran) sa višeg suda kako bi proveo postupak podnositelja zahtjeva (*Maciszewski i dr. protiv Poljske* (odl.), 2020.);
- ponovna dodjela predmeta specijaliziranom sudu koja je provedena u skladu sa zakonom i bez indikacije o postojanju namjere da se utječe na ishod postupka (*Bahaettin Uzan protiv Turske*, 2020.).

89. Za daljnje slučajeve u kojima je Sud ispitivao zahtjev postojanja “suda ustanovljenog zakonom” – u kaznenom i građanskom aspektu članka 6. stavka 1. – vidi *Guðmundur Andri Ástráðsson protiv Islanda*, [VV], 2020., stavak 217.).

C. Neovisnost i nepristranost

90. Pravo na pošteno suđenje iz članka 6. stavka 1. zahtjeva da predmet razmotri „neovisni i nepristrani sud“ ustanovljen zakonom. Postoji čvrsta veza između pojmova neovisnosti i objektivne nepristranosti. Iz tog razloga Sud obično razmatra obje pretpostavke zajedno (*Findlay protiv Ujedinjene Kraljevine*, 1997., stavak 73.).

Načela koja su primjenjiva pri određivanju može li se „sud“ smatrati „neovisnim i nepristranim“ primjenjuju se u jednakoj mjeri na profesionalne suce, suce porotnike i članove porote (*Holm protiv Švedske*, 1993., stavak 30.).

91. Međutim, jamstva neovisnosti i nepristranosti na temelju članka 6. stavka 1. odnose se samo na tijelo koje je pozvano odlučiti o optužbi za kazneno djelo protiv podnositelja zahtjeva i ne odnose se na predstavnike tužiteljstva koji su samo stranke u postupku (*Kontalexis protiv Grčke*, 2011., stavak 57.; *Haarde protiv Islanda*, 2017., stavak 94.; *Thiam protiv Francuske*, 2018., stavak 71.).

1. Neovisni sud

a. Opća načela

92. Članak 6. stavak 1. Konvencije zahtjeva neovisnost od ostalih grana vlasti – odnosno, izvršne i zakonodavne – te i od stranaka (*Ninn-Hansen protiv Danske* (odl.), 1999.).

93. Iako pojam diobe vlasti između političkih tijela vlade i sudstva ima sve veću važnost u praksi Suda, ni članak 6. ni bilo koja druga odredba Konvencije od država ne zahtjeva pridržavanje bilo kakvih teoretskih ustavnih pojmova u vezi s dopuštenim granicama za interakciju vlasti. Pitanje je uvijek jesu li u određenom predmetu ispunjene pretpostavke Konvencije (*Henryk Urban i Ryszard Urban protiv Poljske*, 2010., stavak 46.).

b. Kriteriji za ocjenu neovisnosti

94. Ispunjavanje pretpostavke neovisnosti ocjenjuje se, osobito, na temelju zakonskih kriterija (*Mustafa Tunç i Fecire Tunç protiv Turske* [VV], 2015., stavak 221.). Pri utvrđivanju može li se tijelo smatrati „neovisnim“, Sud je u obzir uzimao sljedeće kriterije (*Findlay protiv Ujedinjene Kraljevine*, 1997., stavak 73.):

- način imenovanja njegovih članova i

- ii. trajanje njihovih mandata;
- iii. postojanje jamstava protiv vanjskih pritisaka;
- iv. odaje li tijelo dojam neovisnosti.

i. Način imenovanja članova tijela

95. Ne može se smatrati da sama činjenica da suce imenuje parlament dovodi u sumnju njihovu neovisnost (*Filippini protiv San Marina* (odl.), 2003.; *Ninn-Hansen protiv Danske* (odl.), 1999.).

96. Slično tome, izvršna vlast smije imenovati suce, pod uvjetom da imenovani nisu pod utjecajem ili pritiskom za vrijeme izvršavanja svoje sudbene uloge (*Henryk Urban i Ryszard Urban protiv Poljske*, 2010., stavak 49.; *Campbell i Fell protiv Ujedinjene Kraljevine*, 1984., stavak 79.; *Maktouf i Damjanović protiv Bosne i Hercegovine* [VV], 2013., stavak 49.).

97. Iako dodjela predmeta u rad određenom sudu ili sudu ulazi u slobodnu procjenu koju domaće vlasti imaju u takvim stvarima, Sud se mora uvjeriti da je to bilo u skladu s člankom 6. stavkom 1. te posebice s njegovim pretpostavkama neovisnosti i nepristranosti (*Moiseyev protiv Rusije*, 2008., stavak 176.).

ii. Trajanje mandata članova nekog tijela

98. Nije propisano obvezatno najkraće trajanja mandata. Nesmjernjivost sudaca za vrijeme njihova mandata općenito se mora smatrati posljedicom njihove neovisnosti. Međutim, činjenica da njihova nesmjernjivost nije formalno priznata zakonom sama po sebi ne podrazumijeva nepostojanje neovisnosti ako je priznata u praksi te ako postoje druga nužna jamstva (*Campbell i Fell protiv Ujedinjene Kraljevine*, 1984., stavak 80.).

99. Prisutnost međunarodnih sudaca upućenih na rad u vijeću suda koji odlučuje o ratnim zločinima tijekom obnovljivog dvogodišnjeg mandata smatrala se razumljivom s obzirom na privremenu prirodu međunarodne prisutnosti u zemlji i mehanizme međunarodne razmjene stručnjaka (*Maktouf i Damjanović protiv Bosne i Hercegovine* [VV], 2013., stavak 51.).

iii. Jamstva protiv vanjskog pritiska

100. Sudska neovisnost zahtijeva da pojedini suci ne budu izloženi neopravdanom utjecaju izvan sudstva, kao i unutar njega. Unutarnja neovisnost sudstva zahtijeva da ne budu izloženi uputama i pritiscima drugih sudaca ili osoba s upravnim odgovornostima na sudu, poput predsjednika suda ili predsjednika odjela na sudu. Nepostojanje dostatne zaštite koja osigurava neovisnost sudaca unutar sudstva, posebice *vis-à-vis* njihovih nadređenih, može Sud navesti na zaključak da se za sumnje podnositelja zahtjeva o neovisnosti i nepristranosti suda može reći da su objektivno opravdane (*Parlov-Tkalčić protiv Hrvatske*, 2009., stavak 86.; *Daktaras protiv Litve*, 2000., stavak 36.; *Moiseyev protiv Rusije*, 2008., stavak 184.).

iv. Dojam neovisnosti

101. Dojam također može biti važan za utvrđivanje toga može li se „sud“ smatrati neovisnim kako to zahtijeva članak 6. stavak 1. U pitanju je povjerenje koje sudovi u demokratskom društvu moraju poticati u javnosti i prije svega, što se tiče kaznenog postupka, kod optuženika (*Şahiner protiv Turske*, 2001., stavak 44.).

102. Pri odlučivanju postoji li opravdan razlog za bojazan da određeni sud nije neovisan ili nepristran, stajalište optuženika važno je, no ne i presudno. No jest presudno pitanje mogu li se njegove sumnje smatrati objektivno opravdanima (*Incal protiv Turske*, 1998., stavak 71.). Nema problema u pogledu neovisnosti kad Sud smatra da „objektivni promatrač“ ne bi imao razloga za takvu zabrinutost u okolnostima tog predmeta (*Clarke protiv Ujedinjene Kraljevine* (odl.), 2005.).

103. Kad su članovi suda osobe koje su u podređenom položaju u pogledu dužnosti i organizacije službe *vis-à-vis* jedne od stranaka, optuženik može imati opravdanu sumnju o neovisnosti tih osoba (*Sahiner protiv Turske*, 2001., stavak 45.).

104. U predmetu *Thiam protiv Francuske*, 2018., stavci 75. - 85., Sud nije smatrao da je bio opravdan podnositeljev strah od nedostatka neovisnosti i nepristranosti suda koji je bio pozvan ispitati optužbu za kazneno djelo protiv njega za djelo počinjeno na štetu predsjednika Republike, koji se pridružio postupku u svojstvu oštećenika, zbog puke činjenice da je predsjednik sudjelovao u imenovanju i promicanju sudaca. Sud je napomenuo da je neovisnost mandata sudaca ustavno zajamčena te ih štiti od mogućih napada na njihovu neovisnost. Štoviše, suci nisu podređeni Ministarstvu pravosuđa i nisu bili izloženi nikakvim pritiscima ili uputama pri obavljanju svojih sudbenih funkcija, uključujući upute predsjednika. Nadalje, Sud je uzeo u obzir činjenicu da su odluke koje utječu na imenovanje članova pravosuđa i njihovo napredovanje u karijeri, premještaj i promaknuća donesene nakon intervencije Visokog sudbenog vijeća (*Conseil supérieur de la magistrature*) i nakon kontradiktornog postupka. Štoviše, imenovanje sudaca nije bilo pitanje diskrecijske ocjene i bilo je pod nadzorom Državnog vijeća. Sud je također napomenuo da podnositelj zahtjeva nije dostavio konkretne dokaze koji bi pokazali da se objektivno mogao bojati da su suci u njegovom predmetu bili pod utjecajem predsjednika. Konkretno, predmet nije bio povezan s predsjednikovim političkim funkcijama, a on nije ni pokrenuo postupak ni pružio dokaze za utvrđivanje krivnje podnositelja zahtjeva; domaći sudovi propisno su ispitali sve tvrdnje podnositelja zahtjeva; a naknadne ustavne izmjene isključile su sudjelovanje predsjednika u imenovanju sudaca na njihove položaje.

2. Nepristrani sud

105. Članak 6. stavak 1. Konvencije zahtijeva da „sud“ koji ulazi u njegov domašaj bude nepristran. Nepristranost u pravilu označava nepostojanje predrasuda ili pristranosti te se postojanje ili nepostojanje nepristranosti može ispitati na različite načine (*Kyprianou protiv Cipra* [VV], 2005., stavak 118.; *Micallef protiv Malte* [VV], 2009., stavak 93.).

1. Kriteriji za ocjenu nepristranosti

106. Sud je razlikovao:

- i. *subjektivni pristup*, odnosno nastojanje da se utvrdi osobno uvjerenje ili interes određenog suca u određenom predmetu;
- ii. *objektivni pristup*, odnosno utvrđivanje jesu li on ili ona dali dovoljno jamstava za isključenje svake opravdane sumnje u tom pogledu (*Kyprianou protiv Cipra* [VV], 2005., stavak 118.; *Piersack protiv Belgije*, 1982., stavak 30.; *Grievés protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2003., stavak 69.; *Morice protiv Francuske* [VV], 2015., stavak 73.).

107. Međutim, ne postoji čvrsto razgraničenje između ta dva pojma jer ponašanje suca može dovesti ne samo do objektivnih bojazni glede nepristranosti s gledišta vanjskog promatrača (objektivan test) već može otvoriti i pitanje njegovog ili njezinog osobnog uvjerenja (subjektivan test). Stoga će pitanje treba li u predmetu primijeniti prvi ili drugi test ili oba ovisiti o konkretnim činjenicama spornog ponašanja (*Kyprianou protiv Cipra* [VV], 2005., stavci 119. i 121.).

i. Subjektivni pristup

108. Kod primjene subjektivnog testa nepristranosti, Sud je dosljedno smatrao da se mora pretpostaviti osobna nepristranost suca dok se ne dokaže suprotno (*Kyprianou protiv Cipra* [VV], 2005., stavak 119.; *Hauschildt protiv Danske*, 1989., stavak 47.).

109. Što se tiče potrebne vrste dokaza, Sud je, primjerice, nastojao ustanoviti je li sudac pokazao neprijateljstvo ili nenaklonjenost ili je uredio da mu se predmet dodijeli u rad iz osobnih razloga (*De Cubber protiv Belgije*, 1984., stavak 25.). Međutim, sama činjenica da je sudac možda donio procesne

odluke koje su nepovoljne za obranu nije pokazatelj manjka nepristranosti (*Khodorkovskiy i Lebedev protiv Rusije (br.2)*, 2020., stavak 430.).

110. Iako u nekim predmetima može biti teško pribaviti dokaze kojima bi se opovrgnula pretpostavka subjektivne nepristranosti suca, zahtjev objektivne nepristranosti pruža dodatno važno jamstvo. Sud je doista priznao da je teško utvrditi povredu članka 6. na temelju subjektivne pristranosti te se stoga u velikoj većini predmeta usredotočio na objektivni test nepristranosti (*Kyprianou protiv Cipra* [VV], 2005., stavak 119.; *Morice protiv Francuske* [VV], 2015., stavak 75.).

ii. Objektivni pristup

111. Prema objektivnom testu nepristranosti, kada se primjenjuje na tijelo koje zasjeda kao sud, mora se ustanoviti postoje li, sasvim odvojeno od osobnog ponašanja bilo kojeg od članova toga tijela, provjerljive činjenice koje mogu izazvati sumnju glede njegove nepristranosti (*Castillo Algar protiv Španjolske*, 1998., stavak 45.).

112. Pri odlučivanju postoji li u konkretnom predmetu legitiman razlog za bojazan da to tijelo nije nepristrano, stajalište osoba koje tvrde da nije nepristrano važno je, no ne i presudno. No jest presudno pitanje može li se bojazan smatrati objektivno opravdanom (*Ferrantelli i Santangelo protiv Italije*, 1996., stavak 58.; *Padovani protiv Italije*, 1993., stavak 27.).

113. Objektivni se test nepristranosti uglavnom odnosi na hijerarhijske ili druge veze između suca i drugih osoba koje sudjeluju u postupku koje objektivno opravdavaju bojazan u pogledu nepristranosti suda, te stoga ne ispunjavaju konvencijske standarde na temelju objektivnog testa (*Micallef protiv Malte* [VV], 2009., stavak 97.). Stoga se u svakom pojedinom predmetu mora odlučiti je li sporni odnos takve prirode i stupnja da ukazuje na nepostojanje nepristranosti suda (*Pullar protiv Ujedinjene Kraljevine*, 1996., stavak 38.).

114. U tom pogledu čak i dojam može imati određenu važnost. Tu je u pitanju povjerenje koje sudovi u demokratskom društvu moraju poticati u javnosti. Stoga se svaki sudac za kojeg postoji opravdani razlog za bojazan da nije nepristran mora izuzeti (*Castillo Algar protiv Španjolske*, 1998., stavak 45.; *Morice protiv Francuske* [VV], 2015., stavak 78.; *Škrlić protiv Hrvatske*, 2019., stavak 43.). Konkretno, sudac mora identificirati svaku zapreku za svoje sudjelovanje, te se izuzeti ili, u situaciji kada postoje argumenti da bi se trebao izuzeti iako to nije izriekom propisano zakonom, o tome obavijestiti stranke kako bi im se omogućilo da ospore sudjelovanje tog suca u postupku (*Sigríður Elín Sigfúsdóttir protiv Islanda*, 2020., stavak 35.).

115. U obzir treba uzeti i pitanja vezana uz unutarnju organizaciju (*Piersack protiv Belgije*, 1982., stavak 30. (d)). Postojanje nacionalnog postupka za osiguranje nepristranosti, i to pravila koja uređuju izuzeće sudaca, mjerodavan je čimbenik. Takva pravila pokazuju nastojanje nacionalne zakonodavne vlasti da ukloni sve razumne sumnje glede nepristranosti dotičnog suca ili suda te predstavljaju pokušaj osiguranja nepristranosti uklanjanjem razloga za takvu zabrinutost. Uz osiguranje nepostojanja stvarne pristranosti, usmjerena su i na otklanjanje svega onoga što bi moglo izgledati kao pristranost, te tako služe za promicanje povjerenja koje sudovi moraju poticati u javnosti u demokratskom društvu (vidi *Micallef protiv Malte* [VV], 2009., stavak 99.; *Mežnarić protiv Hrvatske*, 2005., stavak 27.; *Harabin protiv Slovačke*, 2012., stavak 132.).

116. Sud će takva pravila koja osiguravaju nepristranost uzeti u obzir pri donošenju vlastite ocjene o tome je li „sud“ bio nepristran i, posebice, mogu li se strahovi podnositelja zahtjeva smatrati objektivno opravdanima (*Pfeifer i Plankl protiv Austrije*, 1992., stavak 6.; *Oberschlick protiv Austrije (br. 1)*, 1991., stavak 50.; *Pescador Valero protiv Španjolske*, 2003., stavci 24. - 29.). Prema tome, od podnositelja zahtjeva očekuje se da iskoriste ona pravila koja postoje u mjerodavnom domaćem pravu (*Zahirović protiv Hrvatske*, 2013., stavci 31. - 37.).

117. U pogledu postupka u kojem odlučuje o prigovorima pristranosti, Sud ispituje prirodu temelja na kojem se taj prigovor zasniva. Ako je podnositelj svoj prigovor pristranosti utemeljio na općenitim i apstraktnim osnovama, bez ukazivanja na konkretne i/ili materijalne činjenice koje bi mogle izazvati razumnu sumnju u pogledu nepristranosti suca, takav bi se prigovor mogao kvalificirati kao zlouporaba prava. U takvim okolnostima, činjenica da je sudac čiji je rad osporen na takvoj osnovi odlučio o tom

prigovoru podnositelja ne uzrokuje razumnu sumnju u njegovu nepristranost. Štoviše, u obzir se trebaju uzeti i drugi elementi, posebice jesu li osnove za odbijanje podnositeljevih prigovora zbog pristranosti bile primjerene i je li viši sud ispravio procesni nedostatak (*Pastörs protiv Njemačke*, 2019., stavci 57. i 62. - 63.; *Mikhail Mironov protiv Rusije*, 2020., stavak 36.).

118. Sud je osobito smatrao da sudjelovanje sudaca u odlučivanju o prigovorima protiv njihovih kolega može utjecati na nepristranost svakoga od njih ako su isti prigovori istaknuti i u odnosu na njih. Međutim, Sud je smatrao da takvo postupanje nije utjecalo na nepristranost sudaca o kojima je riječ u specifičnim okolnostima slučaja u kojem je podnositelj svoje tvrdnje o pristranosti utemeljio na općim i apstraktnim, gotov identičnim, osnovama, bez ukazivanja na specifične, materijalne činjenice koje su mogle otkriti osobnu netrpeljivost ili neprijateljski stav prema njemu. U tom je smislu sud primijetio da bi isključenje svih sudaca na koje se prigovor odnosi od odlučivanja o takvim prigovorima paraliziralo cijeli pravosudni sustav (*A.K. protiv Lihtenštajna*, 2015., stavak 68.; vidi *Kolesnikova protiv Rusije*, 2021., stavak 55., u kojem nije postojao rizik paraliziranja cijelog sustava).

119. S druge strane, propust nacionalnih sudova da ispitaju prigovor pristranosti koji se ne čini odmah očigledno neosnovanim može dovesti do povrede članka 6. stavka 1. Konvencije, uzimajući u obzir povjerenje koje sudovi moraju poticati kod osoba u svojoj nadležnosti (*Remli protiv Francuske*, 1996., stavak 48.). Stoga je, primjerice, u *Danilov protiv Rusije*, 2020., stavci 97. -102., Sud utvrdio povredu članka 6. jer su domaći sudovi propustili poduzeti dovoljne radnje radi provjere je li žalbeni sud bio neovisan u odnosu na podnositeljev prigovor pristranosti sudaca porotnika sa sigurnosnim provjerama, koje mu je dodijelila i koje nadzire nadležne službe sigurnosti koja je pokrenula kazneni postupak protiv podnositelja.

120. Štoviše, postoji mogućnost da bi viši ili najviši sud mogao, u nekim okolnostima, ispraviti nedostatke u prvostupanjskom postupku. Međutim, kad viši sud odbije ukinuti odluku nižeg suda koji nije nepristran i potvrdi osuđujuću presudu i kaznu, ne može se reći da je ispravio taj propust (*Kyprianou protiv Cipra* [VV], 2005., stavak 134.; *De Cubber protiv Belgije*, 1984., stavak 33.; *Findlay protiv Ujedinjene Kraljevine*, 1997., stavci 78. - 79.).

121. Konačno, Sud smatra da, kad se otvori pitanje nepristranosti suda u pogledu sudjelovanja suca u postupku, činjenica da je taj sudac bio dio proširenog vijeća nije presudna za pitanje objektivne nepristranosti na temelju članka 6. stavka 1. Konvencije. S obzirom na tajnost vijećanja, možda će biti nemoguće utvrditi stvarni utjecaj nekog suca na donošenje odluka, a nepristranost suda može biti podložna stvarnoj sumnji (*Morice protiv Francuske* [VV], 2015., stavak 89.; *Otegi Mondragon protiv Španjolske*, 2018., stavak 67., *Škrlić protiv Hrvatske*, 2019., stavak 46; *Sigríður Elín Sigfúsdóttir protiv Islanda*, 2020, stavak 57.; *Karrar protiv Belgije*, 2021., stavak 36., u pogledu predsjednika porotničkog suda (*assize court*)).

b. Situacije u kojima se može postaviti pitanje nepostojanja sudske nepristranosti

122. Postoje dvije moguće situacije u kojima se može postaviti pitanje nepostojanja sudske nepristranosti (*Kyprianou protiv Cipra* [VV], 2005., stavak 121.):

- i. prva je *funkcionalne prirode* i odnosi se, primjerice, na situaciju kad ista osoba izvršava različite funkcije unutar sudskog postupka ili na hijerarhijske ili druge veze s drugom osobom koja sudjeluje u postupku;
- ii. druga je *osobnog karaktera* i proizlazi iz *ponašanja sudaca* u određenom predmetu.

123. Nadalje, mogući su slučajevi strukturnog nedostatka nepristranosti određenog suda u cjelini. To je bio slučaj u predmetu *Boyan Gospodinov protiv Bugarske*, 2018., (stavci 54. - 60.) u kojem je kazneni sud koji je sudio podnositelju zahtjeva u kaznenom postupku istodobno bio okrivljenik u odvojenom parničnom postupku za naknadu štete koji je pokrenuo podnositelj zahtjeva.

i. Situacije funkcionalne prirode

α. Izvršavanje različitih sudbenih funkcija

124. Ne može se smatrati da činjenica da je sudac kaznenog suda donosio odluke i prije suđenja u predmetu, uključujući odluke vezane uz pritvor, sama po sebi opravdava strah da nije nepristran; ono

što je važno su opseg i priroda tih odluka (*Fey protiv Austrije*, 1993., stavak 30.; *Sainte-Marie protiv Francuske*, 1992., stavak 32.; *Nortier protiv Nizozemske*, 1993., stavak 33.). Kada odluke o produljenju pritvora zahtijevaju „vrlo visok stupanj jasnoće“ u pogledu krivnje, Sud je utvrdio da može izgledati da je nepristranost dotičnih sudova podložna sumnji te da se bojazan podnositelja zahtjeva u tom pogledu može smatrati objektivno opravdanom (*Hauschildt protiv Danske*, 1989., stavci 49. - 52.). U svakom je predmetu relevantno pitanje u kojoj je mjeri sudac ocijenio okolnosti predmeta i odgovornost podnositelja zahtjeva kada mu je odredio pritvor (predmeti *Jasiński protiv Poljske*, 2005., stavci 54. - 58., u kojem Sud nije utvrdio povredu članka 6. stavka 1. Konvencije, i *Romenskiy protiv Rusije*, 2013., stavci 28. - 30., u kojem je Sud utvrdio povredu članka 6. stavka 1. Konvencije).

125. Kad se otvori pitanje pristranosti u vezi s prethodnim sudjelovanjem suca u postupku, protek vremena od gotovo dvije godine od prethodnog sudjelovanja u istom postupku nije sam po sebi dostatna mjera zaštite od pristranosti (*Dāvidsons i Savins protiv Latvije*, 2016., stavak 57.).

126. To što je sudac nekoć bio zaposlen u državnom odvjetništvu nije razlog za bojazan da nije nepristran (*Paunović protiv Srbije*, 2019., stavci 38.-43.). Ipak, ako pojedinac, nakon što je u tom odjelu obnašao dužnost čija je priroda takva da je u sklopu svojih dužnosti možda morao raditi na istoj stvari, nakon toga sudjeluje u istom predmetu kao sudac, javnost ima pravo na bojazan da on ne nudi dovoljna jamstva nepristranosti (*Piersack protiv Belgije*, 1982., stavak 30. (b) i (d)).

127. Kad je ista osoba u istom predmetu uzastopno obavljala dužnosti istražnog suca i raspravnog suca, to je također navelo Sud da utvrdi da se nepristranost raspravnog suda podnositelju zahtjeva može činiti podložnom sumnji (*De Cubber protiv Belgije*, 1984., stavci 27. - 30.).

128. Međutim, kad je sudjelovanje raspravnog suca u istrazi bilo vremenski ograničeno i sastojalo se od ispitivanja dvaju svjedoka te nije uključivalo nikakvo ocjenjivanje dokaza niti zahtijevalo donošenje zaključka, Sud je utvrdio da se bojazan podnositelja zahtjeva da nadležni nacionalni sud nije nepristran ne može smatrati objektivno opravdanom (*Bulut protiv Austrije*, 1996., stavci 33. - 34.). Prema tome, uvijek je potrebna ocjena pojedinačnih okolnosti svakog predmeta kako bi se utvrdilo u kojoj je mjeri istražni sudac postupao u predmetu (*Borg protiv Malte*, 2016., stavak 89.).

129. Nepostojanje tužitelja tijekom kaznenog postupka, zbog čega sudac može biti stavljen u položaj tijela kaznenog progona dok provodi ispitivanje i izvodi dokaze protiv podnositelja zahtjeva, otvara još jedno pitanje u pogledu nepristranosti. S tim u vezi, Sud je objasnio da je sudac krajnji čuvar postupka i da je obično zadaća javnog tijela u slučaju progona po službenoj dužnosti da iznese i potkrijepi optužbu za kazneno djelo u svrhu kontradiktornosti postupka s drugom strankom. Stoga, miješanje tih dviju uloga u postupku potencijalno predstavlja kršenje pretpostavke nepristranosti na temelju članka 6. stavka 1. Konvencije (*Karelin protiv Rusije*, 2016., stavci 51. - 85.).

130. Slično tome, Sud je ispitivao načelo nepristranosti u većem broju predmeta koji su se odnosili na navodno nepoštivanje suda, kada je isti sudac donio odluku o provođenju kaznenog progona, sudio o pitanjima koja su vezana uz podnositeljevo ponašanje, utvrdio njegovu krivnju i odredio sankciju. Sud je naglasio da u takvoj situaciji miješanje uloga između podnositelja prigovora, svjedoka, tužitelja i suca može, samo po sebi, potaknuti objektivni strah o usklađenosti takvog postupka s tradicionalnim načelom da nitko ne može biti sudac u vlastitom predmetu i, posljedično, o neovisnosti uredujućeg suca (*Kyprianou protiv Cipra* [VV], 2005., stavci 126.-128.; *Štomka protiv Poljske*, 2018., stavci 44. - 51; *Deli protiv Moldavije*, 2019., stavak 43.).

131. Pitanje sudske nepristranosti ne otvara se nakon što je sudac već donio isključivo formalne i postupovne odluke u drugim fazama postupka (*George-Laviniu Ghiurău protiv Rumunjske*, 2020., stavak 67.). Međutim, problemi s nepristranošću mogu nastati ako je u drugim fazama postupka sudac već izrazio mišljenje o krivnji optuženika (*Gómez de Liaño y Botella protiv Španjolske*, 2008., stavci 67. - 72.).

132. Puka činjenica da je sudac već odlučivao o sličnim, ali nepovezanim optužbama za kazneno djelo ili da je već sudio suoptuženiku u odvojenom kaznenom postupku nije sama po sebi dovoljna da bi izazvala sumnju u nepristranost tog suca u naknadnom predmetu (*Kriegisch protiv Njemačke* (odl.), 2010.; *Khodorkovskiy i Lebedev protiv Rusije*, 2013., stavak 544.). Druga je stvar, međutim, ako ranije presude sadržavaju utvrđenja koja zapravo prejudiciraju pitanje krivnje optuženika u naknadnom postupku (*Poppe protiv Nizozemske*, 2009., stavak 26.; *Schwarzenberger protiv Njemačke*, 2006., stavak

42.; *Ferrantelli i Santangelo protiv Italije*, 1996., stavak 59.). Iz ove perspektive, pitanje nepristranosti suda u smislu članka 6. stavka 1. Konvencije može se razmatrati u svjetlu prava na pretpostavku nedužnosti u skladu s člankom 6. stavkom 2. (*Mucha protiv Slovačke*, 2021., stavci 48. i 66.).

133. Primjerice, u *Meng protiv Njemačke*, 2021, stavci 53. – 65., Sud je utvrdio povredu članka 6. stavka 1. u odnosu na objektivno opravdanu sumnju u nepristranost suda koji je podnositeljicu osudio zbog ubojstva, kojem je predsjedao sudac koji je sudjelovao u ranije provedenom postupku protiv podnositeljčinog suoptuženika, a u kojem su doneseni opsežni zaključci o utvrđenim činjenicama i pravnoj kvalifikaciji, čime je prejudicirana krivnja podnositeljice.

134. Nadalje, spor se može pojaviti i sa stanovišta opće poštenosti postupka ako raspravni sud dođe do određenih zaključaka na temelju dokaza koji su bili ispitani u drugom postupku u kojem podnositelj nije sudjelovao (*Khodorkovskiy i Lebedev protiv Rusije*, 2013., stavak 522.).

135. Kada je predsjednik suda suda ranije već proglašen pristranim protiv podnositelja zahtjeva u prethodnom kaznenom postupku koji se odnosio na slične optužbe, može se pojaviti objektivni i opravdan strah od nedostatka nepristranosti i u odnosu na podnositelja i u odnosu na njegovog suoptuženika (*Otegi Mondragon protiv Španjolske*, 2018., stavci 58. - 69.; suprotno, *Alexandru Marian Iancu protiv Rumunjske*, 2020., stavak 72.).

136. Obveza nepristranosti ne može se tumačiti tako da nameće obvezu višem sudu koji ukida upravnu ili sudsku odluku da predmet vrati drugom nadležnom tijelu ili grani tog tijela u drugačijem sastavu (*Marguš protiv Hrvatske* [VV], 2014., stavci 85. - 89.); *Thomann protiv Švicarske*, 1996., stavak 33.; *Stow i Gai protiv Portugala* (odl.), 2005.). Drugim riječima, sama činjenica da je isti sudac dva puta izvršavao istu funkciju u istom kaznenom postupku nije dovoljan dokaz objektivnog nedostatka nepristranosti (*Teslya protiv Ukrajine*, 2020.). Međutim, ako je takva obveza predviđena mjerodavnim domaćim pravom, otvara se pitanje je li sud ustanovljen zakonom (*Lavents protiv Latvije*, 2002., stavak 115.).

137. Činjenica da je podnositelju zahtjeva sudila sutkinja koja je i sama izrazila sumnju u svoju nepristranost u predmetu može otvoriti pitanje s gledišta dojma poštenog suđenja (*Rudnichenko protiv Ukrajine*, 2013., stavak 118.; *Paixão Moreira Sá Fernandes protiv Portugala*, 2020., stavci 90. - 94.; *George-Lavinii Ghiurău protiv Rumunjske*, 2020., stavak 65.). Međutim, to neće biti dovoljno za utvrđenje povrede članka 6. stavka 1. Konvencije. U svakom predmetu, bojazan podnositelja zahtjeva glede nepristranosti suca mora biti objektivno opravdana (*Dragojević protiv Hrvatske*, 2015., stavci 116. - 123.; *Alexandru Marian Iancu protiv Rumunjske*, 2020., stavak 69.).

β. Hijerarhijske ili druge veze s drugim sudionikom u postupku

- *Hijerarhijske veze*

138. Odlučivanje vojnih sudova o optužbama u kaznenom postupku protiv vojnog osoblja u načelu nije nespojivo s odredbama članka 6. (*Cooper protiv Ujedinjenog Kraljevine* [VV], 2003., stavak 110.). Međutim, kad su svi članovi prijekog suda nižeg čina u odnosu na časnika sazivatelja i dio su njegovog zapovjednog lanca, sumnje podnositelja zahtjeva u pogledu neovisnosti i nepristranosti suda mogu biti objektivno opravdane (*Findlay protiv Ujedinjenog Kraljevine*, 1997., stavak 76.; *Miller i drugi protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2004., stavci 30. - 31.). Slično tome, kada je u sastavu vojnog suda vojni časnik u vojnoj službi podložan vojnoj stezi, a kojeg imenuje osoba koja mu je hijerarhijski nadređena i koji ne uživa iste ustavne zaštitne mjere koje uživaju suci, ne može se smatrati da je takav sud neovisan i nepristran u smislu članka 6. Konvencije (*Gürkan protiv Turske*, 2012., stavci 13. - 20.).

139. Kad civilima sudi sud u čijem su sastavu i pripadnici oružanih snaga, to može uzrokovati opravdani strah da bi sud mogao dopustiti da na njega neopravdano utječu pristrana razmatranja (*Incal protiv Turske*, 1998., stavak 72.; *Ibrahim Ülger protiv Turske*, 2004., stavak 26.). Čak i kad je vojni sudac sudjelovao samo u donošenju privremene odluke u postupku protiv civila koja je ostala na snazi, cijeli je postupak lišen dojma da ga je vodio neovisan i nepristran sud (*Öcalan protiv Turske* [VV], 2005., stavak 115.).

140. Situacije u kojima je vojni sud nadležan suditi civilu za djela protiv oružanih snaga mogu dovesti do razumne sumnje u objektivnu nepristranost tog suda. Pravosudni sustav u kojem je vojni sud

ovlašten suditi osobi koja nije pripadnik oružanih snaga može lako izgledati kao da poništava udaljenost koja bi trebala postojati između suda i stranaka u kaznenom postupku, čak i ako postoje dostatne mjere zaštite koje jamče neovisnost tog suda (*Ergin protiv Turske (br. 6)*, 2006., stavak 49.).

141. Odlučivanje o optužbi za kaznena djela protiv civila na vojnim sudovima može se smatrati sukladnim članku 6. samo u iznimnim okolnostima (*Martin protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2006., stavak 44.; vidi također *Mustafa protiv Bugarske*, 2019., stavci 28-37).

- *Ostale veze*

142. Utvrđeno je da postoje objektivno opravdane sumnje u pogledu nepristranosti predsjednice vijeća raspravnog suda kad je njezin suprug bio na čelu skupine istražitelja koji su radili na predmetu podnositelja zahtjeva (*Dorozhko i Pozharskiy protiv Estonije*, 2008., stavci 56. - 58.). Slično tome, pitanje objektivne nepristranosti pojavilo se kada je sin raspravnog suca bio član istražnog tima koji se bavio podnositeljevim predmetom (*Jhangiryan protiv Armenije*, 2020., stavci 97.-103.).

143. Obiteljska povezanost između sudaca koji odlučuju u predmetu na različitim razinama nadležnosti može izazvati sumnju u nedostatak nepristranosti. Međutim, u predmetu *Pastörs protiv Njemačke*, 2019., stavci 58. - 70., u kojem su sudac i sutkinja koji su se bavili podnositeljevim predmetom na prvoj i trećoj razini nadležnosti bili supružnici, Sud nije utvrdio povredu članka 6. stavka 1. Konvencije zbog toga što je podnositeljev prigovor pristranosti bio predmetom naknadne kontrole sudskog tijela s dovoljnom nadležnošću, koja je osigurala garancije članka 6. Konvencije. Sud je također primijetio da podnositelj nije iznio nikakve konkretne argumente zbog čega bi profesionalni sudac/sutkinja koji/a je u braku s drugim/om profesionalnim/om sucem/sutkinjom trebao/la biti pristran/a kada odlučuje u istom predmetu na drugoj razini nadležnosti koja, štoviše, nije uključivala izravno preispitivanje odluke njegovog/njezinog bračnog druga.

144. Nadalje, obiteljska povezanost sa jednom od stranaka mogla bi dovesti do bojazni glede nepristranosti suca. Sud je presudio da takve bojazni ipak moraju biti objektivno opravdane. Pitanje jesu li objektivno opravdane u velikoj bi mjeri ovisilo o okolnostima konkretnog predmeta, a u tom se pogledu brojni čimbenici uzimaju u obzir. Oni, *inter alia*, uključuju pitanje je li sučev srodnik uključen u dotični predmet, položaj sučevog srodnika u društvu, veličinu društva, njegovu unutarnju organizacijsku strukturu, financijsku važnost predmeta za odvjetničko društvo i svaki mogući financijski interes ili potencijalnu korist (i njihov opseg) koji se dodjeljuju srodniku (*Nicholas protiv Cipra*, 2018., stavak 62., u pogledu građanskog aspekta). U malim jurisdikcijama, u kojima se često može postaviti pitanje obiteljske povezanosti, tu je situaciju potrebno otkriti na početku postupka i izvršiti procjenu, uzimajući u obzir različite uključene čimbenike kako bi se utvrdilo je li izuzeće zapravo potrebno u tom predmetu (*ibid.*, stavak 64.).

145. Činjenica da je član suda imao neka osobna saznanja o jednom od svjedoka u predmetu ne znači nužno da će on biti pristran u odnosu na svjedočenje te osobe. U svakom pojedinom predmetu mora se odlučiti je li bliskost takve prirode i stupnja da ukazuje na nedostatak nepristranosti suda (predmet *Pullar protiv Ujedinjene Kraljevine*, 1996., stavak 38., u kojem je član porote bio zaposlenik jednog od dvaju ključnih svjedoka optužbe; *Hanif i Khan protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2011., stavak 141., u kojem je član porote bio policijski službenik, i suprotno *Peter Armstrong protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2014., stavci 39. - 45.).

146. Utvrđeno je da je suđenje zbog kaznenog djela podnositelju zahtjeva na sudu na kojem je majka žrtve radila kao sutkinja u suprotnosti s pretpostavkom nepristranosti na temelju članka 6. stavka 1. (*Mitrov protiv bivše jugoslavenske republike Makedonije*, 2016., stavci 49. - 56.).

ii. Situacije osobne prirode

147. Sudbene su vlasti dužne postupati s najvećim obzirom u pogledu predmeta koji su im dodijeljeni u rad kako bi sačuvale dojam nepristranih sudaca. Taj ih obzir treba odvratiti od korištenja tiska, čak i kad su izazvani. Tu dužnost nameću viši zahtjevi pravde i uzvišena priroda sudačke dužnosti (*Lavents protiv Latvije*, 2002., stavak 118.; *Buscemi protiv Italije*, 1999., stavak 67.).

148. Stoga, kad je predsjednik suda javno koristio izraze koji podrazumijevaju da je već formirao

nepovoljno mišljenje o predmetu podnositelja zahtjeva prije predsjedanja sudom koji je morao odlučiti o predmetu, njegove su izjave objektivno opravdale bojazan optuženika o njegovoj pristranosti (*ibid.*, stavak 68.; vidi također predmet *Lavents protiv Latvije*, 2002., stavak 119., u kojem je sudac javno kritizirao obranu i javno izrazio iznenađenje što je optuženik izjavio da nije kriv).

149. Povreda članka 6. nije utvrđena u odnosu na izjave koje su tisku dali neki članovi nacionalne pravne službe te u odnosu na članak koji je objavilo Nacionalno udruženje sudaca i državnih odvjetnika u kojemu se kritizirala politička klima u kojoj se odvijalo suđenje, zakonodavne reforme koje je predložila Vlada te strategija obrane, ali bez izjava o krivnji podnositelja zahtjeva. Štoviše, sud koji je sudio u predmetu podnositelja zahtjeva bio je u potpunosti sastavljen od profesionalnih sudaca kojima su njihovo iskustvo i obuka omogućili uzdignuti se iznad vanjskih utjecaja (*Previti protiv Italije* (odl.), 2009., stavak 253.).

150. Sud također nije utvrdio pristranost u predmetu u kojem je član porote, nakon izricanja kazne, komentirao predmet u intervjuu u novinama (*Bodet protiv Belgije* (odl.), 2017., , stavci 24. - 38.; *Haarde protiv Islanda*, 2017., stavak 105.). Nasuprot tome, u predmetu *Kristiansen protiv Norveške*, 2015. (stavci 56. - 61.), činjenica da je član porote bila osoba koja je poznavala žrtvu i koja je komentirala njezin karakter u okolnostima koje bi se mogle protumačiti kao komentar ili reakcija na njezin iskaz dovela je do povrede načela nepristranosti na temelju članka 6. stavka 1. Sud je također utvrdio povredu članka 6. stavka 1. u predmetu *Tikhonov i Khasis protiv Rusije*, 2021., stavci 44. - 53., koji se odnosio na odbijanje domaćih sudova da na primjeren način procjene situaciju i otpuste članove porote koji su čitali online članke o suđenju i raspravljali o suđenju s osobom koja nije bila uključena u ispitivanje predmeta.

151. Javno izražena podrška sutkinji koja je pokrenula kazneni predmet protiv podnositelja zahtjeva od strane suca koji je zasjedao u vijeću kasacijskog suda u tom predmetu predstavljala je povredu članka 6. stavka 1. Konvencije (*Morice protiv Francuske* [VV], 2015., stavci 79. - 92.).

152. Činjenica da je sudac ranije bio član političke stranke nije dovoljna da bi izazvala sumnju u nepristranost tog suca, posebice kada nema naznaka da je članstvo suca u političkoj stranci imalo veze ili bilo povezano s biti predmeta (*Otegi Mondragon i drugi protiv Španjolske* (odl.), 2015., stavci 25. - 29.).

V. Opća jamstva: postupovne pretpostavke

A. Poštenost

Članak 6. stavak 1. Konvencije

„1. „... u slučaju podizanja optužnice za kazneno djelo protiv njega svatko ima pravo da ... sud pravično ... ispita njegov slučaj.“

Ključne riječi za HUDOC

Pošteno suđenje (6-1); Kontradiktornost postupka (6-1); Jednakost stranaka u postupku (6-1); Pravna pomoć (6-1)

1. Učinkovito sudjelovanje u postupku

153. Članak 6., promatran u cjelini, jamči pravo optuženika na učinkovito sudjelovanje u kaznenom postupku (*Murtazaliyeva protiv Rusije* [VV], 2018., stavak 91.). To općenito uključuje, *inter alia*, ne samo njegovo pravo da bude prisutan već i da sluša i prati postupak. Ta se prava podrazumijevaju u samom pojmu kontradiktornog postupka, a mogu proizaći i iz jamstava sadržanih u točkama (c), (d) i (e) stavka 3. članka 6. (*Stanford protiv Ujedinjene Kraljevine*, 1994., stavak 26.). Prema tome, loša akustika u sudnici i poteškoće sa sluhom mogu otvoriti pitanje na temelju članka 6. (stavak 29.).

154. Sud je također presudio da učinkovito sudjelovanje optuženika u kaznenom postupku protiv njega mora jednako uključivati i pravo na sastavljanje bilježaka radi lakšeg vođenja obrane (*Pullicino protiv Malte* (odl.), 2000.; *Moiseyev protiv Rusije*, 2008., stavak 214.). To vrijedi bez obzira na to zastupa li optuženika branitelj ili ne. Štoviše, obrani interesa optuženika najviše može pridonijeti doprinos optuženika vođenju predmeta od strane njegovog odvjetnika prije nego što optuženik bude pozvan svjedočiti. Dijalog između odvjetnika i njegovog klijenta ne smije se ometati lišavanjem klijenta materijala u kojima se iznose njegova vlastita stajališta o prednostima i slabostima dokaza koje izvodi tužiteljstvo. Međutim, Sud je naglasio da se različita razmatranja mogu odnositi na stvarnu upotrebu bilježaka od strane optuženika dok ga ispituje stranka koja ga je pozvala kao svjedoka ili tijekom unakrsnog ispitivanja. Vjerodostojnost optuženika najbolje se može provjeriti promatranjem načina na koji reagira na ispitivanje na klupi za svjedočenje. Domaći sud stoga može opravdano spriječiti oslanjanje optuženika na zapisana sjećanja o događajima ili čitanje bilježaka na način koji ukazuje na to da je taj iskaz uvježban (*Pullicino protiv Malte* (odl.), 2000.). Slično tome, Sud je smatrao da članak 6. Konvencije ne jamči neograničeno pravo korištenja svakakvih argumenata obrane, posebice onih koji predstavljaju klevetu (*Miljević protiv Hrvatske*, 2020., stavci 55. i 64.-66., u pogledu okrivljenikovog prava na slobodu izražavanja iz članka 10. Konvencije).

155. Pitanje u pogledu nedostatka učinkovitog sudjelovanja u postupku može se pojaviti i u vezi s propustom domaćih vlasti da zadovolje potrebe ranjivih okrivljenika (*Hasáliková protiv Slovačke*, 2021., stavak 69., u pogledu okrivljenice s intelektualnim poteškoćama). U skladu s time, u pogledu maloljetnih okrivljenika u sudskim postupcima, Sud je smatrao da kazneni postupak mora biti organiziran tako da se poštuje načelo najboljeg interesa djeteta. Nužno je da se prema djetetu optuženom za kazneno djelo postupa tako da se u potpunosti uzima u obzir njegova dob, razina zrelosti i intelektualne i emocionalne sposobnosti, te da se poduzmu koraci za poticanje njegove sposobnosti razumijevanja i sudjelovanja u postupku (*V. protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 1999., stavci 85. - 86.). Pravo maloljetnog okrivljenika da učinkovito sudjeluje u kaznenom postupku protiv njega zahtijeva da vlasti postupaju s njim, vodeći računa o njegovoj ranjivosti i sposobnostima od prve faze njegovog sudjelovanja u istrazi kaznenog djela, a posebice tijekom svakog ispitivanja od strane policije. Vlasti moraju poduzeti korake kako bi u najvećoj mogućoj mjeri smanjile kod djeteta osjećaj zastrašivanja i sputanosti i osigurale da u velikoj mjeri razumije prirodu istrage i ono što je u pitanju, uključujući značaj potencijalne kazne kao i svoja prava na obranu i, posebice, pravo da se brani šutnjom (*Blokhin protiv Rusije* [VV], 2016., stavak 195.).

156. Mjera zatvaranja u sudnici također može utjecati na poštenost suđenja jer se njom narušava pravo optuženika na učinkovito sudjelovanje u postupku (*Svinarenko i Slyadnev protiv Rusije* [VV],

2014., stavak 134.). Ponižavajuće postupanje prema okrivljeniku tijekom sudskog postupka uzrokovano zatvaranjem u prenapučenu staklenu kabinu u suprotnosti s člankom 3. Konvencije bilo bi teško uskladiti s pojmom poštenog suđenja, uzimajući u obzir važnost jednakosti stranaka u postupku, pretpostavku nevinosti i povjerenje koje sudovi moraju poticati u javnosti u demokratskom društvu, a prije svega kod optuženika (*Yaroslav Belousov protiv Rusije*, 2016., stavak 147.).

157. Ipak, pitanja sigurnosti na raspravi na kaznenom sudu mogu uključivati, posebice u velikim ili osjetljivim predmetima, korištenje posebnih mjera, uključujući staklene kabine. Međutim, s obzirom na važnost koja se pridaje pravima obrane, sve mjere kojima se ograničava sudjelovanje okrivljenika u postupku ili nameću ograničenja u njegovim odnosima s odvjetnicima trebaju se određivati samo u onoj mjeri u kojoj je to potrebno i biti razmjerne rizicima u određenom predmetu (*ibid.*, stavak 150.). U predmetu *Yaroslav Belousov protiv Rusije*, 2016. (stavci 151. - 154.), Sud je povredom članka 6. stavka 1. proglasio nemogućnost podnositelja zahtjeva da u povjerljivosti komunicira sa svojim pravnim zastupnikom tijekom suđenja jer je bio smješten u staklenu kabinu te propust raspravnog suda da prepozna utjecaj tih mjera u sudnici na prava obrane podnositelja zahtjeva.

158. Slično tome, u pogledu korištenja video veze tijekom sudskog postupka, Sud je smatrao da ovaj oblik sudjelovanja u postupku sm po sebi nije nespojiv s pojmom poštenog suđenja i javnosti postupka. Međutim, pribjegavanje ovoj mjeri u konkretnom predmetu mora služiti legitimnom cilju, a način izvođenja dokaza mora biti kompatibilan sa zahtjevima poštivanja procesnih pravila, u skladu s člankom 6. Osobito, podnositelju zahtjeva mora se omogućiti da prati postupak i bude saslušan bez tehničkih poteškoća, te mu se mora osigurati učinkovita i povjerljiva komunikacija s odvjetnikom (*Marcello Viola protiv Italije*, 2006., stavci 63. - 67.; *Asciutto protiv Italije*, 2007., stavci 62.-73.; *Sakhnovskiy protiv Rusije* [VV], 2010., stavak 98.).

2. Jednakost stranaka u postupku i kontradiktorni postupak

159. Jednakost stranaka u postupku značajka je svojstvena poštenom suđenju. Ona zahtijeva da svaka strana dobije razumnu priliku iznijeti svoje argumente u predmetu u uvjetima koji ju ne stavljaju u nepovoljan položaj *vis-à-vis* protivne stranke (*Öcalan protiv Turske* [VV], 2005., stavak 140.; *Foucher protiv Francuske*, 1997., stavak 34.; *Bulut protiv Austrije*, 1996.; *Faig Mammadov protiv Azerbajdžana*, 2017., stavak 19.). Jednakost stranaka u postupku zahtijeva postizanje pravične ravnoteže između stranaka te se odnosi na kaznene i građanske predmete.

160. Pravo na kontradiktorni postupak u načelu znači mogućnost da stranke saznaju za sve izvedene dokaze ili podnesena očitovanja i daju na njih svoje primjedbe kako bi utjecale na odluku suda (*Brandstetter protiv Austrije*, 1991., stavak 67.). U pravilu, u skladu s načelom kontradiktornosti postupka, Sud ne mora utvrđivati je li propuštanje dostave relevantnog dokumenta naštetilo podnositelju: postojanje povrede je nezamislivo čak i ako nikakve štete nije bilo. Doista, na podnositelju je da procjeni zahtijeva li neki dokument njegov komentar (*Bajić protiv Sjeverne Makedonije*, 2021., stavak 59.). Pravo na kontradiktorni postupak usko je vezano uz jednakost stranaka u postupku te u nekim predmetima Sud utvrđuje postojanje povrede članka 6. stavka 1. razmatrajući oba pojma zajedno.

161. Došlo je do značajnog razvoja sudske prakse Suda, osobito u pogledu važnosti koja se pridaje dojamu i povećane osjetljivosti javnosti za pošteno djelovanje pravosudnog sustava (*Borgers protiv Belgije*, 1991., stavak 24.).

162. U kaznenim predmetima članak 6. stavak 1. preklapa se s posebnim jamstvima članka 6. stavka 3., iako nije ograničen na najmanja prava utvrđena u njemu. Doista, jamstva sadržana u članku 6. stavku 3. sastavni su element, među ostalim, pojma poštenog suđenja propisanog u članku 6. stavku 1. (*Ibrahim i drugi protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2016., stavak 251.). Sud je u raznim situacijama rješavao pitanja jednakosti stranaka u postupku i kontradiktornosti postupka, koja se često preklapaju s pravima obrane na temelju članka 6. stavka 3. Konvencije.

a. Jednakost stranaka u postupku

163. Ograničenje prava na obranu utvrđeno je u predmetu *Borgers protiv Belgije*, 1991. u kojem je

podnositelj zahtjeva bio spriječen odgovoriti na podneske koje je kasacijskom sudu dostavio *avocat général*, te mu nisu unaprijed dane preslike tih podnesaka. Nejednakost je pogoršana time što je *avocat général* sudjelovao u vijećanju suda u savjetodavnoj ulozi. Slične okolnosti dovele su do utvrđenja povrede članka 6. stavka 1. u vezi s propustom priopćavanja obrani očitovanja višeg državnog odvjetništva povodom žalbe (*Zahirović protiv Hrvatske*, 2013., stavci 44. - 50.).

164. Sud je utvrdio povredu članka 6. stavka 1. zajedno s člankom 6. stavkom 3. u kaznenom postupku u kojem je branitelj bio prisiljen čekati petnaest sati prije nego što mu je konačno u ranim jutarnjim satima dana prilika da iznese svoje argumente (*Makhfi protiv Francuske*, 2004.). Jednako tako, Sud je utvrdio povredu načela jednakosti stranaka u postupku u vezi s odlukom Vrhovnog suda u kaznenom predmetu. Podnositelj osuđen u žalbenom postupku koji je zatražio da bude prisutan bio je isključen iz pripremnog ročišta održanog zatvoreno za javnost (*Zhuk protiv Ukrajine*, 2010., stavak 35.). Isto vrijedi za slučajeve u kojima podnositelju zahtjeva nije dopušteno prisustvovati ročištu pred žalbenim sudom dok je predstavnik tužiteljstva prisutan (*Eftimov protiv bivše jugoslavenske republike Makedonije*, 2015, stavak 41.).

165. Nasuprot tome, prigovor vezan uz jednakost stranaka u postupku proglašen je nedopuštenim kao očito neosnovanim kad je podnositelj zahtjeva prigovorio da je tužitelj stajao na povišenom podiju u odnosu na stranke. Optuženik nije bio stavljen u nepovoljan položaj u pogledu obrane svojih interesa (*Diriöz protiv Turske*, 2012., stavak 25.).

166. Ako u zakonodavstvu nisu propisana pravila kaznenog postupka, može doći do povrede načela jednakosti stranaka u postupku s obzirom na to da je svrha tih pravila zaštita okrivljenika od svake zloupotrebe ovlasti te će stoga obrana najvjerojatnije trpjeti zbog propusta i manjka jasnoće u takvim pravilima (*Coëme i drugi protiv Belgije*, 2000., stavak 102.).

167. Prema svjedocima optužbe i obrane mora se postupati na jednak način; međutim, utvrđivanje povrede ovisi o tome je li svjedok zapravo imao povlaštenu ulogu (*Bonisch protiv Austrije*, 1985., stavak 32.; nasuprot tome, vidi *Brandstetter protiv Austrije*, 1991. stavak 45.). U predmetu *Thiam protiv Francuske*, 2018., stavci 63. - 68., Sud nije smatrao da je sudjelovanje predsjednika Republike u svojstvu žrtve i oštećenika u postupku narušilo načelo jednakosti stranaka u postupku iako nije mogao biti ispitan kao svjedok u postupku zbog ustavne zabrane. Sud je naglasio da takva ustavna zabrana sama po sebi nije u suprotnosti s člankom 6. Također je posebice napomenuo da se, osudivši podnositelja zahtjeva, nacionalni sudovi nisu pozvali ni na kakve dokaze protiv njega koje je izveo oštećenik, a koji bi zahtijevali da sudovi provjere njihovu vjerodostojnost i pouzdanost saslušavanjem predsjednika. Sud je također napomenuo da priroda predmeta, raspoloživi dokazi i neoprečne verzije podnositelja i oštećenika u svakom slučaju nisu zahtijevali ispitivanje potonjeg. Osim toga, Sud je uzeo u obzir činjenicu da u spisu nije bilo nikakvih naznaka da je predsjednikovo sudjelovanje potaknulo državno odvjetništvo da postupi na način kojim bi neopravdano utjecalo na kazneni sud ili spriječilo podnositelja zahtjeva da iznese učinkovitu obranu.

168. Odbijanje saslušanja bilo kojeg svjedoka ili ispitivanja dokaza obrane, a ispitivanje svjedoka i dokaza optužbe može otvoriti pitanje s gledišta jednakosti stranaka u postupku (*Borisova protiv Bugarske*, 2006., stavci 47. - 48.; *Topić protiv Hrvatske*, 2013., stavak 48.). Isto vrijedi i ako raspravni sud odbije pozvati svjedoke obrane da razjasne nejasnu situaciju koja je predstavljala osnovu optužbi (*Kasparov i drugi protiv Rusije*, 2013., stavci 64.-65.). Prema tome, u svim takvim slučajevima, prilikom odlučivanja je li postupak bio pošten, Sud će možda trebati primijeniti odgovarajući test izložen u predmetu *Murtazaliyeva*, a koji ima za cilj utvrditi (1) je li zahtjev za ispitivanje svjedoka bio dostatno obrazložen i relevantan za predmet optužbe; (2) jesu li domaći sudovi razmotrili važnost tog svjedočenja i naveli dostatno obrazloženje za svoju odluku da ne ispituju svjedoka na suđenju; i (3) je li odluka domaćih sudova da ne ispituju svjedoka narušila ukupnu poštenost postupka (*Abdullayev protiv Azerbajdžana*, 2019., stavci 59. - 60.).³

169. Načelo jednakosti stranaka u postupku relevantno je i u pitanjima koja se odnose na imenovanje vještaka u postupku (*Khodorkovskiy i Lebedev protiv Rusije (br. 2)*, 2020.,stavak 499.). Sama činjenica da je vještaka angažirala jedna od stranaka nije dovoljna da postupak bude nepošten. Sud je objasnio da, iako ta činjenica može izazvati bojazan u pogledu neutralnosti vještaka, ta bojazan, iako ima

³ Vidi odjeljak Ispitivanje svjedoka (članak 6. stavak 3. točka (d)).

određenu važnost, nije presudna. Međutim, ono što jest presudno je položaj vještaka tijekom cijelog postupka, način na koji obavljaju svoje funkcije i način na koji suci ocijene mišljenje vještaka. Pri utvrđivanju postupovnog položaja vještaka i njihove uloge u postupku, Sud uzima u obzir činjenicu da će mišljenje bilo kojeg vještaka kojeg imenuje sud vjerojatno imati značajnu težinu u ocjeni suda o pitanjima iz nadležnosti tog vještaka (*Shulepova protiv Rusije*, 2008., stavak 62.; *Poletan i Azirovik protiv bivše jugoslavenske republike Makedonije*, 2016., stavak 94.).

170. Sud je utvrdio da, ako se optužnica temelji na izvješću vještaka kojeg je u prethodnim istragama imenovao javni tužitelj, imenovanje iste osobe kao vještaka od strane raspravnog suda podrazumijeva rizik od povrede načela jednakosti stranaka u postupku koji se, međutim, može nadoknaditi posebnim postupovnim mjerama zaštite (*J.M. i drugi protiv Austrije*, 2017., stavak 121.).

171. U tom pogledu, Sud naglašava da pretpostavka poštenog suđenja ne nameće obvezu raspravnom sudu da odredi vještačenje ili da provede bilo koje druge dokazne radnje samo zato što je stranka to zatražila. Kada obrana inzistira da sud ispita svjedoka ili izvede druge dokaze (kao što je, primjerice, vještačenje), na domaćim je sudovima da odluče je li potrebno ili dovoljno važno prihvatiti da se ti dokazi ispituju na raspravi. Domaći sud može slobodno, u skladu s uvjetima Konvencije, odbiti pozvati svjedoke koje je predložila obrana (*Huseyn i drugi protiv Azerbajdžana*, 2011., stavak 196.; *Khodorkovskiy i Lebedev protiv Rusije*, 2013. stavci 718. i 721.; *Poletan i Azirovik protiv bivše jugoslavenske republike Makedonije*, 2016. stavak 95.).

172. Slično tome, obično nije uloga Suda, na temelju članka 6., da utvrdi je li određeno mišljenje vještaka dostupno domaćem sudu pouzdano ili ne. Domaći sudac obično ima široke diskrecijske ovlasti kod biranja među suprotstavljenim mišljenjima vještaka i odabira onog koje smatra dosljednim i vjerodostojnim. Međutim, pravila o dopuštenosti dokaza ne smiju lišiti obranu prilike da učinkovito ospori nalaze vještaka, posebice dostavljanjem ili pribavljanjem alternativnih mišljenja i izvješća. U određenim se okolnostima odbijanje omogućavanja dodatnog ili drugog stručnog ispitivanja materijalnih dokaza može smatrati povredom članka 6. stavka 1. (*Stoimenov protiv bivše jugoslavenske republike Makedonije*, 2007., stavak 38.; *Matytsina protiv Rusije*, 2014., stavak 169.) jer može biti teško osporiti izvješće vještaka bez pomoći drugog vještaka u odgovarajućem području (*Khodorkovskiy i Lebedev protiv Rusije*, 2013. stavak 187.). Štoviše, propust tužiteljstva da otkrije tehničke podatke na kojima se temelji nalaz i mišljenje vještaka može onemogućiti obrani da ospori nalaz i mišljenje vještaka, a time i otvori pitanje jednakosti oružja prema članku 6. stavku 1. (*Kartoyev i drugi protiv Rusije*, 2021., stavci 71-73).

173. Do povrede načela jednakosti stranaka u postupku može doći i kad optuženik, zbog zaštite javnog interesa, ima ograničeni uvid u spis predmeta ili druge dokumente (*Matyjek protiv Poljske*, 2007., stavak 65.; *Moiseyev protiv Rusije*, 2008., stavak 217.).

174. Sud je utvrdio da neograničen uvid u spis i neograničena uporaba svih vrsta bilješki i mogućnost dobivanja kopija relevantnih dokumenata predstavljaju važna jamstva poštenog suđenja. Propust da se omogući takav uvid u spis ide u prilog zaključku da je načelo jednakosti stranaka u postupku povrijeđeno (*Beraru protiv Rumunjske*, 2014. stavak 70.). U tom kontekstu važnost se pridaje dojmu kao i povećanoj osjetljivosti za pošteno djelovanje pravosudnog sustava. Poštovanje prava obrane zahtijeva da ograničenje uvida optuženika ili njegovog odvjetnika u spis predmeta ne sprječava optuženika da izvrši uvid u dokaze prije suđenja te da ima priliku dati primjedbe o dokazima putem svog odvjetnika usmenim očitovanjima (*Öcalan protiv Turske* [VV], 2005. stavak 140.). U nekim se slučajevima, međutim, od optuženika može očekivati da navede određene razloge za svoj zahtjev za uvid u određeni dokument u spisu (*Matanović protiv Hrvatske*, 2017. stavak 177.).

175. Onemogućavanje obrani uvida u dokaze može predstavljati povredu načela jednakosti stranaka u postupku kao i prava na kontradiktorni postupak (predmet *Kuopila protiv Finske*, 2000., stavak 38., u kojem obrana nije dobila priliku izjasniti se o dopunskom policijskom izvješću).

b. Kontradiktorni postupak (otkrivanje dokaza)

176. U pravilu, članak 6. stavak 1. zahtijeva da organi optužbe obrani otkriju sve materijalne dokaze koje imaju u posjedu, i one koji jesu i one koji nisu na korist optuženika (*Rowe i Davis protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2000., stavak 60.). U tom kontekstu relevantna razmatranja mogu se izvesti i iz članka

6. stavka 3. točke b) koji jamči da podnositelj ima „odgovarajuće vrijeme i mogućnost za pripremu svoje obrane“ (*Leas protiv Estonije*, 2012., stavak 80.).⁴

177. Pitanje u vezi s uvidom u dokaze može se otvoriti na temelju članka 6. u onoj mjeri u kojoj su sporni dokazi relevantni za predmet podnositelja zahtjeva, posebice ako su imali važan utjecaj na optužbe za koje se teretio podnositelj. Tome je tako ako su dokazi bili upotrijebljeni i ako se na njih pozivalo kako bi se ustanovila krivnja podnositelja zahtjeva ili ako su sadržavali takve podatke koji bi mogli omogućiti podnositelju zahtjeva da ga se oslobodi ili da mu se smanji kazna. Relevantni dokazi u tom kontekstu nisu samo dokazi koji su izravno važni za činjenično stanje predmeta nego i drugi dokazi koji bi se mogli odnositi na dopuštenost, pouzdanost i cjelovitost potonjeg (*Rowe i Davis protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2000., stavak 66.; *Mirilashvili protiv Rusije*, 2008., stavak 200.; *Leas protiv Estonije*, 2012., stavak 81.; *Matanović protiv Hrvatske*, 2017. stavak 161.).

178. Od optuženika se, međutim, može očekivati da navede konkretne razloge za svoj zahtjev za uvid u dokaze, a domaći sudovi imaju pravo ispitati valjanost tih razloga (*C.G.P. protiv Nizozemske*, odluka Komisije od 15. siječnja 1997.; *Janatuinen protiv Finske*, 2009., stavak 45.; *Leas protiv Estonije*, 2012., stavak 81.; *Matanović protiv Hrvatske*, 2017., stavak 157.). U svakom slučaju, u sustavima u kojima su tijela kaznenog progona zakonski dužna uzeti u obzir činjenice i za i protiv osumnjičenika, postupak kojim tijela kaznenog progona sama pokušavaju procijeniti što može ili ne mora biti relevantno za predmet, bez ikakvih daljnjih postupovnih zaštitnih mjera za prava obrane, ne može biti u skladu sa zahtjevima članka 6. stavka 1. (*Natunen protiv Finske*, 2009., stavci 47. - 49.; *Matanović protiv Hrvatske*, 2017., stavci 158., 181. - 182.).

179. Međutim, pravo na otkrivanje relevantnih dokaza nije apsolutno pravo. U kaznenom se postupku mogu javiti suprotstavljeni interesi, kao što je nacionalna sigurnost ili potreba zaštite svjedoka koji su u opasnosti od odmazde ili potreba da se metode koje policija koristi za istraživanje zločina sačuvaju tajnima, a koji se moraju odvagnuti u odnosu na prava optuženika. U nekim predmetima može biti nužno obrani uskratiti uvid u određene dokaze kako bi se sačuvala temeljna prava drugog pojedinca ili zaštitio važan javni interes. Međutim, samo strogo nužne mjere kojima se ograničavaju prava obrane dopuštene su na temelju članka 6. stavka 1. (*Van Mechelen i drugi protiv Nizozemske*, 1997., stavak 58.; *Paci protiv Belgije*, 2018., stavak 85.). Osim toga, da bi se osiguralo da optuženik dobije pošteno suđenje, sve poteškoće koje su obrani uzrokovane ograničavanjem njihovih prava moraju biti dostatno nadoknađene postupcima koje provode pravosudna tijela (*Rowe i Davis protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2000., stavak 61.; *Doorson protiv Nizozemske*, 1996. stavak 72.).

180. U mnogim predmetima u kojima dokazi nikada nisu otkriveni, Sud bez uvida u taj materijal ne bi mogao pokušati odvagnuti relevantni uključeni interes u odnosu na interes optuženika. Sud će stoga pomno razmotriti postupak donošenja odluka kako bi se uvjerio da je, koliko je to moguće, bio u skladu s pretpostavkama omogućavanja kontradiktornog postupka i jednakosti stranaka u postupku te da su postojale odgovarajuće mjere za zaštitu interesa optuženika (*Dowsett protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2003., stavci 42. - 43.; *Leas protiv Estonije*, 2012., stavak 78.).

181. Ocjenjujući relevantna postupovna jamstva, Sud također mora uzeti u obzir važnost neotkrivenog materijala i njegovu upotrebu u postupku (predmeti *Jasper protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2000., stavci 54. - 55.; *M protiv Nizozemske*, 2017., stavak 69., u kojima neotkrivene informacije same po sebi nisu mogle biti od pomoći obrani). Sud se posebice mora uvjeriti da je domaći postupak omogućio da se utjecaj relevantnog materijala na sigurnost osude razmatra u svjetlu detaljne i informirane argumentacije obrane (*Rowe i Davis protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2000., stavak 66.).

182. Primjerice, u predmetu *Rowe i Davis protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2000., Sud je utvrdio povredu članka 6. stavka 1. jer tužiteljstvo nije raspravnom sucu predočilo dokaze te mu nije pružilo priliku da on odluči hoće li ih pokazati obrani, čime je podnositeljima zahtjeva uskraćeno pošteno suđenje. Međutim, u predmetu *Jasper protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2000. (stavak 58.), Sud je utvrdio da nema povrede članka 6. stavka 1. pozivajući se na činjenicu da materijal koji nije bio otkriven nije bio dio argumenata optužbe ni u kojem smislu te nikad nije bio dan na uvid poroti. U predmetu *Edwards i Lewis protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2004., podnositeljima je uskraćen uvid u dokaze te stoga njihovi zastupnici nisu mogli pred sucem u potpunosti argumentirati svoju tvrdnju da

⁴ Vidi dalje odjeljak Priprema obrane (članak 6. stavak 3(b)).

su podnositelji bili potaknuti na počinjenje kaznenog djela. U skladu s tim, Sud je utvrdio povredu članka 6. stavka 1. jer postupak u kojem se odlučilo o otkrivanju dokaza i poticanju podnositelja na počinjenje kaznenog djela nije bio proveden u skladu s pretpostavkama kontradiktornog postupka i jednakosti stranaka u postupku niti je sadržavao odgovarajuće mjere zaštite interesa optuženika.

183. U kontekstu otkrivanja dokaza, mogu se otvoriti složena pitanja koja se odnose na otkrivanje elektroničkih podataka, što može podrazumijevati veliku količinu informacija u rukama tužiteljstva. U takvom je slučaju važna zaštitna mjera u procesu filtriranja osigurati da se obrani pruži prilika da bude uključena u utvrđivanje kriterija za određivanje toga što bi moglo biti relevantno otkriti (*Sigurður Einarsson i drugi protiv Islanda*, 2019., stavak 90.; vidi također *Rook protiv Njemačke*, stavci 67. i 72.). Štoviše, u pogledu utvrđenih ili označenih podataka, svako odbijanje da se obrani dopuste daljnja pretraživanja takvih podataka u načelu otvara pitanje u pogledu pružanja odgovarajućih mogućnosti za pripremu obrane (*Sigurður Einarsson i drugi protiv Islanda*, 2019., stavak 91.).

184. Povreda prava na kontradiktorni postupak utvrđena je i u predmetu u kojem stranke nisu primile izvješće suca izvjestitelja prije ročišta dok nezavisni odvjetnik jest niti su imale priliku odgovoriti na podneske nezavisnog odvjetnika (*Reinhardt i Slimane- Kaïd protiv Francuske*, 1998. stavci 105. - 106.).

3. Obrazloženje sudskih odluka

185. Prema utvrđenoj sudskoj praksi u kojoj je izloženo načelo povezano s pravilnim djelovanjem pravosudnog sustava, sudovi bi u svojim presudama trebali na odgovarajući način navesti razloge na kojima se one temelje (*Moreira Ferreira protiv Portugala (br. 2)* [VV], 2017., stavak 84.; *Papon protiv Francuske* (odl.), 2001.).

186. Svrha je obrazloženih odluka pokazati strankama da su saslušane tako da budu spremnije prihvatiti odluku. Osim toga, one obvezuju suce da svoje obrazloženje temelje na objektivnim tvrdnjama, čime se također štite prava obrane. Nacionalni sudovi trebaju dovoljno jasno reći na čemu temelje svoju odluku. Obrazložena je odluka važna jer podnositelju zahtjeva omogućava da na koristan način iskoristi svako dostupno pravo na žalbu (*Hadjianastassiou protiv Grčke*, 1992.). Međutim, opseg obveze navođenja razloga razlikuje se ovisno o naravi odluke te se mora odrediti u svjetlu okolnosti predmeta (*Ruiz Torija protiv Španjolske*, 1994., stavak 29.).

187. Tako je, na primjer, u kontekstu odbacivanja žalbe u kaznenom postupku, do kojeg je došlo zbog izjednačenog broja glasova sudaca, što je postojalo kao mogućnost u domaćem pravnom poretku, Sud naglasio da izjednačen broj glasova ne predstavlja sam za sebe povredu članka 6. Potrebno je ispitati, u svakom predmetu, uzimajući u obzir specifične okolnosti slučaja, jesu li odluke koje su rezultirale odbačajem podnositeljeve žalbe bile dovoljno obrazložene, tako da podnositelj zahtjeva može razumjeti zbog čega je prema domaćem pravu došlo do odbačaja, te je li odluka dovoljno jasna u pogledu zaključaka i ishoda (*Loizides protiv Cipra*,* stavak 43., gdje Sud nije utvrdio povredu članka 6. stavka 1.)

188. Iako sudovi nisu obvezni dati detaljan odgovor na svaku iznesenu tvrdnju (*Van de Hurk protiv Nizozemske*, 1994., stavak 61.), iz odluke mora biti jasno da su se osvrnuli na bitna otvorena pitanja iz predmeta (*Boldea protiv Rumunjske*, 2007., stavak 30.; *Lobzhanidze i Peradze protiv Gruzije*, 2020., stavak 66.) i da je pružen poseban i izričit odgovor na tvrdnje koje su presudne za ishod predmeta (*Moreira Ferreira protiv Portugala (br. 2)* [VV], 2017., stavak 84.; *S.C. IMH Suceava S.R.L. protiv Rumunjske*, 2013., stavak 40., u pogledu proturječnosti u ocjeni dokaza; *Karimov i drugi protiv Azerbajdžana*, 2021., stavak 29., u pogledu oduzimanja slobode zbog neplaćanja duga).

189. Štoviše, u predmetima koji se odnose na miješanje u prava osigurana na temelju Konvencije, Sud nastoji utvrditi jesu li razlozi za odluke koje su naveli domaći sudovi automatski ili stereotipni (*Moreira Ferreira protiv Portugala (br. 2)* [VV], 2017., stavak 84.). Ukratko, pitanje u vezi s nedostatkom obrazloženja sudskih odluka na temelju članka 6. stavka 1. Konvencije obično će se otvoriti kada domaći sudovi ignoriraju određeno, primjereno i važno pitanje koje je postavio podnositelj zahtjeva (*Nechiporuk i Yonkalo protiv Ukrajine*, 2011., stavak 280.; vidi, u tom kontekstu, *Rostomashvili protiv Gruzije*, 2018., stavak 59.; *Zhang protiv Ukrajine*, 2018., stavak 73.).

190. U pogledu načina obrazlaganja domaćih sudskih odluka, otvara se odvojeno pitanje u

slučajevima kada se takve odluke mogu okvalificirati kao proizvoljne do te mjere da ugrožavaju poštenost postupka. Međutim, to je slučaj samo ako za odluku nisu navedeni razlozi ili ako se navedeni razlozi temelje na očiglednoj činjeničnoj ili pravnoj pogrešci koju je počinio domaći sud, a koja je dovela do „uskraćivanja pravde“ (*Moreira Ferreira protiv Portugala (br. 2)* [VV], 2017., stavak 85.; *Navalny i Ofitserov protiv Rusije*, 2016., stavak 119., u pogledu politički motiviranog progona i osude; *Navalny protiv Rusije* [VV], 2018. stavak 83.) i *Paixão Moreira Sá Fernandes protiv Portugala*, 2020., stavak 72.)

Obrazloženja odluka koje su donijele porote

191. Sud je napomenuo da u nekoliko država članica Vijeća Europe postoji sustav laičkih porota, koji se temelji na legitimnoj želji uključivanja građana u djelovanje pravosudnog sustava, posebice u odnosu na najteža kaznena djela. Međutim, ne postoji pravo na suđenje pred porotom na temelju članka 6. stavka 1. Konvencije (*Twomey, Cameron i Guthrie protiv Ujedinjene Kraljevine* (odl.), 2013., stavak 30.). Porote u kaznenim predmetima rijetko donose obrazložene odluke o krivnji te su se prvo Komisija, a zatim i Sud u nizu predmeta dotakli pitanja koliko je to bitno za poštenost.

192. Konvencija od porotnika ne zahtijeva da obrazlože svoju odluku, a članak 6. ne isključuje mogućnost da okrivljeniku sudi laička porota čak i kada odluka o krivnji nije obrazložena (*Saric protiv Danske* (odl.), 1999.). Unatoč tome, da bi se zadovoljile pretpostavke poštenog suđenja, optuženik, pa i javnost, moraju moći razumjeti donesenu odluku o krivnji; to je važna mjera zaštite od proizvoljnosti (*Taxquet protiv Belgije* [VV], 2010. stavak 92.; *Legillon protiv Francuske*, 2013., stavak 53.).

193. U slučaju tzv. porotnih sudova (*assize courts*) u čijem sastavu zasjeda laička porota, potrebno je prilagoditi se svim njihovim posebnim obilježjima budući da se od porotnika obično ne zahtijeva – ili im nije dopušteno – da obrazlože svoja osobna uvjerenja. U takvim okolnostima članak 6. zahtijeva ocjenu toga jesu li uspostavljene dostatne mjere zaštite kako bi se izbjegla svaka opasnost od proizvoljnosti i kako bi se optuženiku omogućilo razumijevanje razloga za njegovu osudu (*Lhermitte protiv Belgije* [VV], 2016., stavak 68.). Takve postupovne mjere zaštite mogu, primjerice, uključivati upute ili smjernice koje predsjedavajući sudac daje porotnicima o pravnim pitanjima koja se otvaraju ili o izvedenim dokazima te precizna, nedvosmislena pitanja koja sudac postavlja poroti, čime stvara okvir na kojem se temelji odluka o krivnji ili dovoljno neutralizira činjenicu da za odgovore porote nije dano nikakvo obrazloženje (*R. protiv Belgije*, odluka Komisije od 30. ožujka 1992.; *Zarouali protiv Belgije*, odluka Komisije od 29. lipnja 1994.; *Planka protiv Austrije*, odluka Komisije od 15. svibnja 1996.; *Papon protiv Francuske* (odl.), 2001.). Sud je utvrdio povredu članka 6. stavka 1. kad je porotni sud odbio postaviti različita pitanja za svakog pojedinog optuženika o postojanju otegotnih okolnosti, čime je poroti uskratio mogućnost utvrđivanja pojedinačne kaznene odgovornosti podnositelja (*Goktepe protiv Belgije*, 2005., stavak 28.).

194. U predmetu *Bellerin Lagares protiv Španjolske* (odl.), 2003., Sud je primijetio da je pobijana presuda – kojoj je bio priložen zapisnik o vijećanju porote – sadržavala popis činjenica koje je porota smatrala utvrđenima pri proglašenju podnositelja krivim, pravnu analizu tih činjenica i, u svrhu određivanja kazne, upućivanje na okolnosti za koje se utvrdilo da su utjecale na stupanj odgovornosti podnositelja u navedenom predmetu. Stoga je utvrdio da je navedena presuda sadržavala dostatno obrazloženje u smislu članka 6. stavka 1. Konvencije. U predmetu *Matis protiv Francuske* (odl.), 2015., Sud je presudio da je dokument u kojem je obrazloženje za presudu (*feuille de motivation*) bilo navedeno izlaganjem glavnih optužbi o kojima se raspravljalo tijekom postupka, koje su razrađene tijekom vijećanja i koje su na kraju predstavljale osnovu za utvrđivanje krivnje ispunio pretpostavke dostatnog obrazloženja.

195. U obzir treba uzeti sve mogućnosti žalbe dostupne optuženiku (*Taxquet protiv Belgije* [VV], 2010., stavak 92.). U tom su predmetu postavljena samo četiri pitanja vezana uz podnositelja, sročena na jednak način kao i pitanja za suoptuženike te podnositelj stoga nije mogao utvrditi činjeničnu ili pravnu osnovu po kojoj je osuđen. Stoga je nemogućnost da razumije zašto je proglašen krivim dovela do nepoštenog suđenja (*ibid.*, stavak 100.).

196. U predmetu *Judge protiv Ujedinjene Kraljevine* (odl.) 2011., Sud je utvrdio da je okvir za neobrazloženu odluku o krivnji koju je donijela škotska porota bio dovoljan da optuženik razumije

odluku o svojoj krivnji. Štoviše, Sud se također uvjerio da bi prava na žalbu dostupna prema škotskim zakonima bila dovoljna za ispravljanje svake nepropisne odluke o krivnji koju bi donijela porota. Prema važećim zakonima, žalbeni sud imao je široke ovlasti preispitivanja te je bio ovlašten ukinuti svaku osudu koja bi predstavljala pogrešnu primjenu prava.

197. Suprotno tome, u predmetu *Rusishvili protiv Gruzije*,* stavci 76-80, Sud je utvrdio da je, u jednom od prvih predmeta koji su uslijedili nakon velike reforme kaznenog postupka u kojoj su u domaći pravni poredak uvedena suđenja pred porotom, žalbeni sud trebao obratiti pažnju na specifične procesne prigovore koje je iznio podnositelj zahtjeva, te nije mogao odbaciti njegovu žalbu bez ikakvog obrazloženja. U tom je smislu Sud naglasio da, imajući u vidu nedostatak obrazloženja kod presuda koje donosi porota, žalbeni sud ima ključnu ulogu, jer ima obvezu ispitati jesu li različita procesna jamstva učinkovito i pravilno primijenjena te je li predsjedavajući sudac vodio suđenje pred porotom na način koji je rezultirao nepoštenim postupkom.

198. U predmetu *Lhermitte protiv Belgije* [VV], 2016. (stavci 75. - 85.), Sud je istaknuo sljedeće čimbenike na temelju kojih nije utvrdio povredu članka 6. stavka 1.: postupovne mjere zaštite koje su uspostavljene tijekom suđenja (posebice, učinkovito sudjelovanje podnositelja u ispitivanju dokaza i činjenica da su pitanja koja je postavio predsjednik porote pročitana, a stranke su dobile presliku), kombinirani utjecaj činjenica navedenih u optužnici i prirode pitanja koja su postavljena poroti, pravilno iznošenje presude o kazni i ograničen utjecaj mišljenja vještaka koja su bila u suprotnosti sa zaključcima porote.

199. Slično tome, u predmetu *Ramda protiv Francuske*, 2017. (stavci 59. - 71.), u pogledu obrazloženja presude koju je donio poseban protuteroristički porotni sud, Sud nije utvrdio povredu članka 6. stavka 1. u svjetlu kombiniranog ispitivanja triju pažljivo obrazloženih naloga za upućivanje na suđenje, tvrdnji razmatranih i u prvom stupnju i povodom žalbe, kao i brojnih detaljnih pitanja postavljenih Porotnom sudu, koji su omogućili podnositelju zahtjeva da razumije osuđujuću presudu donesenu protiv njega.

Obrazloženja odluka koja su donijeli viši sudovi

200. Odbijajući žalbu, žalbeni sud, u načelu, može samo potvrditi obrazloženje koje je za svoju odluku pružio niži sud (*García Ruiz protiv Španjolske* [VV], 1999., stavak 26.; *Stepanyan protiv Armenije*, 2009., stavak 35.). U pogledu odluke žalbenog suda o davanju dopuštenja za podnošenje žalbe, Sud je presudio da se članak 6. stavak 1. ne može tumačiti tako da zahtijeva da odbacivanje tog dopuštenja podliježe pretpostavci pružanja detaljnog obrazloženja (*Sawoniuk protiv Ujedinjene Kraljevine* (odl.) 2001.).

201. Ipak, kada se otvori pitanje nedostatka bilo kakve činjenične i/ili pravne osnove odluke nižeg suda, važno je da viši sud pruži vlastito pravilno obrazloženje (*Tatishvili protiv Rusije*, 2007., stavak 62., u pogledu građanskog aspekta). Štoviše, u slučaju izričitog prigovora dopuštenosti dokaza, viši sud ne može se pozvati na te dokaze, a da ne pruži odgovor na takvu tvrdnju (*Shabelnik protiv Ukrajine* (br. 2), 2017., stavci 50. - 55., u pogledu pozivanja na izjave optuženika dane u kontekstu psihijatrijskog pregleda).

202. U predmetu *Baydar protiv Nizozemske*, 2018., (stavci 45. - 53.), u kontekstu odluke višeg domaćeg suda kojom je odbio uputiti pitanje Sudu pravde Europske unije (CJEU) za odluku o prethodnom pitanju (mjerodavna načela izložena su u kontekstu građanskog aspekta u predmetu *Dhahbi protiv Italije*, 2014., stavak 31.), Sud je uzeo u obzir načelo prema kojem kasacijski sudovi poštuju svoju obvezu pružanja dostatnog obrazloženja kada se pozivaju na određenu zakonsku odredbu, bez daljnjeg obrazloženja, pri odbijanju kasacijskih žalbi koje nemaju izgleda za uspjeh (*Talmane protiv Latvije*, 2016., stavak 29.). Presudio je da je ta sudska praksa u skladu s načelima izloženim u predmetu *Dhahbi protiv Italije*, 2014., te je zaključio da je pozivanjem od strane višeg suda na mjerodavnu zakonsku odredbu, uz naznaku da nema potrebe tražiti donošenje odluke o prethodnom pitanju jer se u predmetu ne otvara pravno pitanje o kojem je potrebno odlučiti, implicitno potvrđeno da upućivanje Sudu pravde Europske unije ne bi moglo dovesti do drugačijeg ishoda u predmetu. Sud je stoga smatrao da je time ispunjena pretpostavka dostatnog obrazloženja na temelju članka 6. stavka 1.

4. Pravo na šutnju i pravo osobe da ne inkriminira samu sebe

a. Priznanje prava i područje primjene

203. Svatko optužen za kazneno djelo ima pravo na šutnju i pravo ne doprinosti inkriminiranju samog sebe (*O'Halloran i Francis protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2007., stavak 45.; *Funke protiv Francuske*, 1993., stavak 44.). Iako nije posebno spomenuto u članku 6., pravo na šutnju i privilegij protiv samooptuživanja općenito su priznati međunarodni standardi te su u samom središtu pojma poštenog postupka na temelju članka 6. Time što optuženika štite od nepropisne prisile vlasti, ti imuniteti doprinose izbjegavanju pogrešne primjene prava u ostvarenju ciljeva iz članka 6. (*John Murray protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 1996., stavak 45.; *Bykov protiv Rusije* [VV], 2009., stavak 92.).

204. Pravo da osoba ne inkriminira samu sebe u kaznenom se postupku primjenjuje u odnosu na sve vrste kaznenih djela, od najjednostavnijih do najsloženijih (*Saunders protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 1996.,stavak 74.).

205. Pravo na šutnju primjenjuje se od trenutka u kojem policija ispituje osumnjičenika (*John Murray protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 1996.,, stavak 45.). Konkretno, osoba „optužena za kazneno djelo“ u smislu članka 6. ima pravo biti obaviještena o svojem privilegiju protiv samooptuživanja (*Ibrahim i drugi protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2016., stavak 272.).

b. Područje primjene

206. Pravo da osoba samu sebe ne inkriminira pretpostavlja da tužiteljstvo u kaznenom predmetu nastoji dokazati svoje tvrdnje protiv optuženika bez pribjegavanja dokazima dobivenim metodama prisile ili zlostavljanja protiv volje optuženika (*Saunders protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 1996., stavak 68.; *Bykov protiv Rusije* [VV], 2009., stavak 92.).

207. Privilegij protiv samooptuživanja nije kao takav zaštita od samooptužujućeg iskaza, nego je zaštita od pribavljanja dokaza primjenom prisile ili pritiska. Primjena prisile dovodi u pitanje poštovanje privilegija protiv samooptuživanja. Stoga Sud mora prvo ispitati prirodu i stupanj prisile koja je primijenjena kako bi se pribavili dokazi (*Ibrahim i drugi protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2016. stavak 267.).

208. Sud je u svojoj praksi utvrdio najmanje tri vrste situacija u kojima postoji mogućnost od primjene neopravdane prisile protivne članku 6. U prvoj situaciji osumnjičeniku se prijeti sankcijama u slučaju nesvjedočenja zbog čega on ili svjedoči (*Saunders protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 1996., *Brusco protiv Francuske*, 2010.) ili mu je izrečena kazna jer je odbio svjedočiti (*Heaney i McGuinness protiv Irske*, 2000., *Weh protiv Austrije*, 2004.). U drugoj se situaciji primjenjuje fizički ili psihološki pritisak, često postupanjem koje je u suprotnosti s člankom 3. Konvencije, kako bi se pribavili konkretni dokazi ili iskazi (*Jalloh protiv Njemačke* [VV], 2006.; *Gäfgen protiv Njemačke* [VV], 2010.). U trećoj situaciji vlasti prijevarom izvlače informacije koje nisu uspjele pribaviti tijekom ispitivanja (*Allan protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2002., usporedi s predmetom *Bykov protiv Rusije* [VV], 2009., stavci 101. - 102.).

209. Svjedočenje ishođeno pod prisilom, a koje se na prvi pogled ne čini inkriminirajućim, kao što su oslobađajuće primjedbe ili puke informacije o činjeničnim pitanjima, može se u kaznenom postupku upotrijebiti u prilog tvrdnjama tužiteljstva, primjerice, kako bi se osporile ili dovele u sumnju druge izjave optuženika ili dokazi koje je pružio tijekom suđenja ili, inače, kako bi se narušila njegova vjerodostojnost. Privilegij protiv samooptuživanja ne može se stoga razumno ograničiti samo na izjave koje su izravno inkriminirajuće (*Ibrahim i drugi protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2016., stavak 268.).

210. Međutim, privilegij protiv samooptuživanja ne proteže se na upotrebu materijala u kaznenom postupku koji je od optuženika pribavljen pribjegavanjem ovlastima prisile, no koji postoji neovisno o volji osumnjičenika, poput dokumenata dobivenih na temelju naloga, uzoraka daha, krvi i urina te tkiva za ispitivanje DNK-a (*Saunders protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 1996., stavak 69.; *O'Halloran i Francis protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2007., stavak 47.; vidi, međutim, *Bajić protiv Sjeverne Makedonije*, 2021., stavci 69.-70., koji se odnosi na navodnu povredu privilegije protiv samooptuživanja u vezi korištenja u postupku dokumentacije koja je pribavljena od podnositelja

zahtjeva u vrijeme kada je ispitivan kao svjedok). Štoviše, Sud je presudio da se suočavanje optuženika u kaznenom postupku s njihovim izjavama danim tijekom postupka za azil ne može smatrati upotrebom izjava dobivenih pod prisilom u suprotnosti s člankom 6. stavkom 1. (*H. i J. protiv Nizozemske* (odl.), 2014.).

211. Rani pristup odvjetniku dio je postupovnih mjera zaštite koje će Sud posebno uzeti u obzir kad ispituje je li postupak poništio samu bit privilegija protiv samooptuživanja. Kako bi pravo na pošteno suđenje na temelju članka 6. stavka 1. ostalo dovoljno „praktično i učinkovito“, pristup odvjetniku u pravilu bi trebalo omogućiti od prvog ispitivanja osumnjičenika od strane policije, osim ako se u svjetlu posebnih okolnosti pojedinog predmeta pokaže da postoje uvjerljivi razlozi za ograničavanje tog prava (*Salduz protiv Turske* [VV], 2008., stavci 54. - 55.; *Ibrahim i drugi protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2016., stavak 256.).

212. Osobe u policijskom pritvoru imaju i pravo same sebe ne inkriminirati i pravo na šutnju te pravo na pomoć odvjetnika svaki put kad ih se ispituje; odnosno, kad god postoji „optužba za kazneno djelo“ protiv njih (*Ibrahim i drugi protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2016., stavak 272.). Ta su prava potpuno zasebna: odricanje od jednog prava ne znači i odricanje od drugih. Unatoč tome, ta se prava nadopunjuju s obzirom na to da se osobama u policijskom pritvoru mora *a fortiori* odobriti pomoć odvjetnika ako ih vlasti nisu ranije obavijestile o pravu na šutnju (*Brusco protiv Francuske*, 2010., stavak 54.; *Navone i drugi protiv Monaka*, 2013., stavak 74.). Važnost obavještanja osumnjičenika o pravu na šutnju takva je da se, čak i kad osoba dragovoljno pristane dati izjavu policiji nakon što bude obaviještena da se njezine riječi mogu koristiti kao dokaz protiv nje, to ne može smatrati potpuno informiranim odabirom ako nije izričito obaviještena o svom pravu na šutnju i ako je njezina odluka donesena bez pomoći odvjetnika (*ibid.*; *Stojkovic protiv Francuske i Belgije*, 2011., stavak 54.).

213. Pravo na šutnju i privilegij protiv samooptuživanja u načelu služe za zaštitu slobode odabira osumnjičenika želi li govoriti ili šutjeti za vrijeme policijskog ispitivanja. Takva je sloboda odabira stvarno narušena u predmetu u kojem je osumnjičenik odabrao šutjeti za vrijeme ispitivanja te su vlasti koristile prijevaru kako bi izvukle priznanja ili druge izjave inkriminirajuće prirode iz osumnjičenika koje nisu mogle dobiti za vrijeme takvog ispitivanja (u ovom konkretnom predmetu, priznanje policijskom doušniku koji je dijelio ćeliju s podnositeljem) i u kojem su priznanja ili izjave dobiveni na takav način izvedeni kao dokazi na suđenju (*Allan protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2002., stavak 50.).

214. Nasuprot tome, u predmetu *Bykov protiv Rusije* [VV], 2009. (stavci 102. - 103.), podnositelj nije bio ni pod kakvim pritiskom ili prisilom te nije bio u pritvoru, već se je mogao slobodno sastati s policijskim doušnikom i razgovarati s njim ili to odbiti. Nadalje, snimka razgovora nije se na suđenju smatrala izravnim priznanjem koje može biti u srži utvrđenja krivnje; ona je imala ograničenu ulogu u složenom skupu dokaza koje je sud ocjenjivao.

c. Relativno pravo

215. Pravo na šutnju nije apsolutno (*John Murray protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 1996., stavak 47.; *Ibrahim i drugi protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2016., stavak 269.).

216. Pri ispitivanju je li postupak poništio samu bit privilegija protiv samooptuživanja, Sud će posebice u obzir uzimati sljedeće elemente:

- prirodu i stupanj prisile;
- postojanje bilo kakvih relevantnih mjera zaštite u postupku;
- za što je iskorišten materijal dobiven na takav način (*Jalloh protiv Njemačke* [VV], 2006., stavak 101.; *O'Halloran i Francis protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2007., stavak 55.; *Bykov protiv Rusije* [VV], 2009., stavak 104.; *Ibrahim i drugi protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2016., stavak 269.).

217. S jedne strane, osuda ne smije biti isključivo ili pretežito temeljena na šutnji optuženika ili na njegovom odbijanju da odgovara na pitanja ili sam pruža dokaze. S druge strane, pravo na šutnju ne može spriječiti da se šutnja optuženika – u situacijama u kojima se od njega jasno traži objašnjenje –

ne uzme u obzir pri ocjeni uvjerljivosti dokaza koje je iznijelo tužiteljstvo. Stoga se ne može reći da odluka optuženika da se brani šutnjom za vrijeme cijelog kaznenog postupka nužno nema nikakve posljedice (*John Murray protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 1996., stavak 47.).

218. Predstavlja li izvođenje negativnih zaključaka iz šutnje optuženika povredu članka 6. treba utvrditi u svjetlu svih okolnosti predmeta, posebno uzimajući u obzir težinu koju nacionalni sudovi pridaju takvim zaključcima kod ocjene dokaza te stupanj prisile svojstvene toj situaciji (*ibid.* stavak 47.). U praksi se moraju uspostaviti odgovarajuće mjere zaštite kako bi se osiguralo da bilo kakvi negativni zaključci ne nadilaze ono što je dopušteno na temelju članka 6. Na suđenjima pred porotom, upute raspravnog suca poroti o negativnim zaključcima od posebnog su značaja za ovo pitanje (*O'Donnell protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2015., stavak 51.).

219. Nadalje, težina javnog interesa za provođenje istrage i kažnjavanje određenog djela o kojemu je riječ može se uzeti u obzir i odvagnuti u odnosu na interes pojedinca da se dokazi protiv njega prikupe na zakonit način. Međutim, javni interes ne može opravdati mjere koje poništavaju samu bit podnositeljevih prava na obranu, uključujući privilegij protiv samooptuživanja (*Jalloh protiv Njemačke* [VV], 2006., stavak 97.). Javni interes ne može biti opravdanje za uporabu odgovora prisilno dobivenih u istrazi koja nije sudska za inkriminiranje optuženika na suđenju (*Heaney i McGuinness protiv Irske*, 2000., stavak 57.).

5. Postupak ocjene dokaza

220. Iako članak 6. jamči pravo na pošteno suđenje, on ne određuje nikakva pravila o dopuštenosti dokaza kao takvih, što je pitanje koje se prvenstveno uređuje nacionalnim zakonima (*Schenk protiv Švicarske*, 1988., stavci 45. - 46.; *Moreira Ferreira protiv Portugala (br. 2)* [VV], 2017., stavak 83.; *Heglas protiv Češke Republike*, 2007., stavak 84.).

221. Stoga uloga Suda nije odrediti, u načelu, mogu li konkretne vrste dokaza – primjerice, dokazi pribavljeni nezakonito prema domaćem pravu – biti dopuštene. Pitanje na koje treba odgovoriti jest je li postupak u cjelini, uključujući način na koji su pribavljeni dokazi, bio pošten (*Ayetullah Ay protiv Turske*, 2020., stavci 123.-130.). To uključuje ispitivanje navodne nezakonitosti te, kad je riječ o povredi nekog drugog konvencijskog prava, prirode utvrđene povrede (*Khan protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2000., stavak 34.; *P.G. i J.H. protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2001., stavak 76.; *Allan protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2002., stavak 42.). Tako je, na primjer, Sud kritizirao pristup koji su domaći sudovi primijenili kada su, povodom optužbi protiv podnositelja zahtjeva za pobunu, dali odlučujuću važnost izjavama policajaca koji su provodili uhićenja, jer je i sama Vlada priznala (u unilateralnoj deklaraciji) da su okolnosti uhićenja bile u suprotnosti sa zabranom ponižavajućeg postupanja iz članka 3. Konvencije (*Boutaffala protiv Belgije*,* stavci 87.-88.).

222. Kad se odlučuje je li postupak u cjelini bio pošten, u obzir treba uzeti i to jesu li poštovana prava obrane. Posebice je potrebno ispitati je li podnositelju zahtjeva dana prilika pobijati autentičnost dokaza te se usprotiviti njihovoj upotrebi. Uz to, u obzir treba uzeti i kvalitetu dokaza, kao i okolnosti u kojima su pribavljeni te pitanje izazivaju li te okolnosti sumnju u pogledu pouzdanosti i točnosti dokaza. Iako se pitanje poštenosti ne otvara nužno kad pribavljene dokaze ne podržavaju drugi materijali, može se primijetiti da, kada su dokazi čvrsti i ne postoji rizik da su nepouzdana, potreba za dokazima koji ih podržavaju sukladno tome je slabija (*Bykov protiv Rusije* [VV], 2009., stavak 89.; *Jalloh protiv Njemačke* [VV], 2006., stavak 96.). S tim u vezi, Sud težinu pridaje i tome je li taj dokaz bio odlučujući za ishod kaznenog postupka (*Gäffgen protiv Njemačke* [VV], 2010., stavak 164.).

223. U pogledu ispitivanja prirode navodne nezakonitosti, gore navedeni test primjenjivao se u predmetima koji su se odnosili na prigovore da su u postupku korišteni dokazi dobiveni povredom prava obrane. To se odnosi, primjerice, na korištenje dokaza dobivenih putem prepoznavanja (*Laska i Lika protiv Albanije*, 2010.), nepropisno uzimanje uzoraka od osumnjičenika za forenzičku analizu (*Horvatić protiv Hrvatske*, 2013.), vršenje pritiska na suoptuženika, uključujući ispitivanje suoptuženika bez prisutnosti odvjetnika (*Erkapić protiv Hrvatske*, 2013.; *Dominka protiv Slovačke* (odl.), 2018.; *Stephens protiv Malte (br. 3)*, 2020., stavci 64.-67.; *Tonkov protiv Belgije*, 2022., stavci 64.-68.); korištenje podmetnutih dokaza protiv optuženika (*Layijov protiv Azerbajdžana*, 2014., stavak 64.; *Sakit Zahidov protiv Azerbajdžana*, 2015., stavci 46. - 49.; *Kobiashvili protiv Gruzije*, 2019., stavci

56. - 58.), nepošteno korištenje drugih inkriminirajućih iskaza svjedoka i materijalnih dokaza protiv optuženika (*Ilgar Mammadov protiv Azerbajdžana (br. 2)*, 2017.; *Ayetullah Ay protiv Turske*, 2020.), korištenje samoptužujućih izjava u postupku (*Belugin protiv Rusije*, 2019., stavci 68-80); i korištenje vještačenja u postupku (*Erduran i Em Export Diş Tic A.Ş. protiv Turske*, 2018., stavci 107. - 112.; vidi također *Avagyan protiv Armenije*, 2018., stavak 41. i *Gülağacı protiv Turske (odl.)*, 2021., stavci 35-40).

224. Isti se test primjenjivao u predmetima koji su se odnosili na pitanje je li suđenje u cjelini bilo nepošteno u smislu članka 6. jer su se kao dokazi koristile informacije koje su navodno pribavljene u suprotnosti s člankom 8. To se odnosi, primjerice, na predmete povezane s korištenjem dokaza dobivenih nezakonitim tajnim nadzorom (*Bykov protiv Rusije [VV]*, 2009., stavci 69. - 83.; *Khan protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2000., stavak 34.; *Dragojević protiv Hrvatske*, 2015.,stavci 127. - 135.; *Nițulescu protiv Rumunjske*; *Dragoș Ioan Rusu protiv Rumunjske*, 2017., stavci 47. - 50.; *Falzarano protiv Italije (odl.)*, 2021., stavci 43.-48.; *Lysyuk protiv Ukrajine*, 2021., stavci 67.-76.) i radnjama pretraživanja i oduzimanja (*Khodorkovskiy i Lebedev protiv Rusije*, 2013., stavci 699. - 705; *Prade protiv Njemačke*2016.; *Tortladze protiv Gruzije*, 2021., stavci 69., 72.-76., u pogledu pretrage prostorija počasnog konzula; *Budak protiv Turske*, 2021., stavci 68.-73. i 84.-86., koji se osobito odnose na važnost ispitivanja okolnosti u vezi s odsutnošću svjedoka pretrage).

225. Međutim, korištenje dokaza dobivenih u suprotnosti s člankom 3. u kaznenom postupku zahtijeva pomno razmatranje. Korištenje takvih dokaza, pribavljenih povredom jednog od temeljnih i apsolutnih prava zajamčenih Konvencijom, uvijek otvara ozbiljna pitanja o poštenosti postupka, čak i ako dopuštenje izvođenja takvih dokaza nije bilo presudno za donošenje osude (*Jalloh protiv Njemačke [VV]*, 2006., stavci 99. i 105.; *Harutyunyan protiv Armenije*, 2007., stavak 63.; vidi, suprotno tome, *Mehmet Ali Eser protiv Turske*, 2019., stavak 41. gdje izjave pribavljene silom zapravo nisu korištene za podnositeljevu osudu).

226. Prema tome, zbog korištenja izjava u kaznenom postupku pribavljenih povredom članka 3. – bez obzira na to je li postupanje razvrstano kao mučenje, nečovječno ili ponižavajuće postupanje – postupak je automatski u cjelini nepošten, u suprotnosti s člankom 6. (*Gäfgen protiv Njemačke [VV]*, stavak 166.; *Ibrahim i drugi protiv Ujedinjene Kraljevine [VV]*, stavak 254.; *El Haski protiv Belgije*, stavak 85.; *Cēsniēks protiv Latvije*, stavci 67. - 70.). Ista se načela primjenjuju u pogledu korištenja, u kaznenom postupku, izjava koje su rezultat zlostavljanja koje su počinile privatne osobe (*Ćwik protiv Poljske*, 2020.).

227. To vrijedi i za korištenje pribavljenih dokaza koji su izravna posljedica činova mučenja (*Gäfgen protiv Njemačke [VV]*, 2010., stavak 167.; *Jalloh protiv Njemačke [VV]*, 2006., stavak 105.). Dopuštenje izvođenja takvih dokaza pribavljenih činovima razvrstanim kao nečovječno postupanje protivno članku 3., ali ne kao mučenje, predstavljat će povredu članka 6. samo ako je dokazano da je povreda članka 3. imala utjecaj na ishod postupka protiv okrivljenika, odnosno da je imala utjecaj na njegovu ili njezinu osudu ili kaznu (*Gäfgen protiv Njemačke [VV]*, 2010., stavak 178.; *El Haski protiv Belgije*, 2012., stavak 85. *Zličić protiv Srbije*, 2021. stavak 119.)

228. Osim u slučajevima kad je žrtva postupanja protivnog članku 3. stvarni okrivljenik, ta se načela primjenjuju i kad je riječ o trećim stranama (*El Haski protiv Belgije*, 2012. stavak 85.; *Urazbayev protiv Rusije*, 2019., stavak 73.). Konkretno, Sud je utvrdio da bi korištenje dokaza na suđenju dobivenih mučenjem predstavljalo očito uskraćivanje pravde čak i kad je osoba od koje su dokazi pribavljeni na takav način bila treća strana (*Othman (Abu Qatada) protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2012., stavci 263. i 267.; *Kaçiu i Kotorri protiv Albanije*, 2013.,stavak 128.; *Kormev protiv Bugarske*, 2017.,stavci 89. - 90.).

229. S tim u vezi treba napomenuti da je Sud presudio da nepostojanje dopuštenog prigovora na temelju članka 3. u načelu ne sprječava Sud da uzme u obzir navode podnositelja da su izjave policiji bile dobivene metodama prisile ili pritiska i da je njihovo unošenje u spis predmeta, na koji se pozvao raspravni sud, predstavljalo povredu jamstva poštenog suđenja iz članka 6. (*Mehmet Duman protiv Turske*, 2018., stavak 42.). Slično stajalište primjenjivo je i u slučajevima u kojima podnositelj zahtjeva tvrdi da su korišteni dokazi navodno pribavljeni zlostavljanjem koje Sud nije mogao utvrditi na temelju materijalnih dokaza koji su mu bili na raspolaganju (nema materijalne povrede članka 3. Konvencije). U takvim slučajevima, ako je podnositelj zahtjeva iznio *prima facie* tvrdnje da su stvarni dokazi potencijalno pribavljeni zlostavljanjem, domaći sudovi imaju obvezu razjasniti okolnosti slučaja, a

njihov propust da to učine može dovesti do povrede članka 6. (*Bokhonko protiv Gruzije*, 2020., stavak 96).

230. U predmetu *Sassi i Benchellali protiv Francuske*, 2021., stavci 89.-102., Sud je ispitao prigovor podnositelja zahtjeva koji se odnosi na nedostatak poštenosti kaznenog postupka koji se vodio protiv njih u Francuskoj, a u vezi korištenja izjava koje su dali određenim francuskim tijelima u bazi SAD-a u Guantanamu. Iako je Sud ranije zabilježio tvrdnje o zlostavljanju i maltretiranju osumnjičenih za terorizam koji su bili pod vlašću tijela SAD-a, u ovom je predmetu prigovor podnositelja zahtjeva na temelju članka 3. u odnosu na francuske agente odbačen kao nedopušten. Unatoč tome, Sud je smatrao da ima obvezu ispitati, na temelju članka 6., jesu li, i u kojoj mjeri, domaći sudovi uzeli u obzir tvrdnje o zlostavljanju, iako je navodno pretrpljeno izvan države suda, a zajedno s potencijalnim učinkom na poštenost postupka. Posebno, Sud je morao ispitati jesu li domaći sudovi ispravno odgovorili na prigovore koje su iznijeli podnositelji zahtjeva u pogledu pouzdanosti i dokazne snage njihovih izjava te je li im dana učinkovita mogućnost da ospore dopuštenost tih izjava te da prigovore njihovom korištenju. Uzimajući u obzir činjenice, Sud je utvrdio da je bilo tako. Primjećujući da sporne izjave nisu korištene kao osnova za pokretanje kaznenog postupka protiv podnositelja zahtjeva niti za njihovu osudu, Sud nije utvrdio povredu članka 6. stavka 1. Konvencije.

231. Pitanje vezano uz ocjenu dokaza u postupku otvara se i u vezi s prihvaćanjem dokaza koje su pružili svjedoci koji surađuju s tužiteljstvom. S tim u vezi, Sud je presudio da korištenje iskaza koje su svjedoci dali u zamjenu za imunitet ili druge prednosti može dovesti u pitanje poštenost suđenja protiv optuženika te može otvoriti osjetljiva pitanja jer su takvi iskazi, po samoj svojoj prirodi, podložni manipulaciji i možda su dani isključivo u svrhu stjecanja prednosti ili u svrhu osobne osvete. Međutim, korištenje takvih vrsta iskaza samo po sebi nije dovoljno da bi postupak bio nepošten (*Verhoek protiv Nizozemske* (odl.) 2004.; *Cornelis protiv Nizozemske* (odl.) 2004.). U svakom predmetu, pri donošenju ocjene, Sud će sagledati postupak u cjelini vodeći računa o pravima obrane, ali i interesima javnosti i žrtava za pravilno procesuiranje zločina te, kada je to potrebno, o pravima svjedoka (*Habran i Dalem protiv Belgije*, 2017., stavak 96.).

232. U predmetu *Adamčo protiv Slovačke*, 2019., stavci 56.-71., koji se odnosio na osudu koja se u odlučujućoj mjeri temeljila na izjavama supočinitelja u postupku na temelju sporazuma, Sud je utvrdio povredu članka 6. Konvencije imajući u vidu sljedeće okolnosti: izjava je predstavljala, ako ne jedini, onda barem odlučujući dokaz protiv podnositelja zahtjeva; propust domaćih sudova da ispituju širi kontekst u kojem je svjedok dobio povlastice od tužiteljstva; činjenicu da je sporazum s tužiteljstvom zaključen bez sudjelovanja sudbene vlasti; te propust domaćih sudova da daju odgovarajuće obrazloženje u pogledu podnositeljevih tvrdnji.

233. Suprotno tome, u predmetu *Kadagishvili protiv Gruzije*, 2020., stavci 156.-157., Sud nije smatrao da je oslanjanje na izjave osumnjičenika koji su sklopili sporazume s tužiteljstvom učinilo cijelu suđenje nepoštenim. Sud je stavio naglasak na činjenicu da je postupak za sklapanje sporazuma proveden u skladu sa zakonom uz odgovarajuću sudačku provjeru. Štoviše, navedeni svjedoci iskazivali su pred raspravnim sudom u predmetu podnositelja zahtjeva, te su oni imali dovoljno mogućnosti da ih unakrsno ispituju. Sudu je bilo važno i to što nijedna činjenica utvrđena u postupku povodom sporazuma nije prihvaćena u predmetu u postupku protiv podnositelja zahtjeva bez da je potpuno i pravilno ispitana tijekom suđenja protiv podnositelja zahtjeva.

234. Konačno, treba napomenuti da u nekim slučajevima može nastati pozitivna obveza vlasti da istraže i prikupe dokaze u korist optuženika. U predmetu *V.C.L. i A.N. protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2021., stavci 195.-200., koji se tiče trgovine ljudima gdje su žrtve trgovine ljudima suđene zbog kaznenih djela povezanih s drogom (počinjenih u vezi s trgovinom ljudima), Sud je naglasio da su dokazi koji se odnose na status okrivljenika kao žrtve trgovine ljudima treba smatrati "temeljnim aspektom" obrane, koji bi on ili ona trebao moći osigurati bez ograničenja. S tim u vezi, Sud se pozvao na pozitivnu obvezu države iz članka 4. Konvencije da istraži situacije moguće trgovine ljudima.⁵ U ovom predmetu Sud je smatrao da su, zbog izostanka ocjene njihovog statusa žrtava trgovine ljudima, vlasti bile onemogućene u prikupljanju dokaza koji su mogli predstavljati temeljni aspekt obrane podnositelja zahtjeva.

⁵ vidi dodatno *Vodič kroz članak 4. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda*.

6. Klopka

a. Opća razmatranja

235. Sud je prepoznao potrebu da vlasti mogu pribjeći posebnim istražnim metodama, osobito u predmetima vezanima uz organizirani kriminal i korupciju. S tim u vezi, presudio je da korištenje posebnih istražnih metoda – posebice prikrivenih tehnika – sama po sebi ne predstavlja povredu prava na pošteno suđenje. Međutim, zbog opasnosti od policijskog poticanja koje takve tehnike uključuju, njihovo se korištenje mora odvijati unutar jasnih granica (*Ramanauskas protiv Litve* [VV], 2008., stavak 51.).

236. Iako porast organiziranog kriminala od država traži poduzimanje odgovarajućih mjera, pravo na pošteno suđenje, koje podrazumijeva pretpostavku pravilnog djelovanja pravosudnog sustava, ipak se primjenjuje na sve vrste kaznenih djela, od najjednostavnijih do najsloženijih. Pravo na pravilno djelovanje pravosudnog sustava u demokratskom društvu ima tako istaknuto mjesto da ga se ne može žrtvovati radi bržeg rješavanja predmeta (*ibid.*, stavak 53.). S tim u vezi, Sud je naglasio da policija može djelovati u tajnosti, ali ne i poticati na počinjenje djela (*Khudobin protiv Rusije*, 2006., stavak 128.).

237. Štoviše, iako Konvencija ne isključuje oslanjanje na izvore kao što su anonimni doušnici u fazi prethodne istrage i kada je to opravdano zbog prirode djela, druga je stvar kad raspravni sud naknadno koristi te izvore te na njima temelji osudu (*Teixeira de Castro protiv Portugala*, 1998., stavak 35.). Takvo korištenje može biti prihvatljivo samo ako postoje odgovarajuće i dovoljne mjere zaštite protiv zlouporabe, posebice jasan i predvidljiv postupak za odobravanje, provedbu i nadziranje predmetnih istražnih radnji (*Ramanauskas protiv Litve* [VV], 2008., stavak 51.). Što se tiče vlasti koje provode kontrolu nad tajnim operacijama, Sud je smatrao da se, iako bi sudski nadzor bio najprikladniji, mogu koristiti i druga sredstva ako postoje odgovarajući postupci i mjere zaštite, kao što je nadzor koji provodi tužitelj (*Bannikova protiv Rusije*, 2010., stavak 50.; *Tchokhonelidze protiv Gruzije*, 2018., stavak 51.).

238. Iako se sudjelovanje tajnih agenata može tolerirati ako je podvrgnuto jasnim ograničenjima i mjerama zaštite, javni interes ne može opravdati korištenje dokaza pribavljenih policijskim poticanjem na počinjenje djela jer bi to optuženika svakako izložilo riziku da od početka nema pošteno suđenje (*Ramanauskas protiv Litve* [VV], 2008., stavak 54.). Tajni agenti u tom kontekstu mogu biti predstavnici države ili privatne stranke koje djeluju prema njihovim uputama i pod njihovom kontrolom. Međutim, prigovor koji se odnosi na poticanje na počinjenje kaznenog djela od strane privatne stranke, koja nije djelovala prema uputama ili inače pod kontrolom vlasti, ispituje se prema općim pravilima o ocjeni dokaza, a ne kao pitanje poticanja (*Shannon protiv Ujedinjene Kraljevine* (odl.) 2004.).

239. Zabrana poticanja obuhvaća i korištenje operativnih tehnika koje uključuju organiziranje od strane državnih vlasti većeg broja nezakonitih transakcija s osumnjičenikom. Sud je presudio da su takve operativne tehnike priznato i dopušteno sredstvo istraživanja kaznenog djela kada kriminalna aktivnost nije jednokratna, izolirani kriminalni incident, već kontinuirani nezakoniti pothvat. Ipak, u skladu s općom zabranom poticanja na počinjenje kaznenih djela, postupci tajnih agenata moraju biti usmjereni na istraživanje kriminalne aktivnosti koja je u tijeku na način koji je u biti pasivan i ne smiju vršiti utjecaj kojim bi se poticalo na počinjenje kaznenog djela koje je teže od onoga koje je taj pojedinac već planirao počinuti bez takvog poticaja. U skladu s time, kada državne vlasti koriste operativnu tehniku koja uključuje dogovaranje više nezakonitih transakcija s osumnjičenikom, infiltracija i sudjelovanje tajnog agenta u svakoj nezakonitoj transakciji ne smije proširivati ulogu policije izvan uloge tajnih agenata do uloge agenata provokatora (*agents provocateurs*). Štoviše, svako produžavanje istrage mora biti temeljeno na valjanim razlozima kao što je potreba osiguravanja dovoljno dokaza kako bi se ishodila osuda, kako bi se steklo bolje razumijevanje prirode i opsega osumnjičeničeve kriminalne aktivnosti ili kako bi se otkrio veći kriminalni krug. U nedostatku takvih razloga, može se utvrditi da se državne vlasti upuštaju u aktivnosti kojima se nepropisno proširuje opseg ili težina kaznenog djela (*Grba protiv Hrvatske*, 2017., stavci 99. - 101.).

240. Posebice, kao rezultat nepropisnog postupanja tajnih agenata u jednoj ili više višekratnih nezakonitih transakcija ili uključenosti u aktivnosti kojima se proširuje opseg ili težina kaznenog djela,

državne vlasti mogu nepravedno izvrgnuti okrivljenika ili povećanim kaznama u okviru propisanog raspona kazne ili kaznama za počinjenje težeg kaznenog djela. Ako bi se utvrdilo da je tome bilo tako, moraju se izvesti mjerodavni zaključci u skladu s Konvencijom, bilo u odnosu na određene nezakonite transakcije pogodne nepropisnim ponašanjem državnih vlasti bilo u odnosu na organiziranje većeg broja nezakonitih transakcija kao cjeline. Kao pitanje poštenosti, izrečena kazna treba odražavati kazneno djelo koje je okrivljenik stvarno planirao počiniti. Prema tome, iako ne bi bilo nepravedno osuditi osobu, bilo bi nepravedno da on ili ona budu kažnjeni za onaj dio kriminalne aktivnosti koja je rezultat nepropisnog postupanja od strane državnih vlasti (*ibid.*, stavci 102. - 103.).

241. Sudska praksa o poticanju odnosi se i na slučajeve neizravnog poticanja. To je situacija u kojoj osoba nije u izravnom kontaktu s policijskim službenikom koji djeluje kao tajni agent nego je uključena u počinjenje kaznenog djela po supočinitelju kojeg je policija izravno potaknula da počin kazneno djelo. S tim u vezi, Sud je uspostavio sljedeći test za procjenu: (a) je li policiji bilo predvidljivo da će osoba koja je izravno potaknuta na kazneno djelo vjerojatno kontaktirati druge osobe da sudjeluju u kaznenom djelu; (b) jesu li radnje te osobe određene ponašanjem policijskih službenika; i (c) jesu li domaći sudovi smatrali da su uključene osobe supočinitelji kaznenog djela (*Akbay i drugi protiv Njemačke*, 2020., stavak 117).

242. U svojoj sudskoj praksi o poticanju, Sud je utvrdio kriterije za razlikovanje poticanja koje je u suprotnosti s člankom 6. stavkom 1. Konvencije od dopuštenog ponašanja pri korištenju legitimnih prikrivenih tehnika u kaznenim istragama. Sud je objasnio da, budući da nije moguće smanjiti raznolikost situacija koje bi se mogle pojaviti u ovom kontekstu na puki spisak pojednostavljenih kriterija, ispitivanje od strane Suda prigovora o poticanju na počinjenje kaznenih djela razvilo se na temelju dvaju testova: materijalnog i postupovnog testa poticanja (*Matanović protiv Hrvatske*, 2017., stavak 122.; *Ramanauskas protiv Litve (br. 2)*, 2018., stavak 55.).

b. Materijalni test poticanja

243. Sud je poticanje na kazneno djelo,⁶ za razliku od legitimne tajne istrage, definirao kao situaciju u kojoj se službenici koji u tome sudjeluju - ili kao pripadnici sigurnosnih snaga ili kao osobe koje djeluju po njihovim uputama - ne ograničavaju na istraživanje kriminalnih aktivnosti na u biti pasivan način, već vrše takav utjecaj na subjekta da potiču počinjenje kaznenog djela koje inače ne bi bilo počinjeno, kako bi bilo moguće dokazati kazneno djelo, odnosno kako bi se pribavili dokazi i pokrenuo kazneni progon (*Ramanauskas protiv Litve [VV]*, 2008., stavak 55.).

244. Pri odlučivanju je li istraga bila „u biti pasivna“, Sud ispituje razloge za tajnu operaciju te postupanje vlasti koje su provodile tu operaciju. Posebice će utvrditi postoje li objektivne sumnje da je podnositelj bio uključen u kriminalnu aktivnost ili sklon počinjenju kaznenog djela (*Bannikova protiv Rusije*, 2010., stavak 38.).

245. U svojoj ocjeni Sud u obzir uzima niz čimbenika. Primjerice, u ranom prijelomnom predmetu *Teixeira de Castro protiv Portugala* (1998., stavci 37. - 38.), Sud je u obzir uzeo, *inter alia*, činjenicu da podnositelj nije bio osuđivan, da protiv njega nije bila pokrenuta istraga, da nije bio poznat policijskim službenicima, da u njegovoj kući nije pronađena droga te da količina droge koja je kod njega pronađena za vrijeme uhićenja nije bila veća od količine koju su zatražili tajni agenti. Utvrdio je da su postupci agenata prešli granicu djelovanja tajnih agenata jer su poticali na kazneno djelo te da ništa nije upućivalo na to da bi bez njihovog miješanja predmetno djelo bilo počinjeno.

246. Prethodne osude same po sebi ne ukazuju na sklonost počinjenju kaznenog djela (*Constantin i Stoian protiv Rumunjske*, 2009., stavak 55.). Međutim, Sud je smatrao da upoznatost podnositelja s načinom počinjenja kaznenog djela (*Virgil Dan Vasile protiv Rumunjske*, 2018., stavak 53.) te činjenica da se nije povukao iz dogovora iako je za to imao niz prilika niti je prijavio djelo vlastima ukazuju na prethodno postojeću kriminalnu aktivnost ili namjeru (*Gorgievski protiv bivše jugoslavenske republike Makedonije*, 2009., stavak 53.; *Matanović protiv Hrvatske*, 2017., stavci 142. - 143.).

247. Treba uzeti u obzir pitanje je li podnositelj bio pod pritiskom da počin kazneno djelo. Sud je

⁶ U sudskoj praksi Suda, pojmovi poticanja na počinjenje kaznenog djela, policijsko poticanje i *agent provocateurs* koriste se kao međusobno zamjenjivi pojmovi.

smatrao da inicijativa u kontaktiranju podnositelja kad ne postoji objektivna sumnja da je podnositelj sudjelovao u kriminalnim aktivnostima ili bio sklon počinjenju kaznenog djela (*Burak Hun protiv Turske*, 2009., stavak 44.; *Sepil protiv Turske*, 2013., stavak 34.), ponavljanje ponude iako ju je podnositelj odbio, uporno nagovaranje (*Ramanauskas protiv Litve* [VV], 2008. stavak 67., usporedi s predmetom *Ramanauskas protiv Litve (br. 2)*, 2018., stavak 68., u kojem je sam podnositelj zatražio da bude kontaktiran), podizanje cijene iznad prosjeka (*Malininas protiv Litve*, 2008., stavak 37.) te izazivanje suosjećanja kod podnositelja spominjanjem simptoma apstinencije (*Vanyan protiv Rusije*, 2005., stavci 11. i 49.) predstavljaju ponašanje koje se može smatrati pritiskom na podnositelja da počini djelo, bez obzira na to je li agent bio pripadnik sigurnosnih snaga ili privatna osoba koja djeluje u skladu s njihovim uputama.

248. Daljnje važno pitanje jest može li se smatrati da su se državni agenti „pridružili“ ili se „infiltrirali“ u kriminalne aktivnosti, a ne ih pokrenuli. U prvom slučaju radnja se nalazi unutar granica tajnog rada. U predmetu *Miliniénė protiv Litve* (2008., stavci 37. - 38.), iako je policija utjecala na razvoj događaja prvenstveno davanjem tehničke opreme privatnoj osobi za snimanje razgovora i podržavanjem ponude financijskih poticaja podnositelju, Sud je smatrao da se tim postupcima „pridružila“ kriminalnim aktivnostima, a ne ih pokrenula jer je inicijativu u tom predmetu preuzela privatna osoba. Ta se osoba policiji požalila da će za podnositelja trebati mito kako bi se postigao zadovoljavajući ishod u predmetu i tek je nakon te pritužbe operaciju odobrio i nadzirao zamjenik glavnog državnog odvjetnika s ciljem potvrde te pritužbe (za slično obrazloženje, vidi *Sequeira protiv Portugala* (odl.), 2003.; *Eurofinacom protiv Francuske* (odl.) 2004.).

249. Način na koji je tajna policijska operacija pokrenuta i provedena važan je pri ocjeni toga je li podnositelj bio potaknut na počinjenje kaznenog djela. Nepostojanje jasnih i predvidljivih postupaka za odobravanje, provođenje i nadziranje istražne radnje daje prevagu zaključku da postupci predstavljaju poticanje na kazneno djelo: vidi, primjerice, predmete *Teixeira de Castro protiv Portugala*, 1998., stavak 38., u kojem je Sud napomenuo da se intervencija tajnih agenata nije odvijala u sklopu službene operacije protiv trgovanja drogom koju je nadzirao sudac; *Ramanauskas protiv Litve* [VV], 2008., stavak 64., u kojem nije bilo nikakve naznake razloga ili osobnih motiva koji su tajnog agenta naveli na to da na vlastitu inicijativu pristupi podnositelju, a da o tome nije obavijestio svoje nadređene; i *Tchokhonelidze protiv Gruzije*, 2018., stavak 51., u kojem tajna operacija nije bila formalno odobrena ni nadzirana.

250. U predmetu *Vanyan protiv Rusije* 2005. (stavci 46. - 47.), Sud je napomenuo da je policijska operacija bila odobrena jednostavnom upravnom odlukom tijela koje je kasnije provelo operaciju, da je odluka sadržavala vrlo malo informacija o razlozima za planiranu probnu kupnju i o njejoj svrsi, te da operacija nije bila predmet sudskog preispitivanja ili bilo kojeg drugog neovisnog nadzora. S tim u vezi, tehnika „probne kupnje“ koju su izvršile ruske vlasti pomno je ispitana u predmetu *Veselov i drugi protiv Rusije* (2012., stavak 127.), u kojem je Sud presudio da je postupak bio manjkav, da je podnositelje izložio proizvoljnim postupcima policije te potkopao poštenost kaznenog postupka protiv njih. Nadalje je utvrdio da domaći sudovi nisu ni na odgovarajući način ispitali podnositeljev prigovor o poticanju na kazneno djelo te da posebice nisu preispitali razloge za probnu kupnju te ponašanje policije i njihovih doušnika *vis-à-vis* podnositelja (vidi također *Kuzima i drugi protiv Rusije*, 2021., gdje se Sud bavio strukturnim nedostacima domaćeg pravnog poretka u Rusiji u vezi s poticanjem).

c. Sudsko preispitivanje obrane da je došlo do „poticanja na kazneno djelo“

251. U predmetima u kojima se postavlja pitanje poticanja na kazneno djelo, smatrat će se da se poštovao članak 6. Konvencije samo ako je podnositelj mogao učinkovito postaviti pitanje poticanja za vrijeme suđenja ulaganjem prigovora ili na drugi način. Sama činjenica da su poštovane opće mjere zaštite, kao što su jednakost stranaka u postupku ili prava obrane, nije dovoljna (*Ramanauskas protiv Litve* [VV], 2008. stavak 69.). U takvim je predmetima Sud naveo da je na tužiteljstvu da dokaže da nije bilo poticanja, pod uvjetom da tvrdnje okrivljenika nisu u potpunosti nevjerovatne.

252. Ako se podnese prigovor o poticanju na kazneno djelo i postoje izvjesni *prima facie* dokazi o poticanju na kazneno djelo, pravosudna tijela moraju ispitati činjenice predmeta te poduzeti potrebne korake kako bi otkrila istinu te utvrdila je li bilo poticanja. Ako utvrde da je bilo, moraju donijeti zaključke u skladu s Konvencijom (*ibid.*, stavak 70.). Sama činjenica da se podnositelj izjasnio krivim za

kazneno djelo za koje je optužen ne oslobađa raspravni sud obveze ispitivanja navoda o poticanju na kazneno djelo (*ibid.*, stavak 72.). Doista, Sud je utvrdio da obrana da je došlo do poticanja na kazneno djelo podrazumijeva da optuženik priznaje da je počinjena radnja za koju ga se tereti, ali tvrdi da je do toga došlo zbog nezakonitog poticanja policije (*Berlizev protiv Ukrajine*, 2021., stavak 46.; vidi suprotno, *Yakhymovych protiv Ukrajine*, 2021., stavak 46., gdje je u kontekstu naručenog ubojstva podnositelj zahtjeva porekao počinjenje djela, ali je, neizravno ili izravno, tijekom postupka iznio tvrdnje o poticanju).

253. S tim u vezi, Sud provjerava predstavlja li *prima facie* prigovor o poticanju na kazneno djelo materijalnu obranu prema domaćem pravu, pruža li temelj za isključenje dokaza ili uzrokuje slične posljedice (*Bannikova protiv Rusije*, 2010., stavak 54.). Iako domaće vlasti odlučuju koji je postupak prikladan u slučaju prigovora o poticanju, Sud zahtijeva da taj postupak bude kontradiktoran, temeljit, sveobuhvatan i zaključan po pitanju poticanja na kazneno djelo (*ibid.*, stavak 57.). Štoviše, u kontekstu u kojem istražna tijela ne otkriju informacije, Sud poštovanju načela kontradiktornog postupka i jednakosti stranaka u postupku pridaje posebnu težinu (*ibid.*, stavak 58.).

254. U slučaju kad optuženik tvrdi da je bio potaknut na počinjenje kaznenog djela, kazneni sudovi moraju pažljivo ispitati materijal u spisu s obzirom na to da svi dokazi koji su pribavljeni policijskim poticanjem moraju biti izdvojeni ili se mora provesti procedura sa sličnim posljedicama, kako bi suđenje bilo pošteno u smislu članka 6. stavka 1. Konvencije (*Akbay i drugi protiv Njemačke*, 2020., stavci 123.-124.). To posebice vrijedi kada se policijska operacija odvijala bez dostatnog pravnog okvira ili odgovarajućih mjera zaštite (*Ramanauskas protiv Litve* [VV], 2008., stavak 60.). U takvom sustavu sudsko ispitivanje prigovora o poticanju pruža jedino djelotvorno sredstvo za provjeru valjanosti razloga za tajne operacije i utvrđivanje toga jesu li agenti tijekom tih operacija bili „u biti pasivni“ (*Lagutin i drugi protiv Rusije*, 2014., stavak 119.). Također je neophodno da su odluke domaćih sudova kojima se odbija podnositeljev prigovor o poticanju dostatno obrazložene (*Sandu protiv Republike Moldavije*, 2014., stavak 38.; *Tchokhonelidze protiv Gruzije*, 2018., stavak 52.).

255. Ako Sud na temelju dostupnih informacija ne može zaključiti je li podnositelj potaknut na počinjenje kaznenog djela, sudsko preispitivanje prigovora o poticanju na kazneno djelo postaje presudno u skladu s metodologijom ocjene Suda u predmetima koji se odnose na poticanje na počinjenje kaznenih djela (*Edwards i Lewis protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2004., stavak 46.; *Ali protiv Rumunjske*, 2010., stavak 101.; vidi također predmete *Khudobin protiv Rusije*, 2006., u kojem domaći sudovi nisu analizirali relevantne činjenične i pravne elemente kako bi razlikovali poticanje na kazneno djelo od opravdanog oblika istražnih radnji; *V. protiv Finske*, 2007., u kojem podnositelju nije bilo omogućeno braniti se prigovorom da je bio potaknut na kazneno djelo).

d. Metodologija ocjene Suda u predmetima koji se odnose na poticanje na počinjenje kaznenih djela

256. Pri primjeni materijalnog i postupovnog testa poticanja, Sud se prvo mora uvjeriti da situacija koja se razmatra spada *prima facie* u kategoriju „predmeta koji se odnose na poticanje na počinjenje kaznenih djela“. Ako se Sud uvjeri da se prigovor podnositelja zahtjeva mora ispitati u kategoriji „predmeta koji se odnose na poticanje na počinjenje kaznenih djela“, kao prvi korak, nastaviti će s ocjenom na temelju materijalnog testa poticanja. Ako bi, prema materijalnom testu poticanja, na temelju raspoloživih informacija, Sud mogao s dovoljnim stupnjem sigurnosti utvrditi da su domaće vlasti istražile aktivnosti podnositelja zahtjeva na način koji je u načelu pasivan te da ga nisu potakle na počinjenje kaznenog djela, to bi obično bilo dovoljno da Sud zaključi da naknadno korištenje dokaza dobivenih mjerom tajnog nadzora u kaznenom postupku protiv podnositelja zahtjeva ne otvara pitanje na temelju članka 6. stavka 1.

257. Međutim, ako su zaključci Suda na temelju materijalnog testa neuvjerljivi zbog nedostatka informacija u spisu, onemogućavanja uvida ili proturječnosti u tumačenju događaja od strane stranaka ili ako Sud, na temelju materijalnog testa, utvrdi da je podnositelj zahtjeva bio podvrgnut poticanju u suprotnosti s člankom 6. stavkom 1., Sud će morati, kao drugi korak, primijeniti postupovni test poticanja. Sud je objasnio da taj test primjenjuje kako bi utvrdio jesu li domaći sudovi poduzeli nužne korake za otkrivanje okolnosti spornog prigovora o poticanju, te jesu li, u slučaju utvrđenja da je bilo

poticanja ili u slučaju da tužiteljstvo nije uspjelo dokazati da nije bilo poticanja, odgovarajući zaključci izvedeni u skladu s Konvencijom. Postupak protiv podnositelja zahtjeva bio bi lišen poštenosti propisane člankom 6. Konvencije ako su postupci državnih vlasti imali učinak poticanja podnositelja zahtjeva na počinjenje kaznenog djela za koje je bio osuđen, a domaći sudovi nisu na odgovarajući način razmotrili navode o poticanju (*Matanović protiv Hrvatske*, 2017., stavci 131. - 135.; *Ramanauskas protiv Litve (br. 2)*, 218., stavak 62.; *Virgil Dan Vasile protiv Rumunjske*, 2018., stavci 47. - 50.; *Akbay i drugi protiv Njemačke*, 2020., stavci 111.-124.

7. Načelo neposrednosti

258. Sud je presudio da je važan element poštenog kaznenog postupka i mogućnost optuženika da se suoči sa svjedokom u prisutnosti suca koji u konačnici donosi odluku u predmetu. To načelo neposrednosti važno je jamstvo u kaznenom postupku u kojem opažanja suda o ponašanju i vjerodostojnosti svjedoka mogu imati bitne posljedice za optuženika. Stoga bi obično izmjena sastava vijeća raspravnog suda nakon ispitivanja važnog svjedoka trebala dovesti do ponovnog ispitivanja tog svjedoka (*P.K. protiv Finske* (odl.) 2002.).

259. Međutim, ne može se smatrati da načelo neposrednosti predstavlja zabranu bilo kakvih izmjena sastava sudskog vijeća u tijeku postupka. Tijekom postupka mogu se pojaviti veoma jasni administrativni ili postupovni razlozi koji onemogućavaju daljnje sudjelovanje suca u postupku. Sud je ukazao na mjere koje se mogu poduzeti kako bi se osiguralo da suci koji vode predmet primjereno razumiju dokaze i tvrdnje, primjerice, stavljanjem na raspolaganje prijepisa u kojima nije upitna vjerodostojnost dotičnog svjedoka ili zakazivanjem ponovnog saslušanja relevantnih tvrdnji ili važnih svjedoka pred izmijenjenim sudskim vijećem (*Cutean protiv Rumunjske*, 2014., stavak 61.).

260. U predmetu *P.K. protiv Finske* (odl.), 2002., Sud nije smatrao da nepoštovanje načela neposrednosti samo po sebi može dovesti do povrede prava na pošteno suđenje. Sud je uzeo u obzir činjenicu da su, iako je predsjednik vijeća zamijenjen, tri suca porotnika ostala ista tijekom cijelog postupka. Također je napomenuo da vjerodostojnost te svjedokinje ni u jednoj fazi nije bila osporena niti je u spisu bilo ikakvih naznaka koje bi opravdavale sumnju u njezinu vjerodostojnost. U tim okolnostima, činjenica da je novi predsjednik vijeća imao na raspolaganju zapisnik sa sjednice na kojoj je svjedokinja bila ispitana u velikoj je mjeri nadoknadila nedostatak neposrednosti u postupku. Sud je nadalje napomenuo da se osuda podnositelja zahtjeva nije temeljila samo na iskazu te svjedokinje te da ništa nije ukazivalo na to da je predsjednik vijeća zamijenjen kako bi se utjecalo na ishod predmeta ili u bilo koju drugu neprimjerenu svrhu. Slična su razmatranja navela Sud da utvrdi kako nije došlo do povrede članka 6. stavka 1. u predmetima *Graviano protiv Italije*, (2005., stavci 39. - 40.) i *Škaro protiv Hrvatske* (2016., stavci 22. - 31.).

261. Nasuprot tome, u predmetu *Cutean protiv Rumunjske* (2014., stavci 60. - 73.), Sud je utvrdio povredu članka 6. u slučaju kada nijedan od sudaca u prvotnom vijeću koji su saslušali podnositelja i svjedoke u prvom stupnju nadležnosti nije nastavio s ispitivanjem predmeta. Također je napomenuo da su izjave podnositelja i svjedoka koje sudac nije izravno saslušao predstavljale relevantne dokaze za osudu podnositelja. U tim okolnostima, Sud je presudio da dostupnost prijepisa izjava ne može nadoknaditi nedostatak neposrednosti u postupku (također *Beraru protiv Rumunjske*, 2014., stavak 66.).

262. U predmetu *Cerovšek i Božičnik protiv Slovenije* (2017., stavci 37. - 48.), Sud je utvrdio povredu članka 6. jer obrazloženja odluka protiv podnositelja zahtjeva, odnosno, njihove osude i kazne, nije dao sudac pojedinac koji ih je izrekao, već drugi suci koji nisu sudjelovali u suđenju (vidi također *Svanidze protiv Gruzije*, 2019., stavci 34. - 38., u pogledu zamjene raspravnog suca sućem zamjenikom koji nije sudjelovao u ispitivanju dokaza).

263. Slično, u predmetu *Iancu protiv Rumunjske*, 2021., stavci 52-60, iako je ostavio pitanje relevantnosti načela neposrednosti otvorenim, Sud je pod tim načelom ispitao situaciju u kojoj je predsjednica suda potpisala presudu u ime suca koji je sudjelovao u ispitivanju predmeta, ali se umirovio prije nego što je presuda izrečena. Sud nije našao povredu članka 6. stavka 1. stavljajući naglasak, osobito, na sljedeće elemente: presudu je usvojilo sudsko vijeće koje je ispitalo predmet i koje je izravno analiziralo dokaze; nacrt presude izradio je sudski savjetnik koji je sudjelovao na

ročištima i vijećanju i koji je utvrdio, u ime vijeća, osnove za osudu; sudac koji se umirovio objektivno nije bio u mogućnosti potpisati presudu; potpisivanje presude po svim članovima vijeća nije zajednički standard u svim državama članicama Vijeća Europe; nacionalni zakon ograničio je dopuštenost potpisivanja predsjednika suda samo na one slučajeve u kojima sudac koji je sudjelovao u postupku nije mogao potpisati odluku; predsjednica suda potpisala je presudu u ime umirovljenog suca, a ne u vlastito ime.

264. Pitanje u vezi s načelom neposrednosti može se otvoriti i kada žalbeni sud poništi odluku nižeg suda kojom je podnositelj zahtjeva oslobođen optužbi za kazneno djelo bez ponovnog ispitivanja dokaza, uključujući ispitivanje svjedoka (*Hanu protiv Rumunjske*, 2013., stavak 40.; *Lazu protiv Republike Moldavije*, 2016., stavak 43.). Slično tome, načelo neposrednosti relevantno je u slučaju promjene sastava vijeća raspravnog suda kada se predmet vrati na ponovni postupak pred drugim sucem. Štoviše, u takvoj su situaciji relevantna načela sudske prakse Suda koja se odnose na pravo na ispitivanje svjedoka optužbe (*Famulyak protiv Ukrajine* (odl.), 2019., stavci 36. - 38.; *Chernika protiv Ukrajine*, 2020., stavci 40.-46. i 54.).⁷

8. Pravna sigurnost i različita sudska praksa

265. Načelo pravne sigurnosti zahtijeva da domaće vlasti poštuju obvezujuću prirodu pravomoćne sudske odluke. Zaštita od dupliciranja kaznenog postupka jedna je od posebnih zaštitnih mjera povezanih s općim jamstvom poštenog suđenja u kaznenom postupku na temelju članka 6. (*Bratyakin protiv Rusije* (odl.), 2006.).

266. Međutim, pretpostavke pravne sigurnosti nisu apsolutne. U kaznenim se predmetima moraju ocijeniti u svjetlu, primjerice, članka 4. stavka 2. Protokola br. 7, kojim je izriekom dopušteno državi da obnovi predmet ako se pojave nove činjenice ili ako se utvrdi postojanje bitne povrede u prethodnom postupku koja je mogla utjecati na ishod postupka. Ipak, usklađenost s člankom 4. Protokola br. 7 sama po sebi nije dovoljna za utvrđivanje usklađenosti s pretpostavkama poštenog suđenja na temelju članka 6. (*Nikitin protiv Rusije*, 2004., stavak 56.).

267. Određene posebne okolnosti predmeta mogu pokazati da je stvarni način korištenja ponavljanja postupka nakon donošenja pravomoćne odluke narušio samu bit poštenog suđenja. Konkretno, Sud mora ocijeniti jesu li vlasti, u određenom predmetu, pokrenule i provele takav postupak kako bi, u najvećoj mogućoj mjeri, uspostavile pravičnu ravnotežu između interesa pojedinca i potrebe da se osigura učinkovitost sustava kaznenog pravosuđa (*ibid.*, stavak 57.).

268. Načelom pravne sigurnosti također se jamči određena stabilnost u pravnim situacijama i pridonosi se povjerenju javnosti u sudove. S druge strane, postojanost proturječnih sudskih odluka može stvoriti stanje pravne nesigurnosti koje može umanjiti povjerenje javnosti u pravosudni sustav, dok je takvo povjerenje očito jedna od bitnih sastavnica države koja se temelji na vladavini prava. Međutim, pretpostavke pravne sigurnosti i zaštite legitimnog povjerenja javnosti ne pružaju pravo na dosljednost sudske prakse, a razvoj sudske prakse nije sam po sebi u suprotnosti s pravilnim djelovanjem pravosudnog sustava jer bi propust u održavanju dinamičnog i evolutivnog pristupa mogao ugroziti reforme ili poboljšanja (*Borg protiv Malte*, 2016., stavak 107.).

269. Pri ocjenjivanju toga jesu li proturječne odluke domaćih vrhovnih sudova bile u suprotnosti s pretpostavkom poštenog suđenja sadržanom u članku 6. stavku 1., Sud primjenjuje test koji je prvo bio razrađen u građanskim predmetima (*Nejdet Şahin i Perihan Şahin protiv Turske* [VV], 2011., stavak 53.), a koji podrazumijeva utvrđivanje toga postoje li „duboke i dugotrajne razlike“ u sudskoj praksi vrhovnog suda, propisuje li domaće pravo mehanizme za prevladavanje tih razlika, jesu li ti mehanizmi primijenjeni i, po potrebi, s kojim učinkom (*Borg protiv Malte*, 2016., stavak 108.).

270. Konačno, pitanje pravne sigurnosti može se pojaviti u slučaju zakonodavne intervencije u kazneni postupak u tijeku. U predmetu *Chim i Przywieczerski protiv Poljske*, 2018., stavci 199.-207., oslanjajući se na svoju sudsku praksu u vezi s člankom 7. Konvencije,⁸ Sud nije našao povredu članka 6. stavka 1. u pogledu zakonodavnih izmjena kojima su produljeni rokovi zastare u predmetu protiv

⁷ Vidi odjeljak Pravo ispitati svjedoke.

⁸ Vidi dalje *Vodič kroz članak 7. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda*

podnositelja.

9. Štetan publicitet

271. Sud je presudio da neprijateljski nastrojena medijska kampanja može negativno utjecati na poštenost suđenja time što utječe na javno mišljenje i, posljedično, na porotnike koji odlučuju o krivnji optuženika (*Akay protiv Turske* (odl.), 2012.; *Craxi protiv Italije (br. 1)*, 2002., stavak 98.; *Beggs protiv Ujedinjene Kraljevine* (odl.) 2012., stavak 123.). Na taj način, postoji rizik da neprijateljski nastrojena medijska kampanja utječe na nepristranost suda na temelju članka 6. stavka 1., kao i na pretpostavku nedužnosti sadržanu u članku 6. stavku 2. (*Ninn-Hansen protiv Danske* (odl.), 1999.; *Angelov protiv Bugarske* (odl.), 2004.).⁹

272. Istodobno, izvještavanje u tisku o trenutačnim događajima predstavlja ostvarivanje slobode izražavanja, zajamčene člankom 10. Konvencije (*Bédat protiv Švicarske* [VV], 2016., stavak 51.). Ako postoji neprijateljski nastrojena medijska kampanja u pogledu nekog suđenja, ono što je presudno nisu subjektivni dojmovi osumnjičenika, koliko god bili razumljivi, o tome je li raspravni sud bez predrasuda, kako se to od njega zahtijeva, već može li se osumnjičeničkovu bojazan smatrati objektivno opravdanom u posebnim okolnostima predmeta (*Włoch protiv Poljske* (odl.), 2000.; *Daktaras protiv Litve* (odl.), 2000.; *Priebke protiv Italije* (odl.), 2001.; *Butkevičius protiv Litve* (odl.), 2002.; *G.C.P. protiv Rumunjske*, 2011., stavak 46.; *Mustafa (Abu Hamza) protiv Ujedinjene Kraljevine* (odl.) 2011., stavci 37. - 40.).

273. Neki od čimbenika koji su u sudskoj praksi utvrđeni kao relevantni za ocjenu Suda o utjecaju takve kampanje na poštenost suđenja uključuju: vrijeme koje je proteklo između medijske kampanje i početka suđenja, a posebice određivanja sastava raspravnog suda; jesu li se sporne objave mogle pripisati vlastima ili su se temeljile na obavijestima vlasti; i jesu li objave utjecale na suce ili porotu te na taj način utjecale na ishod postupka (*Beggs protiv Ujedinjene Kraljevine* (odl.), 2012., stavak 124.; *Abdulla Ali protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2015., stavci 87. - 91.; *Paulikas protiv Litve*, 2017., stavak 59.).

274. Štoviše, u kontekstu suđenja pred porotom, relevantan je čimbenik i sadržaj bilo kakvih uputa danih poroti (*Beggs protiv Ujedinjene Kraljevine* (odl.), 2012., stavak 124.). Nacionalni sudovi koji su u potpunosti sastavljeni od profesionalnih sudaca općenito govoreći imaju, za razliku od članova porote, odgovarajuće iskustvo i obuku koji im omogućavaju da se odupru vanjskom utjecaju (*Craxi protiv Italije (br. 1)*, 2002., stavak 104.; *Mircea protiv Rumunjske*, 2007., stavak 75.).

10. Nagodba o priznanju krivnje

275. Sud je napomenuo da se umanjene optužbe ili smanjenje kazne optuženiku u zamjenu za priznanje krivnje ili *nolo contendere* prije suđenja ili bitnu suradnju s istražnim vlastima može smatrati zajedničkom značajkom europskih kaznenopravnih sustava (*Natsvlshvili i Togonidze protiv Gruzije*, 2014., stavak 90.). Stoga nema ničeg neprimjerenog u samom procesu nagodbe o optužbi ili kazni (*ibid.*) ili u pritisku na pojedincu da prihvati rješenje predmeta prije suđenja uzrokovanom činjenicom da će se inače morati pojaviti na sudu (*Deweer protiv Belgije*, 1980., stavak 51.). Prema mišljenju Suda, nagodba o priznanju krivnje, osim što nudi važne prednosti brzog presuđivanja u kaznenim predmetima i smanjivanja radnog opterećenja sudova, tužitelja i odvjetnika, može, ako se primijeni pravilno, predstavljati i uspješno sredstvo u borbi protiv korupcije i organiziranog kriminala te može pridonijeti smanjenju broja izrečenih kazni i, posljedično, broja zatvorenika (*Natsvlshvili i Togonidze protiv Gruzije*, 2014., stavak 90.).

276. Sud je također primijetio da je učinak nagodbe o priznanju krivnje taj da se o optužbi za kazneno djelo protiv optuženika odlučuje u skraćenom obliku sudskog ispitivanja, što u biti predstavlja odricanje od niza postupovnih prava (*Navalnyy i Ofitserov protiv Rusije*, 2016., stavak 100.). To samo po sebi ne može predstavljati problem budući da članak 6. ni tekstom ni duhom ne sprječava osobu da se slobodnom voljom¹⁰ odrekne tih zaštitnih mjera. Prema tome, po analogiji s načelima o

⁹ Vidi odjeljak Negativna medijska kampanja.

¹⁰ Vidi odjeljak Opća razmatranja članka 6. u njegovom kaznenom aspektu.

valjanosti odricanja, Sud je utvrdio da odluka kojom se prihvaća nagodba o priznanju krivnje treba zadovoljiti sljedeće uvjete: (a) podnositelj je morao prihvatiti nagodbu u potpunosti svjestan činjeničnog stanja predmeta i pravnih posljedica te na istinski dobrovoljan način; i (b) sadržaj nagodbe i poštenost načina na koji je postignuta između stranaka mora se podvrgnuti dostatnom sudskom preispitivanju (*Natsvlshvili i Togonidze protiv Gruzije*, 2014., stavci 91. - 92.).

277. U predmetu *V.C.L. i A.N. protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2021., stavci 195.-200., koji se tiče trgovine ljudima gdje su žrtve trgovine ljudima suđene zbog kaznenih djela povezanih s drogom (počinjenih u vezi s trgovinom ljudima), a u kojem su oni priznali krivnju u odnosu na te optužbe, Sud je utvrdio, osobito, da kraj izostanka bilo kakve ocjene vlasti o tome jesu li podnositelji zahtjeva žrtve trgovine ljudima, te ako jesu, je li ta činjenica mogla utjecati na njihovu kaznenu odgovornost, priznanja nisu izvršena "uz potpunu svijest o činjenicama". Štoviše, u takvim okolnostima svako odricanje podnositelja zahtjeva od prava bilo bi u suprotnosti s važnim javnim interesom borbe protiv trgovine ljudima i zaštitom žrtava. Sud stoga nije prihvatio da su priznanja krivnje podnositelja zahtjeva predstavljala odricanje od prava iz članka 6. Konvencije.

B. Javna rasprava

Članak 6. stavak 1. Konvencije

„1. Radi utvrđivanja... u slučaju podizanja optužnice za kazneno djelo protiv njega svatko ima pravo da ... sud ... javno ... ispita njegov slučaj. Presuda se mora izreći javno, ali se sredstva priopćavanja i javnost mogu isključiti iz cijele rasprave ili njezinog dijela zbog razloga koji su nužni u demokratskom društvu radi interesa morala, javnog reda ili državne sigurnosti, kad interesi maloljetnika ili privatnog života stranaka to traže, ili u opsegu koji je po mišljenju suda bezuvjetno potreban u posebnim okolnostima gdje bi javnost mogla biti štetna za interes pravde.“

Ključne riječi za HUDOC

Javna rasprava (6-1); Usmena rasprava (6-1); Isključivanje sredstava priopćavanja (6-1); Isključivanje javnosti (6-1)

Nužno u demokratskom društvu (6-1); Zaštita morala (6-1); Zaštita javnog reda (6-1); Državna sigurnost (6-1); Zaštita maloljetnika (6-1); Zaštita privatnog života stranaka (6-1); Opseg koji je potreban (6-1); Štetno za interes pravde (6-1)

Javna presuda (6-1)

1. Načelo javnosti

278. Javni karakter postupka štiti stranke od tajnog djelovanja pravosudnog sustava bez kontrole javnosti; to je također jedan od načina na koji se može održati povjerenje u sudove. Čineći djelovanje pravosudnog sustava vidljivim, javnost postupka doprinosi ostvarenju cilja članka 6. stavka 1., odnosno poštenog suđenja čije je jamstvo jedno od osnovnih načela svakog demokratskog društva (*Riepan protiv Austrije*, 2000., stavak 27.; *Krestovskiy protiv Rusije*, 2010., stavak 24.; *Sutter protiv Švicarske*, 1984., stavak 26.).

279. Dok je ukupna poštenost postupka sveobuhvatno načelo iz članka 6. Konvencije, (ne)postojanje povrede prava okrivljenika na javno suđenje zbog isključenja javnosti i medija nije nužno u vezi s postojanjem ikakve stvarne štete za korištenje njegovih procesnih prava, uključujući onih koja su zaštićena stavkom 3. članka 6. Stoga, čak i onda kada je podnositelju zahtjeva pružena odgovarajuća prilika da iznese obranu, vodeći računa o njegovom pravu na usmenu raspravu i načelima jednakosti oružja i kontradiktornosti postupku, vlasti moraju pokazati da je odluka o održavanju rasprave *in camera* bila izričito potrebna u okolnostima slučaja (*Kilin protiv Rusije*, 2021., stavci 111.-112.).

280. Načelo javne prirode sudskih postupaka ima dva aspekta: održavanje javnih rasprava i javno donošenje presuda (*Sutter protiv Švicarske*, 1984., stavak 27.; *Tierce i drugi protiv San Marina*, 2000., stavak 93.).

2. Pravo na usmenu raspravu i prisutnost na raspravi

a. Pravo na usmenu raspravu

281. Pravo na „javnu raspravu“ iz članka 6. stavka 1. nužno podrazumijeva pravo na „usmenu raspravu“ (*Döry protiv Švedske*, 2002., stavak 37.).

282. Obveza održavanja rasprave nije, međutim, apsolutna u svim predmetima u okviru kaznenog aspekta članka 6. S obzirom na proširenje pojma „optužba za kazneno djelo“ na predmete koji ne pripadaju tradicionalnim kategorijama kaznenog prava (kao što su upravne kazne, carinsko pravo i dodatni porezi), postoje „optužbe za kazneno djelo“ različitih težina. Iako su pretpostavke poštenog suđenja najstrože kad je riječ o jezgri kaznenog prava, jamstva kaznenog aspekta članka 6. ne primjenjuju se nužno jednako strogo na ostale kategorije predmeta koji ulaze u taj aspekt i nemaju značajan stupanj stigme (*Jussila protiv Finske* [VV], 2006., stavci 41. - 43.).

283. Ipak, odbijanje održavanja usmene rasprave može biti opravdano samo u iznimnim slučajevima (*Grande Stevens i drugi protiv Italije*, 2014., stavci 121. - 122.). Priroda okolnosti koje mogu opravdati odustajanje od usmene rasprave u osnovi se svodi na prirodu problema o kojima odlučuje nadležni sud – posebice otvaraju li oni kakva činjenična ili pravna pitanja koja se nisu mogla na odgovarajući način riješiti na temelju spisa. Usmena rasprava ne mora biti potrebna kad se ne postavlja pitanje vjerodostojnosti ili nema spornih činjenica koje zahtijevaju usmeni dokazni postupak ili unakrsno ispitivanje svjedoka i kad je optuženik dobio odgovarajuću priliku iznijeti svoje argumente u predmetu pisanim putem te osporiti dokaze protiv sebe. S tim u vezi, opravdano je da nacionalne vlasti u obzir uzimaju zahtjeve učinkovitosti i ekonomičnosti (*Jussila protiv Finske* [VV], 2006., stavci 41. - 43. i 47. - 48., u vezi s postupkom nametanja dodatnih poreza; i *Suhadolc protiv Slovenije* (odl.) 2011., u vezi sa skraćanim postupkom za prometne prekršaje; *Sancakli protiv Turske*, 2018., stavak 45., u vezi s upravnom novčanom kaznom izrečenom vlasniku hotela zbog pružanja prostorija za prostituciju). Međutim, u slučajevima kada je sporno kazneno djelo uočio javni službenik, usmena rasprava može biti od presudne važnosti za zaštitu interesa optuženika jer se tako može ispitati vjerodostojnost zaključaka službenika (*Produkcija Plus Storitveno podjetje d.o.o. protiv Slovenije*, 2018., stavak 54.).

284. Štoviše, u nekim slučajevima, čak i kada se bit stvari predmeta odnosi na pitanje tehničke prirode, o kojem se obično može odlučiti bez usmene rasprave, okolnosti predmeta mogu, za potrebe poštenog suđenja, opravdati održavanje usmene rasprave (*Özmutat İnşaat Elektrik Nakliyat Temizlik San. ve Tic. Ltd. Şti. protiv Turske*, 2017., stavak 37.).

285. U svakom slučaju, kada ne provode usmenu raspravu u nekom predmetu, domaći sudovi moraju pružiti dostatne razloge za svoju odluku (*Mtchedlishvili protiv Gruzije*, 2021., stavak 39., u pogledu neodržavanja usmene rasprave u žalbenoj fazi, unatoč tome što su određena pitanja, u smislu poštenog suđenja, zahtijevala neposrednu ocjenu dokaza koje su osobno iznosile pojedine osobe).

b. Prisutnost na raspravi

286. Načelo usmene i javne rasprave posebice je važno u kaznenom kontekstu u kojem osoba optužena za kazneno djelo mora općenito moći prisustvovati raspravi pred prvostupanjskim sudom (*Jussila protiv Finske* [VV], 2006., stavak 40.; *Tierce i drugi protiv San Marina*, 2000., stavak 94.; *Igor Pascari protiv Republike Moldavije*, 2016., stavak 27., u vezi s isključenjem podnositelja zahtjeva iz postupka u kojem je utvrđena njegova krivnja za prometnu nesreću).

287. Ako nije prisutan, teško je zamisliti kako bi pojedinac mogao ostvariti određena prava navedena u točkama (c), (d) i (e) stavka 3. članka 6., odnosno pravo „da se brani sam“, „da ispituje ili dade ispitati svjedoke“ i „da ima besplatnu pomoć tumača ako ne razumije ili ne govori jezik koji se upotrebljava u sudu.“ Dužnost jamčiti pravo optuženika u kaznenom postupku da bude prisutan u sudnici stoga je jedna od osnovnih pretpostavki članka 6. (*Hermi protiv Italije* [VV], 2006., stavci 58. - 59.; *Sejdovic protiv Italije* [VV], 2006., stavci 81. i 84.; *Arps protiv Hrvatske*, 2016., stavak 28.).

288. Štoviše, pravo da bude prisutan na raspravi omogućava optuženiku da provjeri točnost svoje obrane i da ju usporedi s izjavama žrtava i svjedoka (*Medenica protiv Švicarske*, 2001., stavak 54.). Domaći sudovi moraju djelovati s dužnom revnošću pri osiguravanju prisutnosti optuženika pravilno ga pozivajući na raspravu (*Colozza protiv Italije*, 1985., stavak 32.; *M.T.B. protiv Turske*, 2018., stavci 49. - 53.) i moraju poduzeti mjere kako bi ga odvratile od neopravdane odsutnosti s rasprave (*Medenica protiv Švicarske*, 2001., stavak 54.).

289. Iako se članak 6. stavak 1. ne može tumačiti tako da podnositelju zahtjeva daje pravo na ostvarivanje određenog načina dostavljanja sudskih dokumenata, kao što je dostava preporučenom poštom, u interesu djelovanja pravosudnog sustava podnositelj zahtjeva trebao bi biti obaviješten o sudskom ročištu na takav način da ne samo da sazna datum, vrijeme i mjesto ročišta već i da ima dovoljno vremena za pripremu svojih argumenata i prisustvovanje sudskom ročištu (*Vyacheslav Korchagin protiv Rusije*, 2018., stavak 65.).

290. Rasprava se može održati u odsutnosti optuženika ako se optuženik odrekao prava da bude prisutan na raspravi. To odricanje može biti izričito ili implicitno u nečijem ponašanju, primjerice kada pojedinac nastoji izbjeći suđenje (*Lena Atanasova protiv Bugarske*, 2017., stavak 52.; vidi, na primjer, *Chong Coronado protiv Andore*, 2020., stavci 42.-45.). Međutim, svako odricanje od jamstava na

temelju članka 6. mora zadovoljiti test „poznavanja i inteligentnog odricanja“ kako je utvrđeno u sudskoj praksi Suda (*Sejdovic protiv Italije* [VV], 2006., stavci 86. - 87.).¹¹

291. S tim u vezi, Sud je presudio da se, kada pojedinac optužen za kazneno djelo nije bio osobno obaviješten, ne može zaključiti samo iz njegovog statusa „bjegunca“, koji se temelji na pretpostavci s nedovoljnom činjeničnom osnovom, da se on odrekao svog prava da prisustvuje suđenju i da se brani. Nadalje, na osobi optuženoj za kazneno djelo ne smije biti teret dokazivanja da nije nastojala izbjeći pravdi ili da je njezina odsutnost bila uzrokovana višom silom. U isto vrijeme, nacionalne vlasti mogu ocijeniti je li optuženik pružio opravdan razlog za svoju odsutnost ili postoji li bilo što u spisu predmeta što bi dovelo do zaključka da je bio odsutan zbog razloga koji su izvan njegove kontrole (*ibid.*, stavak 87.). U svakom slučaju, moraju postojati objektivni čimbenici iz kojih se može zaključiti da je optuženik imao stvarno saznanje o postupku koji se protiv njega vodi (*Yeđer protiv Turske*,* stavak 33).

292. Sud je već prihvatio da nemogućnost održavanja suđenja može paralizirati provođenje kaznenog postupka, jer može dovesti, primjerice, do gubljenja dokaza, proteka roka za poduzimanje kaznenog progona ili pogrešne primjene prava (*Colozza protiv Italije*, 1985., stavak 29.). Prema tome, održavanje rasprave u odsutnosti optuženika nije samo po sebi protivno članku 6. Međutim, kada domaći zakon dopušta održavanje suđenja bez obzira na odsutnost osobe „optužene za kazneno djelo“ koja je u situaciji podnositelja zahtjeva, ta bi osoba trebala, nakon što postane svjesna postupka, biti u mogućnosti od suda koji je sudio u predmetu ostvariti novo razmatranje osnovanosti optužbe (*Sanader protiv Hrvatske*, 2015., stavci 77. - 78.)

293. Iako postupci koji se odvijaju u odsutnosti optuženika nisu sami po sebi nespojivi s člankom 6. Konvencije, uskraćivanje pravde ipak se događa kad osoba osuđena *in absentia* ne može naknadno od suda koji je sudio u njegovom predmetu ishoditi novu odluku o osnovanosti optužbe, i u pogledu prava i u pogledu činjenica, kad nije utvrđeno da se odrekao svog prava da bude prisutan i da se sam brani ili da je imao namjeru izbjeći suđenje (*Sejdovic protiv Italije* [VV], 2006., stavak 82.). To stoga što je dužnost jamčiti pravo osobe optužene za kazneno djelo da bude prisutna u sudnici – bilo u izvornom postupku bilo u ponovljenom postupku – jedna od osnovnih pretpostavki članka 6. (*Stoichkov protiv Bugarske*, 2005., stavak 56.).

294. U predmetu *Sanader protiv Hrvatske* (2015., stavci 87. - 88.), Sud je presudio da je nerazmjerni uvjet da se pojedinac, kojemu je suđeno *in absentia*, a koji nije imao saznanja o kaznenom progona i optužbama protiv njega i nije nastojao izbjeći suđenje niti se nedvosmisleno odrekao prava na pojavljivanje na sudu, mora pojaviti pred domaćim vlastima i pružiti adresu boravišta tijekom kaznenog postupka kako bi mogao zatražiti obnovu postupka. To je posebice točno jer bi okrivljenik, kada dođe u nadležnost domaćih vlasti, bio lišen slobode na temelju osude *in absentia*. U tom pogledu, Sud je naglasio da ne može biti govora ni o obvezi optuženika da se preda radi pritvaranja kako bi osigurao pravo na ponovno suđenje u uvjetima koji su u skladu s člankom 6. Konvencije. Međutim, objasnio je da to ne dovodi u pitanje bi li, u obnovljenom postupku, prisutnost podnositelja zahtjeva na suđenju trebala biti osigurana određivanjem pritvora ili primjenom drugih mjera predviđenih mjerodavnim domaćim pravom. Takve bi mjere, kad su primjenjive, trebale imati drugačiju pravnu osnovu – a to su osnovana sumnja da je podnositelj zahtjeva počinio kazneno djelo o kojem je riječ te postojanje „relevantnih i dostatnih razloga“ za njegovo pritvaranje. (vidi, suprotno, *Chong Coronado protiv Andore*, 2020., stavci 38.-40., gdje pritvor nije bio obavezan u kontekstu ponovnog suđenja).

295. Konačno, pitanje u vezi s pretpostavkom prisustvovanja raspravi otvara se u slučaju kada je optuženik spriječen u sudjelovanju u suđenju zbog svog neprimjerenog ponašanja (*Idalov protiv Rusije* [VV], 2012., stavak 175.; *Marguš protiv Hrvatske* [VV], 2014., stavak 90.; *Ananyev protiv Rusije*, 2009., stavak 43.).

296. U tom je kontekstu Sud utvrdio da je za pravilno djelovanje pravosudnog sustava od ključne važnosti da se u sudnici poštuju dostojanstvo, red i pristojnost kao obilježja sudskog postupka. Očigledno nepoštovanje osnovnih standarda pristojnog ponašanja od strane okrivljenika ne može se niti se treba tolerirati. Međutim, kad priroda ponašanja podnositelja zahtjeva može biti takva da opravdava njegovo udaljavanje i nastavak suđenja u njegovoj odsutnosti, na predsjedavajućem je sucu da utvrdi da je podnositelj zahtjeva mogao razumno predvidjeti kakve će biti posljedice njegovog

¹¹ Vidi odjeljak Opća razmatranja članka 6. u njegovom kaznenom aspektu.

kontinuiranog ponašanja prije donošenja odluke kojom se nalaže njegovo udaljšavanje iz sudnice (*Idalov protiv Rusije* [VV], 2012., stavci 176. - 177.). Štoviše, relevantan je čimbenik je li odvjetnik podnositelja zahtjeva bio u mogućnosti ostvariti prava obrane u odsustvu podnositelja (*Marguš protiv Hrvatske* [VV], 2014., stavak 90.) i je li to pitanje riješeno i, po potrebi, ispravljeno u žalbenom postupku (*Idalov protiv Rusije* [VV], 2012., stavak 179.).

c. Prisutnost na žalbenom ročištu

297. Načelo prema kojem se rasprava treba održati javno podrazumijeva pravo optuženika na osobno izlaganje dokaza pred žalbenim sudom. Iz tog gledišta, načelo javnosti ima za cilj jamčiti optuženikova prava obrane (*Tierce i drugi protiv San Marina*, 2000., stavak 95.). Stoga, kada optuženik pruži opravdanje za odsutnost sa žalbenog ročišta, domaći sudovi moraju ispitati to opravdanje i navesti dostatno obrazloženje za svoju odluku (*Henri Rivière i drugi protiv Francuske*, 2013., stavak 33.).

298. Međutim, osobna nazočnost okrivljenika nema isti presudni značaj za žalbeno ročište kao za prvostupanjski postupak. Način na koji se članak 6. primjenjuje na postupak pred žalbenim sudovima ovisi o posebnim značajkama postupka o kojemu je riječ te se mora voditi računa o cjelokupnom postupku u domaćem pravnom poretku i o ulozi žalbenog suda u tom postupku (*Hermi protiv Italije* [VV], 2006., stavak 60.).

299. Postupak za dopuštenje žalbe i postupak koji uključuje samo pravna pitanja, za razliku od činjeničnih pitanja, može biti u skladu s pretpostavkama iz članka 6. unatoč činjenici da podnositelj žalbe nije dobio priliku biti osobno saslušan pred žalbenim ili kasacijskim sudom, pod uvjetom da je na prvostupanjskom sudu održana javna rasprava (*Monnell i Morris protiv Ujedinjene Kraljevine*, 1985., stavak 58., u vezi s pitanjem dopuštenja žalbe; *Sutter protiv Švicarske*, 1984., stavak 30., u vezi s kasacijskim sudom).

300. Čak i kada je žalbeni sud nadležan za preispitivanje predmeta i u pogledu činjenica i u pogledu prava, članak 6. ne zahtijeva uvijek pravo na javnu raspravu, a još manje pravo na osobnu prisutnost (*Fejde protiv Švedske*, 1991., stavak 31.). Kako bi se odlučilo o tom pitanju, potrebno je u obzir uzeti posebna obilježja predmetnog postupka te način na koji su interesi podnositelja zaista predstavljeni i zaštićeni pred žalbenim sudom, posebice s obzirom na prirodu problema o kojem se odlučuje (*Seliwiak protiv Poljske*, 2009., stavak 54.; *Sibgatullin protiv Rusije*, 2009., stavak 36.).

301. Međutim, kada žalbeni sud mora predmet ispitati i u pogledu činjenica i u pogledu prava te donijeti potpunu ocjenu pitanja krivnje ili nedužnosti, o tom pitanju ne može odlučiti bez izravne ocjene dokaza koje optuženik osobno izlaže kako bi dokazao da nije počinio djelo koje navodno predstavlja kazneno djelo (*Dondarini protiv San Marina*, 2004., stavak 27.; *Popovici protiv Moldavije*, 2007., stavak 68.; *Lacadena Calero protiv Španjolske*, 2011. stavak 38.; *X. protiv Nizozemske*, 2021., stavak 45.). To posebice vrijedi kad je žalbeni sud pozvan ispitati treba li povećati podnositeljevu kaznu (*Zahirović protiv Hrvatske*, 2013., stavak 57.; *Hokkeling protiv Nizozemske*, 2017., stavak 58.). U ovom kontekstu, kad sporno pitanje u postupku zahtijeva osobnu prisutnost podnositelja zahtjeva, on ili ona mogu biti pozvani na ročište čak i bez izričitog zahtjeva u tom smislu (*Mirčetić protiv Hrvatske*, 2021., stavak 24.).

302. U pravilu, kad žalbeni sud preinači oslobađajuću prvostupanjsku presudu, mora poduzeti pozitivne mjere kako bi osigurao mogućnost da optuženik bude saslušan (*Botten protiv Norveške*, 1996., stavak 53.; *Dānilā protiv Rumunjske*, 2007., stavak 41.; *Gómez Olmeda protiv Španjolske*, 2016., stavak 32.). Podredno, žalbeni se sud mora ograničiti na ukidanje oslobađajuće presude i vraćanje predmeta na ponovni postupak (*Július Þór Sigurþórsson protiv Islanda*, 2019., stavak 38.). S tim u vezi, pitanje prisutnosti optuženika na raspravi pojavljuje se, i bliskoj je vezi, s potrebom daljnje ocjene dokaza na kojima se temelji podnositeljeva osuda (*ibid.*, stavak 42., suprotno, *Marilena-Carmen Papa protiv Rumunjske*, 2020., stavci 45.-47.; i *Zirnīte protiv Latvije*, 2020., stavak 54., gdje preinaka oslobađajuće presude nije bila temeljena na ponovnoj ocjeni vjerodostojnosti iskaza svjedoka; vidi također *Ignat protiv Rumunjske*, 2021., stavci 56.-57., koji se odnosi na neslaganje prvostupanjskog suda i sudova posljednje instance u pogledu načina na koji je ocijenjena važnost iskaza svjedoka u svjetlu materijalnih dokaza, a koje nije uključivalo pitanja pouzdanosti i vjerodostojnosti svjedoka kao takvih). To se može odnositi, kad je to primjenjivo, na nužnost ispitivanja svjedoka (*Dan protiv*

Moldavije (br.2), 2020.).

303. Međutim, optuženik se može odreći prava da prisustvuje ili bude saslušan u žalbenom postupku bilo izričito bilo svojim ponašanjem (*Kashlev protiv Estonije*, stavci 45. - 46.; *Hernández Royo protiv Španjolske*, stavak 39.; *Bivolaru protiv Rumunjske (br. 2)*, stavci 138. - 146.). Unatoč tome, odricanje od prava na prisutnost tijekom postupka ne može, samo po sebi, podrazumijevati odricanje od prava biti ispitan u postupku (*Maestri i drugi protiv Italije*, stavci 56.-58.). U svakom je predmetu važno utvrditi je li nadležni sud učinio sve što se od njega razumno moglo očekivati kako bi osigurao sudjelovanje podnositelja zahtjeva u postupku. Ispitivanje putem video veze može biti mjera kojom se osigurava učinkovito sudjelovanje u postupku (*Bivolaru protiv Rumunjske (br. 2)*, stavci 138. - 139., 144. - 145.).

304. Čini se da se u sudskoj praksi Suda o ovom pitanju razlikuju dvije situacije: s jedne strane, situacija u kojoj je žalbeni sud, koji je preinačio oslobađajuću presudu, a da sam nije saslušao iskaze na kojima se oslobađajuća presuda temelji, bio ne samo nadležan ispitati činjenična i pravna pitanja već je i iznova ocijenio činjenice; i, s druge strane, situacije u kojima se žalbeni sud samo nije složio s nižim sudom u pogledu tumačenja prava i/ili njegove primjene na utvrđene činjenice, čak i ako je bio nadležan i u pogledu činjenica. Primjerice, u predmetu *Igual Coll protiv Španjolske*, 2008., stavak 36., Sud je smatrao da žalbeni sud nije samo drugačije tumačio pravo ili drugačije primijenio pravo na činjenice koje su već utvrđene u prvom stupnju već je i iznova ocijenio činjenice izvan okvira isključivo pravnih razmatranja (vidi također *Spînu protiv Rumunjske*, 2008., stavci 55. - 59.; *Andreescu protiv Rumunjske*, 2010., stavci 65. - 70.; *Almenara Alvarez protiv Španjolske*, 2011.). Slično tome, u predmetu *Marcos Barrios protiv Španjolske*, 2010., stavci 40. - 41., Sud je presudio da se žalbeni sud izjasnio o činjeničnom pitanju, odnosno, vjerodostojnosti svjedoka, te je tako izmijenio činjenice utvrđene u prvom stupnju i zauzeo novo stajalište o činjenicama koje su bile presudne za utvrđivanje krivnje podnositelja zahtjeva (vidi također *García Hernández protiv Španjolske*, 2010., stavci 33. - 34.).

305. Nasuprot tome, u predmetu *Bazo González protiv Španjolske*, 2008., Sud je utvrdio da nije došlo do povrede članka 6. stavka 1. na temelju činjenice da su aspekti koje je žalbeni sud bio pozvan analizirati u svrhu osude podnositelja zahtjeva bili pretežno pravne prirode, a u njegovoj je presudi bilo izričito navedeno da nije na njemu da provede novu ocjenu dokaza; umjesto toga, on je samo iznio pravno tumačenje različito od tumačenja nižeg suda (vidi, također *Lamatic protiv Rumunjske*, 2020.). Slično tome, u predmetu *Ignat protiv Rumunjske*, 2021., stavci 47.-59., u kojem prvostupanjski sud i sud zadnje instance nisu imali isti stav u pogledu načina ocjene dostupnih materijalnih dokaza, Sud nije smatrao da je sud zadnje instance trebao izravno ispitati svjedoke.

306. Međutim, kao što je Sud objasnio u predmetu *Suuripää protiv Finske*, 2010., stavak 44., potrebno je imati u vidu da se činjenice i pravno tumačenje mogu isprepletati do te mjere da ih je teško razdvojiti.

3. Iznimke od pravila javnosti

307. Suđenje je u skladu s pretpostavkom javnosti ako javnost može dobiti informacije o datumu i mjestu suđenja te ako je to mjesto lako dostupno javnosti (*Riepan protiv Austrije*, 2000., stavak 29.).

308. Zahtjev da se mora održati javna rasprava može imati iznimke. To je očito iz samog teksta članka 6. stavka 1. koji sadrži uvjet da „... se sredstva priopćavanja i javnost mogu isključiti iz cijele rasprave ili njezinog dijela ... kad interesi maloljetnika ili privatnog života stranaka to traže, ili u opsegu koji je po mišljenju suda bezuvjetno potreban u posebnim okolnostima gdje bi javnost mogla biti štetna za interes pravde“. Vođenje postupka koji je, u cijelosti ili dijelom, zatvoren za javnost mora biti doista nužno zbog okolnosti predmeta (*Welke i Białek protiv Poljske*, 2011., stavak 74.; *Martinie protiv Francuske* [VV], 2006., stavak 40.).

309. Ako postoji osnova za primjenu jedne ili više ovih iznimaka, vlasti nemaju obvezu, ali imaju pravo, naložiti da se rasprava održi zatvorena za javnost ako smatraju da je takvo ograničenje opravdano (*Toeva protiv Bugarske* (odl.) 2004.). Štoviše, tumačeći pravo na javnu raspravu, Sud je u praksi primjenjivao test osobite nužnosti ocjenjujući je li dano obrazloženja za isključenje javnosti. (*Yam protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2020., stavak 54).

310. Iako u kaznenom postupku postoji visoko očekivanje da će postupak biti javan, povremeno može biti potrebno na temelju članka 6. ograničiti otvorenu i javnu prirodu postupka kako bi se, primjerice, zaštitila sigurnost ili privatnost svjedoka ili kako bi se potaknula slobodna razmjena informacija i mišljenja u provođenju pravde (*B. i P. protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2001., stavak 37.; vidi također *Frâncu protiv Rumunjske*, 2020., iz perspektive članka 8).

311. Problem sigurnosti česta je značajka mnogih kaznenih postupaka, no predmeti u kojima samo sigurnosni razlozi opravdavaju isključivanje javnosti iz suđenja ipak su rijetki (*Riepan protiv Austrije*, 2000., stavak 34.). Sigurnosne mjere trebaju biti detaljno prilagođene i u skladu s načelom nužnosti. Pravosudna tijela trebaju razmotriti sve moguće alternative za osiguranje sigurnosti i zaštite u sudnici te dati prednost manje strogoj mjeri u odnosu na strožu kada se njome može postići isti cilj (*Krestovskiy protiv Rusije*, 2010., stavak 29.). Tako, na primjer, samo pretpostavka da postoji mogućnost da pojedini članovi nelegalne naoružane skupine nisu uhićeni ne može opravdati isključenje javnosti kroz cijeli postupak zbog sigurnosnih razloga (*Kartoyev i drugi protiv Rusije*, 2021., stavak 60.).

312. Razlozi vezani uz javni red i sigurnosni problemi mogu opravdati isključivanje javnosti iz zatvorskog stegovnog postupka protiv osuđenih zatvorenika (*Campbell i Fell protiv Ujedinjene Kraljevine*, 1984., stavak 87.).

313. Održavanje suđenja u redovnom kaznenom postupku u zatvoru ne znači nužno da ono nije javno. Međutim, kako bi riješila prepreke koje proizlaze iz održavanja suđenja izvan redovne sudnice, država ima obvezu provesti kompenzacijske mjere kako bi se pobrinula da javnost i mediji budu propisno obaviješteni o mjestu rasprave i da im je odobren djelotvoran pristup (*Riepan protiv Austrije*, 2000., stavci 28. - 29.).

314. Samo postojanje povjerljivih informacija u spisu ne znači automatski i da je nužno zatvoriti suđenje za javnost bez postizanja ravnoteže između otvorenosti i razloga vezanih uz nacionalnu sigurnost. Prije isključenja javnosti iz kaznenog postupka, sudovi moraju donijeti konkretne zaključke da je isključenje potrebno za zaštitu opravdanih državnih interesa te moraju tajnost ograničiti do mjere potrebne za očuvanje takvog interesa (*Belashev protiv Rusije*, 2008., stavak 83.; *Welke i Białek protiv Poljske*, 2011., stavak 77.). Štoviše, teoretska mogućnost da će se možda u nekom trenutku tijekom postupka ispitivati povjerljivi dokumenti ne može opravdati isključenje javnosti (*Kartoyev i drugi protiv Rusije*, 2021., stavak 59.).

315. Uobičajeni pristup Suda u takvim predmetima jest analizirati razloge za odluku o održavanju rasprave *in camera* i procijeniti, u svjetlu činjenica slučaja, čine li se ti razlozi opravdanima. Međutim, provođenje testa osobite nužnosti može biti osobito izazovno kad je razlog za održavanje dijela rasprave *in camera* odnosi na nacionalnu sigurnost. Osjetljiva priroda razloga nacionalne sigurnosti znači da razlozi za isključenje javnosti mogu i sami biti povjerljivi te tužena Vlada može oklijevati s otkrivanjem pojedinosti Sudu. Takva je osjetljivost, u načelu, legitimna, a Sud je spreman poduzeti nužne korake kako bi zaštitio tajne informacije koje mu otkriju stranke u postupku pred njim. Međutim, čak i jamstva zaštite povjerljivosti mogu se u nekim slučajevima smatrati nedostatnima da umanje rizik od ozbiljne štete za bitne nacionalne interese ako informacije budu otkrivene. Sud će stoga trebati ocijeniti je li isključenje javnosti i medija ispunilo test osobite nužnosti bez da sam ima pristup dokumentaciji na temelju koje je ta odluka donesena na domaćoj razini (*Yam protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2020., stavak 55.).

316. S tim u vezi, Sud nije dovoljno dobro ekipiran da osporava prosudbu nacionalnih vlasti o nacionalnoj sigurnosti. Međutim, čak i onda kada je u pitanju nacionalna sigurnost, mjere koje imaju učinak na temeljna ljudska prava moraju biti podvrgnute nekom obliku kontradiktornog postupka pred neovisnim tijelom koje je nadležno preispitati razloge za tu odluku. U slučajevima u kojima Sud nema uvid u dokumentaciju o nacionalnoj sigurnosti na kojoj se temelje odluke o ograničavanju ljudskih prava, razmotrit će postupak donošenja odluka, kako bi se uvjerio da on uključuje odgovarajuća jamstva za zaštitu interesa osobe o kojoj je riječ. Također je važno, pri odlučivanju je li odluka da se kazneni postupak provede *in camera* bila u skladu s pravom na javnu raspravu iz članka 6., ocijeniti jesu li pitanja javnog interesa uravnotežena s potrebom otvorenosti, jesu li svi dokazi bili dostupni obrani te je li postupak u cjelini bio pošten (*Ibid.*, 2020., stavak 56-57.).

317. Konačno, ako odlučuju raspravu održati bez javnosti, domaći sudovi moraju pružiti dostatno

obrazloženje za svoju odluku kojim pokazuju da je isključivanje javnosti nužno u smislu članka 6. stavka 1. (*Chaushev i drugi protiv Rusije*, 2016., stavak 24.).

4. Javno izricanje presuda

318. Sud nije smatrao da mora doslovno tumačiti riječi „izreći javno“ (*Sutter protiv Švicarske*, 1984., stavak 33.; *Campbell i Fell protiv Ujedinjene Kraljevine*, 1984., stavak 91.).

319. Unatoč izričaju koji podrazumijeva kako je potrebno javno čitanje presude, postoje i druga sredstva koja presudu čine javnom i mogu biti u skladu s člankom 6. stavkom 1. U pravilu, oblik objavljivanja „presude“ prema domaćem pravu tužene države mora se ocijeniti s obzirom na posebne značajke predmetnog postupka i u odnosu na cilj kojem se teži na temelju članka 6. stavka 1. u tom kontekstu, a to je kontrola pravosuđa koju provodi javnost radi zaštite prava na pošteno suđenje. Pri toj ocjeni u obzir se mora uzeti postupak u cjelini (predmet *Welke i Biatek protiv Poljske*, 2011., stavak 83., u kojemu ograničavanje javne objave na izreku presude u postupku zatvorenom za javnost nije bilo u suprotnosti s člankom 6.). Stoga bi uvrštavanje presude u sudsku pisarnicu i objavljivanje u službenim zbirkama moglo ispuniti pretpostavku javnog izricanja (*Sutter protiv Švicarske*, 1984., stavak 34.).

320. Potpuno skrivanje cjelokupne sudske odluke od javnosti ne može se opravdati. Legitimni razlozi za zabrinutost u pogledu sigurnosti mogu se riješiti putem određenih tehnika, kao što je tehnika kojom se povjerljivima čine samo oni dijelovi sudskih odluka čije bi otkrivanje ugrozilo nacionalnu sigurnost ili sigurnost drugih (*Raza protiv Bugarske*, 2010., stavak 53.; *Fazliyski protiv Bugarske*, 2013., stavci 67. - 68.).

321. Pravo na javnu raspravu i pravo na javno izricanje presude dva su odvojena prava na temelju članka 6. Činjenica da jedno od tih prava nije povrijeđeno sama po sebi ne znači da drugo pravo ne može biti povrijeđeno. Drugim riječima, javno izricanje kazne ne može ispraviti neopravdano održavanje rasprava bez javnosti (*Artemov protiv Rusije*, 2014., stavak 109.).

C. Razumni rok

Članak 6. stavak 1. Konvencije

„1. Radi utvrđivanja... u slučaju podizanja optužnice za kazneno djelo protiv njega svatko ima pravo da ... sud ... u razumnom roku ispita njegov slučaj.“

Ključne riječi za HUDOC

Razumni rok (6-1)

1. Određivanje duljine trajanja postupka

322. U kaznenim je stvarima cilj članka 6. stavka 1., prema kojem svatko ima pravo na suđenje u razumnom roku, osigurati da optuženici ne budu optuženi predugo te da se o optužbi odluči (*Wemhoff protiv Njemačke*, 1968., stavak 18.; *Kart protiv Turske* [VV], 2009., stavak 68.).

a. Početna točka razdoblja koje je potrebno uzeti u obzir

323. Razdoblje koje je potrebno uzeti u obzir počinje na dan kad je osoba optužena (*Neumeister protiv Austrije*, 1968., stavak 18.).

324. „Razumni rok“ može započeti teći prije nego što predmet dođe pred raspravni sud (*Deweer protiv Belgije*, 1980., stavak 42), primjerice, od trenutka uhićenja (*Wemhoff protiv Njemačke*, 1968., stavak 19.), od trenutka kada je osoba optužena (*Neumeister protiv Austrije*, 1968., stavak 18.), od trenutka pokretanja prethodne istrage (*Ringeisen protiv Austrije*, 1971., stavak 110.; *Šubinski protiv Slovenije*, 2007., stavci 65. - 68.) ili od trenutka ispitivanja podnositelja zahtjeva kao svjedoka

osumnjičenog za počinjenje kaznenog djela (*Kalēja protiv Latvije*, 2017., stavak 40.). Međutim, u svakom slučaju, relevantan je trenutak kada je podnositelj zahtjeva postao svjestan optužbe ili kada su na njega znatno utjecale mjere poduzete u kontekstu kaznene istrage ili postupka (*Mamič protiv Slovenije (br.2)*, 2006., stavci 23.-24., *Liblik i drugi protiv Estonije*, 2019., stavak 94.).

325. „Optužba“ se, u tom kontekstu, mora tumačiti u okviru autonomnog značenja članka 6. stavka 1. (*McFarlane protiv Irske* [VV], 2010., stavak 143.).¹²

b. Kraj razdoblja

326. Sud je presudio da u kaznenim stvarima vremensko razdoblje na koje se primjenjuje članak 6. uključuje cijeli postupak (*König protiv Njemačke*, 1978., stavak 98.), uključujući i žalbeni postupak (*Delcourt protiv Belgije*, 1970., stavci 25. - 26.; *König protiv Njemačke*, 1978., stavak 98.; *V. protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 1999., stavak 109.; vidi, međutim, *Nechay protiv Ukrajine*, 2021., stavak 64, kada je jedno međurazdoblje koje se odnosilo na smještaj podnositelja zahtjeva u psihijatrijsku ustanovu bilo isključeno iz ukupnog trajanja kaznenog postupka protiv podnositelja zahtjeva). Članak 6. stavak 1., nadalje, ukazuje na to da je završna točka tog razdoblja presuda kojom se odlučuje o optužbi; to može biti odluka žalbenog suda kada taj sud odlučuje o osnovanosti optužbe (*Neumeister protiv Austrije*, 1968., stavak 19.).

327. Razdoblje koje je potrebno uzeti u obzir traje najmanje do oslobađajuće ili osuđujuće presude, čak i ako se do te presude dođe povodom žalbe. Nadalje ne postoji nikakav razlog zašto bi zaštita koja se dotičnim osobama pruža protiv odlaganja sudskog postupka trebala prestati nakon prve rasprave u suđenju: treba se bojati i neopravdanih odgoda ili pretjeranih odlaganja od strane prvostupanijskih sudova (*Wemhoff protiv Njemačke*, 1968., stavak 18.).

328. U slučaju osuđujuće presude, nema „odlučivanja o ... optužnici za kazneno djelo“ u smislu članka 6. stavka 1. sve dok konačno nije određena kazna (*Eckle protiv Njemačke*, 1982., stavak 77.; *Ringeisen protiv Austrije*, 1971., stavak 110.; *V. protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 1999., stavak 109.).

329. Izvršenje presude koju je izrekao bilo koji sud mora se smatrati sastavnim dijelom suđenja u svrhu članka 6. (*Assanidze protiv Gruzije* [VV], 2004., stavak 181.). Jamstva iz članka 6. Konvencije bila bi iluzorna kad bi domaći pravni ili upravni sustav države ugovornice dopuštao da pravomoćna obvezujuća oslobađajuća presuda ostane bez učinka na štetu oslobođene osobe. Kazneni postupak je cjelina i zaštita koja proizlazi iz članka 6. ne prestaje s oslobađajućom odlukom (*ibid.*, stavak 182.). Kad bi tijela državne uprave mogla odbiti ili propustiti postupiti u skladu s presudom kojom je okrivljenik oslobođen, ili čak i kad bi to mogla odlagati, jamstva iz članka 6. koja je okrivljenik prethodno imao za vrijeme sudske faze postupka postala bi djelomično iluzorna (*ibid.*, stavak 183.).

330. Konačno, odluke o obustavi kaznenog postupka, čak i ako postoji mogućnost da se postupak nastavi u kasnijoj fazi, znače da se naknadno razdoblje ne uzima u obzir pri izračunavanju duljine trajanja kaznenog postupka ako se donese odluka o obustavi kaznenih izvida, a osobu više nije pod utjecajem niti trpi zbog neizvjesnosti koja se dotičnim jamstvom nastoji ograničiti (*Nakhmanovich protiv Rusije*, 2006., stavak 89.). Međutim, na osobu neizvjesnost prestaje utjecati tek od trenutka kad se ta odluka dostavi dotičnoj osobi (*Borzhonov protiv Rusije*, 2009., stavak 38.; *Niedermeier protiv Njemačke* (odl.) 2009.) ili je neizvjesnost u pogledu njenog statusa otklonjena na drugi način (*Gröning protiv Njemačke* (odl.), 2020.).

2. Ocjena razumnog roka

a. Načela

331. O razumnosti duljine postupka treba odlučiti s obzirom na okolnosti predmeta koje zahtijevaju cjelokupnu ocjenu (*Boddaert protiv Belgije*, 1992., stavak 36.). Kad su određene faze postupka same po sebi provedene iznimno brzo, ukupna duljina trajanja postupka ipak može prekoračiti „razumni rok“ (*Dobbartin protiv Francuske*, 1993., stavak 44.).

¹² Vidi odjeljak Postojanje „optužbe“.

332. Članak 6. zahtijeva da sudski postupak bude brz, ali također određuje općenitije načelo za pravilno djelovanje pravosudnog sustava. Potrebno je postići pravičnu ravnotežu između različitih aspekata ove temeljne pretpostavke (*Boddaert protiv Belgije*, 1992., stavak 39.).

b. Kriteriji

333. Kad je odlučivao je li trajanje kaznenog postupka bilo razumno, Sud je u obzir uzimao čimbenike kao što su složenost predmeta, ponašanje podnositelja te postupanje nadležnih upravnih i pravosudnih tijela (*König protiv Njemačke*, 1978., stavak 99.; *Neumeister protiv Austrije*, 1968., stavak 21.; *Ringeisen protiv Austrije*, 1971., stavak 110.; *Pélissier i Sassi protiv Francuske* [VV], 1999., stavak 67.; *Pedersen i Baadsgaard protiv Danske*, 2004., stavak 45.; *Chiarello protiv Njemačke*, 2019., stavak 45.; *Liblik i drugi protiv Estonije*, 2019., stavak 91.).

334. *Složenost predmeta*: može proizlaziti iz, primjerice, broja optužbi, broja osoba koje sudjeluju u postupku, kao što su okrivljenici i svjedoci, ili iz međunarodne dimenzije predmeta (predmet *Neumeister protiv Austrije*, 1968., stavak 20., u kojem su pravni poslovi o kojima je bila riječ imali posljedice u nizu zemalja, što je zahtijevalo pomoć Interpola i sklapanje međunarodnih ugovora o uzajamnoj pravnoj pomoći, a uključivali su 22 osobe od kojih su neke bile u inozemstvu). Predmet također može biti izrazito složen kad se sumnje odnose na „gospodarski“ kriminal, odnosno veliku prijevartu u kojoj je sudjelovalo nekoliko trgovačkih društava i složene pravne poslove osmišljene kako bi se izbjegla kontrola istražnih tijela, te je bilo potrebno znatno stručno znanje iz područja računovodstva i financija (*C.P. i drugi protiv Francuske*, 2000., stavak 30.). Slično tome, slučaj koji se odnosi na optužbe za međunarodno pranje novca, koji je uključivao istrage u više zemalja, smatrao se osobito složenim (*Arewa protiv Litve*, 2021., stavak 52.).

335. Iako predmet može biti donekle složen, Sud ne može dulja razdoblja neobjašnjene neaktivnosti smatrati „razumnima“ (predmet *Adiletta protiv Italije*, 1991., stavak 17., u kojem je cjelokupno razdoblje trajalo trinaest godina i pet mjeseci, uključujući odlaganje od pet godina između upućivanja predmeta istražnom sucu i ispitivanja optuženika i svjedoka, te odlaganje od jedne godine i devet mjeseci od trenutka u kojem je predmet vraćen istražnom sucu i ponovnog suđenja podnositeljima). Štoviše, iako složenost predmeta može opravdati određeni protek vremena, može biti nedovoljna, sama po sebi, da opravda cijelu duljinu trajanja postupka (*Rutkowski i drugi protiv Poljske*, 2015., stavak 137.).

336. *Ponašanje podnositelja*: Članak 6. ne zahtijeva da podnositelji aktivno surađuju s pravosudnim tijelima. Ne može ih se niti kriviti za potpuno iskorištavanje pravnih sredstava koja su im dostupna na temelju domaćeg prava. Međutim, njihovo ponašanje predstavlja objektivnu činjenicu koja se ne može pripisati tuženoj državi i koja se mora uzeti u obzir pri određivanju je li duljina trajanja postupka prekoračila ono što je razumno (predmet *Eckle protiv Njemačke*, 1982., stavak 82., u kojem su podnositelji u sve većoj mjeri pribjegavali radnjama za koje je bilo vjerojatno da će odlagati postupak, kao što je sustavno zahtijevanje izuzeća sudaca; neke od tih radnji čak bi se mogle smatrati namjernim ometanjem pravde; *Sociedade de Construções Martins & Vieira, Lda., i drugi protiv Portugala*, 2014., stavak 48.).

337. Jedan primjer ponašanja koje je potrebno uzeti u obzir jest namjera podnositelja da odlaže istragu kad je to očito iz spisa predmeta (predmet *I.A. protiv Francuske*, 1998., stavak 121., u kojem je podnositelj, među ostalim, čekao da bude obaviješten da je prijenos spisa državnom odvjetniku neminovan prije nego što je zatražio niz dodatnih istražnih mjera).

338. Podnositelj se ne može pozivati na razdoblje koje je proveo kao bjegunac i dok je pokušavao izbjeći privođenje pravdi u vlastitoj zemlji. Kada optuženik pobjegne iz države koja se pridržava načela vladavine prava, može se pretpostaviti da nema pravo na prigovor zbog nerazumne duljine trajanja postupka nakon što je pobjegao, osim kad može pružiti dovoljno dokaza za opovrgavanje te pretpostavke (*Vayıç protiv Turske*, 2006., stavak 44.).

339. *Postupanje nadležnih vlasti*: Članak 6. stavak 1. državama ugovornicama nameće dužnost organiziranja pravosudnog sustava na takav način da njihovi sudovi mogu ispuniti svaku od pretpostavki toga članka (*Abdoella protiv Nizozemske*, 1992., stavak 24.; *Dobbartin protiv Francuske*, 1993., stavak 44.). Ovo opće načelo primjenjuje se čak i u kontekstu dalekosežnih reformi

pravosudnog sustava i razumljivog kašnjenja koje može iz njih proizlaziti (*Bara i Kola protiv Albanije*, 2021., stavak 94.),

340. Iako privremeni zaostatak u radu ne podrazumijeva odgovornost država ugovornica pod uvjetom da one poduzmu sanacijske mjere, uz potrebnu žurnost, za rješavanje iznimne situacije te vrste (*Milasi protiv Italije*, 1987., stavak 18.; *Baggetta protiv Italije*, 1987., stavak 23.), Sud rijetko pridaje presudnu težinu velikom radnom opterećenju na koje se vlasti pozivaju i različitim mjerama poduzetim da bi se stvari ispravile (*Eckle protiv Njemačke*, 1982., stavak 92.).

341. Slično tome, domaći sudovi snose odgovornost za izostanak relevantnih sudionika (kao što su svjedoci, suoptuženici i zastupnici) zbog kojeg je postupak morao biti odgođen (*Tychko protiv Rusije*, 2015., stavak 68.). S druge strane, domaći sudovi ne mogu se kriviti za značajno odlaganje postupka uzrokovano zdravstvenim stanjem podnositelja zahtjeva (*Yaikov protiv Rusije*, 2015., stavak 76.).

342. Pri ocjeni razumnosti duljine trajanja postupka u obzir se mora uzeti i što se dovodi u pitanje za podnositelja. Primjerice, kad se osoba nalazi u pritvoru, to je čimbenik koji je potrebno razmotriti pri ocjeni toga je li o optužbi odlučeno u razumnom roku (*Abdoella protiv Nizozemske*, 1992., stavak 24., u kojem je za prosljeđivanje dokumenata Vrhovnom sudu u dva navrata ukupno trebalo razdoblje od više od dvadeset i jednog mjeseca od pedeset dva mjeseca potrebna da bi se predmet riješio (*Starokadomskiy protiv Rusije (br. 2)*, 2014., stavci 70. - 71.)). Međutim, sama činjenica da je podnositelj zahtjeva javna ličnost i da je predmet privukao značajnu medijsku pažnju sama po sebi ne zahtijeva odluku da je potrebno dati prednost postupanju u tom predmetu (*Liblik i drugi protiv Estonije*, 2019., stavak 103.).

3. Nekoliko primjera

a. Razumni rok je prekoračen

- razdoblje od devet godina i sedam mjeseci u predmetu koji nije bio osobito složen, osim broja osoba koje su sudjelovale u postupku (35), unatoč mjerama koje su vlasti poduzele za rješavanje iznimnog radnog opterećenja suda nakon razdoblja javnih nereda (*Milasi protiv Italije*, 1987., stavci 14. - 20.).
- razdoblje od 13 godina i četiri mjeseca, politički problemi u regiji i pretjerano radno opterećenje sudova, napori države za poboljšanje uvjeta rada sudova započeli su tek nekoliko godina kasnije (*Baggetta protiv Italije*, 1987., stavci 20. - 25.).
- razdoblje od pet godina, pet mjeseci i 18 dana, uključujući 33 mjeseca od kada je nadležni sudac donio presude i izradio cjelovit pisani otpisak, a da nisu bile poduzete nikakve odgovarajuće stegovne mjere (*B. protiv Austrije*, 1990., stavci 48. - 55.).
- razdoblje od pet godina i 11 mjeseci, složenost predmeta zbog broja ljudi i tehničke prirode dokumenata koje je trebalo ispitati u predmetu teškog nezakonitog prisvajanja, iako to nije moglo opravdati istragu za koju je bilo potrebno pet godina i dva mjeseca; vlastima se mogao pripisati i niz razdoblja neaktivnosti. Stoga se, iako se duljina faze suđenja činila razumnom, ne može reći da je istraga bila revno provedena (*Rouille protiv Francuske*, 2004., stavak 29.).
- razdoblje od 12 godina, sedam mjeseci i deset dana, a da nije bilo posebne složenosti ili radnji podnositelja koje bi odlagale postupak, ali uključujući razdoblje od dvije godine i više od devet mjeseci između podnošenja zahtjeva upravnom sudu i primitka prvih podnesaka poreznih vlasti (*Clinique Mozart SARL protiv Francuske*, 2004., stavci 34. - 36.).

b. Razumni rok nije prekoračen

- razdoblje od pet godina i dva mjeseca, složenost povezanih predmeta prijave i lažnih stečajeva, uz nebrojene zahtjeve i žalbe podnositelja, ne samo za njegovu puštanje na slobodu već i za izuzeće većine uključenih sudaca i za promjenu mjesne nadležnosti (*Ringeisen protiv Austrije*, 1971., stavak 110.).
- razdoblje od sedam godina i četiri mjeseca, činjenica da je proteklo više od sedam godina od

podizanja optužnice, a da o njoj nije odlučeno osuđujućom ili oslobađajućom presudom svakako je ukazivala na to da je riječ o iznimno dugom razdoblju koje bi se u većini predmeta smatralo prekomjernim u odnosu na razumni rok; štoviše, suci 15 mjeseci nisu ispitali niti jednog od brojnih suoptuženika ili bilo kojeg od svjedoka ili izvršili bilo koju od drugih dužnosti; međutim, predmet je bio izrazito složen (broj optužbi i osoba, međunarodna dimenzija koja sa sobom povlači posebne poteškoće u izvršenju zahtjeva za sudsku pomoć u inozemstvu itd.) (*Neumeister protiv Austrije*, 1968., stavak 21.).

- razdoblje kraće od četiri godine i deset mjeseci na dvije razine nadležnosti u pogledu ustavnosudskog postupka koji je uključivao složena i nova pravna pitanja s međunarodnim elementom (*Shorazova protiv Malte*, 2022., stavci 136-139.).

VI. Posebna jamstva

A. Pretpostavka nedužnosti (članak 6. stavak 2.)

Članak 6. stavak 2. Konvencije

„2. Svatko optužen za kazneno djelo smatrat će se nevinim sve dok mu se ne dokaže krivnja u skladu sa zakonom.“

Ključne riječi za HUDOC

Optužen za kazneno djelo (6-2) – Pretpostavka nevinosti (6-2) – Dokazana krivnja u skladu sa zakonom (6-2)

1. Područje primjene članka 6. stavka 2.

a. Kazneni postupak

343. Stavak 2. članka 6. utjelovljuje načelo pretpostavke nedužnosti. On, *inter alia*, zahtijeva: (1) da pri izvršavanju svojih dužnosti članovi suda ne smiju započeti s unaprijed stvorenim mišljenjem da je optuženik počinio djelo za koje je optužen; (2) da teret dokazivanja snosi tužiteljstvo i (3) da svaku dvojbu treba riješiti u korist optuženika (*Barberà, Messegué i Jabardo protiv Španjolske*, 1988., stavak 77.).

344. Promatrana kao postupovno jamstvo u kontekstu samog kaznenog postupka, pretpostavka nedužnosti nameće zahtjeve u odnosu na, među ostalim, teret dokazivanja (*Telfner protiv Austrije*, 2001., stavak 15.); pravne pretpostavke o činjenicama i pravu (*Salabiaku protiv Francuske*, 1988., stavak 28.; *Radio France i drugi protiv Francuske*, 2004., stavak 24.); privilegij protiv samooptuživanja (*Saunders protiv Ujedinjene Kraljevine*, 1996., stavak 68.); praćenje od strane javnosti prije suđenja (*G.C.P. protiv Rumunjske*, 2011., stavak 46.); i preuranjeno izjašnjavaње, od strane raspravnog suda i drugih javnih dužnosnika, o krivnji okrivljenika (*Allenet de Ribemont*, 1995., stavci 35. - 36., *Nešćák protiv Slovačke*, 2007., stavak 88.).

345. Članak 6. stavak 2. ne uređuje samo ispitivanje osnovanosti optužbe već i kazneni postupak u cjelini, bez obzira na ishod kaznenog progona (*Poncelet protiv Belgije*, 2010., stavak 50.; *Minelli protiv Švicarske*, 1983., stavak 30.; *Garycki protiv Poljske*, 2007., stavak 68.). Stoga se pretpostavka nedužnosti primjenjuje na razloge navedene u presudi u kojoj je optuženik oslobođen u izreci presude, od koje se obrazloženje ne može odvojiti. Može doći do povrede te pretpostavke ako je u obrazloženju navedeno mišljenje da je optuženik u stvari kriv (*Cleve protiv Njemačke*, 2015., stavak 41.).

346. Međutim, pretpostavka nedužnosti obično se ne primjenjuje kada ne postoji optužba za kazneno djelo protiv pojedinca, kao što je, primjerice, primjena mjera protiv podnositelja zahtjeva prije podnošenja kaznene prijave protiv njega (*Gogitidze i drugi protiv Gruzije*, 2015., stavci 125.-126.;

Larrañaga Arando i drugi protiv Španjolske (odl.), 2019., stavci 45.-46.; *Khodorkovskiy i Lebedev protiv Rusije* (br. 2), 2020., stavak 543; vidi, suprotno, *Batiashvili protiv Gruzije*, 2019., stavak 79., gdje je članak 6. stavak 2. bio iznimno primjenjiv na slučaj navodne manipulacije s dokazima kako bi se insinuiralo postojanje kaznenog djela prije nego što je formalno podignuta optužba, a koje optužbe su zatim iznesene protiv podnositelja zahtjeva ubrzo nakon te manipulacije; vidi također *Farzaliyev protiv Azerbajdžana*, 2020., stavak 48.). S druge strane, kad postane primjenjiva, pretpostavka nedužnosti ne prestaje se primjenjivati samo zato što je prvostupanjski postupak okončan osudom okrivljenika kad se postupak nastavlja povodom žalbe (*Konstas protiv Grčke*, 2011., stavak 36.).

347. Nakon što se optuženiku na odgovarajući način dokaže krivnja, članak 6. stavak 2. ne može se primjenjivati u odnosu na navode iznesene o karakteru i ponašanju optuženika u sklopu postupka izricanja kazne (*Bikas protiv Njemačke*, 2018., stavak 57.), osim kad su te optužbe takve prirode i stupnja da predstavljaju novu „optužbu“ unutar autonomnog konvencijskog značenja (*Böhmer protiv Njemačke*, 2002., stavak 55.; *Geerings protiv Nizozemske*, 2007., stavak 43.; *Phillips protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2001., stavak 35.).

348. Unatoč tome, pravo osobe da se pretpostavlja njezina nedužnost i da se od tužiteljstva zahtijeva da snosi teret dokazivanja navoda protiv te osobe dio je općeg pojma poštenog suđenja na temelju članka 6. stavka 1. Konvencije koji se primjenjuje i na postupak izricanja kazne (*ibid.*, stavci 39. - 40.; *Grayson i Barnham protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2008., stavci 37. i 39.).

349. Temeljno pravilo kaznenog prava, u smislu da kaznena odgovornost ne postoji ako više nema osobe koja je počinila kaznena djela, jamstvo je pretpostavke nedužnosti sadržane u članku 6. stavku 2. Konvencije. Prema tome, doći će do povrede članka 6. stavka 2. ako podnositelj zahtjeva nije sudjelovao u raspravi, a osuđen je nakon smrti (*Magnitskiy i drugi protiv Rusije*, 2019., stavak 284., s daljnjim referencama).

b. Paralelni postupak

350. Članak 6. stavak 2. može biti primjenjiv na sudske odluke donesene u postupcima koji nisu usmjereni protiv podnositelja zahtjeva kao „optuženika“, ali su se ipak odnosili i bili povezani s kaznenim postupkom koji je istovremeno bio u tijeku protiv njega, kada podrazumijevaju preuranjenu ocjenu njegove krivnje (*Böhmer protiv Njemačke*, 2002., stavak 67.; *Diamantides protiv Grčke* (br. 2), 2005., stavak 35.). Tako se, primjerice, pretpostavka nedužnosti može primjenjivati u odnosu na sudske odluke u postupku izručenja podnositelja zahtjeva ako postoji uska veza, u zakonodavstvu, praksi ili činjenicama, između osporenih izjava danih u kontekstu postupka izručenja i kaznenog postupka koji se vodi protiv podnositelja zahtjeva u državi koja podnosi zahtjev (*Eshonkulov protiv Rusije*, 2015., stavci 74. - 75.).

351. Nadalje, Sud je smatrao da je članak 6. stavak 2. primjenjiv u pogledu izjava danih u paralelnom kaznenom postupku protiv suosumnjivenika koje nisu obvezujuće u pogledu podnositelja zahtjeva ukoliko je postojala izravna veza između postupka protiv podnositelja zahtjeva i tog paralelnog postupka. Sud je objasnio da, iako izjave dane u paralelnom postupku nisu obvezujuće u pogledu podnositelja zahtjeva, ipak mogu imati štetan učinak na postupak koji se vodi protiv njega na isti način kao i preuranjeno izjašnjavanje o krivnji osumnjivenika od strane bilo kojeg drugog javnog tijela usko povezanog s kaznenim postupkom koji je u tijeku (*Karaman protiv Njemačke*, 2014., stavak 43.; *Bauras protiv Litve*, 2017., stavak 52.).

352. U svim takvim paralelnim postupcima, sudovi su dužni suzdržati se od bilo kakvih izjava koje mogu imati štetan učinak na postupak koji je u tijeku, čak i ako nisu obvezujuće. S tim u vezi, Sud je presudio da se situacija u kojoj se zbog prirode optužbi ne može izbjeći utvrđivanje umiješanosti trećih strana u jednom postupku, a ti bi zaključci bili značajni za ocjenu pravne odgovornosti trećih strana kojima se odvojeno sudi, treba smatrati ozbiljnom preprekom za razdvajanje predmeta. Svaka odluka da se predmeti s tako čvrstom činjeničnom povezanošću ispituju u odvojenim kaznenim postupcima mora se temeljiti na pažljivoj ocjeni svih prevladavajućih interesa, a suoptuženicima se mora pružiti prilika da prigovore razdvajanju predmeta (*Navalnyy i Ofitserov protiv Rusije*, 2016., stavak 104.).

353. Sud je nadalje utvrdio da je članak 6. stavak 2. primjenjiv u postupku za ukidanje odluke o opozivu uvjetne osude u kojem se upućivalo na novi postupak kaznene istrage koji se vodi protiv

podnositelja zahtjeva (*El Kaada protiv Njemačke*, 2015., stavak 37.).

354. Sud je također smatrao da je članak 6. stavak 2. primjenjiv u odnosu na izjave dane u paralelnom stegovnom postupku protiv podnositelja zahtjeva kada su i kazneni i stegovni postupak protiv njega pokrenuti zbog sumnje da je počinio kaznena djela i kada su upravni sudovi koji su preispitivali stegovnu sankciju posebice razmatrali je li podnositelj zahtjeva zapravo počinio djela koja su mu stavljena na teret u kaznenom postupku (*Kemal Coşkun protiv Turske*, 2017., stavak 44.; vidi također *Istrate protiv Rumunjske*, 2021. stavci 63.-66.).

355. Slično tome, članak 6. stavak 2. primjenjiv je kada se dva kaznena postupka paralelno vode protiv podnositelja zahtjeva. U takvim slučajevima, pretpostavka nedužnosti sprječava utvrđivanje krivnje za određeno djelo izvan kaznenog postupka pred nadležnim raspravnim sudom, bez obzira na postupovne mjere zaštite u paralelnom postupku i bez obzira na opće razloge svrhovitosti. Stoga, situacija u kojoj se u jednom postupku koji se odnosi na određeno kazneno djelo smatra da je podnositelj zahtjeva počinio drugo kazneno djelo koje je predmet paralelnog postupka u suprotnosti je s pravom podnositelja zahtjeva da se smatra nevinim u odnosu na to drugo djelo (*Kangers protiv Latvije*, 2019., stavci 60. - 61.).

356. Konačno, Sud je utvrdio da je članak 6. primjenjiv na postupke parlamentarne istrage koji se vode paralelno s kaznenim postupkom protiv podnositelja zahtjeva. U takvim je okolnostima Sud naglasio da su vlasti odgovorne za uspostavljanje i odlučivanje u postupku parlamentarne istrage obvezne poštovati načelo pretpostavke nedužnosti (*Rywin protiv Poljske*, 2016., stavak 208.).

c. Naknadni postupak

357. Pretpostavka nedužnosti štiti i pojedince koji su oslobođeni optužbe za kazneno djelo, ili za koje se kazneni postupak obustavlja, od toga da javni dužnosnici i vlasti prema njima postupaju kao da su zapravo krivi za djelo za koje su bili optuženi. Bez zaštite kojom se osigurava poštovanje oslobađajuće presude ili odluke o obustavi u svakom drugom postupku, postoji opasnost da bi jamstva iz članka 6. stavka 2. mogla postati teoretska i iluzorna. Ono što se također dovodi u pitanje nakon završetka kaznenog postupka jest ugled osobe te način na koji javnost doživljava tu osobu (*Allen protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], stavak 94.). Do određene mjere zaštita koja proizlazi iz članka 6. stavka 2. može se preklapati sa zaštitom koja proizlazi iz članka 8. (*G.I.E.M. S.R.L. i drugi protiv Italije* (osnovanost) [VV], stavak 314.).

358. Kad god se otvori pitanje primjenjivosti članka 6. stavka 2. u kontekstu naknadnog postupka, podnositelj zahtjeva mora dokazati postojanje veze između završenog kaznenog postupka i naknadnog postupka. Takva će veza vjerojatno postojati, primjerice, u slučaju kad naknadni postupak zahtijeva ispitivanje ishoda prethodnog kaznenog postupka i, posebice, kad sud ima obvezu analizirati presudu za kazneno djelo; provesti preispitivanje ili procjenu dokaza u kaznenom spisu; ocijeniti sudjelovanje podnositelja u nekim ili svim događajima koji su doveli do optužbe za kazneno djelo; ili komentirati postojeće indikacije o mogućoj krivnji podnositelja (*Allen protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], stavak 104.; vidi također predmet *Martinez Agirre i drugi protiv Španjolske* (odl.), br. 75529/16 i 79503/16, stavci 46. - 52., 25. lipnja 2019., u kojem nije utvrđena veza između naknadnog postupka za naknadu štete i ranijih kaznenih istraga).

359. Sud je također razmatrao primjenjivost članka 6. stavka 2. na sudske odluke koje su donesene nakon završetka kaznenog postupka i koje se odnose na, *inter alia* (*Allen protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], stavak 98. s daljnjim referencama):

- obvezu bivšeg optuženika da snosi sudske troškove i troškove tužiteljstva;
- zahtjev bivšeg optuženika za naknadu zbog pritvora ili drugih neugodnosti prouzročenih kaznenim postupkom, pri čemu se podrazumijeva da članak 6. stavak 2. ne jamči pravo na naknadu zbog pritvora u slučaju odbijanja optužbi ili oslobađajuće presude, te stoga puko odbijanje dodjeljivanja naknade samo po sebi ne otvara pitanje sa stajališta pretpostavke nedužnosti (*Cheema protiv Belgije*, stavak 23.);
- zahtjev bivšeg optuženika za naknadu troškova obrane (vidi više u *Lutz protiv Njemačke*, 1987., stavak 59., gdje je Sud utvrdio da niti članak 6. stavak 2. niti ijedna druga odredba

Konvencije ne daju osobi koja je bila optužena za kazneno djelo pravo na povrat toškova postupka u slučaju kad je postupak protiv njega obustavljen);

- zahtjev bivšeg optuženika za naknadu štete uzrokovane nezakonitom ili protupravnom istragom ili kaznenim progonom;
- nametanje građanske odgovornosti za isplatu naknade žrtvi;
- odbijanje građanskih zahtjeva koje je podnositelj podnio protiv osiguravatelja;
- održavanje na snazi naloga za skrb nad djetetom, nakon što je tužiteljstvo odlučilo da neće optužiti roditelje za zlostavljanje djeteta;
- stegovna pitanja ili pitanja otkaza i razrješenja (*Teodor protiv Rumunjske*, stavci 42. - 46., u pogledu parničnog postupka u vezi s otkazom);
- opoziv prava podnositelja na socijalni stan;
- zahtjev za uvjetno puštanje iz zatvora (*Müller protiv Njemačke*, stavak 35.);
- postupak za obnovu kaznenog postupka, nakon što je Sud utvrdio povredu Konvencije u ranijem predmetu u kojem se s podnositeljima zahtjeva postupalo kao s osuđenima i zadržana je njihova kaznena evidencija za prvobitnu osudu (*Dicle i Sadak protiv Turske*, stavci 61. - 66.);
- oduzimanje zemlje podnositelja zahtjeva, iako je kazneni predmet protiv njega odbijen jer je nastupila zastara (*G.I.E.M. S.R.L. i drugi protiv Italije* (osnovanost) [VV], stavci 314. - 318.);
- osuda u naknadnom upravnom postupku (okvalificiranom kao „kazneni“ u autonomnom smislu Konvencije) nakon oslobađajuće presude podnositelja zahtjeva za iste optužbe u kaznenom postupku (*Kapetanios i drugi protiv Grčke*, stavak 88.);
- odbijanje od strane domaćih sudova žalbe podnositelja zahtjeva protiv odluke tužitelja u kojoj se smatralo da je podnositelj kriv za djela za koja je bio optužen iako je kazneni postupak koji je pokrenut protiv njega obustavljen jer je nastupila zastara (*Caraian protiv Rumunjske*, stavci 74. - 77.).

360. Sud je također utvrdio da se članak 6. stavak 2. primjenjuje kad se nevinost podnositelja zahtjeva dovodi u sumnju donošenjem Zakona o oprostima i obustavom kaznenog postupka protiv podnositelja zahtjeva prema tom Zakonu. Međutim, s obzirom na činjenično stanje predmeta, Sud nije utvrdio povredu članka 6. stavka 2. uz obrazloženje da ni u jednoj formulaciji u Zakonu o oprostima podnositelji zahtjeva nisu bili poimence povezani s kaznenim djelom opisanim u tom Zakonu i da nijedna druga okolnost nije omogućila dovođenje u sumnju nevinosti podnositelja zahtjeva (*Béres i drugi protiv Mađarske*, stavci 27. - 34.).

2. Štetne izjave

361. Članak 6. stavak 2. ne sadrži samo procesna jamstva. On također ima za cilj spriječiti narušavanje poštenog suđenja za kazneno djelo zbog štetnih izjava koje su usko povezane s tim postupkom (vidi *Kasatkin protiv Rusije* (odl.), 2021., § 22, u odnosu na pitanje pravnih lijekova u pogledu štetnih izjava).

362. Međutim, kad takav postupak ne postoji ili nikad nije postojao, izjave u kojima se pripisuje kazneno ili drugo ponašanje koje zaslužuje prijekor važnije su za razmatranje zaštite od klevete i odgovarajućeg pristupa sudu kako bi se odlučilo o građanskim pravima, što otvara moguća pitanja na temelju članka 8. i članka 6. Konvencije (*Zollmann protiv Ujedinjene Kraljevine* (odl.), 2013.; *Ismoilov i drugi protiv Rusije*, 2008. stavak 160.; *Mikolajová protiv Slovačke*, 2011., stavci 42. - 48.; *Larrañaga Arando i drugi protiv Španjolske* (odl.), 2019., stavak 40.). Štoviše, štetne izjave moraju se odnositi na isto kazneno djelo u odnosu na koje se zahtijeva zaštita pretpostavke nedužnosti u kontekstu potonjeg postupka (*Ibid.*, stavak 48.).

363. Kad sporne izjave daju privatni subjekti (kao što su novine) i one ne predstavljaju doslovno prenošenje (ili inače izravno citiranje) bilo kojeg dijela službenih informacija koje su pružile vlasti, ne otvara se pitanje na temelju članka 6. stavka 2., ali može se otvoriti pitanje na temelju članka 8.

Konvencije (*Mityanin i Leonov protiv Rusije*, 2019., br. 11436/06 i 22912/06, stavci 102. i 105., 7. svibnja 2019.).

364. Potrebno je istaknuti temeljnu razliku između izjave kojom se osobu samo sumnjiči za počinjenje kaznenog djela i jasne tvrdnje, bez pravomoćne osuđujuće presude, da je pojedinac počinio to kazneno djelo (*Ismoilov i drugi protiv Rusije*, 2008., stavak 166.; *Nešták protiv Slovačke*, 2007., stavak 89.). Ta potonja tvrdnja predstavlja povredu pretpostavke nedužnosti dok Sud prvoj navedenoj izjavi, u raznim situacijama koje je ispitivao, nije našao prigovora (*Garycki protiv Poljske*, 2007., stavak 67.).

365. Predstavlja li izjava nekog suca ili neke druge javne osobe povredu pretpostavke nedužnosti treba odrediti u kontekstu posebnih okolnosti u kojima je sporna izjava dana (*Daktaras protiv Litve*, 2000., stavak 42.; *A.L. protiv Njemačke*, 2005., stavak 31.).

366. Izjave sudaca podliježu strožoj kontroli od izjava istražnih tijela (*Pandy protiv Belgije*, 2006., stavak 43.). U pogledu takvih izjava istražnih tijela, podnositelj zahtjeva može podnijeti prigovor tijekom postupka ili žalbu protiv presude raspravnog suda ukoliko smatra da je izjava negativno utjecala na poštenost suđenja (*Czajkowski protiv Poljske* (odl.), 2007.).

367. Izricanje sumnji u nedužnost optuženika može se razumjeti sve dok kazneni postupak ne završi odlukom o osnovanosti optužbe (*Sekanina protiv Austrije*, 1993., stavak 30.). Međutim, kad oslobađajuća odluka postane pravomoćna, izricanje sumnji o krivnji nije spojivo s pretpostavkom nedužnosti (*Rushiti protiv Austrije*, 2000., stavak 31.; *O. protiv Norveške*, 2003., stavak 39.; *Geerings protiv Nizozemske*, 2007., stavak 49.; *Paraponiaris protiv Grčke*, 2008., stavak 32.; *Marinoni protiv Italije*, 2021., stavci 48. i 59.). Osim toga, u ovom kontekstu, u slučajevima korištenja nespretnog rječnika, Sud je smatrao potrebnim razmotriti kontekst postupka kao cijeline i njegovih posebnosti. Te posebnosti postaju odlučujući faktor u razmatranju je li ta izjava uzrokovala povredu članka 6. stavka 2. Konvencije. Sud je smatrao da su te posebnosti također primjenjive u slučajevima kada se izričaj presude može krivo protumačiti, ali može, na temelju pravilne ocjene konteksta domaćeg prava, biti okarakterizirana tako da ne predstavlja izjavu o kaznenoj krivnji (*Fleischner protiv Njemačke*, 2019., stavak 65., i *Milachikj protiv Sjeverne Makedonije*, 2021., stavci 38.-40.; za suprotnu praksu, *Pasquini protiv San Marina (br. 2)*, 2020., gdje su štetne izjave predstavljale nedvosmisleno pripisivanje kaznene odgovornosti koja se nije mogla objasniti konkretnim domaćim kontekstom; vidi također *Felix Guțu protiv Moldavije*, 2020.).

a. Izjave pravosudnih tijela

368. Pretpostavka nedužnosti bit će povrijeđena ako sudska odluka koja se odnosi na osobu optuženu za kazneno djelo odražava mišljenje da je ona kriva prije nego što joj je dokazana krivnja u skladu sa zakonom. U tom smislu, nepostojanje namjere da se povrijedi pretpostavka nedužnosti ne može isključiti povredu članka 6. stavka 2. Konvencije (*Avaz Zeynalov protiv Azerbajdžana*, 2021., stavak 69.) Čak kad nema nekog formalnog utvrđenja, dovoljno je da postoji neko obrazloženje koje upućuje na to da sud optuženika smatra krivim (vidi, kao vodeću referencu, *Minelli protiv Švicarske*, 1983., stavak 37.; i, novije, *Nerattini protiv Grčke*, 2008., stavak 23.; *Didu protiv Rumunjske*, 2009., stavak 41.; *Gutsanovi protiv Bugarske*, 2013., stavci 202. - 203.). Preuranjeno izražavanje takvog mišljenja od strane samog suda neizbježno će biti u suprotnosti s ovom pretpostavkom (*Nešták protiv Slovačke*, 2007., stavak 88.; *Garycki protiv Poljske*, 2007., stavak 66.). Prema tome, izraz „čvrsto uvjerenje da je podnositelj zahtjeva opet počinio kazneno djelo“ tijekom postupka za opoziv uvjetne kazne doveo je do povrede članka 6. stavka 2. (*El Kaada protiv Njemačke*, 2015., stavci 61. - 63.).

369. Međutim, u situaciji u kojoj izreka sudske odluke, kada se razmatra zasebno, sama po sebi nije problematična na temelju članka 6. stavka 2., ali je problematično za nju navedeno obrazloženje, Sud je priznao da se odluka mora tumačiti zajedno s odlukom drugog suda koji ju je kasnije ispitao i u svjetlu te odluke. Kada je takvim čitanjem dokazano da nevinost pojedinca više nije dovedena u pitanje, smatralo se da je domaći predmet završen bez ikakvog utvrđenja krivnje i nije bilo potrebno održati bilo kakvu raspravu u tom predmetu ili provesti ispitivanje dokaza kako bi se utvrdilo da je domaći postupak u skladu s člankom 6. stavkom 2. (*Adolf protiv Austrije*, 1982., stavak 40.; *A. protiv Norveške* (odl.), 2018., stavak 40.).

370. U primjeni odredbe članka 6. stavka 2. važno je pravo značenje predmetnih izjava, a ne njihov

doslovni oblik (*Lavents protiv Latvije*, 2002., stavak 126.). Čak ni žaljenja vrijedno korištenje nekog neprimjerenog izričaja ne mora biti presudno u pogledu nepoštovanja pretpostavke nedužnosti, s obzirom na prirodu i kontekst određenog postupka (*Allen protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2013., stavak 126.; *Lähteenmäki protiv Estonije*, 2016., stavak 45.). Prema tome, potencijalno štetna izjava citirana iz izvješća vještaka nije dovela do povrede pretpostavke nedužnosti u postupku za uvjetno puštanje iz zatvora kada se pažljivim tumačenjem sudske odluke isključilo shvaćanje koje bi se odnosilo na ugled podnositelja zahtjeva i način na koji ga javnost doživljava. Međutim, Sud je naglasio da bi bilo razboritije da se domaći sud ili jasno distancira od obmanjujućih izjava vještaka ili uputi vještaka da se suzdrži od davanja nezatraženih izjava o kaznenoj odgovornosti podnositelja zahtjeva kako bi se izbjegla pogrešna predodžba da pitanja krivnje i nedužnosti mogu na bilo koji način biti relevantna za dotični postupak (*Müller protiv Njemačke*, 2014., stavci 51. - 52.).

371. Činjenica da je podnositelj u konačnici proglašen krivim ne niječe njegovo prvobitno pravo da se pretpostavlja njegova nevinost dok mu se ne dokaže krivnja u skladu sa zakonom (*Matijašević protiv Srbije*, 2006., stavak 49.; *Nešták protiv Slovačke*, 2007., stavak 90., u vezi s odlukom o produženju pritvora podnositelja; vidi također *Vardan Martirosyan protiv Armenije*, 2021., stavci 88.-89., u kojem je Sud stavio naglasak na činjenicu da nadležni viši sud nije pokušao ispraviti štetnu izjavu). Međutim, viši sud može ispraviti sporne navode nižih sudova ispravljanjem njihovog teksta kako bi se isključila svaka prejudicirana sugestija o krivnji (*Benghezal protiv Francuske*, 2022., stavak 36.).

b. Izjave javnih dužnosnika

372. Pretpostavku nedužnosti mogu prekršiti ne samo sudac ili sud već i druga tijela javne vlasti (*Allenet de Ribemont protiv Francuske*, 1995., stavak 36.; *Daktaras protiv Litve*, 2000., stavak 42.; *Petyo Petkov protiv Bugarske*, 2010., stavak 91.). To, primjerice, vrijedi za policijske dužnosnike (*Allenet de Ribemont protiv Francuske*, 1995., stavci 37. i 41.); predsjednika Republike (*Peša protiv Hrvatske*, 2010., stavak 149.; premijera ili ministra unutarnjih poslova (*Gutsanovi protiv Bugarske*, 2013., stavci 194. - 198.); ministra pravosuđa (*Konstas protiv Grčke*, 2011., stavci 43. i 45.); predsjednika Parlamenta (*Butkevičius protiv Litve*, 2002., stavak 53.); tužitelja (*Daktaras protiv Litve*, 2000., stavak 42.) i druge dužnosnike koji sudjeluju kaznenom progonu, kao što je istražitelj (*Khuzhin i drugi protiv Rusije*, 2008., stavak 96.).

373. S druge strane, izjave predsjednika političke stranke koja je pravno i financijski neovisna o državi u kontekstu užarene političke klime ne mogu se smatrati izjavama javnog dužnosnika koji djeluje u javnom interesu na temelju članka 6. stavka 2. (*Mulosmani protiv Albanije*, 2013., stavak 141.).

374. Članak 6. stavak 2. zabranjuje izjave javnih dužnosnika o kaznenim istragama u tijeku koje potiču javnost na vjerovanje da je osumnjičenik kriv i prejudiciraju ocjenu činjenica koju provodi nadležno pravosudno tijelo (*Ismoilov i drugi protiv Rusije*, 2008., stavak 161.; *Butkevicius protiv Litve*, 2002., stavak 53.).

375. Međutim, pretpostavka nedužnosti ne sprječava vlasti da obavještavaju javnost o kaznenim istragama u tijeku, no ono zahtjeva da to učine na obziran i oprezan način spojiv s pretpostavkom nedužnosti (*Fatullayev protiv Azerbajdžana*, 2010., stavak 159.; *Allenet de Ribemont protiv Francuske*, 1995., stavak 38.; *Garycki protiv Poljske*, 2007., stavak 69.).

376. Sud je naglasio važnost odabira riječi koje izgovaraju javni dužnosnici u svojim izjavama prije no što osobi bude suđeno i ona bude proglašena krivom za kazneno djelo (*Daktaras protiv Litve*, 2000., stavak 41.; *Arrigo i Vella protiv Malte* (odl.), 2005.; *Khuzhin i drugi protiv Rusije*, 2008., stavak 94.). Primjerice, u predmetu *Gutsanovi protiv Bugarske* (2013., stavci 195. - 201.), Sud je utvrdio da su do povrede pretpostavke nedužnosti na temelju članka 6. stavka 2. dovele izjave ministra unutarnjih poslova nakon uhićenja podnositelja zahtjeva, ali prije njegovog pojavljivanja pred sućem, objavljene u časopisu u kojem je naglasio da ono što je podnositelj zahtjeva učinio predstavlja razrađen sustav spletki tijekom niza godina. S druge strane, spontane izjave premijera u televizijskoj emisiji povezane sa smještanjem podnositelja zahtjeva u pritvor nisu dovele u sumnju pretpostavku podnositeljeve nedužnosti.

377. Slično navedenom, u predmetu *Filat protiv Moldavije*, 2021., stavci 45.-51., Sud nije smatrao da je, u kontekstu parlamentarnog postupka za skidanje imuniteta, izjavama glavnog državnog odvjetnika

i predsjednika parlamenta, koji se odnose na dokaze koji podupiru zahtjev za skidanje imuniteta podnositelja, povrijeđen članak 6. stavak 2. Konvencije.

378. Štetne primjedbe koje je dao tužitelj same otvaraju pitanje na temelju članka 6. stavka 2., bez obzira na druga razmatranja na temelju članka 6. stavka 1., kao što su razmatranja koja se odnose na štetan publicitet prije suđenja (*Turyev protiv Rusije*, 2016., stavak 21.).

3. Negativna medijska kampanja

379. U demokratskom su društvu oštri komentari u tisku ponekad neizbježni u predmetima koji se tiču javnog interesa (*Viorel Burzo protiv Rumunjske*, 2009., stavak 160.; *Akay protiv Turske* (odl.), 2002.).

380. Neprijateljski raspoložena medijska kampanja može, međutim, negativno utjecati na poštenost suđenja time što utječe na javno mišljenje i pretpostavku nedužnosti podnositelja zahtjeva.¹³

381. S tim u vezi, Sud je presudio da tisak ne smije prekoračiti određene granice, posebice u pogledu zaštite prava na privatnost optuženika u kaznenom postupku i pretpostavke nedužnosti (*Bédat protiv Švicarske* [VV], 2016., stavak 51.). Činjenica da svatko optužen za kazneno djelo ima pravo na temelju članka 6. stavka 2. Konvencije smatrati se nevinim dok mu se ne dokaže krivnja bitna je za uspostavljanje ravnoteže između suprotstavljenih interesa koje Sud mora provesti sa stajališta članka 10. (*Axel Springer SE i RTL Television GmbH protiv Njemačke*, 2017., stavak 40., u vezi sa zabranom objavljivanja slika prema kojima je moguće identificirati optuženika). U tom kontekstu, činjenica da je optuženik priznao počinjenje kaznenog djela sama po sebi ne eliminira zaštitu pretpostavke nedužnosti (*ibid.*, stavak 51.).

382. Objavljivanje fotografija osumnjičenika samo po sebi ne predstavlja povredu pretpostavke nedužnosti (*Y.B. i drugi protiv Turske*, 2004., stavak 47.), a fotografiranje od strane policije također ne otvara pitanje u tom pogledu (*Mergen i drugi protiv Turske*, 2016., stavak 68.). Međutim, prikazivanje slika osumnjičenika na televiziji može u određenim okolnostima otvoriti pitanje na temelju članka 6. stavka 2. (*Rupa protiv Rumunjske (br. 1)*, 2008., stavak 232.).

4. Sankcije za nepružanje informacija

383. Pretpostavka nedužnosti usko je vezana uz pravo da osoba samu sebe ne inkriminira (*Heaney i McGuinness protiv Irske*, 2000., stavak 40.).

384. Zahtjev da vlasnik automobila identificira vozača koji je vozio u trenutku prometnog prekršaja za koji se sumnja da je počinjen nije nespojiv s člankom 6. Konvencije (*O'Halloran i Francis protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2007.).

385. Obvezivanje vozača na mjerenje alkohola u dahu ili vađenje krvi nije u suprotnosti s načelom pretpostavke nedužnosti (*Tirado Ortiz i Lozano Martin protiv Španjolske* (odl.) 1999.).

5. Teret dokazivanja

386. Zahtjevi vezani uz teret dokazivanja sa stajališta načela pretpostavke nedužnosti predviđaju, *inter alia*, da je na tužiteljstvu da obavijesti optuženika o predmetu koji će se voditi protiv njega kako bi se on mogao pripremiti i u skladu s time iznijeti svoju obranu, te da priloži dovoljno dokaza za njegovu osudu (*Barberà, Messegué i Jabardo protiv Španjolske*, 1988., stavak 77.; *Janosevic protiv Švedske*, 2002., stavak 97.).

387. Pretpostavka nedužnosti povrijeđena je u onim slučajevima u kojima je teret dokazivanja prebačen s tužiteljstva na obranu (*Telfner protiv Austrije*, 2001., stavak 15.). Međutim, od obrane se može zahtijevati da pruži objašnjenje nakon što tužiteljstvo iznese *prima facie* dokaze protiv

¹³ Vidi odjeljak *Štetan publicitet*.

optuženika (*ibid.*, stavak 18.; *Poletan i Azirovik protiv bivše jugoslavenske republike Makedonije*, 2016., stavci 63. - 67.). Stoga, na primjer, izvođenje negativnih zaključaka iz izjave optuženog za koju se utvrdi da jest neistinita ne pokreće pitanje prema članku 6. stavku 2. (*Kok protiv Nizozemske* (odl.), 2000.).

388. Sud je također presudio da je načelo *in dubio pro reo* (sumnje trebaju ići u korist optuženiku) poseban izraz pretpostavke nedužnosti (*Barberà, Messegué i Jabardo protiv Španjolske*, 1988., stavak 77.; *Tsalkitzis protiv Grčke (br. 2)*, 2017., stavak 60.). Pitanje sa stajališta tog načela može se otvoriti ako odluke domaćih sudova kojima je podnositelj zahtjeva proglašen krivim nisu dostatno obrazložene (*Melich i Beck protiv Češke Republike*, 2008., stavci 49. - 55.; *Ajdarić protiv Hrvatske*, 2011., stavak 51.) ili ako je podnositelju zahtjeva nametnut izniman i neostvariv teret dokazivanja tako da njegova obrana nema ni najmanje izgleda za uspjeh (*Nemtsov protiv Rusije*, 2014., stavak 92.; *Topić protiv Hrvatske*, 2013., stavak 45.; *Frumkin protiv Rusije*, 2016., stavak 166.; vidi također *Navalnyy i Gunko protiv Rusije*, 2020., stavci 68.-69., i *Boutaffala protiv Belgije*,* stavak 89., iz perspektive članka 6. stavka 1.).

389. Teret dokazivanja ne može se prebaciti na protivnu stranu u postupku za naknadu štete nakon pravomoćne odluke o obustavi postupka (*Capeau protiv Belgije*, 2005., stavak 25.). Oslobođenje od kaznene odgovornosti ne isključuje utvrđivanje građanske odgovornosti za isplatu naknade koja proizlazi iz istih činjenica na temelju manje strogo tereta dokazivanja (*Ringvold protiv Norveške*, 2003., stavak 38.; *Y protiv Norveške*, 2003., stavak 41.; *Lundkvist protiv Švedske* (odl.), 2003.).

6. Pretpostavke o činjenicama i o pravu

390. Pravo osobe u kaznenom predmetu da se smatra nedužnom i da tužiteljstvo snosi teret dokazivanja navoda protiv te osobe nije apsolutno s obzirom na to da se pretpostavke o činjenicama ili pretpostavke o pravu primjenjuju u svakom sustavu kaznenog prava i Konvencija ih u načelu ne zabranjuje (*Falk protiv Nizozemske* (odl.), 2004., u vezi s izricanjem novčane kazne registriranom vlasniku automobila koji nije bio stvarni vozač u trenutku počinjenja prometnog prekršaja). Konkretno, države ugovornice mogu u određenim uvjetima kazniti jednostavnu ili objektivnu činjenicu kao takvu, bez obzira na to proizlazi li ona iz kaznene namjere ili iz nehaja (*Salabiaku protiv Francuske*, 1988., stavak 27., u vezi s pretpostavkom kaznene odgovornosti za krijumčarenje izvedene iz posjedovanja opojnih droga; *Janosevic protiv Švedske*, 2002., stavak 100., u vezi s dodatnim porezima na temelju objektivnih razloga i njihovom ovrhom prije odluke suda; *Busuttil protiv Malte*, 2021., stavak 46., u vezi pretpostavke odgovornosti za bilo koju radnju koju po zakonu mora izvršiti društvo).

391. Međutim, članak 6. stavak 2. od država zahtijeva da te pretpostavke zadrže u razumnim granicama koje u obzir uzimaju važnost onoga što se dovodi u pitanje i jamče prava obrane (*Salabiaku protiv Francuske*, 1988., stavak 28.; *Radio France i drugi protiv Francuske*, 2004., stavak 24., u vezi s pretpostavkom kaznene odgovornosti direktora izdavaštva za klevetničke izjave u radijskim programima; *Västberga Taxi Aktiebolag i Vulic protiv Švedske*, 2002., stavak 113., u vezi s objektivnom odgovornošću za dodatne poreze; *Klouvi protiv Francuske*, 2011., stavak 41., u vezi s nemogućnošću branjenja protiv optužbe za zlonamjerni progon zbog zakonske pretpostavke da je optužba protiv optuženika oslobođenog zbog nedostatka dokaza bila lažna; *Lasir protiv Belgije*, 2016., stavak 30., u vezi s materijalnim pretpostavkama o sudjelovanju suoptuženika u počinjenju kaznenog djela; *Zschüschen protiv Belgije* (odl.), 2017., stavak 22., u vezi s postupkom vezanim uz pranje novca).

392. Kad primjenjuju pretpostavke u kaznenom pravu, države ugovornice trebaju postići ravnotežu između važnosti onoga što se dovodi u pitanje i prava obrane; drugim riječima, sredstva koja se koriste moraju biti razumno razmjerna legitimnom cilju kojem se teži (*Janosevic protiv Švedske*, 2002., stavak 101.; *Falk protiv Nizozemske* (odl.), 2004.).

B. Prava obrane (članak 6. stavak 3.)

Članak 6. stavak 3. Konvencije

„3. Svatko optužen za kazneno djelo ima najmanje sljedeća prava:

- (a) da u najkraćem roku bude obaviješten, potanko i na jeziku koji razumije, o prirodi i razlozima optužbe koja se podiže protiv njega;
- (b) da ima odgovarajuće vrijeme i mogućnost za pripremu svoje obrane;
- (c) da se brani sam ili uz branitelja po vlastitom izboru, a ako nema dovoljno sredstava platiti branitelja, ima pravo na besplatnog branitelja, kad to nalažu interesi pravde;
- (d) da ispituje ili dade ispitati svjedoke optužbe i da se osigura prisustvo i ispitivanje svjedoka obrane pod istim uvjetima kao i svjedoka optužbe;
- (e) besplatnu pomoć tumača ako ne razumije ili ne govori jezik koji se upotrebljava u sudu.“

Ključne riječi za HUDOC

Optužen za kazneno djelo (6-3) – Prava obrane (6-3)

- (a) Obavijest o prirodi i razlozima optužbe (6-3-a) – Obaviješten u najkraćem roku (6-3-a) – Obaviješten na jeziku koji razumije (6-3-a) – Obaviješten potanko (6-3-a)
- (b) Priprema obrane (6-3-b) – Odgovarajuće vrijeme (6-3-b) – Odgovarajuće mogućnosti (6-3-b) – Uvid u relevantne spise (6-3-b)
- (c) Pravo braniti se sam (6-3-c) – Obrana uz branitelja (6-3-c) – Branitelj po vlastitom izboru (6-3-c) – Nedovoljno sredstava (6-3-c) – Besplatni branitelj (6-3-c) – Kad to nalažu interesi pravde (6-3-c)
- (d) Svjedoci (6-3-d) – Ispitivanje svjedoka (6-3-d) – Osigurati prisustvo svjedoka (6-3-d) – Isti uvjeti (6-3-d)
- (e) Besplatna pomoć tumača (6-3-e)

393. Pretpostavke iz članka 6. stavka 3. vezane uz prava obrane trebaju se smatrati posebnim aspektima prava na pošteno suđenje zajamčenog člankom 6. stavkom 1. Konvencije (*Gäffgen protiv Njemačke* [VV], 2010., stavak 169.; *Sakhnovskiy protiv Rusije* [VV], 2010., stavak 94.).

394. Posebna jamstva predviđena člankom 6. stavkom 3. najbolje opisuju sadržaj pojma poštenog suđenja u odnosu na uobičajene postupovne situacije koje nastaju u kaznenim predmetima, no njihov je bitni cilj uvijek osigurati ili doprinijeti osiguranju poštenosti kaznenog postupka u cjelini. Jamstva sadržana u članku 6. stavku 3. stoga nisu sama po sebi cilj i u skladu s tim moraju se tumačiti s obzirom na funkciju koju imaju u cjelokupnom kontekstu postupka (*Ibrahim i drugi protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2016., stavak 251.; *Mayzit protiv Rusije*, 2005., stavak 77.; *Can protiv Austrije*, izvješće Komisije od 12. lipnja 1984., stavak 48.).

1. Obavijest o prirodi i razlozima optužbe (članak 6. stavak 3. točka (a))

Članak 6. stavak 3. točka (a) Konvencije

„3. Svatko optužen za kazneno djelo ima najmanje sljedeća prava:

- (a) da u najkraćem roku bude obaviješten, potanko i na jeziku koji razumije, o prirodi i razlozima optužbe koja se podiže protiv njega;“

Ključne riječi za HUDOC

Optužen za kazneno djelo (6-3) – Prava obrane (6-3)

Obavijest o prirodi i razlozima optužbe (6-3-a) – Obaviješten u najkraćem roku (6-3-a) –

Obaviješten na jeziku koji razumije (6-3-a) – Obaviješten potanko (6-3-a)

a. Općenito

395. Područje primjene članka 6. stavka 3. točke (a) mora se ocijeniti s obzirom na opće pravo na pošteno suđenje zajamčeno člankom 6. stavkom 1. Konvencije. U kaznenim stvarima pružanje potpunih detaljnih informacija o optužbi protiv optuženika te, posljedično, o tome kako bi sud mogao pravno okvalificirati djelo osnovni je preduvjet za osiguranje poštenog postupka (*Pélissier i Sassi protiv Francuske* [VV], 1999., stavak 52.; *Sejdovic protiv Italije* [VV], 2006., stavak 90.; *Varela Geis protiv Španjolske*, 2013., stavak 42.).

396. Podstavci (a) i (b) članka 6. stavka 3. povezani su u smislu da se pravo na dobivanje obavijesti o prirodi i uzroku optužbe mora razmatrati s obzirom na pravo optuženika na pripremu obrane (*Pélissier i Sassi protiv Francuske* [VV], 1999., stavak 54.; *Dallos protiv Mađarske*, 2001., stavak 47.).

b. Informacije o optužbi

397. Članak 6. stavak 3. točka (a) ukazuje na potrebu posvećivanja posebne pozornosti obavještavanju optuženika o „optužbi“. Pojednostoj djela imaju ključnu ulogu u kaznenom postupku jer je od trenutka uručjenja obavijesti o njima osumnjičenik formalno obaviješten o činjeničnoj i pravnoj osnovi optužbi protiv njega (*Pélissier i Sassi protiv Francuske* [VV], 1999., stavak 51.; *Kamasinski protiv Austrije*, 1989., stavak 79.).

398. Članak 6. stavak 3. točka (a) optuženiku jamči pravo na dobivanje obavijesti ne samo o „uzroku“ optužbe, odnosno djelima koja je navodno počinio i na kojima se optužba temelji, već i o „prirodi“ optužbe, odnosno pravnoj kvalifikaciji tih djela (*Mattoccia protiv Italije*, 2000., stavak 59.; *Penev protiv Bugarske*, 2010., stavci 33. i 42.).

399. U obavijesti se ne moraju nužno navesti dokazi na kojima se optužba temelji (*X. protiv Belgije*, odluka Komisije od 9. svibnja 1977.; *Collozza i Rubinat protiv Italije*, izvješće Komisije od 5. svibnja 1983.).

400. Članak 6. stavak 3. točka (a) ne nameće nikakve posebne formalne pretpostavke u pogledu načina na koji će optuženik biti obaviješten o prirodi i uzroku optužbe protiv njega (*Pélissier i Sassi protiv Francuske* [VV], 1999., stavak 53; *Drassich protiv Italije*, 2007., stavak 34.; *Giosakis protiv Grčke (br. 3)*, 2011., stavak 29.). S tim u vezi, optužnica ima ključnu ulogu u kaznenom postupku jer je od trenutka uručjenja optužnice osumnjičenik formalno obaviješten o činjeničnoj i pravnoj osnovi optužbi protiv njega (*Kamasinski protiv Austrije*, 1989., stavak 79.).

401. Tužiteljstvo u potpunosti snosi obvezu obavještavanja optuženika, a ta se obveza ne može ispuniti pasivno tako što će se obavijest samo učiniti dostupnom, a da se na nju ne privuče pažnja obrane (*Mattoccia protiv Italije*, 2000., stavak 65.; *Chichlian i Ekindjian protiv Francuske*, izvješće Komisije, od 16. ožujka 1989., stavak 71.).

402. Optuženik mora stvarno primiti obavijest; pravna pretpostavka primitka nije dovoljna (*C. protiv Italije*, odluka Komisije od 11. svibnja 1988.).

403. Ako se situacija kojoj se prigovara može pripisati ponašanju podnositelja, on nema pravo tvrditi da je došlo do povrede prava na obranu (*Erdogan protiv Turske*, odluka Komisije od 9. lipnja 1992.; ; *Campbell i Fell protiv Ujedinjene Kraljevine*, 1984., stavak 96.).

404. U slučaju osobe s psihičkim poteškoćama, vlasti moraju poduzeti dodatne korake kako bi omogućile da ta osoba bude detaljno obaviještena o prirodi i uzroku optužbi protiv nje (*Vaudelle protiv Francuske*, 2001., stavak 65.).

c. Prekvalifikacija optužbe

405. Optuženik mora biti propisno i potpuno obaviješten o svim promjenama optužbe, uključujući promjene „uzroka“ optužbe, te mu se moraju pružiti odgovarajuće vrijeme i mogućnost da na njih reagira i organizira svoju obranu na temelju svih novih informacija ili navoda (*Mattoccia protiv Italije*, 2000., stavak 61.; *Bäckström i Andersson protiv Švedske* (odl.)2006., ; *Varela Geis protiv Španjolske*, 2013., stavak 54.).

406. Obavijest vezana uz optužbe koje se stavljaju na teret, uključujući pravnu kvalifikaciju koju bi sud mogao odrediti u toj stvari, mora se pružiti ili prije suđenja u optužnici ili barem za vrijeme trajanja suđenja drugim sredstvima kao što su formalno ili implicitno proširenje optužbi. Samo upućivanje na apstraktnu mogućnost da bi sud mogao izvesti drugačiji zaključak od tužiteljstva o kvalifikaciji djela očito nije dovoljno (*I.H. i drugi protiv Austrije*, 2006., stavak 34.).

407. Smatra se da je prekvalifikacija djela dovoljno predvidljiva za optuženika ako se tiče elementa koji je sadržan u optužbi (*De Salvador Torres protiv Španjolske*, 1996., stavak 33.; *Sadak i drugi protiv Turske (br. 1)*, 2001., stavci 52. i 56.; *Juha Nuutinen protiv Finske*, 2007., stavak 32.). Daljnji je važan čimbenik pitanje je li se u postupku raspravljalo o elementima prekvalificiranog kaznenog djela (*Penev protiv Bugarske*, 2010., stavak 41.).

408. U slučaju prekvalifikacije činjenica za vrijeme trajanja postupka, optuženiku mora biti omogućeno ostvariti prava obrane na praktičan i učinkovit način te pravovremeno (*Pélissier i Sassi protiv Francuske* [VV], 1999., stavak 62.; *Block protiv Mađarske*, 2011., stavak 24.; *Haxhia protiv Albanije*, 2013., stavci 137. - 138.; *Pereira Cruz i drugi protiv Portugala*, 2018., stavak 198.).

409. Nedostaci u obavještanju o optužbi mogu se ispraviti u žalbenom postupku ako optuženik ima priliku pred višim sudovima iznijeti svoju obranu u odnosu na preformuliranu optužbu te pobijati svoju osudu u pogledu svih bitnih pravnih i činjeničnih aspekata (*Dallos protiv Mađarske*, 2001., stavci 49. - 52.; *Sipavičius protiv Litve*, 2002., stavci 30. - 33.; *Zhupnik protiv Ukrajine*, 2010., stavci 39. - 43.; *I.H. i drugi protiv Austrije*, 2006., stavci 36. - 38., 8; *Gelenidze protiv Gruzije*, 2019., stavak 30.).

d. „Detaljno“

410. Primjerenost informacija mora se ocijeniti u odnosu na članak 6. stavak 3. točku (b) koji svima daje pravo na odgovarajuće vrijeme i mogućnost za pripremu obrane, te u svjetlu općenitijeg prava na pošteno suđenje sadržanog u članku 6. stavku 1. (*Mattoccia protiv Italije*, 2000., stavak 60.; *Bäckström i Andersson protiv Švedske* (odl.) 2006.).

411. Iako se opseg „detaljne“ obavijesti razlikuje ovisno o konkretnim okolnostima svakog pojedinog predmeta, optuženiku se mora pružiti dostatna obavijest kako bi u potpunosti razumio razmjere optužbe koja mu se stavlja na teret, a kako bi pripremio odgovarajuću obranu (*Mattoccia protiv Italije*, 2000., stavak 60.). Primjerice, smatrat će se da je obavijest detaljna ako su dostatno navedena djela za koja je okrivljenik optužen; navedeni su mjesto i datum počinjenja djela; poziva se na mjerodavne članke Kaznenog zakona te se navodi ime žrtve (*Brozicek protiv Italije*, 1989., stavak 42.).

412. Neke konkretne pojedinosti o kaznenom djelu mogu se utvrditi ne samo iz optužnice već i iz drugih dokumenata koje je tužiteljstvo pripremila u predmetu i iz drugih materijala iz spisa (*Previti protiv Italije* (odl.), 2009., stavak 208.). Štoviše, činjenične pojedinosti kaznenog djela mogu se razjasniti i navesti tijekom postupka (*Sampech protiv Italije* (odl.), 2015., stavak 110.; *Pereira Cruz i drugi protiv Portugala*, 2018., stavak 198.).

e. „Brzo“

413. Obavijest se optuženiku mora dostaviti pravovremeno za pripremu njegove obrane, što je glavna svrha u podlozi članka 6. stavka 3. točke (a) (predmet *C. protiv Italije*, odluka Komisije od 11. svibnja 1988., u kojem je odlučeno da je obavještanje podnositelja o optužbi četiri mjeseca prije

suđenja prihvatljivo; vidi, nasuprot tome, predmet *Borisova protiv Bugarske*, 2006., stavci 43. - 45., u kojem je podnositeljica imala samo nekoliko sati za pripremu obrane bez odvjetnika).

414. Pri ispitivanju usklađenosti s člankom 6. stavkom 3. točkom (a), Sud u obzir uzima autonomno značenje riječi „optužen“ i „optužba za kazneno djelo“, koje se moraju tumačiti u odnosu na objektivnu, a ne formalnu situaciju (*Padin Gestoso protiv Španjolske* (odl.), 1999.; *Casse protiv Luksemburga*, 2006., stavak 71.).

f. „Jezik“

415. Ako se pokaže da postoje razlozi za uvjerenje da optuženik ne poznaje dovoljno jezik na kojemu mu je dostavljena obavijest, vlasti mu moraju osigurati prijevod (*Brozicek protiv Italije*, 1989., stavak 41.; *Tabaï protiv Francuske* (odl.), 2004.).

416. Iako se u članku 6. stavku 3. točki (a) konkretno ne navodi da bi okrivljeniku koji je stranac relevantnu obavijest trebalo dostaviti u pisanom obliku ili pisano prevesti, okrivljenik koji ne poznaje jezik koji sud koristi može se naći u praktično nepovoljnoj situaciji ako mu se ne osigura i pisani prijevod optužnice na jeziku koji razumije (*Hermi protiv Italije* [VV], 2006., stavak 68.; *Kamasinski protiv Austrije*, 1989., stavak 79.).

417. Međutim, dostatna obavijest o optužbi može se pružiti i usmenim prijevodom optužnice ako to optuženiku omogućava pripremu obrane (*ibid.*, stavak 81.; *Husain protiv Italije* (odl.), 2005.).

418. Ne postoji pravo optuženika na temelju ove odredbe na potpun prijevod sudskih spisa (*X. protiv Austrije*, odluka Komisije od 29. lipnja 1975.).

419. Troškove nastale usmenim prijevodom optužbi mora snositi država, u skladu s člankom 6. stavkom 3. točkom (e) koji jamči pravo na besplatnu pomoć tumača (*Luedicke, Belkacem i Koç protiv Njemačke*, 1978., stavak 45.).

2. Priprema obrane (članak 6. stavak 3. točka (b))

Članak 6. stavak 3. točka (b) Konvencije

„3. Svatko optužen za kazneno djelo ima najmanje sljedeća prava:

...

(b) da ima odgovarajuće vrijeme i mogućnost za pripremu svoje obrane;“

Ključne riječi za HUDOC

Optužen za kazneno djelo (6-3) – Prava obrane (6-3)

Priprema obrane (6-3-b) – Odgovarajuće vrijeme (6-3-b) – Odgovarajuće mogućnosti (6-3-b) –

Uvid u relevantne spise (6-3-b)

a. Opća razmatranja

420. „Prava obrane“, koja nisu iscrpno navedena u članku 6. stavku 3. točki (b), prije svega su uvedena radi uspostavljanja ravnopravnosti tužiteljstva i obrane koliko je to moguće. Mogućnosti koje moraju biti dane optuženiku ograničene su na one koje mu pomažu ili mu mogu pomoći u pripremi njegove obrane (*Mayzit protiv Rusije*, 2005., stavak 79.).

421. Članak 6. stavak 3. točka (b) Konvencije odnosi se na dva elementa pravilne obrane, odnosno na pitanje mogućnosti i vremena. Ova odredba podrazumijeva da, sadržajno gledajući, aktivnosti obrane koje se poduzimaju u ime optuženika mogu obuhvaćati sve ono što je „potrebno“ za pripremu suđenja. Optuženiku se mora omogućiti da svoju obranu organizira na odgovarajući način i bez ikakvih ograničenja glede mogućnosti iznošenja svih bitnih argumenata obrane pred raspravni sud, te da na taj način utječe na ishod postupka (*Can protiv Austrije*, izvješće Komisije od 12. lipnja 1984., stavak

53.; *Gregaćević protiv Hrvatske*, 2012., stavak 51.).

422. Pitanje odgovarajućeg vremena i mogućnosti danih optuženiku mora se ocijeniti s obzirom na okolnosti svakog pojedinog predmeta (*Iglin protiv Ukrajine*, 2012., stavak 65.; *Galstyan protiv Armenije*, 2007., stavak 84.).

b. Odgovarajuće vrijeme

423. Pri ocjeni je li optuženik imao na raspolaganju odgovarajuće vrijeme za pripremu svoje obrane, posebna se pozornost mora obratiti na prirodu postupka te složenost predmeta i fazu postupka (*Gregaćević protiv Hrvatske*, 2012., stavak 51.).

424. Članak 6. stavak 3. točka (b) štiti optuženika od prebrzog suđenja (*Kröcher i Möller protiv Švicarske*, odluka Komisije od 9. srpnja 1981.; *Bonzi protiv Švicarske*, odluka Komisije od 12. lipnja 1978.; *Borisova protiv Bugarske*, 2006., stavak 40.; *Malofeyeva protiv Rusije*, 2013., stavak 115.; *Gafgaz Mammadov protiv Azerbajdžana*, 2015., stavak 76. - 82.). Iako je važno postupak voditi odgovarajućom brzinom, to se ne smije činiti na štetu postupovnih prava jedne od stranaka (*OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos protiv Rusije*, 2011., stavak 540.).

425. Pri utvrđivanju toga je li poštovan članak 6. stavak 3. točka (b), mora se voditi računa o uobičajenom radnom opterećenju pravnog zastupnika; međutim, nije nerazumno zahtijevati da branitelj svoj posao barem malo prilagodi situaciji kad je to potrebno zbog posebne hitnosti u konkretnom predmetu (*Mattick protiv Njemačke* (odl.), 2005.). U tom kontekstu, u predmetu u kojem su podnositelj zahtjeva i njegov branitelj imali pet dana da prouče spis od šest svezaka od oko 1.500 stranica, Sud nije smatrao da je dodijeljeno vrijeme obrani za proučavanje spisa predmeta dovoljno za zaštitu biti prava zajamčenog člankom 6. stavkom 1. i stavkom 3. točkom (b). Sud je uzeo u obzir činjenicu da je u žalbi podnositelj zahtjeva detaljno analizirao materijal predmeta, da su ga pred žalbenim sudom zastupala dva odvjetnika, koji su potvrdili da su imali dovoljno vremena za proučavanje spisa, i da podnositelju zahtjeva nije bio ograničen broj i trajanje sastanaka s odvjetnicima (*Lambin protiv Rusije*, 2017., stavci 43. - 48.).

426. Članak 6. stavak 3. točka (b) Konvencije ne zahtijeva da priprema suđenja koje će trajati određeno vrijeme bude gotova prije prve rasprave. Tijek suđenja ne može se u potpunosti isplanirati unaprijed te se u tijeku suđenja mogu otkriti neki elementi koji se do tada nisu pojavili i koji zahtijevaju dodatnu pripremu stranaka (*Mattick protiv Njemačke* (odl.), 2005.).

427. Pitanje u vezi s pretpostavkom „odgovarajućeg vremena“ na temelju članka 6. stavka 3. točke (b) može se otvoriti u vezi s ograničenim vremenom za uvid u spis (*Huseyn i drugi protiv Azerbajdžana*, 2011., stavci 174. - 178.; *Iglin protiv Ukrajine*, 2013., stavci 70. - 73., vidi *Nevzlin protiv Rusije*, 2022., stavci 144. - 150., gdje je obrana dobila dva tjedna, uključujući vikende i praznike, da prouči 19.000 stranica spisa koji uključuje optužbe za nekoliko slučajeva ubojstva i pokušaja ubojstva) ili kratkim vremenskim razmakom između obavijesti o optužbama i održavanja rasprave (*Vyarentsov protiv Ukrajine*, 2013., stavci 75. - 77.). Nadalje, obrani mora biti odobreno dodatno vrijeme nakon određenih događaja u postupku kako bi ona mogla prilagoditi svoje stajalište, pripremiti zahtjev, uložiti žalbu, itd. (*Miminoshvili protiv Rusije*, 2011., stavak 141.). Takvi „događaji“ mogu biti izmjene optužnice (*Pélissier i Sassi protiv Francuske* [VV], 1999., stavak 62.), novi dokazi koje predlaže tužiteljstvo (*G.B. protiv Francuske*, 2011., stavci 60. - 62.) ili nagla i drastična promjena mišljenja vještaka za vrijeme suđenja (*ibid.*, stavci 69. - 70.).

428. Od optuženika se očekuje da zatraži prekid ili odgodu rasprave ako uoči da mu raspoloživo vrijeme nije dovoljno (*Campbell i Fell protiv Ujedinjene Kraljevine*, 1984., stavak 98.; *Bäckström i Andersson protiv Švedske* (odl.), 2006.; *Craxi protiv Italije (br. 1)*, 2002., stavak 72.), osim u iznimnim okolnostima (*Goddi protiv Italije*, 1984., stavak 31) ili kad za takvo pravo ne postoji osnova u domaćem zakonu i praksi (*Galstyan protiv Armenije*, 2007., stavak 85.).

429. U određenim okolnostima od suda se može zahtijevati odgoda rasprave po službenoj dužnosti kako bi se obrani dalo dovoljno vremena (*Sadak i drugi protiv Turske (br. 1)*, 2001., stavak 57.; *Sakhnovskiy protiv Rusije* [VV], 2010., stavci 103. i 106.).

430. Kako bi optuženik učinkovito ostvario svoje postojeće pravo na žalbu, nacionalni sudovi moraju

s dostatnom jasnoćom obrazložiti osnovu svoje odluke (*Hadjianastassiou protiv Grčke*, 1992., stavak 33.). Kada prije isteka roka za podnošenje žalbe nije dostupna u potpunosti obrazložena presuda, optuženiku se moraju pružiti dovoljne informacije kako bi mogao uložiti informiranu žalbu (*Zoon protiv Nizozemske*, 2000., stavci 40. - 50.; *Baucher protiv Francuske*, 2007., stavci 46. - 51.).

431. Države se moraju pobrinuti da svatko optužen za kazneno djelo može iskoristiti zaštitne mjere iz članka 6. stavka 3. Prebacivanje odgovornosti na osuđene podnositelje žalbe da saznaju kad dani rok počinje ili istječe nije u skladu s „revnošću“ s kojom države ugovornice moraju djelovati kako bi osigurale učinkovito ostvarivanje prava zajamčenih člankom 6. (*Vacher protiv Francuske*, 1996., stavak 28.).

c. Odgovarajuće mogućnosti

432. „Mogućnosti“ koje svatko optužen za kazneno djelo mora imati na raspolaganju uključuju priliku da se osoba upozna, u svrhu pripreme svoje obrane, s rezultatima istraga provedenih za vrijeme trajanja postupka (*Huseyn i drugi protiv Azerbajdžana*, 2011., stavak 175.; *OAQ Neftyanaya Kompaniya Yukos protiv Rusije*, 2011., stavak 538.).

433. Dužnost država prema članku 6. stavku 3. točki (b) da osiguraju pravo optuženika na obranu u kaznenom postupku uključuje obvezu organiziranja postupka na način da se ne narušava sposobnost optuženika da se koncentrira i zadrži mentalnu spretnost u obrani svog stava. Gdje se okrivljenici nalaze u pritvoru, uvjeti njihova pritvora, prijevoz, prehrana i drugi slični aranžmani relevantni su čimbenici koje treba razmotriti u ovom pogledu (*Razvozhayev protiv Rusije i Ukrajine i Udaltsov protiv Rusije*, 2019., stavak 252.).

434. Posebice, ako je osoba u pritvoru prije početka suđenja, pojam „mogućnosti“ može uključivati uvjete u pritvoru koji osobi omogućuju čitanje i pisanje uz razuman stupanj koncentracije (*Mayzit protiv Rusije*, 2005., stavak 81.; *Moiseyev protiv Rusije*, 2008., stavak 221.). Presudno je da i optuženik i njegov branitelj mogu sudjelovati u postupku i dostavljati očitovanja, a da nisu izloženi pretjeranom umoru (*Barberà, Messegué i Jabardo protiv Španjolske*, 1988., stavak 70.; *Makhfi protiv Francuske*, 2004, stavak 40.; *Fakailo (Safoka) i drugi protiv Francuske*, 2014., stavak 50.). Tako je u predmetu *Razvozhayev protiv Rusije i Ukrajine i Udaltsov protiv Rusije*, 2019., stavci 253.-254., Sud utvrdio da je kumulativni učinak iscrpljenosti uzrokovan dugotrajnim prevoženjima iz zatvora – u lošim uvjetima i s manje od osam sati odmora, koji su se ponavljali četiri dana u tjednu u razdoblju dužem od četiri mjeseca - ozbiljno narušio sposobnost podnositelja zahtjeva da prati postupak, podnosi podneske, vodi bilješke i upućuje svoje odvjetnike. U ovim okolnostima, i s obzirom na to da nije u dovoljnoj mjeri razmatran zahtjev podnositelja za manje intenzivnim rasporedom ročišta, Sud je smatrao da mu nisu pružene odgovarajuće mogućnosti za pripremu obrane, što je potkopalo zahtjeve poštenog suđenja i jednakosti oružja, suprotno zahtjevima članka 6. stavaka 1. i 3. točke (b) Konvencije.

435. Mogućnosti koje moraju biti dane optuženiku ograničene su na one koje mu pomažu ili mu mogu pomoći u pripremi njegove obrane (*Padin Gestoso protiv Španjolske* (odl.) 1999.); *Mayzit protiv Rusije*, 2005., stavak 79.). U nekim se slučajevima to može odnositi na potrebu da se podnositelju zahtjeva osigura mogućnost da prikupi dokaze u svoju korist (*Lilian Erhan protiv Moldavije*,* stavci 20. - 21. , gdje je policija odbila dopratiti podnositelja zahtjeva u bolnicu kako bi dobio nalaz biološkog testa kojim bi osporio optužbe za vožnju u pijanom stanju).

436. Jamstva iz članka 6. stavka 3. točke (b) također su relevantna za uvid optuženika u spis i otkrivanje dokaza, pa se u tom kontekstu preklapaju s načelima jednakosti stranaka u postupku i kontradiktornosti postupka na temelju članka 6. stavka 1. (*Rowe i Davis protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2000., stavak 59.; *Leas protiv Estonije*, 2012., stavak 76.).¹⁴ Optuženiku ne mora biti omogućen izravan uvid u spis jer je dovoljno da ga njegovi zastupnici obavijeste o materijalima iz spisa (*Kremzow protiv Austrije*, 1993., stavak 52.). Međutim, ograničeni uvid optuženika u sudski spis ne smije spriječiti optuženika da izvrši uvid u dokaze te da ima priliku komentirati dokaze putem svog odvjetnika usmenim očitovanjima (*Öcalan protiv Turske* [VV], 2005., stavak 140.).

437. Kad je optuženiku dopušteno voditi vlastitu obranu, zabrana uvida u spis predstavlja povredu

¹⁴ Vidi odjeljak Učinkovito sudjelovanje u postupku i Jednakost stranaka u postupku i kontradiktorni postupak.

njegovih prava obrane (*Foucher protiv Francuske*, 1997., stavci 33. - 36.).

438. Kako bi se olakšalo vođenje obrane, optuženika se ne smije spriječiti u pribavljanju preslika bitnih dokumenata iz spisa te u prikupljanju i uporabi bilo kakvih sastavljenih bilježaka (*Rasmussen protiv Poljske*, 2009., stavci 48. - 49.; *Moiseyev protiv Rusije*, 2008., stavci 213. - 218.; *Matyjek protiv Poljske*, 2007., stavak 59.; *Seleznev protiv Rusije*, 2008., stavci 64. - 69.).

439. „Mogućnosti“ koje su na raspolaganju optuženiku uključuju savjetovanje s odvjetnikom (*Campbell i Fell protiv Ujedinjene Kraljevine*, 1984., stavak 99.; *Goddi protiv Italije*, 1984., stavak 31.). Mogućnost da se optuženik posavjetuje sa svojim braniteljem od temeljne je važnosti za pripremu njegove obrane (*Bonzi protiv Švicarske*, odluka Komisije od 12. srpnja 1978.; *Can protiv Austrije*, izvješće Komisije od 12. srpnja 1984., stavak 52.). Prema tome, otvara se pitanje na temelju članka 6. stavka 3. točke (b) ako smještaj optuženika u staklenu kabinu tijekom rasprave onemogućava njegovo učinkovito savjetovanje s odvjetnikom (*Yaroslav Belousov protiv Rusije*, 2016., stavci 148. - 153.).

440. Članak 6. stavak 3. točka (b) preklapa se s pravom na pravnu pomoć iz članka 6. stavka 3. točke (c) Konvencije (*Lanz protiv Austrije*, 2002., stavci 50. - 53.; *Öcalan protiv Turske* [VV], 2005., stavak 148.; *Trepashkin protiv Rusije (br. 2)*, 2010., stavci 159. - 168.).¹⁵

3. Pravo braniti se sam ili uz pomoć branitelja (članak 6. stavak 3. točka (c))

Članak 6. stavak 3. točka (c) Konvencije

„3. Svatko optužen za kazneno djelo ima najmanje sljedeća prava:

...

(c) da se brani sam ili uz branitelja po vlastitom izboru, a ako nema dovoljno sredstava platiti branitelja, ima pravo na besplatnog branitelja, kad to nalažu interesi pravde;“

Ključne riječi za HUDOC

Optužen za kazneno djelo (6-3) – Prava obrane (6-3)

Pravo braniti se sam (6-3-c) – Obrana uz branitelja (6-3-c) – Branitelj po vlastitom izboru (6-3-c) – Nedovoljno sredstava (6-3-c) – Besplatni branitelj (6-3-c) – Kad to nalažu interesi pravde (6-3-c)

441. Članak 6. stavak 3. točka (c) obuhvaća određene aspekte prava na pošteno suđenje u smislu članka 6. stavka 1. (*Dvorski protiv Hrvatske* [VV], 2015., stavak 76.; *Correia de Matos protiv Portugala* (odl.), 2001.; *Foucher protiv Francuske*, 1997., stavak 30.). Taj podstavak jamči da se postupak protiv optuženika neće voditi bez odgovarajućeg zastupanja obrane u predmetu (*Pakelli protiv Njemačke*, izvješće Komisije od 12. prosinca 1981., stavak 84.). Sastoji se od tri odvojena prava: pravo braniti se sam, braniti se uz pomoć branitelja po vlastitom izboru i, pod određenim uvjetima, braniti se uz pomoć besplatnog branitelja (*Pakelli protiv Njemačke*, 1983., stavak 31.).

a. Područje primjene

442. Svaka osoba optužena za kazneno djelo mora biti zaštićena člankom 6. stavkom 3. točkom (c) u svakoj fazi postupka (*Imbrioscia protiv Švicarske*, 1993., stavak 37.). Ta zaštita stoga može postati bitna čak i prije nego što je započelo suđenje u predmetu, ako i u onoj mjeri u kojoj će poštenost suđenja vjerojatno biti ozbiljno narušena nepoštovanjem odredbi članka 6. (*Öcalan protiv Turske* [VV], 2005., stavak 131.; *Ibrahim i drugi protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2016., stavak 253.; *Magee protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2000. stavak 41.).

443. Članak 6. stavak 3. točka (b) povezan je s razmatranjima vezanima uz pripremu suđenja, dok članak 6. stavak 3. točka (c) optuženiku daje općenitije pravo na pravnu pomoć i podršku odvjetnika

¹⁵ Vidi odjeljak Pravo braniti se sam ili uz pomoć branitelja (članak 6. stavak 3. točka (c)).

za vrijeme trajanja cijelog postupka (*Can protiv Austrije*, izvješće Komisije od 12. srpnja 1984., stavak 54.). Ipak, način na koji se članak 6. stavak 3. točka (c) treba primijeniti u fazi prije suđenja (tijekom preliminarne istrage) ovisi o posebnim značajkama dotičnog postupka te o okolnostima predmeta (*Ibrahim i drugi protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2016., stavak 253.; *Brennan protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2001., stavak 45.; *Berliński protiv Poljske*, 2002., stavak 75.).

444. Slično tome, način na koji se članak 6. stavak 3. točka (c) treba primijeniti u odnosu na žalbene ili kasacijske sudove ovisi o posebnim značajkama predmetnog postupka (*Meftah i drugi protiv Francuske* [VV], 2002., stavak 41.). Mora se voditi računa o cjelovitosti postupka provedenog u domaćem pravnom poretku te o ulozi žalbenog ili kasacijskog suda u njemu (*ibid.*; *Monnell i Morris protiv Ujedinjene Kraljevine*, 1985., stavak 56.). Potrebno je uzeti u obzir pitanja kao što su priroda postupka za dopuštenje žalbe i njegov značaj u kontekstu kaznenog postupka u cjelini, opseg ovlasti žalbenog suda te način na koji su interesi podnositelja zaista predstavljeni i zaštićeni pred žalbenim sudom (*ibid.*).

b. Pravo braniti se sam

445. Cilj i svrha članka 6. Konvencije u cjelini pokazuju da osoba optužena za kazneno djelo ima pravo sudjelovati u raspravi (*Zana protiv Turske* [VV], 1997. stavak 68.; *Monnell i Morris protiv Ujedinjene Kraljevine*, 1985., stavak 58.).¹⁶ Usko povezan s tim pravom, članak 6. stavak 3. točka (c) nudi optuženiku mogućnost da se sam osobno brani. Stoga obično neće biti protivno pretpostavkama članka 6. ako se optuženik brani sam u skladu s vlastitom voljom, osim ako interesi pravde ne zahtijevaju drugačije (*Galstyan protiv Armenije*, 2007., stavak 91.).

446. Članak 6. stavak 1. i stavak 3. točka (c) ne daju nužno optuženiku pravo da odlučuje o načinu na koji će se osigurati obrana (*Correia de Matos protiv Portugala* (odl.), 2001.,). Izbor između dvije alternative navedene u članku 6. stavku 3. točki (c), odnosno, pravo podnositelja zahtjeva da se osobno brani ili da ga zastupa odvjetnik po vlastitom izboru, ili u određenim okolnostima odvjetnik kojeg imenuje sud, u načelu ovisi o mjerodavnom domaćem pravu ili poslovniku suda. Pri donošenju te odluke, države članice uživaju slobodu procjene, iako ograničenu (*Correia de Matos protiv Portugala* [VV], 2018., stavak 122.).

447. U svjetlu ovih načela, Sud prvo ispituje jesu li pruženi relevantni i dovoljni razlozi za zakonodavni odabir u određenom slučaju. Kao drugo, čak i ako su pruženi relevantni i dovoljni razlozi, još uvijek je potrebno, u kontekstu cjelokupne ocjene poštenosti kaznenog postupka, ispitati jesu li domaći sudovi, primjenjujući osporeno pravilo, također pružili relevantne i dovoljne razloge za svoje odluke. U pogledu potonjeg, bit će relevantno ocijeniti je li optuženiku u praksi pružena mogućnost da učinkovito sudjeluje u suđenju protiv njega (*ibid.*, stavak 143.).

448. U predmetu *Correia de Matos protiv Portugala* [VV] (2018., stavci 144. - 169.), Sud je uzeo u obzir u cijelosti postupovni kontekst u kojem se primjenjuje pretpostavka obveznog zastupanja, uključujući i pitanje je li optuženik mogao osobno intervenirati u postupku. Nadalje je uzeo u obzir slobodu procjene koju uživa država te je smatrao da su razlozi za osporeni odabir zakonodavne vlasti relevantni i dovoljni. Budući da, osim toga, nije postojala osnova na kojoj bi se moglo utvrditi da je kazneni postupak protiv podnositelja zahtjeva bio nepošten, Sud je zaključio da nije došlo do povrede članka 6. stavka 1. i stavka 3. točke (c) Konvencije.

449. Nadalje, kad optuženik odabere braniti se sam, on se svjesno odriče prava na pomoć odvjetnika te se smatra da ima dužnost pokazati revnost u načinu na koji vodi svoju obranu (*Melin protiv Francuske*, 1993., stavak 25.). Konkretno, pojam prava na obranu osoba optuženih za kazneno djelo bio bi prenategnut kad bi se pretpostavilo da ih se ne može kazneno goniti ako su, pri ostvarivanju tog prava, namjerno izazvali lažnu sumnju u kažnjivo ponašanje u vezi sa svjedokom ili bilo kojom drugom osobom koja sudjeluje u kaznenom postupku (*Brandstetter protiv Austrije*, 1991., stavak 52.). Sama mogućnost da se optuženika može naknadno kazneno goniti na temelju navoda iznesenih u njegovu obranu ne može se smatrati povredom njegovih prava na temelju članka 6. stavka 3. točke (c). Stajalište bi moglo biti drugačije ako je, kao posljedica nacionalnog prava ili prakse koja je u ovom

¹⁶ Vidi odjeljak Pravo na usmenu raspravu i prisutnost na raspravi.

pogledu pretjerano stroga, rizik od naknadnog kaznenog progona takav da je optuženik zaista sputan u slobodnom ostvarivanju svog prava na obranu (*ibid.*, stavak 53.).

c. Pravna pomoć

i. Pristup odvjetniku

α. Opseg prava

450. . Pravo svakog optuženog za kazneno djelo da ga učinkovito brani odvjetnik jedna je od temeljnih značajki poštenog suđenja (*Salduz protiv Turske* [VV], 2008., stavak 51.; *Ibrahim i drugi protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2016., stavak 255.; *Simeonovi protiv Bugarske* [VV], 2017., stavak 112.; *Beuze protiv Belgije* [VV], 2018., stavak 123.). U pravilu, osumnjičeniku treba biti omogućen pristup pravnoj pomoći od trenutka kada je protiv njega podignuta „optužnica za kazneno djelo“ u autonomnom smislu Konvencije (*Simeonovi protiv Bugarske* [VV], 2017., stavak 110.).¹⁷ S tim u vezi, Sud je naglasio da osoba ne stječe status osumnjičenika koji zahtijeva primjenu zaštitnih mjera iz članka 6. kada joj se taj status službeno dodijeli, već kada domaće vlasti imaju prihvatljive razloge za sumnju da je osoba umiješana u kazneno djelo (*Truten protiv Ukrajine*, 2016., stavak 66.; *Knox protiv Italije*, 2019., stavak 152.; usporedi predmet *Bandaletov protiv Ukrajine*, 2013., stavci 61. - 66., u pogledu dobrovoljnih izjava koje je podnositelj zahtjeva dao u svojstvu svjedoka; i *Sršen protiv Hrvatske* (odl.), 2019., stavci 43. - 45., u pogledu pribavljanja rutinskih informacija, uključujući uzimanje uzoraka krvi, od sudionika u prometnoj nesreći).

451. Tako, primjerice, pravo na pristup odvjetniku nastaje ne samo kada je osoba pritvorena ili ju ispituje policija (*Simeonovi protiv Bugarske* [VV], 2017., stavak 111.; *Sîrghi protiv Rumunjske*, 2016., stavak 44.) kao i u slučajevima kada osoba nije lišena slobode, ali je pozvana u policiju na ispitivanje pod sumnjom u njegovu ili njezinu umiješanost u kazneno djelo (*Dubois protiv Francuske*, 2022., stavci 45. - 46. i 69. - 75.). To pravo može biti relevantno i tijekom postupovnih radnji, kao što su postupci identifikacije ili rekonstrukcije događaja i očevid na licu mjesta (*Ibrahim Öztürk protiv Turske*, stavci 48. - 49.; *Türk protiv Turske*, 2017., stavak 47.; *Mehmet Duman protiv Turske*, 2018., stavak 41.) kao i pretrage i zapljene (*Ayetullah Ay protiv Turske*, 2020., stavci 135. i 163.). Štoviše, pravo optuženika na učinkovito sudjelovanje u kaznenom postupku uključuje, općenito, ne samo pravo da bude prisutan već i pravo da primi pravnu pomoć ako mu je ona potrebna (*Lagerblom protiv Švedske*, 2003., stavak 49.; *Galstyan protiv Armenije*, 2007., stavak 89.). Na isti način, sama prisutnost podnositeljeva odvjetnika ne može nadoknaditi odsutnost optuženika (*Zana protiv Turske* [VV], 1997., stavak 72.).

452. U predmetu *Beuze protiv Belgije* [VV] (2018., stavci 125. - 130.), oslanjajući se na svoju prethodnu sudsku praksu, Sud je objasnio da ciljevi kojima teži pravo na pristup odvjetniku uključuju sljedeće: sprječavanje pogrešne primjene prava i, prije svega, ispunjenje ciljeva iz članka 6., osobito jednakosti stranaka u postupku između istražnih tijela ili tijela kaznenog progona i optuženika; protutežu ranjivosti osumnjičenika u policijskom pritvoru; temeljnu zaštitnu mjeru protiv prisile i zlostavljanja osumnjičenika od strane policije; osiguravanje poštovanja prava optuženika da ne inkriminira sam sebe i prava da se brani šutnjom, što se – kao i pravo pristupa odvjetniku kao takvo – može zajamčiti samo ako je optuženik pravilno obaviješten o tim pravima. S tim u vezi, neposredan pristup odvjetniku koji može pružiti obavijest o postupovnim pravima vjerojatno će spriječiti nepoštenost koja nastaje zbog nedostatka pravilne obavijesti o tim pravima.

453. U predmetu *Beuze protiv Belgije* [VV], (2018., stavci 133. - 134.), Sud je također razjasnio sadržaj prava na pristup odvjetniku. Razlikovao je sljedeće dvije minimalne pretpostavke: (1) pravo na kontakt i savjetovanje s odvjetnikom prije obavijesnog razgovora, što također uključuje pravo davanja povjerljivih uputa odvjetniku, i (2) fizičku prisutnost odvjetnika na prvom obavijesnom razgovoru s policijom i svakom daljnjem ispitivanju tijekom predraspravnog postupka. Tom se prisutnošću mora osigurati učinkovita i praktična pravna pomoć.

454. U vezi s potonjom minimalnom pretpostavkom, treba napomenuti da je u predmetu *Soytemiz protiv Turske* (2018., stavci 44. - 46., 27.) Sud naglasio da pravo na pomoć odvjetnika zahtijeva ne samo da odvjetniku bude dopušteno da bude prisutan već i da mu bude omogućeno da aktivno

¹⁷ Vidi odjeljak Opća načela.

pomaže osumnjičeniku za vrijeme, *inter alia*, ispitivanja od strane policije i da se umiješa kako bi se osiguralo poštovanje prava osumnjičenika. Pravo na pomoć odvjetnika primjenjuje se tijekom i do kraja ispitivanja od strane policije, uključujući i vrijeme kada se čitaju izjave i od osumnjičenika se traži da ih potvrdi i potpiše, jer je pomoć odvjetnika u tom trenutku ispitivanja podjednako važna. Prema tome, policija je, u načelu, dužna suzdržati se od ispitivanja ili odgoditi ispitivanje u slučaju da se osumnjičenik pozove na pravo na pomoć odvjetnika tijekom ispitivanja dok odvjetnik ne bude prisutan i u mogućnosti pomoći osumnjičeniku. Ista razmatranja vrijede i u slučaju kada odvjetnik mora otići – ili se od njega zatraži da ode – prije završetka ispitivanja od strane policije i prije čitanja i potpisivanja danih izjava.

455. U predmetu *Doyle protiv Irske*, 2019., podnositelju zahtjeva bilo je dopušteno da ga zastupa odvjetnik, ali njegovom odvjetniku nije bilo dopušteno prisustvovati obavijesnom razgovoru s policijom zbog policijske prakse koja se tada primjenjivala. Sud nije utvrdio povredu članka 6. stavka 1. i stavka 3. točke (c) Konvencije. Sud je smatrao da, bez obzira na sporno ograničenje prava podnositelja zahtjeva na pristup odvjetniku tijekom ispitivanja od strane policije, ukupna poštenost postupka nije bila nepovratno narušena. Konkretno, naglasio je sljedeće činjenice: podnositelj zahtjeva mogao se savjetovati sa svojim odvjetnikom; nije bio posebno ranjiv; bio je u mogućnosti osporiti dopuštenost dokaza i protiviti se njihovom korištenju; domaći sudovi opsežno su razmotrili okolnosti predmeta; osuda podnositelja zahtjeva bila je potkrijepljena značajnim neovisnim dokazima; raspravni sudac dao je odgovarajuće upute poroti; uvjerljivi razlozi javnog interesa opravdali su kazneni progon podnositelja zahtjeva; i postojale su važne postupovne mjere zaštite, odnosno, svi obavijesni razgovori s policijom zabilježeni su na video snimci i bili su dostupni sucima i poroti, a iako fizički nije bio prisutan, odvjetnik podnositelja zahtjeva imao je mogućnost, koju je i iskoristio, da prekine razgovor kako bi se dodatno posavjetovao s klijentom.

456. Nadalje u predmetu *Beuze protiv Belgije* [VV] (2018., stavak 135.), Sud je, kao primjer, naveo da ovisno o posebnim okolnostima svakog pojedinog predmeta i dotičnog pravnog sustava, sljedeća ograničenja mogu narušiti poštenost postupka: (1) odbijanje ili poteškoće na koje odvjetnik naiđe kad zatraži uvid u spis u najranijim fazama kaznenog postupka ili tijekom predraspravne istrage, i (2) nesudjelovanje odvjetnika u istražnim mjerama kao što su dokazne radnje prepoznavanja ili rekonstrukcije događaja.

457. Osim toga, Sud je naveo da se prilikom ocjenjivanja cjelokupne poštenosti postupka mora voditi računa, na osnovi svakog pojedinog predmeta, o cijelom nizu usluga posebno povezanih s pravnom pomoći: rasprava o predmetu, organizacija obrane, prikupljanje oslobađajućih dokaza, priprema za ispitivanje, podrška optuženiku u nevolji i provjera uvjeta pritvora (*Ibid.*, stavak 136.).

458. Pravo na pravno zastupanje ne ovisi o prisutnosti optuženika (*Van Geyseghem protiv Belgije* [VV], 1999., stavak 34.; *Campbell i Fell protiv Ujedinjene Kraljevine*, 1994., stavak 99.; *Poitrimol protiv Francuske*, 1993., stavak 34.). Činjenica da se optuženik nije pojavio, unatoč tome što je uredno pozvan, ne može – čak i kad nije opravdao izostanak – opravdati uskraćivanje njegovog prava da ga brani odvjetnik (*Van Geyseghem protiv Belgije* [VV], 1999., stavak 34.; *Pelladoah protiv Nizozemske*, 1994., stavak 40.; *Krombach protiv Francuske*, 2001., stavak 89.; *Galstyan protiv Armenije*, 2007., stavak 89.). Čak i ako zakonodavna vlast mora moći odvrćati od neopravdanog izostajanja, ne može kažnjavati izostajanje uvođenjem iznimki od prava na pravnu pomoć. Opravdana pretpostavka da okrivljenici moraju prisustvovati sudskim raspravama može se ispuniti na neki drugi način osim lišavanjem prava na obranu (*Tolmachev protiv Estonije*, 2015., stavak 48.). Stoga se otvara pitanje na temelju članka 6. stavka 3. točke (c) ako branitelj podnositelja zahtjeva nije u mogućnosti voditi obranu u odsutnosti podnositelja zahtjeva na raspravi pred nadležnim sudom, uključujući žalbeni sud (*Lala protiv Nizozemske*, 1994., stavci 30. - 35.; *Tolmachev protiv Estonije*, 2015., stavci 51. - 57.).

459. Kako bi pravo na pravnu pomoć bilo praktično i učinkovito, a ne samo teoretsko, njegovo ostvarivanje ne smije ovisiti o ispunjenju pretjerano formalističkih uvjeta: zadaća je sudova osigurati pošteno suđenje i u skladu s time osigurati da branitelj koji prisustvuje suđenju kako bi vodio obranu optuženika koji je odsutan ima priliku to i činiti (*Van Geyseghem protiv Belgije* [VV], 1999., stavak 33.; *Pelladoah protiv Nizozemske*, 1994., stavak 41.).

β. Ograničenja ranog pristupa odvjetniku

460. Brzi pristup odvjetniku važna je protuteža ranjivosti osumnjičenika u policijskom pritvoru, temeljna je zaštita osumnjičenika od policijske prisile i zlostavljanja te pomaže u sprječavanju pogrešne primjene prava i ispunjavanju ciljeva članka 6., posebice jednakosti stranaka u postupku između istražnih tijela ili tijela kaznenog progona i optuženika (*Salduz protiv Turske* [VV], 2008., stavci 53. - 54.; *Ibrahim i drugi protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2016., stavak 255.; *Simeonovi protiv Bugarske* [VV], 2017., stavak 112.).

461. Međutim, moguće je iznimno odgoditi pristup pravnoj pomoći. Pitanje je li takvo ograničenje pristupa odvjetniku spojivo s pravom na pošteno suđenje ocjenjuje se u dvije faze. U prvoj fazi Sud procjenjuje postoje li uvjerljivi razlozi za to ograničenje. Zatim mjeri štetu koju je ograničenje u predmetu nanijelo pravima obrane. Drugim riječima, Sud mora ispitati utjecaj ograničenja na ukupnu poštenost postupka i odlučiti je li postupak u cjelini bio pošten (*Ibrahim i drugi protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2016., stavak 257.).

462. Sud je objasnio da je kriterij uvjerljivih razloga strog. Uzimajući u obzir temeljnu prirodu i važnost ranog pristupa pravnoj pomoći, osobito prilikom prvog ispitivanja osumnjičenika, ograničenja pristupa pravnoj pomoći dopuštena su samo u iznimnim okolnostima, moraju biti privremenog karaktera i moraju se temeljiti na pojedinačnoj ocjeni posebnih okolnosti predmeta. Pri ocjeni toga je li dokazano postojanje uvjerljivih razloga, bitno je pitanje je li odluka da se ograniči pravna pomoć imala osnovu u domaćem zakonu i jesu li opseg i sadržaj bilo kakvih ograničenja pravne pomoći dovoljno ograničeni zakonom da usmjeravaju operativno donošenje odluka od strane osoba odgovornih za njihovu primjenu (*Ibrahim i drugi protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2016., stavak 258.).

463. Takvi će uvjerljivi razlozi postojati, primjerice, kad se uvjerljivo dokaže da postoji hitna potreba za sprječavanjem ozbiljnih štetnih posljedica za život, slobodu ili tjelesni integritet u određenom predmetu. U takvim okolnostima, vlasti su hitno dužne zaštititi prava potencijalnih ili stvarnih žrtava, posebice na temelju članaka 2., 3. i članka 5. stavka 1. Konvencije (*ibid.*, 259.; *Simeonovi protiv Bugarske* [VV], 2017., stavak 117.). S druge strane, opći rizik od odavanja podataka ne može predstavljati uvjerljive razloge koji opravdavaju ograničenje pristupa odvjetniku (*Ibrahim i drugi protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2016., stavak 259.), a uvjerljivi razlozi također ne mogu postojati kada je pristup odvjetniku ograničen zbog upravne prakse vlasti (*Simeonovi protiv Bugarske* [VV], 2017., stavak 130.). Vlada mora dokazati postojanje uvjerljivih razloga. Nije na Sudu da po službenoj dužnosti istraži jesu li postojali uvjerljivi razlozi u konkretnom predmetu (*Rodionov protiv Rusije*, 2018., stavak 161.).

464. U predmetu *Beuze protiv Belgije* [VV] (2018., stavci 142. - 144. i 160. - 165.), Sud je objasnio da opće i obvezno (u tom predmetu zakonsko) ograničenje prava na pristup odvjetniku tijekom prvog ispitivanja ne može predstavljati uvjerljivi razlog: takvo ograničenje ne uklanja potrebu da nacionalne vlasti utvrde, putem pojedinačne ocjene specifične za pojedini predmet, postoje li uvjerljivi razlozi. U svakom slučaju, Vlada je dužna dokazati postojanje uvjerljivih razloga za ograničavanje pristupa odvjetniku.

465. Međutim, izostanak uvjerljivih razloga sam po sebi ne dovodi do utvrđenja povrede članka 6. Konvencije. Pri ocjenjivanju je li došlo do povrede prava na pošteno suđenje, potrebno je sagledati postupak u cjelini, a prava iz članka 6. stavka 3. kao posebne aspekte cjelokupnog prava na pošteno suđenje, a ne kao ciljeve same po sebi (*Ibrahim i drugi protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2016., stavak 262.; *Simeonovi protiv Bugarske* [VV], 2017., stavak 118.).

466. Konkretno, kad se utvrdi da su uvjerljivi razlozi utvrđeni, mora se provesti holistička ocjena cijelog postupka kako bi se utvrdilo je li bio „pošten“ u smislu 6. stavka 1. S druge strane, kad nema uvjerljivih razloga za ograničenje pristupa pravnoj pomoći, Sud primjenjuje vrlo strogu kontrolu u svojoj ocjeni poštenosti. Propust tužene Vlade da dokaže uvjerljive razloge ima veliku težinu pri ocjenjivanju cjelokupne poštenosti suđenja i može prevagnuti prema utvrđenju povrede članka 6. stavka 1. i stavka 3. točke (c). U tom slučaju, Vlada će biti dužna uvjerljivo dokazati zašto, iznimno i u posebnim okolnostima predmeta, cjelokupna poštenost suđenja nije bila nepovratno narušena ograničenjem pristupa pravnoj pomoći (*Ibrahim i drugi protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2016., stavci 264. - 265.; *Dimitar Mitev protiv Bugarske*, 2018., stavak 71.). S tim u vezi, Sud će posebno obratiti pažnju na to jesu li domaći sudovi ispitali ograničenje pristupa podnositelja zahtjeva odvjetniku ili ne,

te će iz toga izvući potrebne zaključke (*Bjarki H. Diego protiv Islanda*, 2022., stavak 59. *in fine* i stavak 60.).

467. U ovom kontekstu, Sud također uzima u obzir privilegij protiv samooptuživanja i dužnost vlasti da obavijeste podnositelja zahtjeva o tim pravima (*Ibrahim i drugi protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2016., stavci 266. - 273.).¹⁸ Ako se odgodi pristup odvjetniku i ako se osumnjičenika ne obavijesti o pravu na pravnu pomoć, privilegiju protiv samooptuživanja ili pravu da se brani šutnjom, Vladi će biti još teže pokazati da je postupak u cjelini bio pošten (*Beuze protiv Belgije* [VV], 2018., stavak 146.). Također treba napomenuti da se pitanje sa stajališta privilegija protiv samooptuživanja otvara ne samo u slučaju stvarnih priznanja ili izravno inkriminirajućih primjedbi već i u pogledu izjava za koje se može smatrati da „bitno utječu“ na položaj optuženika (*ibid.*, stavak 178.). Ovo je osobito istinito u području složenih zločina, kao što su složena gospodarska kaznena djela, gdje se stvarna inkriminirajuća priroda izjava ne može tako jasno utvrditi (*Bjarki H. Diego protiv Islanda*, 2022., stavak 57.).

468. U predmetu *Beuze protiv Belgije* [VV] (2018., stavci 144., 160. - 165.), Sud je potvrdio da se test u dvije faze, kako je razrađen u predmetu *Ibrahim i drugi*, primjenjuje i na opća i obvezna (u tom predmetu zakonska) ograničenja. Međutim, u tim okolnostima, Sud primjenjuje strogu kontrolu pri svojoj ocjeni poštenosti, a izostanak uvjerljivih razloga izuzetno je važan u ravnoteži, koja bi stoga mogla prevagnuti prema povredi članka 6. stavka 1. i stavka 3. točke (c).

469. Prilikom ispitivanja postupka u cjelini, sljedeći neiscrpan popis čimbenika trebao bi se, kad je to prikladno, uzeti u obzir (*Ibrahim i drugi protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2016., stavak 274.; *Beuze protiv Belgije* [VV], 2018., stavak 150.; *Sitnevskiy i Chaykovskiy protiv Ukrajine*, 2016., stavci 78. - 80.):

- Je li podnositelj zahtjeva bio posebno ranjiv, primjerice, zbog starosti ili ubrojivosti;
- Pravni okvir koji uređuje predraspravni postupak i dopuštenost dokaza na suđenju te je li taj okvir bio poštovan; ako se primjenjuje pravilo o isključivanju, posebice je mala vjerojatnost da bi se postupak u cjelini smatrao nepoštenim;
- Je li podnositelju zahtjeva pružena prilika da osporava autentičnost dokaza i da se usprotivi njihovom korištenju;
- Kvaliteta dokaza i dovode li okolnosti u kojima su pribavljeni u sumnju njihovu pouzdanost ili točnost, uzimajući u obzir stupanj i prirodu bilo koje prisile;
- Ako su dokazi pribavljeni nezakonito, predmetna nezakonitost i, ako proizlazi iz povrede nekog drugog članka Konvencije, priroda utvrđene povrede;
- U slučaju izjave, priroda izjave i je li bila hitno povučena ili izmijenjena;
- U koju su svrhu upotrijebljeni dokazi, a posebno jesu li dokazi činili sastavni ili značajan dio neposrednih dokaza na kojima se osuda temeljila, te snaga ostalih dokaza u predmetu (vidi dalje *Brus protiv Belgije*, 2021., stavci 34. – 36., gdje Sud nije prihvatio da je pozivanje na opću dostatnost dokaza za osudu moglo zamijeniti ukupnu ocjenu poštenosti koja se odnosi na neopravdano ograničenje prava na raniji pristup odvjetniku);
- Jesu li ocjenu krivnje proveli profesionalni suci ili porotnici laici, i sadržaj bilo kakvih uputa ili smjernica danih potonjima;
- Težina javnog interesa u istrazi i kažnjavanje određenog kaznenog djela o kojem je riječ;
- Druge relevantne postupovne mjere zaštite koje pružaju domaće pravo i praksa.

470. Pri provođenju ocjene pravičnosti, Sud uzima u obzir ocjenu koju su dali domaći sudovi, čiji je nedostatak *prima facie* nespojiv sa zahtjevima poštenog suđenja. Međutim, u nedostatku takve procjene, Sud mora donijeti vlastitu odluku o ukupnoj pravičnosti postupka. Nadalje, u obavljanju te zadaće Sud ne bi trebao postupati kao sud četvrtog stupnja dovodeći u pitanje ishod suđenja ili upuštajući se u ocjenu činjenica i dokaza ili dostatnost dokaza koji opravdavaju osudu. Ova pitanja su,

¹⁸ Vidi odjeljak Pravo na šutnju i pravo osobe da ne inkriminira samu sebe.

u skladu s načelom supsidijarnosti, u domeni domaćih sudova (*Kohen i drugi protiv Turske*,* stavak 59).

χ. **Odricanje od prava na pristup odvjetniku**

471. Svako navodno odricanje od prava na pristup odvjetniku mora udovoljavati standardu „poznavanja i inteligentnog odricanja“ iz sudske prakse Suda (*Ibrahim i drugi protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2016., stavak 272.; *Pishchalnikov protiv Rusije*, 2009., stavak 77.)¹⁹ Pri primjeni tog standarda podrazumijeva se da osumnjičenici moraju biti svjesni svojih prava, uključujući pravo na pristup odvjetniku (*Ibrahim i drugi protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2016., stavak 272.; *Rodionov protiv Rusije*, 2018., stavak 151.). Potrebne su dodatne mjere zaštite kada optuženik zatraži branitelja jer, ako optuženik nema odvjetnika, manja je mogućnost da će biti obaviješten o svojim pravima i posljedično je manja mogućnost da će se ta prava poštovati (*Pishchalnikov protiv Rusije*, 2009., stavak 78.).

472. Ne može se smatrati da se osumnjičenik odrekao prava na pravnu pomoć ako nije odmah obaviješten o tom pravu neposredno nakon uhićenja (*Simeonovi protiv Bugarske* [VV], 2017., stavak 118.). Slično tome, u kontekstu postupovnih radnji poduzetih bez odgovarajućih postupovnih mjera zaštite, odricanje od prava na odvjetnika potpisivanjem unaprijed ispisane fraze „Ne traži odvjetnika“ upitne je vrijednosti za potrebe dokazivanja jednoznačnog karaktera odricanja od strane podnositelja zahtjeva (*Bozkaya protiv Turske*, 2017., stavak 48.; *Rodionov protiv Rusije*, 2018., stavak 155.; usporedi s predmetom *Sklyar protiv Rusije*, 2017., stavci 22. - 25., u kojem se podnositelj zahtjeva očito odrekao prava na odvjetnika na zapisnik). Moguće ranije odricanje, čak i ako je valjano učinjeno, više se neće smatrati valjanim ako je podnositelj zahtjeva naknadno podnio izričit zahtjev za pristup odvjetniku (*Artur Parkhomenko protiv Ukrajine*, 2017., stavak 81.). Štoviše, ako je podnositelj zahtjeva bio podvrgnut nečovječnom i ponižavajućem postupanju od strane policije, ne može se smatrati da se u takvim okolnostima valjano odrekao svog prava na pristup odvjetniku (*Turbylev protiv Rusije*, 2015., stavak 96.).

473. Općenitije, Sud je objasnio da je vodio računa o dokaznoj vrijednosti dokumenata potpisanih dok je bio u policijskom pritvoru. Međutim, naglasio je da, kao i s mnogim drugim jamstvima prema članku 6. Konvencije, ti potpisi nisu sami sebi svrha i moraju biti ispitani u svjetlu svih okolnosti slučaja. Osim toga, korištenje tiskanog formulara za odricanje od prava može predstavljati izazov u utvrđivanju izražava li tekst doista slobodnu i informiranu odluku optuženika da se odrekne svog prava na pomoć odvjetnika (*Akdağ protiv Turske*, 2019., stavak 54.).

474. U svakom slučaju, u prvom je redu dužnost raspravnog suda na uvjerljiv način utvrditi jesu li priznanja i odricanja podnositelja zahtjeva bila dobrovoljna ili ne. Trebalo bi ispraviti sve nedostatke u pogledu priznanja i odricanja kako bi se postupak u cjelini smatrao poštenim. Propust ispitivanja okolnosti odricanja podnositelja zahtjeva značio bi lišiti podnositelja zahtjeva mogućnosti da ispravi situaciju, protivno pretpostavkama Konvencije (*Türk protiv Turske*, 2017., stavci 53. - 54.; *Rodionov protiv Rusije*, 2018., stavak 167.).

475. Međutim, kada odricanje od prava na pristup odvjetniku udovoljava standardu „poznavanja i inteligentnog odricanja“ iz sudske prakse Suda, neće postojati osnove za sumnju u cjelokupnu poštenost kaznenog postupka koji se vodio protiv podnositelja zahtjeva (*Šarkienė protiv Litve* (odl.), 2017., stavak 38.; *Sklyar protiv Rusije*, 2017., stavak 26.).

ii. **Pravo na odvjetnika po vlastitom izboru**

476. Osoba optužena za kazneno djelo koja se ne želi osobno braniti mora imati mogućnost pravne pomoći prema vlastitom izboru od početnih faza postupka. To proizlazi iz same formulacije članka 6. stavka 3. točke (c), koji jamči da „[s]vatko optužen za kazneno djelo ima najmanje sljedeća prava: ... da se brani sam ... uz branitelja po vlastitom izboru...“, i općenito je priznato u međunarodnim normama o ljudskim pravima kao mehanizam za osiguravanje učinkovite obrane optuženika (*Dvorski*

¹⁹ Vidi odjeljak Opća razmatranja članka 6. u njegovom kaznenom aspektu.

protiv Hrvatske [VV], 2015., stavak 78.; *Martin protiv Estonije*, 2013., stavci 90. - 93.). Štoviše, ovo se pravo odgovarajuće primjenjuje u fazi suđenja (*Elif Nazan Şeker protiv Turske*, 2022., stavak 50.).

477. Međutim, pravo svakog optuženog za kaznenog djelo da ga brani odvjetnik po vlastitom izboru nije apsolutno (*Meftah i drugi protiv Francuske* [VV], 2002., stavak 45.; *Dvorski protiv Hrvatske* [VV], 2015., stavak 79.). Iako se, kao opće pravilo, mora poštovati optuženikov izbor odvjetnika (*Lagerblom protiv Švedske*, 2003., stavak 54.), nacionalni sudovi mogu poništiti izbor te osobe kada postoje bitni i dostatni razlozi za uvjerenje da je to nužno u interesu pravde (*Meftah i drugi protiv Francuske* [VV], 2002., stavak 45.; *Dvorski protiv Hrvatske* [VV], 2015., stavak 79. *Croissant protiv Njemačke*, 1992., stavak 29.). Primjerice, posebna priroda postupka koji se promatra u cjelini može opravdati davanje monopola specijaliziranim odvjetnicima za usmena zastupanja (*Meftah i drugi protiv Francuske* [VV], 2002., stavak 47.). S druge strane, činjenica da se postupak vodi u odsutnosti sama po sebi ne opravdava imenovanje odvjetnika po službenoj dužnosti, umjesto osiguravanja prava na obranu uz odvjetnika po vlastitom izboru (*Lobzhanidze i Peradze protiv Gruzije*, 2020., stavci 83. – 91.).

478. U tom kontekstu, Sud je presudio da, za razliku od predmeta koji uključuju uskraćivanje pristupa odvjetniku, u kojima se primjenjuje test postojanja „uvjerljivih razloga“, u situacijama u kojima se otvara manje ozbiljno pitanje „uskraćivanja izbora“ primjenjuje se blaži zahtjev „mjerodavnih i dostatnih“ razloga. U takvim predmetima zadatak Suda bit će ocijeniti je li, u svjetlu postupka u cjelini, na prava obrane izvršen „nepovoljan utjecaj“ u onoj mjeri koja bi narušila njegovu sveukupnu poštenost (*Dvorski protiv Hrvatske* [VV], 2015., stavak 81; ; *Atristain Gorosabel protiv Španjolske*, 2022., stavci 44. – 45.).

479. Konkretno, u prvom koraku Sud ocjenjuje je li prikazano da su postojali važni i dostatni razlozi za ometanje ili postupanje suprotno željama okrivljenika u pogledu njegovog ili njezinog izbora pravnog zastupnika. Kad takvi razlozi postoje, Sud treba dalje ocijeniti sveukupnu poštenost kaznenog postupka. Pri donošenju ocjene, Sud može uzeti u obzir različite čimbenike, uključujući prirodu postupka i primjenu određenih profesionalnih pretpostavki; okolnosti dodjeljivanja branitelja i postojanje mogućnosti za osporavanje istoga; učinkovitost braniteljeve pomoći; je li poštovan privilegij optuženika protiv samooptuživanja; dob optuženika; i upotreba, od strane raspravnog suda, svih izjava koje je optuženik dao u relevantno vrijeme; mogućnost dana optuženiku da ospori autentičnost dokaza i suprotstavi se njihovom korištenju; predstavljaju li takve izjave značajan element na kojemu se temeljila osuđujuća presuda; i snaga drugih dokaza u predmetu (*Dvorski protiv Hrvatske*. [VV], 2015., stavak 82.; vidi, međutim, *Stevan Petrović protiv Srbije*, 2021., stavci 171. – 172., gdje je podnositelj zahtjeva nije potkrijepio svoj prigovor o tome na koji je način ograničenje pristupa odvjetniku po vlastitom izboru utjecalo na ukupnu pravičnost postupka).

d. Besplatna pravna pomoć

480. Treće i posljednje pravo sadržano u članku 6. stavku 3. točki (c), pravo na besplatnu pravnu pomoć, ima dva preduvjeta koji se trebaju kumulativno razmatrati (*Quaranta protiv Švicarske*, 1991., stavak 27.).

481. Prvo, optuženik mora dokazati da nema dovoljno sredstava kojima bi platio pravnu pomoć (*Caresana protiv Ujedinjene Kraljevine* (odl.), 2000.). Međutim, to ne treba učiniti „izvan svake dvojbe“, već je dovoljno da postoje „određene naznake“ da je tako ili, drugim riječima, da se može utvrditi „nepostojanje jasnih naznaka da je suprotno“ (*Pakelli protiv Njemačke*, izvješće Komisije od 12. prosinca 1981., stavak 34.; *Tsonyo Tsonev protiv Bugarske (br. 2)*, 2010., stavak 39.). U svakom slučaju, Sud ne može zamijeniti domaće sudove kako bi procijenio financijsko stanje podnositelja zahtjeva u relevantno vrijeme, već umjesto toga mora preispitati jesu li ti sudovi, u ostvarivanju slobode procjene pri ocjeni dokaza, postupili u skladu s člankom 6. stavkom 1. (*R.D. protiv Poljske*, 2001., stavak 45.).

482. Drugo, države ugovornice imaju obvezu pružiti besplatnu pravnu pomoć samo „kad to nalažu interesi pravde“ (*Quaranta protiv Švicarske*, 1991. stavak 27.). Ta se obveza ocjenjuje uzimajući u obzir činjenice predmeta u cjelini, uključujući ne samo situaciju u trenutku kad je odluka o zahtjevu za besplatnu pravnu pomoć donesena već i kad nacionalni sud odlučuje o osnovanosti predmeta (*Granger protiv Ujedinjene Kraljevine*, 1990. stavak 46.).

483. Pri odlučivanju nalažu li interesi pravde da se optuženiku omogući besplatno pravno zastupanje, Sud u obzir uzima različite kriterije, uključujući težinu djela te težinu kazne o kojoj je riječ. U načelu, kad je u pitanju lišavanje slobode, interesi pravde zahtijevaju pravno zastupanje (*Benham protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 1996., stavak 61.; *Quaranta protiv Švicarske*, 1991., stavak 33.; *Zdravko Stanev protiv Bugarske*, 2012., stavak 38.).

484. Kao dodatni uvjet testa „kad to nalažu interesi pravde“, Sud razmatra složenost predmeta (*Quaranta protiv Švicarske*, 1991., stavak 34.; *Pham Hoang protiv Francuske*, 1992., stavak 40.; *Twalib protiv Grčke*, 1998., stavak 53.) te osobnu situaciju optuženika (*Zdravko Stanev protiv Bugarske*, 2012., stavak 38.). Potonja se pretpostavka promatra posebice s obzirom na sposobnost dotičnog optuženika da izloži svoj predmet – primjerice, zbog nepoznavanja jezika koji se koristi na sudu i/ili određenog pravnog sustava – kad mu ne bi bila odobrena pravna pomoć (*Quaranta protiv Švicarske*, 1991., stavak 35.; *Twalib protiv Grčke*, 1998., stavak 53.).

485. Kad se primjenjuje pretpostavka „u interesu pravde“, pitanje nije je li odsutnost pravne pomoći uzrokovala „stvarnu štetu“ iznošenju obrane, već manje strogo: čini li se „vjerojatnim u konkretnim okolnostima“ da bi odvjetnik bio od pomoći (*Artico protiv Italije*, 1980., stavci 34. - 35.; *Alimena protiv Italije*, 1991., stavak 20.).

486. Pravo na besplatnu pravnu pomoć važno je i za žalbeni postupak (*Shekhov protiv Rusije*, 2014., stavak 46.; *Volkov i Adamskiy protiv Rusije*, 2015., stavci 56. - 61.). U tom kontekstu, odlučujući je li pravna pomoć potrebna, Sud posebno uzima u obzir tri čimbenika: (a) širinu ovlasti žalbenih sudova; (b) težinu optužbi protiv podnositelja zahtjeva; i (c) težinu kazne koja im prijete (*Mikhaylova protiv Rusije*, 2015., stavak 80.).

487. Unatoč važnosti odnosa povjerenja između odvjetnika i klijenta, pravo da ga brani odvjetnik „po vlastitom izboru“ nužno podliježe određenim ograničenjima kad je u pitanju besplatna pravna pomoć. Primjerice, kod imenovanja branitelja sudovi u obzir moraju uzimati želje optuženika, no one mogu biti zanemarene kada postoje bitni i dostatni razlozi za uvjerenje da je to nužno u interesu pravde (*Croissant protiv Njemačke*, 1992., stavak 29.; *Lagerblom protiv Švedske*, 2003., stavak 54.). Isto tako, članak 6. stavak 3. točka (c) ne može se tumačiti tako da daje pravo na zamjenu imenovanog branitelja po službenoj dužnosti (*ibid.*, stavak 55.). Nadalje, ne može se smatrati da interesi pravde zahtijevaju automatsko dodjeljivanje besplatne pravne pomoći kad god osuđenik, bez objektivne vjerojatnosti za uspjeh, želi podnijeti žalbu nakon što je imao pošteno suđenje u prvom stupnju u skladu s člankom 6. (*Monnell i Morris protiv Ujedinjene Kraljevine*, 1995. stavak 67.).

e. Praktična i učinkovita pravna pomoć

i. Povjerljiva komunikacija s odvjetnikom

488. Pravo na učinkovitu pravnu pomoć uključuje, *inter alia*, pravo optuženika na komunikaciju s odvjetnikom bez nazočnosti treće osobe. Država samo u iznimnim okolnostima može ograničiti povjerljivi kontakt između osobe u pritvoru i njezinog branitelja (*Sakhnovskiy protiv Rusije* [VV], 2010., stavak 102.). Ako se odvjetnik ne može savjetovati sa svojim klijentom i od njega primati povjerljive upute bez nadzora, to u velikoj mjeri umanjuje korisnost njegove pomoći (*S. protiv Švicarske*, 1991., stavak 48.; *Brennan protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2001., stavak 58.). Bilo kakvo ograničenje odnosa između klijenata i odvjetnika, bilo implicitno ili izričito, ne smije sprječavati učinkovitu pravnu pomoć na koju okrivljenik ima pravo (*Sakhnovskiy protiv Rusije* [VV], 2010., stavak 102.).

489. Primjeri takvih ograničenja uključuju prislušivanje telefonskih razgovora optuženika i njegovog odvjetnika (*Zagarja protiv Italije*, 2007., stavak 36.); pretjerano ograničenje broja i duljine posjeta odvjetnika optuženiku (*Öcalan protiv Turske* [VV], 2005., stavak 135.); nedostatak privatnosti tijekom videokonferencije (*Sakhnovskiy protiv Rusije* [VV], 2010., stavak 104.; *Gorbunov i Gorbachev protiv Rusije*, 2016., stavak 37.); nadzor razgovora od strane tijela kaznenog progona (*Rybacki protiv Poljske*, 2009., stavak 58.); nadzor nad pritvorenikovim kontaktom s braniteljem od strane istražnog suca (*Lanz protiv Austrije*, 2002., stavak 52.); nadzor nad komunikacijom između optuženika i odvjetnika u sudnici (*Khodorkovskiy i Lebedev protiv Rusije*, 2013., stavci 642. - 647.), i nemogućnost slobodnog komuniciranja s odvjetnikom zbog prijetnje sankcijama (*M protiv Nizozemske*, 2017.,

stavak 92.).

490. Može se ograničiti pravo optuženika da komunicira sa svojim odvjetnikom izvan dometa sluha treće osobe ako postoji opravdan razlog, ali takvo ograničenje ne smije lišiti optuženika poštenog suđenja (*Öcalan protiv Turske* [VV], 2005., stavak 133.). „Opravdan razlog“ u tom kontekstu podrazumijeva „uvjerljive razloge“ koji opravdavaju to ograničenje (*Moroz protiv Ukrajine*, 2017., stavci 67. - 70.). „Uvjerljivi razlozi“ mogu postojati kada je uvjerljivo dokazano da su mjere koje ograničavaju pravo na povjerljivu komunikaciju s odvjetnikom bile usmjerene na sprječavanje rizika od tajnih dogovora koji proizlazi iz kontakta odvjetnika i podnositelja zahtjeva, ili u slučaju pitanja vezanih uz profesionalnu etiku odvjetnika ili nezakonito postupanje (*S. protiv Švicarske*, 1991., stavak 49.; *Rybacki protiv Poljske*, 2009., stavak 59.), uključujući sumnju u zloupotrebu povjerljivosti i rizik za sigurnost (*Khodorkovskiy i Lebedev protiv Rusije*, 2013., stavak 641.). U pogledu utjecaja takvih ograničenja na ukupnu poštenost postupka, relevantni čimbenici uključivat će duljinu razdoblja tijekom kojeg su se ograničenja primjenjivala (*Rybacki protiv Poljske*, 2009., stavak 61.) i, kad je to primjereno, mjeru u kojoj su izjave dobivene od optuženika, koji nije imao koristi od povjerljive komunikacije s odvjetnikom, korištene u postupku (*Moroz protiv Ukrajine*, 2017., stavak 72.).

ii. Učinkovitost pravne pomoći

491. U članku 6. stavku 3. točki (c) sadržano je pravo na „praktičnu i učinkovitu“ pravnu pomoć. Pojednostavljeno, samo dodjeljivanje odvjetnika po službenoj dužnosti ne osigurava učinkovitu pomoć s obzirom na to da dodijeljeni odvjetnik može umrijeti, ozbiljno se razboljeti, biti dugoročno spriječen ili izbjegavati svoje dužnosti (*Artico protiv Italije*, 1980., stavak 33.; *Vamvakas protiv Grčke (br. 2)*, 2015., stavak 36.).

492. Međutim, državu ugovornicu ne može se smatrati odgovornom za svaki nedostatak kod odvjetnika koji je dodijeljen za potrebe besplatne pravne pomoći ili kojega je optuženik izabrao (*Lagerblom protiv Švedske*, 2003., stavak 56.; *Kamasinski protiv Austrije*, 1989., stavak 65.). Zbog neovisnosti odvjetničke struke ponašanje obrane u osnovi je stvar okrivljenika i njegova zastupnika; države ugovornice dužne su umiješati se samo ako je očito da odvjetnik ne zastupa klijenta na učinkovit način ili ako im je u dovoljnoj mjeri skrenuta pozornost na to (*Imbrioscia protiv Švicarske*, 1993., stavak 41.; *Daud protiv Portugala*, 1998., stavak 38.). Država može biti odgovorna kad odvjetnik jednostavno ne postupa na korist optuženika (*Artico protiv Italije*, 1980., stavci 33. i 36.) ili kad ne ispuni ključnu postupovnu pretpostavku, a taj se propust ne može smatrati samo loše odabranom linijom obrane ili nekvalitetnim iznošenjem argumenata (*Czekalla protiv Portugala*, 2002., stavci 65. i 71.).

493. Ista razmatranja koja se odnose na učinkovitost pravne pomoći mogu se iznimno primijeniti u kontekstu privatno angažiranog odvjetnika. U predmetu *Güveç protiv Turske* (2009., stavak 131.), Sud je uzeo u obzir mladu dob podnositelja zahtjeva (15 godina), težinu kaznenih djela za koja je bio optužen (provođenje aktivnosti u svrhu odcjepljenja nacionalnog teritorija, što je u to vrijeme bilo kažnjivo smrću), naizgled proturječne navode koje su protiv njega iznijeli policija i svjedok optužbe, očigledan propust njegovog odvjetnika da ga pravilno zastupa (propust prisustvovanja brojnim ročištima) i čestu odsutnost podnositelja zahtjeva s ročišta. U tim okolnostima, Sud je utvrdio da je raspravni sud trebao hitno reagirati kako bi osigurao učinkovito pravno zastupanje podnositelja zahtjeva.

4. Ispitivanje svjedoka (članak 6. stavak 3. točka (d))

Članak 6. stavak 3. točka (d) Konvencije

„3. Svatko optužen za kazneno djelo ima najmanje sljedeća prava:

...

(d) da ispituje ili dade ispitati svjedoke optužbe i da se osigura prisustvo i ispitivanje svjedoka obrane pod istim uvjetima kao i svjedoka optužbe;“

Ključne riječi za HUDOC

Optužen za kazneno djelo (6-3) – Prava obrane (6-3)

Svjedoci (6-3-d) – Ispitivanje svjedoka (6-3-d) – Osigurati prisustvo svjedoka (6-3-d) – Isti uvjeti (6-3-d)

494. Jamstva iz članka 6. stavka 3. točke (d) posebni su aspekti prava na pošteno suđenje utvrđenog u stavku 1. ove odredbe, a Sudu je od primarne važnosti na temelju članka 6. stavka 1. procijeniti ukupnu poštenost postupka. Pri donošenju ocjene, Sud sagledava postupak u cjelini, uključujući način na koji su dokazi pribavljeni, vodeći računa o pravima obrane, ali i interesima javnosti i žrtava za pravilan kazneni progon te, kada je to potrebno, o pravima svjedoka (*Schatschaschwili protiv Njemačke* [VV], 2015., stavci 100. - 101.).

a. Autonomno značenja izraza „svjedok“

495. Izraz „svjedok“ ima autonomno značenje u sustavu Konvencije neovisno o klasifikaciji u nacionalnom pravu (*Damir Sibgatullin protiv Rusije*, 2012., stavak 45.; *S.N. protiv Švedske*, 2002., stavak 45.). Kad iskaz u bitnoj mjeri može poslužiti kao osnova za osudu, on predstavlja dokaz optužbe na koji su primjenjiva jamstva predviđena člankom 6. stavkom 1. i stavkom 3. točkom (d) Konvencije (*Kaste i Mathisen protiv Norveške*, 2006., stavak 53.; *Lucà protiv Italije*, 2001., stavak 41.). To može uključivati, primjerice, dokaze koje je osoba pružila u kontekstu prepoznavanja ili suočavanja licem u lice sa osumnjičenikom (*Vanfuli protiv Rusije*, 2011., stavak 110.).

496. Taj izraz obuhvaća suoptuženika (*Trofimov protiv Rusije*, 2008., stavak 37.;; *Oddone i Pecci protiv San Marina*, 2019., stavci 94. -95.), žrtve (*Vladimir Romanov protiv Rusije*, 2008., stavak 97.); vještake (*Doorson protiv Nizozemske*, 1996., stavci 81. - 82.) i policijske službenike (*Ürek i Ürek protiv Turske**, stavak 50.).

497. Članak 6. stavak 3. točka (d) može se primijeniti i na pisane dokaze (*Mirilashvili protiv Rusije*, stavci 158. - 159.; *Chap Ltd protiv Armenije*, 2017., stavak 48.), uključujući izvješća koja je pripremio službenik koji je izvršio uhićenje (*Butkevich protiv Rusije*, 2018., stavci 98. - 99.).

b. Pravo ispitati svjedoke

i. Opća načela

498. S obzirom na to da je dopuštenost dokaza prvenstveno pitanje koje se uređuje na temelju nacionalnog prava i od strane nacionalnih sudova, jedina je zadaća Suda na temelju članka 6. stavka 1. i stavka 3. točke (d) Konvencije ispitati je li postupak proveden pošteno (*Al-Khawaja i Tahery protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2011., stavak 118.).

499. Članak 6. stavak 1. i stavak 3. točka (d) Konvencije sadržava pretpostavku protiv upotrebe dokaza po čuvenju protiv okrivljenika u kaznenom postupku. Zabrana upotrebe dokaza po čuvenju također je opravdana kad se može smatrati da ti dokazi pomažu obrani (*Thomas protiv Ujedinjene Kraljevine* (odl.), 2005).

500. U skladu s člankom 6. stavkom 3. točkom (d), prije nego što optuženik bude osuđen, svi dokazi protiv njega moraju u pravilu biti izvedeni u njegovoj prisutnosti na javnoj raspravi s ciljem kontradiktornog postupka. Iznimke od ovog načela su moguće, ali ne smiju kršiti prava obrane, koja u pravilu zahtijevaju da se optuženiku omogući primjerena i stvarna mogućnost osporavanja i ispitivanja svjedoka protiv njega, bilo u vrijeme kada svjedok daje svoju izjavu bilo u kasnijoj fazi postupka (*Al-Khawaja i Tahery protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2011., stavak 118.; *Hümmer protiv Njemačke*, 2012., stavak 38.; *Lucà protiv Italije*, 2001., stavak 39.; *Solakov protiv bivše jugoslavenske republike Makedonije*, 2001., stavak 57.). Ta se načela osobito primjenjuju kad se na raspravi koriste izjave svjedoka dobivene tijekom policijskih izvida i sudske istrage (*Schatschaschwili protiv Njemačke* [VV], 2015., stavci 104. - 105.).

501. U pogledu primjenjivosti u različitim pravnim sustavima država ugovornica, a posebice u kontekstu sustava običajnog prava i kontinentalnog prava, Sud je naglasio da, iako je važno da uzme u obzir značajne različitosti pravnih sustava i postupaka, uključujući i različite pristupe dopuštenosti dokaza u kaznenim postupcima, naposljetku ipak mora primijeniti iste standarde preispitivanja na temelju članka 6. stavka 1. i stavka 3. točke (d), bez obzira na pravni sustav u kojem je konkretni predmet nastao (*Al-Khawaja i Tahery protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2011., stavak 130.; *Schatschaschwili protiv Njemačke* [VV], 2015., stavak 108.).

ii. Odsutnost svjedoka sa suđenja

502. S obzirom na važnost koje pravo na pošteno djelovanje pravosudnog sustava ima u demokratskom društvu, sve mjere koje ograničavaju prava obrane trebaju biti strogo nužne. Ako bi manje restriktivna mjera bila dovoljna, tada je potrebno primijeniti tu mjeru (*Van Mechelen i drugi protiv Nizozemske*, 1997., stavak 58.). Važan element poštenog suđenja jest mogućnost da se optuženik suoči s bitnim svjedokom u prisutnosti suca (*Taräu protiv Rumunjske*, 2009., stavak 74.; *Graviano protiv Italije*, 2005., stavak 38.).

503. U predmetu *Al-Khawaja i Tahery protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV] (2015., stavci 119. - 147.), Sud je pojasnio načela koja se trebaju primijeniti kada svjedok ne prisustvuje javnom suđenju. Ta se načela mogu sažeti kako slijedi (*Seton protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2016., stavci 58. - 59.; *Dimović protiv Srbije*, 2016., stavci 36.- 40.; *T.K. protiv Litve*, 2018., stavci 95. - 96.):

(i) Sud prvo treba razmotriti prethodno pitanje je li postojao opravdan razlog za prihvaćanje iskaza odsutnog svjedoka, imajući na umu da svjedoci, kao opće pravilo, trebaju davati iskaze tijekom suđenja i da je potrebno uložiti sve razumne napore kako bi se osiguralo njihovo prisustvovanje;

(ii) Kada svjedok nije ispitan ni u jednoj prethodnoj fazi postupka, prihvaćanje njegovog iskaza kao svjedoka umjesto svjedočenja uživo trebalo bi biti tek krajnja mjera;

(iii) Prihvaćanje iskaza odsutnih svjedoka kao dokaza dovodi u potencijalno nepovoljan položaj osobu optuženu za kazneno djelo, koja bi u načelu trebala imati učinkovitu mogućnost osporiti dokaze podnesene protiv nje. Konkretno, trebala bi moći provjeriti istinitost i pouzdanost iskaza svjedoka tako da ih dade usmeno ispitati u njezinoj prisutnosti, bilo u trenutku kada svjedok daje izjavu bilo u kasnijoj fazi postupka;

(iv) Prema „pravilu jedinog ili odlučujućeg dokaza“, ako se osuda okrivljenika temelji jedino ili uglavnom na iskazima svjedoka koje optuženik nije u mogućnosti ispitati ni u jednoj fazi postupka, njegova prava obrane neopravdano su ograničena;

(v) Međutim, budući da se članak 6. stavak 3. Konvencije treba tumačiti u okviru holističkog ispitivanja poštenosti postupka, pravilo jedinog ili odlučujućeg dokaza ne smije se primjenjivati nefleksibilno;

(vi) Konkretno, čak i kada dokaz po čuvenju predstavlja jedini ili odlučujući dokaz protiv optuženika, njegovo prihvaćanje kao dokaza neće automatski dovesti do povrede članka 6. stavka 1. Istovremeno, kada se osuđujuća presuda temelji jedino ili u odlučujućoj mjeri na iskazu odsutnog svjedoka, Sud mora podvrgnuti postupak detaljnoj kontroli. Zbog opasnosti prihvaćanja takvih dokaza, činjenica da se presuda temelji na takvom dokazu predstavljala bi vrlo važan čimbenik u ocjeni poštenosti, a koji bi zahtijevao dostatne uravnotežujuće čimbenike, uključujući postojanje snažnih postupovnih mjera zaštite. Pitanje koje se postavlja u svakom predmetu jest jesu li postojali dovoljni uravnotežujući čimbenici, uključujući mjere koje omogućavaju poštenu i pravilnu ocjenu pouzdanosti tog dokaza. Na taj bi se način osuda mogla temeljiti na takvom dokazu samo ako je isti dovoljno pouzdan s obzirom na njegovu važnost u predmetu.

504. Ova su načela dalje razjašnjena u predmetu *Schatschaschwili protiv Njemačke* [VV] (2015., stavci 111. - 131.) u kojem je Sud potvrdio da izostanak opravdanog razloga za odsutnost svjedoka ne može sam po sebi dovesti do zaključka da je suđenje bilo nepošteno, iako i dalje predstavlja važan čimbenik koji ima težinu pri ocjenjivanju ukupne poštenosti i koji može prevagnuti prema utvrđenju povrede članka 6. stavka 1. i stavka 3. točke (d). Nadalje, Sud je objasnio da, s obzirom na to da je njegova zadaća utvrditi je li postupak u cjelini bio pošten, ne bi trebao preispitivati postojanje dostatnih uravnotežujućih čimbenika samo u slučajevima kada je iskaz odsutnog svjedoka jedini ili odlučujući

temelj za osudu podnositelja zahtjeva već i u slučajevima kada utvrdi da je nejasno je li taj iskaz jedini ili odlučujući, ali je ipak uvjeren da je imao značajnu težinu i da je njegovo prihvaćanje moglo biti štetno za obranu.

α. *Opravdan razlog za odsutnost svjedoka*

505. Pretpostavka prema kojoj mora postojati opravdan razlog za odsutnost svjedoka predstavlja prethodno pitanje koje se mora razmotriti prije daljnjeg ispitivanja je li taj dokaz bio jedini ili odlučujući. Kad svjedok ne može svjedočiti uživo, postoji obveza istražiti opravdanost tog odsustva (*Al-Khawaja i Tahery protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2011., stavak 120.; *Gabrielyan protiv Armenije*, 2012., stavci 78., 81. - 84.). U tom kontekstu, iako izražavanje mišljenja o svrhovitosti izvedenih dokaza nije uloga Suda, ipak propust opravdavanja odbijanja ispitivanja ili pozivanja svjedoka može predstavljati ograničenje prava obrane koje nije spojivo s jamstvima poštenog suđenja (*Bocos-Cuesta protiv Nizozemske*, stavak 72.).

506. Štoviše, podnositelj zahtjeva nije dužan dokazati važnost osobnog dolaska i ispitivanje svjedoka optužbe (*Süleyman protiv Turske*, 2020., stavak 92.). U načelu, ako tužiteljstvo odluči da je određena osoba relevantan izvor informacija i na čiji se iskaz poziva na suđenju, te ako iskaz tog svjedoka sud koristi kao potporu osuđujuće presude, mora se pretpostaviti da su njegov ili njezin osobni dolazak i ispitivanje nužni (*Keskin protiv Nizozemske*, 2021., stavci 45., 55. – 56.).

507. Međutim, kao što je pojašnjeno u predmetu *Schatschaschwili protiv Njemačke* [VV] (2015., stavak 113.), izostanak opravdanog razloga za odsutnost svjedoka ne može sam po sebi dovesti do zaključka da je suđenje bilo nepošteno, iako i dalje predstavlja važan čimbenik koji ima težinu pri ocjenjivanju ukupne poštenosti i koji može prevagnuti prema utvrđenju povrede članka 6. stavka 1. i stavka 3. točke (d).

508. Članak 6. stavak 1. zajedno sa stavkom 3. zahtijeva da države ugovornice poduzmu pozitivne korake kako bi optuženiku omogućile da ispita ili dade ispitati svjedoke koji svjedoče protiv njega (*Trofimov protiv Rusije*, 2008., stavak 33.; *Sadak i drugi protiv Turske (br. 1)*, 2001., stavak 67.; *Cafagna protiv Italije*, 2017., stavak 42.).

509. Kad nije moguće ispitati svjedoke ili ih dati ispitati zato što nisu prisutni, vlasti moraju uložiti razuman napor kako bi osigurale njihovu prisutnost (*Karpenko protiv Rusije*, 2012., stavak 62.; *Damir Sibgatullin protiv Rusije*, 2012., stavak 51.; *Pello protiv Estonije*, 2007., stavak 35.; *Bonev protiv Bugarske*, 2006., stavak 43.; *Tseber protiv Češke Republike*, 2012., stavak 48.; *Lučić protiv Hrvatske*, 2014., stavci 79. - 80.). Nije na Sudu da sastavi popis konkretnih mjera koje su domaći sudovi morali poduzeti kako bi uložili sve razumne napore da osiguraju prisustvo svjedoka kojeg su na kraju smatrali nedostupnim. Međutim, jasno je da su morale aktivno tražiti svjedoka uz pomoć domaćih vlasti, uključujući policiju, i u pravilu su morale pribjeći međunarodnoj pravnoj pomoći u slučajevima kada je svjedok boravio u inozemstvu, a takvi su mehanizmi bili dostupni. Štoviše, potreba za svim razumnim naporima vlasti da osiguraju prisustvo svjedoka na suđenju nadalje podrazumijeva pažljivu kontrolu od strane domaćih sudova razloga za nemogućnost svjedoka da prisustvuje suđenju, uzimajući u obzir posebnu situaciju svakog svjedoka (*Schatschaschwili protiv Njemačke* [VV], 2015., stavci 121. - 122.).

510. Međutim, *impossibillum nulla est obligatio*, pod uvjetom da se vlasti ne može optužiti za manjak revnosti u naporima da okrivljeniku pruže mogućnost ispitati te svjedoke, nedostupnost svjedoka sama po sebi ne nalaže obustavljanje kaznenog progona (*Gossa protiv Poljske*, 2007., stavak 55.; *Haas protiv Njemačke* (odl.), 2005., ; *Calabrò protiv Italije i Njemačke* (odl.), 2002.; *Ubach Mortes protiv Andore* (odl.), 2000.; *Gani protiv Španjolske*, 2013., stavak 39.). Štoviše, u slučajevima u kojima se svjedok skriva i izbjegava sud domaći sudovi se suočavaju sa situacijom u kojoj, u praktičnom smislu, nemaju načina da pronađu svjedoka, pa bi bilo pretjerano formalistički prisiliti domaće sudove da poduzmu korake uz već učinjene napore nadležnih tijela prema posebnom zakonskom okviru za traženje osoba koje izbjegavaju pravdu. U takvim slučajevima prvostupanjski sud, prije nego što zaključi da postoji dobar razlog za nedolazak svjedoka, mora se uvjeriti, prije svega, da svjedok izbjegava sud, i, drugo, da je optuženik o tome obaviješten na način koji mu daje mogućnost komentiranja poduzete mjere (*Lobarev i drugi protiv Rusije*, 2020., stavci 33. – 34.).

511. Opravdan razlog za odsutnost svjedoka mora postojati sa stajališta raspravnog suda, odnosno

sud mora imati valjanu činjeničnu ili pravnu osnovu da ne osigura prisustvovanje svjedoka suđenju. Ako je postojao opravdan razlog za odsustvo svjedoka u tom smislu, proizlazi da je postojao opravdan razlog, ili opravdanje, da raspravni sud prihvati neprovjerene izjave odsutnog svjedoka kao dokaz (*Schatschaschwili protiv Njemačke* [VV], 2015., stavak 119.).

512. Postoji niz razloga zbog kojih svjedok možda neće prisustvovati suđenju, kao što su odsutnost zbog smrti ili straha (*Mika protiv Švedske* (odl.), 2009., stavak 37.; *Ferrantelli i Santangelo protiv Italije*, 1996., stavak 52.; *Al-Khawaja i Tahery protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2011., stavci 120. - 125.), odsutnost iz zdravstvenih razloga (*Bobes protiv Rumunjske*, 2013., stavci 39. - 40.; *Vronchenko protiv Estonije*, 2013., stavak 58.), ili nedostupnost svjedoka (*Schatschaschwili protiv Njemačke* [VV], 2015., stavci 139. - 140.; *Lučić protiv Hrvatske*, 2014., stavak 80.), uključujući pritvaranje svjedoka u inozemstvu (*Štefančič protiv Slovenije*, 2012., stavak 39.). Međutim, činjenica da je svjedok odsutan iz zemlje u kojoj se vodi postupak sam po sebi nije dovoljan razlog da opravda njegov ili njezin izostanak sa suđenja (*Gabrielyan protiv Armenije*, 2012., stavak 81.). Niti je činjenica da svjedok živi u drugom dijelu iste zemlje sama po sebi dovoljna da opravda njegovu ili njezina odsutnost sa suđenja (*Faysal Pamuk protiv Turske*, 2022., stavci 51. – 58., gdje je prvostupanjski sud iskoristio mogućnost ispitivanja svjedoka nasudovima u mjestu njihovog prebivališta ako su stanovali negdje drugdje, a ne tamo gdje se odvijalo suđenje).

513. Konačno, različita razmatranja vrijede za ispitivanje svjedoka pretrage kad je njihov iskaz iznijelo tužiteljstvo (*Murtazaliyeva protiv Rusije* [VV], 2018., stavci 136. - 137.). Takvi svjedoci djeluju kao neutralni promatrači istražne mjere i, za razliku od bitnih svjedoka, od njih se ne očekuje da imaju ikakva saznanja o predmetu. Prema tome, oni ne svjedoče o okolnostima predmeta ni o krivnji ili nedužnosti okrivljenika. Stoga, njihovo prisustvovanje raspravi bit će nužno samo iznimno, primjerice, ako se domaći sudovi u znatnoj mjeri pozivaju na njihove izjave ili bi njihovo svjedočenje na sudu inače moglo utjecati na ishod kaznenog postupka protiv podnositelja zahtjeva (*Shumeyev i drugi protiv Rusije* (odl.), 2015., stavak 37.). Drugim riječima, odsustvo takvih svjedoka s kaznenih suđenja ne dovodi do povrede jamstava članka 6. stavka 1. i stavka 3. točke (d) Konvencije u mjeri u kojoj je njihovo svjedočenje ograničeno na način provođenja dokaznih radnji i u biti predstavlja suvišan dokaz (*Murtazaliyeva protiv Rusije* [VV], 2018., stavak 136.).

514. Ipak, kada se domaći sudski sud posebno poziva na izjave svjedoka koji prisustvuju dokaznim radnjama pri osudi podnositelja zahtjeva i navodi ih kao dokaze odvojeno od relevantnih policijskih izvješća koja su ti svjedoci potvrdili, tada je prikladno razmotriti pitanje odsustva tih svjedoka sa suđenja i pozivanja na njihove izjave dane prije suđenja u svjetlu načela iz predmeta *Al-Khawaja i Tahery* i *Schatschaschwili* (*Garbuz protiv Ukrajine*, 2019., stavak 40.). S druge strane, kad se obrana namjerava pozvati na iskaz svjedoka koji su prisustvovali dokaznim radnjama, ti se svjedoci trebaju smatrati „svjedocima u korist“ obrane u smislu članka 6. stavka 3. točke (d) Konvencije (*Murtazaliyeva protiv Rusije* [VV], 2018., stavak 138.).²⁰

β. *Važnost iskaza svjedoka za osudu*

469. Pitanje u vezi s prihvaćanjem iskaza svjedoka koji nisu prisustvovali suđenju kao dokaza otvara se samo ako je iskaz svjedoka „jedini“ ili „odlučujući“ dokaz ili je „imao značajnu težinu“ pri osudi podnositelja zahtjeva (predmeti *Seton protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2016., stavak 58.; *Sitnevskiy i Chaykovskiy protiv Ukrajine*, 2016., stavak 125., u kojima iskaz svjedoka nije imao takav značaj).

470. „Jedini“ dokaz treba se tumačiti kao jedini dokaz protiv optuženika. Izraz „odlučujući“ trebao bi se usko tumačiti kao dokaz značajan ili važan u takvoj mjeri da bi mogao biti presudan za ishod predmeta. Ako je neprovjeren iskaz svjedoka potkrijepljen drugim dokazima, ocjena toga je li presudan ovisit će o snazi potkrepljujućih dokaza: što su čvršći drugi inkriminirajući dokazi, manja je vjerojatnost da će se iskaz odsutnog svjedoka smatrati presudnim. Dokaz koji ima „značajnu težinu“ takav je da je njegovo prihvaćanje moglo biti štetno za obranu (*Schatschaschwili protiv Njemačke* [VV], 2015., stavci 116. i 123.).

471. U tom kontekstu, budući da nije na Sudu da djeluje kao sud četvrtog stupnja, njegovo polazište

²⁰ Vidi odjeljak Pravo na pozivanje svjedoka obrane.

za utvrđivanje važnosti iskaza svjedoka za osudu podnositelja zahtjeva prosudba je domaćih sudova. Sud mora preispitati procjenu domaćih sudova u svjetlu svojih standarda za ocjenu važnosti iskaza svjedoka kao dokaza i odlučiti je li procjena domaćih sudova o težini dokaza bila neprihvatljiva ili proizvoljna. Nadalje mora provesti vlastitu ocjenu težine iskaza odsutnog svjedoka ako domaći sudovi nisu iznijeli svoje stajalište o tom pitanju ili ako njihovo stajalište nije jasno (*ibid.*, stavak 124.).

χ. *Uravnotežujući čimbenici*

472. Razmjer uravnotežujućih čimbenika nužnih da bi se suđenje smatralo poštenim ovisi o težini iskaza odsutnog svjedoka. Što je taj dokaz važniji, to bi uravnotežujući čimbenici trebali imati veću težinu kako bi se postupak u cjelini smatrao poštenim. Ti uravnotežujući čimbenici moraju omogućavati poštenju i pravilnu ocjenu pouzdanosti tog dokaza (*ibid.*, stavci 116. i 125.).

473. U predmetu *Schatschaschwili protiv Njemačke* [VV] (2015., stavci 126. - 131., s daljnjim referencama), Sud je utvrdio određene elemente koji mogu biti relevantni u tom kontekstu:

- Jesu li domaći sudovi s oprezom pristupili neprovjerenom iskazu odsutnog svjedoka, uzimajući u obzir činjenicu da takav iskaz ima manju težinu, i jesu li pružili detaljno obrazloženje zašto smatraju da je taj iskaz pouzdan, uzimajući u obzir i druge dostupne dokaze (*Przydział protiv Poljske*, 2016., stavak 53.; *Daştan protiv Turske*, 2017., stavak 31.). Još jedan važan čimbenik su i upute koje je poroti dao raspravni sudac u pogledu iskaza odsutnih svjedoka (*Simon Price protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2016., stavak 130.).
- Postojanje videozapisa ispitivanja odsutnog svjedoka u fazi istrage;
- Dostupnost na suđenju dokaza koji potkrepljuju neprovjereni iskaz svjedoka, kao što su izjave koje su na suđenju dale osobe kojima je odsutni svjedok prijavio događaje odmah nakon što su se dogodili; daljnji činjenični dokazi, forenzički dokazi i nalazi i mišljenja vještaka; sličnost u opisu događaja drugih svjedoka, posebice ako su ti svjedoci unakrsno ispitani na suđenju;
- Mogućnost da obrana svoja pitanja svjedoku postavi neizravno, primjerice u pisanom obliku, tijekom suđenja ili, ako je prikladno, u predraspravnoj fazi postupka (*Paić protiv Hrvatske*, 2016., stavak 47.); Međutim, predraspravna suočenja provedena pred istražiteljem koji nije ispunjavao uvjete neovisnosti i nepristranosti, koji je imao uglavnom diskrecijsku ovlast zabrane postavljanja pitanja i u kojem sučeljavanju podnositelji zahtjeva nisu bili zastupani, nisu zamjena za ispitivanje svjedoka pred raspravnim sudom (*Chernika protiv Ukrajine*, 2020., stavak 45.);
- Mogućnost da podnositelj zahtjeva ili branitelj ispita svjedoka u fazi istrage. Ta predraspravna ročišta predstavljaju važnu postupovnu mjeru zaštite koja može nadoknaditi nedostatak s kojim se obrana suočava zbog odsutnosti svjedoka sa suđenja (*Palchik protiv Ukrajine*, 2017., stavak 50.). Štoviše, Sud je prihvatio da u iznimnim okolnostima mogu postojati razlozi za ispitivanje svjedoka u odsutnosti osobe protiv koje daje izjavu pod uvjetom da je njezin odvjetnik prisutan tijekom ispitivanja (*Šmajgl protiv Slovenije*, 2016., stavak 63.); Međutim, ipak mogu postojati okolnosti u kojima samo sudjelovanje branitelja ne može biti dovoljno za poštivanje prava na obranu, a nepostojanje izravnog sučeljavanja između svjedoka i optuženika može dovesti do stvarnog hendikepa za potonjeg. Je li izravno sučeljavanje podnositelja zahtjeva sa svjedokom bilo potrebno treba utvrditi na temelju činjenica svakog slučaja na temelju kriterija Suda za ocjena ukupne pravičnosti postupka prema članku 6. stavku 3. točki (d) (*Fikret Karahan protiv Turske*, 2021., stavci 39. – 40.);
- Okrivljeniku se mora pružiti prilika da iznese svoju verziju događaja i dovede u sumnju vjerodostojnost odsutnog svjedoka. Međutim, to se, samo po sebi, ne može smatrati dovoljnim uravnotežujućim čimbenikom koji nadoknađuje poteškoće s kojima se obrana suočava (*Palchik protiv Ukrajine*, 2017., stavak 48.). Štoviše, domaći sudovi moraju pružiti dostatno obrazloženje kad odbijaju tvrdnje koje je iznijela obrana (*Präjinić protiv Rumunjske*, 2014. stavak 58.). S tim u vezi, Sud nije bio spreman prihvatiti čisto formalno ispitivanje nedostataka u ispitivanju svjedoka od strane viših domaćih sudova kada se njihovo obrazloženje moglo smatrati pokušajem potvrđivanja neispravnosti postupka umjesto

pružanja podnositelju zahtjeva bilo kakvih protutežnih čimbenika kojima bi nadoknadili nedostatke s kojima se obrana suočavala zbog svoje nemogućnosti ispitivanja svjedoka (*Al Alo protiv Slovačke*, 2022., stavak 65.). Isto tako, u nekim slučajevima, učinkovita mogućnost dovođenja u sumnju vjerodostojnosti iskaza odsutnog svjedoka može ovisiti o dostupnosti obrani svih materijala u spisu koji se odnose na događaje na koje se odnosi iskaz svjedoka (*Yakuba protiv Ukrajine*, 2019., stavci 49. - 51.).

520. S obzirom na autonomno značenje koje se pridaje pojmu „svjedok“, gore navedena načela koja se odnose na odsutne svjedoke na odgovarajući se način primjenjuju u slučajevima kad su vještaci odsutni (*Constantinides protiv Grčke*, 2016. stavci 37. - 52.). Međutim, u ovom kontekstu Sud je obrazložio da se uloga vještaka može razlikovati od uloge očevidca, koji mora dati sudu svoje osobno sjećanje na određeni događaj. U analizi je li osobna prisutnost vještaka na suđenju bila potrebna, Sud se stoga prvenstveno rukovodi načelima sadržanim u konceptu „poštenog suđenja“ prema članku 6. stavku 1. Konvencije, posebno u jamstvu "kontradiktornog postupka" i "jednakosti oružja" (vidi, na primjer, *Kartoyev i drugi protiv Rusije*, 2021., stavci 74. i 81.). Ipak, neki stavovi Suda prema osobnom ispitivanju "svjedoka" prema članku 6. stavku 3. (d) mogu se primijeniti, *mutatis mutandis*, uz dužno uzimanje u obzir razlike u njihovom statusu i ulozi (*Danilov protiv Rusije*, 2020., stavak 109.)

iii. Ostala ograničenja prava na ispitivanje svjedoka

521. Gore navedena načela koja se odnose na odsutne svjedoke na odgovarajući se način primjenjuju na druge slučajeve u kojima okrivljenik nije bio u mogućnosti osporiti poštenje i vjerodostojnost iskaza svjedoka, uključujući njegovu istinitost i pouzdanost, tako da dade svjedoke usmeno ispitati u njegovom prisustvu, bilo u trenutku kada je svjedok davao iskaz ili u kasnijoj fazi postupka, ili kada se svjedoci ipak pojave pred prvostupanjskim sudom, ali postoje procesne nepravilnosti koje sprječavaju podnositelja zahtjeva da ih ispita (*Chernika protiv Ukrajine*, 2020., stavak 46.).

522. To se može odnositi na prihvaćanje kao dokaza iskaza svjedoka čiji je potpuni identitet skriven od optuženika (anoniman iskaz) (*Al-Khawaja i Tahery protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2011., stavak 127.; *Scholer protiv Njemačke*, 2014., stavak 51.; *Balta i Demir protiv Turske*, 2015., stavci 36. - 41.; *Asani protiv bivše jugoslavenske republike Makedonije*, 2018., stavci 36. - 37. 7; *Süleyman protiv Turske*, 2020.); svjedoka, uključujući suoptuženika, koji odbijaju svjedočiti na suđenju ili odgovarati na pitanja obrane (*Craxi protiv Italije (br. 1)*, 2002., stavak 88.; *Vidgen protiv Nizozemske*, 2012., stavak 42., u pogledu suoptuženika; *Sofri i drugi protiv Italije* (odl.), 2003.; *Sievert protiv Njemačke*, 2012., stavci 59. - 61., *Cabral protiv Nizozemske*, 2018., stavak 33., *Breijer protiv Nizozemske* (odl.) 2018., stavci 32. - 33., u pogledu svjedoka), i drugih svjedoka ispitanih u okviru posebno organiziranog ispitivanja koje podrazumijeva, primjerice, nemogućnost obrane da prisustvuje ispitivanju svjedoka (*Papadakis protiv bivše jugoslavenske republike Makedonije*, 2013., stavak 89.) ili nemogućnost pristupa obrane izvorima na kojima je svjedok temeljio svoja saznanja ili uvjerenja (*Donohoe protiv Irske*, 2013., stavci 78. - 79.).

523. Također treba napomenuti da se načela koja se odnose na uvrštavanje iskaza odsutnih svjedoka u dokaze primjenjuju i u slučajevima u kojima ishod postupka ne sadrži odluku o krivnji ili nedužnosti optuženog, već relevantne činjenične okolnosti bitne za odmjeravanje kazne. Dakle, gdje bi iskaz svjedoka mogao utjecati na ishod postupka protiv podnositelja u vidu odmjeravanja kazne, Sud će nastaviti ispitati je li nemogućnost ispitivanja tog svjedoka u bilo kojoj fazi postupka onesposobila podnositeljevu obranu do te mjere da se suđenje protiv njega ili nje u cjelini smatra nepoštenim (*Dodoja protiv Hrvatske*, 2021., stavci 33. - 37.)

524. Međutim, kada svjedok daje izjavu u predraspravnoj fazi postupka, a zatim ju povuče ili tvrdi da se više ne sjeća činjenica prilikom unakrsnog ispitivanja na suđenju, načela koja se odnose na odsutne svjedoke neće nužno biti primjenjiva. Drugim riječima, promjena stava svjedoka ne dovodi sama po sebi do potrebe za kompenzacijskim mjerama. Naime, Sud je odbio smatrati u teoriji da se iskazu svjedoka danom pod prisegom i na javnoj raspravi uvijek treba dati prednost u odnosu na druge iskaze istog svjedoka dane u tijeku kaznenog postupka, čak i kad su ti iskazi suprotstavljeni. U takvoj situaciji, Sud će nastojati utvrditi je li postupak u cjelini, uključujući i način na koji su dokazi izvedeni, bio pošten (*Vidgen protiv Nizozemske* (odl.) 2019., stavci 38. - 41.; vidi također *Makeyan i drugi protiv Armenije*,

2019., stavci 40. – 48.).²¹ Štoviše, u takvim slučajevima važna mogu biti druga postupovna jamstva kao što je, primjerice, načelo jednakosti stranaka u postupku između tužiteljstva i obrane pri ispitivanju svjedoka koji je povukao svoj iskaz koji je bio od presudnog značaja za osudu podnositelja zahtjeva (*Bonder protiv Ukrajine*, 2019., stavci 79. - 81.).

α. Anonimni svjedoci

525. Iako problemi u vezi s anonimnim i odsutnim svjedocima nisu istovjetni, te se dvije situacije u načelu ne razlikuju budući da obje imaju za posljedicu moguće dovođenje okrivljenika u nepovoljniji položaj. Temeljno načelo jest da bi okrivljenik u kaznenom postupku morao imati učinkovitu mogućnost osporavanja svih dokaza protiv sebe (*Al-Khawaja i Tahery protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2011., stavak 127.; *Asani protiv bivše jugoslavenske republike Makedonije*, 2018., stavak 33.).

526. Konkretno, Sud je presudio da se točna ograničenja mogućnosti obrane da ospori iskaz svjedoka u postupku razlikuju u te dvije situacije (u vezi s anonimnim odnosno odsutnim svjedocima). Situacija u kojoj su svjedoci odsutni predstavlja problem jer branitelj ne može temeljito ispitati njihove verzije događaja. Međutim, njihov je identitet poznat obrani koja stoga može utvrditi ili istražiti postoje li bilo kakvi motivi za davanje lažnog iskaza. S druge strane, situacija u kojoj su svjedoci anonimni i nikakve pojedinosti o njihovom identitetu ili podrijetlu nisu poznate predstavlja drugačiji problem: obrana se suočava s poteškoćama jer nije u mogućnosti svjedoku, a u konačnici ni poroti, iznijeti bilo kakve razloge zašto bi svjedok mogao lagati. Međutim, određene se pojedinosti ipak otkrivaju u praksi kako bi se osigurao materijal za unakrsno ispitivanje. Opseg otkrivanja utječe na opseg poteškoća s kojima se obrana suočava. Prema tome, s obzirom na temeljnu bojazan u obje vrste situacija, Sud je dosljedno u situacijama u kojima su svjedoci bili anonimni primjenjivao sličan pristup kao onaj koji je primjenjivao u situacijama u kojima su svjedoci bili odsutni (*ibid.*, stavak 36.).

527. Upotreba iskaza anonimnih svjedoka za osudu nije u svim okolnostima nespojiva s Konvencijom (*Doorson protiv Nizozemske*, 1996., stavak 69.; *Van Mechelen i drugi protiv Nizozemske*, 1997., stavak 52.; *Krasniki protiv Češke Republike*, 2006., stavak 76.).

528. Iako članak 6. ne zahtijeva izrijekom da se interesi svjedoka uzmu u obzir, njihov život, sloboda ili osobna sigurnost mogu biti ugroženi, kao i interesi koji su uglavnom unutar opsega članka 8. Konvencije. Države ugovornice trebaju organizirati svoje kaznene postupke tako da ti interesi nisu neopravdano ugroženi. Načela poštenog suđenja stoga zahtijevaju da se u odgovarajućim predmetima uspostavi ravnoteža između interesa obrane i interesa svjedoka ili žrtava koji su pozvani svjedočiti (*Doorson protiv Nizozemske*, 1996., stavak 70.; *Van Mechelen i drugi protiv Nizozemske*, 1997., stavak 53.).

529. Domaće vlasti moraju navesti bitne i dostatne razloge za čuvanje tajnosti identiteta određenih svjedoka (*Doorson protiv Nizozemske*, 1996., stavak 71.; *Visser protiv Nizozemske*, 2002., stavak 47.; *Sapunarescu protiv Njemačke* (odl.), 2006.; *Dzelili protiv Njemačke* (odl.), 2009.; *Scholer protiv Njemačke*, 2014., stavci 53. - 56.).

530. Iz sudske prakse Suda proizlazi da je uobičajenije da svjedoci osjećaju strah od svjedočenja, a da se taj strah ne može izravno pripisati prijetnjama okrivljenika ili osoba koje djeluju u njegovo ime. Primjerice, u mnogim se slučajevima strah pripisuje zloglasnosti okrivljenika ili njegovih suradnika. Stoga ne postoji uvjet da se strah svjedoka mora moći izravno pripisati prijetnjama okrivljenika kako bi taj svjedok bio oslobođen od davanja iskaza na suđenju. Štoviše, strah od smrti ili povrede druge osobe ili financijskog gubitka relevantni su čimbenici pri odlučivanju treba li se od svjedoka zahtijevati da usmeno svjedoči. Međutim, to ne znači da će bilo kakav subjektivni strah svjedoka biti dostatan. Raspravni sud mora na odgovarajući način istražiti, prvo, postoje li objektivni razlozi za taj strah i, drugo, jesu li ti objektivni razlozi potkrijepljeni dokazima (*Al-Khawaja i Tahery protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2011., stavak 124.; *Balta i Demir protiv Turske*, 2015., stavak 44.).

531. Sud je također utvrdio da uspostavljanje ravnoteže između interesa obrane i argumenata u korist zadržavanja anonimnosti svjedoka dovodi do posebnih problema ako su ti svjedoci pripadnici

²¹ Vidi odjeljak Postupak ocjene dokaza.

policijskih snaga države. Iako njihovi interesi – kao i interesi njihovih obitelji – također zaslužuju zaštitu na temelju Konvencije, mora se priznati da se njihov položaj u određenoj mjeri razlikuje od položaja nezainteresiranog svjedoka ili žrtve. Općenito su obvezani na poslušnost izvršnim vlastima države te su obično povezani s tužiteljstvom; samo iz tih razloga bi se korištenju njihovih iskaza kao iskaza anonimnih svjedoka trebalo pribjegavati samo u izuzetnim okolnostima. S druge strane, Sud je priznao da, pod uvjetom da se poštuju prava obrane, redarstvene vlasti mogu imati legitimne razloge zašto bi htjele sačuvati anonimnost agenta koji sudjeluje u tajnim aktivnostima radi zaštite njega ili njegove obitelji i kako se ne bi umanjila njegova korisnost u budućim operacijama (*Van Mechelen i drugi protiv Nizozemske*, 1997., stavci 56. - 57.; *Bátěk i drugi protiv Češke Republike*, 2017., stavak 46.; *Van Wesenbeeck protiv Belgije*, 2017., stavci 100. - 101.).

532. Ako se zadrži anonimnost svjedoka optužbe, obrana će biti suočena s poteškoćama koje inače ne bi trebale postojati u kaznenom postupku. U takvim predmetima teškoće na koje nailazi obrana moraju imati dostatnu protutežu u postupcima koje primjenjuju pravosudna tijela (*Doorson protiv Nizozemske*, 1996., stavak 72.; *Van Mechelen i drugi protiv Nizozemske*, 1997., stavak 54.; *Haas protiv Njemačke* (odl.), 2005.; *Asani protiv bivše jugoslavenske republike Makedonije*, 2018., stavak 37.).

β. Svjedoci u predmetima spolnog zlostavljanja

533. Kazneni postupci vezani uz kazneno djelo protiv spolne slobode često se smatraju mučenjem za žrtve, posebice kad im je teško suočiti se s okrivljenikom. Te značajke još više dolaze do izražaja u predmetu u kojemu je sudionik maloljetna osoba. Pri ocjeni je li optuženik imao pošteno suđenje, u obzir treba uzeti pravo na poštovanje privatnog života navodne žrtve. Stoga je u kaznenim postupcima vezanima uz spolno zlostavljanje potrebno poduzeti određene mjere u svrhu zaštite žrtve, pod uvjetom da se takve mjere mogu uskladiti s odgovarajućim i učinkovitim ostvarivanjem prava obrane. Pri osiguravanju prava obrane, pravosudna će tijela možda morati poduzeti mjere koje pružaju protutežu poteškoćama s kojima se obrana suočava (*Aigner protiv Austrije*, 2012., stavak 37.; *D. protiv Finske*, 2009., stavak 43.; *F i M protiv Finske*, 2007., stavak 58.; *Accardi i drugi protiv Italije* (odl.); *S.N. protiv Švedske*, stavak 47.; *Vronchenko protiv Estonije*, stavak 56.).

534. Uzimajući u obzir posebne značajke kaznenog postupka vezanog uz kaznena djela protiv spolne slobode, članak 6. stavak 3. točka (d) ne može se tumačiti kao da zahtijeva da u svim predmetima pitanja treba postaviti izravno optuženik ili njegov ili njezin branitelj unakrsnim ispitivanjem ili drugim metodama (*S.N. protiv Švedske*, 2002., stavak 52.; *W.S. protiv Poljske*, 2007., stavak 55.). S tim u vezi, Sud je presudio da, budući da izravno suočenje okrivljenika za kaznena djela protiv spolne slobode i njihovih navodnih žrtava predstavlja rizik od daljnje traumatizacije žrtve, osobno unakrsno ispitivanje od strane okrivljenika treba se podvrgnuti najstrožoj ocjeni nacionalnih sudova, tim više što su pitanja intimnija (*Y. protiv Slovenije*, 2015., stavak 106.; vidi također *R.B. protiv Estonije*, 2021., u vezi sudjelovanja u postupku četverogodišnje žrtve koju je navodno seksualno zlostavljao roditelj).

535. Međutim, to ne znači da su mjere u vezi sa zaštitom žrtava, posebice izostajanje svjedoka sa suđenja kada trebaju dati iskaz, automatski primjenjive na sve kaznene postupke koji se odnose na kaznena djela protiv spolne slobode. Domaće vlasti moraju navesti relevantne razloge za primjenu takvih mjera te se, u vezi s mogućnošću oslobođenja svjedoka od svjedočenja zbog straha, raspravni sud mora uvjeriti da sve dostupne alternative, kao što su anonimnost svjedoka i druge posebne mjere, ne bi bile prikladne ili provedive (*Al-Khawaja i Tahery protiv Ujedinjene Kraljevine* [VV], 2011., stavak 125.; *Lučić protiv Hrvatske*, 2014., stavak 75.).

536. Optuženik mora moći promatrati ponašanje svjedoka za vrijeme ispitivanja i osporavati njihove izjave i vjerodostojnost (*Bocos-Cuesta protiv Nizozemske*, 2005., stavak 71.; *P.S. protiv Njemačke*, 2001., stavak 26.; *Accardi i drugi protiv Italije* (odl.), 2005.; *S.N. protiv Švedske*, 2002., stavak 52.).

537. Samo gledanje videozapisa iskaza svjedoka ne može se smatrati dovoljnom zaštitom prava obrane kad vlasti nisu omogućile nikakvo postavljanje pitanja osobi koja daje iskaz (*D. protiv Finske*, 2009., stavak 50.; *A.L. protiv Finske*, 2009., stavak 41.).

γ. Svjedoci koji odbijaju svjedočiti na sudu

538. U nekim slučajevima, odbijanje svjedoka da dade izjavu ili odgovori na pitanja na sudu može biti opravdano s obzirom na posebnu prirodu položaja svjedoka u postupku. To je, primjerice, slučaj ako suoptuženik iskoristi svoj privilegij protiv samooptuživanja (*Vidgen protiv Nizozemske*, 2012., stavak 42.). Isto vrijedi i za bivšeg suosumnjčenika koji odbije dati izjavu ili odgovarati na pitanja na raspravi u svojstvu svjedoka (*Sievert protiv Njemačke*, 2012., stavci 59. - 61.) ili bivšeg suosumnjčenika kojem bi prijetile optužbe za lažno svjedočenje zbog nastojanja da se izmijeni njegova prvotna izjava kojom je inkriminirao podnositelja zahtjeva (*Cabral protiv Nizozemske*, 2018., stavak 34.). Štoviše, to se može odnositi na svjedokinju koja se pozvala na pravo da bude oslobođena svjedočenja kako ne bi svjedočila na suđenju zbog svog odnosa s jednim od suoptuženika (*Sofri i drugi protiv Italije* (odl.), 2003.) ili svjedoka koji je odbio dati izjavu zbog straha od odmazde (*Breijer protiv Nizozemske* (odl.), 2018., stavci 32. - 33.).

539. U svakom od tih slučajeva, Sud mora ocijeniti je li postupak u cjelini bio pošten i je li postojala mogućnost provjere inkriminirajuće izjave svjedoka kako bi se uvjerio da su poteškoće s kojima se suočavala obrana bile nadoknađene učinkovitim uravnotežujućim mjerama (*Sievert protiv Njemačke*, 2012., stavak 67.; *Cabral protiv Nizozemske*, 2018., stavak 37.; *Breijer protiv Nizozemske* (odl.) 2018., stavak 35.).

c. Pravo na pozivanje svjedoka obrane

540. Opće je pravilo da nacionalni sudovi ocjenjuju izvedene dokaze, kao i važnost dokaza koje okrivljenici žele predložiti. Članak 6. stavak 3. točka (d) prepušta im, opet kao opće pravilo, ocjenu je li prikladno pozvati svjedoke. Tim se člankom ne zahtijeva prisutnost i ispitivanje baš svakog svjedoka obrane; njegov je osnovni cilj, kao što je to naznačeno riječima „pod istim uvjetima“, potpuna „jednakost stranaka u postupku“ u dotičnoj stvari (*Perna protiv Italije* [VV], 2003., stavak 29.; *Murtazaliyeva protiv Rusije* [VV], 2018., stavak 139.; *Solakov protiv bivše jugoslavenske republike Makedonije*, 2001., stavak 57.).

541. Članak 6. optuženiku ne daje neograničeno pravo na osiguranje pojavljivanja svjedoka pred sudom. Obično su nacionalni sudovi ti koji odlučuju je li potrebno ili preporučljivo ispitati svjedoka (*S.N. protiv Švedske*, 2002., stavak 44.; *Accardi i drugi protiv Italije* (odl.), 2005.). Međutim, kada raspravni sud usvoji zahtjev za pozivanje svjedoka obrane, dužan je poduzeti učinkovite mjere kako bi osigurao prisutnost svjedoka na raspravi (*Polufakin i Chernyshev protiv Rusije*, 2008., stavak 207.), u najmanju ruku, slanjem poziva ili davanjem naloga policiji da prisili svjedoka da se pojavi na sudu (*Murtazaliyeva protiv Rusije* [VV], 2018. stavak 147.).

542. Mogu postojati iznimne okolnosti koje bi mogle navesti Sud na zaključak da je propust ispitivanja osobe kao svjedoka bio nespojiv s člankom 6. (*Murtazaliyeva protiv Rusije* [VV], 2018., stavak 148.; *Dorokhov protiv Rusije*, 2008., stavak 65.; *Popov protiv Rusije*, 2006., stavak 188.; *Bricmont protiv Belgije*, 1989., stavak 89.; *Pereira Cruz i drugi protiv Portugala*, 2018., stavci 220. - 232., u vezi s odbijanjem od strane žalbenog suda da ispita svjedoka obrane koji je povukao svoju inkriminirajuću izjavu protiv podnositelja zahtjeva).

543. Nije dostatno da okrivljenik prigovori da mu nije bilo dopušteno ispitati određene svjedoke; on uz to svoj zahtjev mora potkrijepiti objašnjenjem zašto je važno ispitati dotične svjedoke, a njihovi iskazi moraju biti nužni za utvrđivanje istine i prava obrane (*Perna protiv Italije* [VV], 2003., stavak 29.; *Băcanu i SC « R » S.A. protiv Rumunjske*, 2009., stavak 75.). Ako iskaz svjedoka koje je podnositelj zahtjeva htio pozvati nije mogao utjecati na ishod njegovog suđenja, ne otvara se pitanje na temelju članka 6. stavka 1. i stavka 3. točke (d) ako domaći sudovi odbiju zahtjev za ispitivanje tih svjedoka (*Kapustyak protiv Ukrajine*, 2016., stavci 94. - 95.).

544. Kad zahtjev okrivljenika za ispitivanje svjedoka ne predstavlja zlorabu postupka, kad je zahtjev dostatno obrazložen, važan je za predmet optužbe i nedvojbeno bi mogao osnažiti položaj obrane ili čak dovesti do oslobađajuće odluke, domaće vlasti moraju navesti relevantne razloge za odbijanje takvog zahtjeva (*Vidal protiv Belgije*, 1992., stavak 34.; *Polyakov protiv Rusije*, 2009., stavci 34. - 35.; *Sergey Afanasyev protiv Ukrajine*, 2012. stavak 70.; *Topić protiv Hrvatske*, 2013., stavak 42.).

545. Uzimajući u obzir gore navedena razmatranja u svojoj sudskoj praksi, u predmetu *Murtazaliyeva protiv Rusije* [VV] (2018., stavak 158.), Sud je formulirao sljedeći trodijelni test za ocjenu je li poštovano pravo pozivanja svjedoka obrane na temelju članka 6. stavka 3. točke (d): (1) je li zahtjev za ispitivanje svjedoka bio dostatno obrazložen i relevantan za predmet optužbe; (2) jesu li domaći sudovi razmotrili važnost tog svjedočenja i naveli dostatno obrazloženje za svoju odluku da ne ispituju svjedoka na suđenju; i (3) je li odluka domaćih sudova da ne ispituju svjedoka narušila ukupnu poštenost postupka.

546. U pogledu prvog elementa, Sud je presudio da je potrebno ispitati može li svjedočenje svjedoka utjecati na ishod suđenja ili se može opravdano očekivati da će osnažiti položaj obrane. „Dostatnost“ obrazloženja prijedloga obrane za ispitivanje svjedoka ovisit će o ocjeni okolnosti određenog predmeta, uključujući mjerodavne odredbe domaćeg prava, fazu i tijek postupka, argumentaciju i strategije koje su stranke primijenile te njihovo ponašanje u postupku (*Ibid.*, stavci 160. - 161.).

547. U pogledu drugog elementa testa, Sud je objasnio da će općenito relevantnost svjedočenja i dostatnost razloga koje je iznijela obrana u okolnostima predmeta odrediti opseg i razinu detaljnosti ocjene od strane domaćih sudova potrebe za osiguranjem prisutnosti i ispitivanja svjedoka. Prema tome, što su tvrdnje obrane snažnije i uvjerljivije, to pažljivija mora biti kontrola i uvjerljivije mora biti obrazloženje domaćih sudova ako odbiju zahtjev obrane da ispituju svjedoka (*Ibid.*, stavak 166.).

548. U pogledu ocjene ukupne poštenosti kao trećeg elementa testa, Sud je naglasio da se usklađenost s pretpostavkama poštenog suđenja mora u svakom predmetu ispitati s obzirom na razvoj postupka u cjelini, a ne na temelju izdvojenog razmatranja jednog određenog aspekta ili jednog određenog incidenta. Iako bi zaključci u prva dva koraka ovog testa općenito bili snažni pokazatelji toga je li postupak bio pošten, ne može se isključiti mogućnost da bi u određenim, doduše iznimnim, slučajevima razlozi poštenosti mogli opravdati suprotan zaključak (*Ibid.*, stavci 167. - 168.).

549. U predmetu *Kikabidze protiv Gruzije*, 2021., stavci 56. – 60., Sud je ispitao situaciju u kojoj je iz procesnih razloga odbijen zahtjev obrane za prihvaćanje popisa svjedoka obrane koji će biti pozvani u dokaznom postupku jer je obrana dostavila popis nakon isteka za to predviđenog roka. *De facto* ishod te odluke bio je da tijekom suđenja pred porotom – koje je uvedeno u domaći pravni poredak nedugo prije suđenja u predmetu podnositelja zahtjeva – nije ispitan niti jedan svjedok obrane. Sud je to stanje stvari ocijenio zabrinjavajućim, osobito s obzirom na prirodu predmeta kaznenog postupka (teško ubojstvo počinjeno u zatvoru u prisutnosti sedamdesetak zatvorenika), nepostojanje drugih dokaza osim svjedoka, te činjenicu da je o slučaju odlučivala porota. Sud je stoga smatrao da, sa stajališta konvencijskih zahtjeva o poštenom suđenju i prava podnositelja zahtjeva na osiguranje prisutnosti i ispitivanja svjedoka koji mu idu u korist pod istim uvjetima kao svjedoka protiv njega, donesena odluka o isključenju svih svjedoka koje je predložila obrana morala je biti motivirana važnim razlozima koji nadilaze pitanje podnositeljevog poštivanja procesnog roka. S obzirom na činjenice predmeta, Sud je utvrdio da je odbijanje popisa svjedoka obrane u cijelosti proizašao iz krute i restriktivne primjene domaćih zakona na štetu podnositelja zahtjeva, što je bilo posebno zabrinjavajuće s obzirom na nepostojanje utvrđene sudske prakse nakon provedbe temeljite reforme kaznenog postupka netom prije suđenja podnositelju zahtjeva (vidi, nasuprot tome, *Rusishvili protiv Gruzije*,* stavci 49.-52.).

5. Tumačenje (članak 6. stavak 3. točka (e))

Članak 6. stavak 3. točka (e) Konvencije

„3. Svatko optužen za kazneno djelo ima najmanje sljedeća prava:

...

(e) besplatnu pomoć tumača ako ne razumije ili ne govori jezik koji se upotrebljava u sudu.“

Ključne riječi za HUDOC

Optužen za kazneno djelo (6-3) – Prava obrane (6-3) Besplatna pomoć tumača (6-3-e)

550. Sud podsjeća da jamstva iz stavka 3. točke (e) članka 6. predstavljaju specifične aspekte prava na pošteno suđenje zajamčenog u stavku 1. Sud stoga ispituje prigovore u vezi s učinkovitim tumačenjem na temelju obje odredbe zajedno (*Baytar protiv Turske*, 2014., stavak 48.).

551. Važno je da osumnjičenik bude svjestan prava na tumačenje, što znači da o tome mora biti obaviješten kada je „optužen za kazneno djelo“ (*Wang protiv Francuske*, 2021. stavci 73. – 78.). Ta se obavijest treba pružiti na jeziku koji podnositelj zahtjeva razumije (*Vizgirda protiv Slovenije*, 2018., stavci 86. - 87.).

552. Kao i pomoć odvjetnika, pomoć tumača potrebno je pružiti od faze istrage, osim ako se ne dokaže da postoje uvjerljivi razlozi da se to pravo ograniči. U nedostatku tumačenja, može se dovesti u sumnju mogućnost optuženika da donosi informirane odluke tijekom postupka. Stoga početni nedostaci u tumačenju mogu uzrokovati posljedice za druga prava i ugroziti poštenost postupka u cjelini (*Baytar protiv Turske*, 2014., stavci 50., 54. - 55.).

a. Ako optuženik „ne razumije ili ne govori jezik koji se upotrebljava u sudu“

553. Pravo na besplatnu pomoć tumača primjenjuje se isključivo u situacijama u kojima optuženik ne razumije ili ne govori jezik koji se upotrebljava u sudu (*K. protiv Francuske*, odluka Komisije od 7. prosinca 1983., *Baytar protiv Turske*, 2014., stavak 49.). Optuženik koji razumije taj jezik ne može inzistirati na uslugama tumača koje bi mu omogućile da vodi svoju obranu na drugom jeziku, uključujući i jezik etničke manjine kojoj pripada (*Bideault protiv Francuske*, odluka Komisije od 9. prosinca 1987.; *Lagerblom protiv Švedske*, 2003., stavak 62.).

554. Činjenica da optuženik ima osnovno znanje jezika postupka ili, ovisno o slučaju, trećeg jezika na kojem je tumačenje lako dostupno, ne bi trebala sama po sebi onemogućiti tom pojedincu da koristi tumačenje na jeziku koji dovoljno dobro razumije kako bi u potpunosti ostvario svoje pravo na obranu (*Vizgirda protiv Slovenije*, 2018., stavak 83.).

555. Kad optuženika zastupa odvjetnik, općenito neće biti dovoljno da odvjetnik optuženika, ali ne i optuženik, zna jezik koji se upotrebljava u sudu. Tumačenje postupka potrebno je jer pravo na pošteno suđenje, koje uključuje i pravo na sudjelovanje u raspravi, zahtijeva da optuženik može razumjeti postupak i obavijestiti svog odvjetnika o bilo kojem argumentu koji je potrebno iznijeti u njegovu obranu (*Kamasinski protiv Austrije*, 1989., stavak 74.; *Cuscani protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2002., stavak 38.).

556. Članak 6. stavak 3. točka (e) ne obuhvaća odnose između optuženika i njegova branitelja, već se primjenjuje samo na odnose između optuženika i suca (*X. protiv Austrije*, odluka Komisije od 29. svibnja 1975.). Međutim, nemogućnost podnositelja zahtjeva da komunicira sa svojim odvjetnikom zbog jezičnih ograničenja može dovesti do pitanja na temelju članka 6. stavka 3. točaka (c) i (e) Konvencije (*Lagerblom protiv Švedske*, 2003., stavci 61. - 64.; *Pugžlys protiv Poljske*, 2016., stavci 85. - 92.).

557. Osoba se može odreći prava na tumača, no to mora biti odluka optuženika, a ne njegova odvjetnika (*Kamasinski protiv Austrije*, 1989., stavak 80.).

b. Zaštićeni elementi kaznenog postupka

558. Članak 6. stavak 3. točka (e) jamči pravo na besplatnu pomoć tumača za pisani ili usmeni prijevod svih dokumenata ili izjava u postupku za koje je nužno da ih optuženik razumije i da se donesu na jeziku suda kako bi ostvario pravo na pošteno suđenje (*Luedicke, Belkacem i Koç protiv Njemačke*, 1978., stavak 48.; *Ucak protiv Ujedinjene Kraljevine* (odl.), 2002.; *Hermi protiv Italije* [VV], 2006. stavak 69.; *Lagerblom protiv Švedske*, stavak 61.).

559. Članak 6. stavak 3. točka (e) ne primjenjuje se samo na usmene izjave iznesene na glavnoj raspravi već i na dokumentaciju i predraspravni postupak (*Kamasinski protiv Austrije*, 1989. stavak 74.; *Hermi protiv Italije* [VV], 2006., stavak 70.; *Baytar protiv Turske*, 2014. stavak 49.).

560. Međutim, to pravilo ne ide tako daleko da zahtijeva pisani prijevod svih pisanih dokaza ili službenih dokumenata u postupku (*Kamasinski protiv Austrije*, 1989. stavak 74.). Primjerice, nepostojanje pisanog prijevoda presude samo po sebi ne predstavlja povredu članka 6. stavka 3. točke (e) (*ibid.*, stavak 85.). U tekstu članka 6. stavka 3. točke (e) govori se o „tumaču“, a ne „prevoditelju pisanih tekstova“. To navodi na zaključak da usmena jezična pomoć može ispuniti pretpostavke Konvencije (*Hermi protiv Italije* [VV], 2006., stavak 70.; *Husain protiv Italije* (odl.), 2005.).

561. Ukratko, pomoć pružena u obliku usmenog prevođenja trebala bi biti takva da okrivljeniku omogući stjecanje znanja o predmetu koji se vodi protiv njega i da se brani, posebice da pred sudom može iznijeti svoju verziju događaja (*Hermi protiv Italije* [VV]; 2006., *Kamasinski protiv Austrije*, 1989., stavak 74.; *Güngör protiv Njemačke* (odl.), 2002.; *Protopapa protiv Turske*, 2009., stavak 80.; *Vizgirda protiv Slovenije*, 2018., stavak 79.).

c. „Besplatna“ pomoć

562. Obveza pružanja „besplatne“ pomoći ne ovisi o imovinskom stanju optuženika; usluge tumača za optuženike dio su sredstava koja se zahtijevaju od države u organizaciji njenog sustava kaznenog pravosuđa. Međutim, optuženiku se može ispostaviti račun za tumača koji mu je osiguran na raspravi kojoj optuženik nije prisustvovao (*Fedele protiv Njemačke* (odl.), 1987.).

563. Od optuženika se ne mogu naknadno potraživati troškovi usmenog prevođenja (*Luedicke, Belkacem i Koç protiv Njemačke*, 1978., stavak 46.). Tumačiti članak 6. stavak 3. točku (e) na način da dopušta domaćim sudovima da prisile osuđenika da snosi te troškove značilo bi vremenski ograničiti prednosti iz tog članka (*ibid.*, stavak 42.; *Işyar protiv Bugarske*, 2008., stavak 45.; *Öztürk protiv Njemačke*, 1984., stavak 58.).

d. Uvjeti tumačenja

564. Obveza nadležnih tijela nije ograničena na imenovanje tumača već, ako su upozorena u određenim okolnostima, može u određenoj mjeri obuhvaćati i naknadnu kontrolu točnosti obavljenog prijevoda. Stoga, propust domaćih sudova da ispita navode o neodgovarajućoj usluzi tumača može dovesti do povrede članka 6. stavka 3. točke (e) Konvencije (*Knox protiv Italije*, 2019., stavci 182. - 187.).

565. Ipak, nije primjereno propisati detaljne uvjete na temelju članka 6. stavka 3. točke (e) u pogledu načina na koji se mogu osigurati tumači za pomoć optuženicima. Tumači nisu dio suda u smislu članka 6. stavka 1. te ne postoji formalna pretpostavka njihove neovisnosti ili nepristranosti kao takva. Usluge tumača optuženiku moraju pružiti učinkovitu pomoć u vođenju njegove obrane te ponašanje prevoditelja ne smije biti takve prirode da zadire u poštenost postupka (*Ucak protiv Ujedinjene Kraljevine* (odl.), 2002.).

e. Obveza prepoznavanja potrebe za tumačenjem

566. Provjera je li podnositelju potreban tumač stvar je o kojoj mora odlučiti sudac u suradnji s podnositeljem, posebice ako je upozoren na poteškoće branitelja u komunikaciji s podnositeljem. Sudac se mora uvjeriti da odsutnost tumača neće dovesti u pitanje potpuno sudjelovanje podnositelja u predmetu koji mu je od ključne važnosti (*Cuscani protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2002., stavak 38.).

567. Iako je istina da je ponašanje obrane u osnovi stvar između okrivljenika i njegova branitelja (*Kamasinski protiv Austrije*, 1989., stavak 65.; *Stanford protiv Ujedinjene Kraljevine*, 1994., stavak 28.), krajnji su čuvari poštenosti postupka – obuhvaćajući, među ostalim, mogućnost da okrivljenicima koji nisu državljanima dotične države ne bude osigurano usmeno ili pisano prevođenje – domaći sudovi (*Cuscani protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2002., stavak 39.; *Hermi protiv Italije* [VV], 2006., stavak 72.; *Katritsch protiv Francuske*, 2010., stavak 44.).

568. Jezično je znanje okrivljenika ključno te sud također mora ispitati prirodu djela za koje je okrivljenik optužen te svaku komunikaciju kojom su mu se obratile domaće vlasti kako bi ocijenio jesu

li dovoljno složene da bi zahtijevale detaljno poznavanje jezika koji se upotrebljava u sudu (*Hermi protiv Italije* [VV], 2006., stavak 71.; *Katritsch protiv Francuske*, 2010., stavak 41.; *Şaman protiv Turske*, 2011., stavak 30.; *Güngör protiv Njemačke* (odl.), 2002.).

569. Konkretno, na vlastima je koje su sudjelovale u postupku, posebice domaćim sudovima, da utvrde zahtijeva li poštenost suđenja, ili je zahtijevala, imenovanje tumača koji će pomoći okrivljeniku. Ta dužnost nije ograničena na situacije u kojima strani okrivljenik podnosi izričit zahtjev za tumačenje. Sud je presudio da, s obzirom na istaknuto mjesto koje pravo na pošteno suđenje ima u demokratskom društvu, obveza nastaje kad god postoje razlozi za sumnju da okrivljenik ne poznaje dovoljno jezik postupka, primjerice, ako nije državljanin zemlje u kojoj se postupak vodi niti ondje ima prebivalište. Obveza nastaje i kada se za tumačenje predviđa korištenje trećeg jezika. U takvim okolnostima, potrebno je utvrditi okrivljenikovo poznavanje trećeg jezika prije nego što se donese odluka o korištenju tog jezika u svrhu tumačenja (*Vizgirda protiv Slovenije*, 2018., stavak 81.).

570. Nije na Sudu da detaljno odredi točne mjere koje bi domaće vlasti trebale poduzeti radi provjere jezičnog znanja okrivljenika koji ne poznaje dovoljno jezik postupka. Ovisno o različitim čimbenicima, kao što su priroda kaznenog djela i komunikacija domaćih vlasti upućena okrivljeniku, nekoliko otvorenih pitanja moglo bi biti dovoljno da se utvrde jezične potrebe okrivljenika. Međutim, Sud pridaje važnost unošenju u zapisnik svih poduzetih radnji i donesenih odluka u vezi s provjerom potreba u pogledu tumačenja, obavijesti o pravu na tumača te pomoći tumača u vidu usmenog prijevoda ili usmenog sažetka dokumenata, kako bi se izbjegle bilo kakve sumnje kasnije u postupku (*ibid.*, stavak 85.).

571. S obzirom na potrebu da pravo zajamčeno člankom 6. stavkom 3. točkom (e) bude praktično i učinkovito, obveza nadležnih tijela nije ograničena na imenovanje tumača već, ako su upozorena u određenim okolnostima, može u određenoj mjeri obuhvaćati i naknadnu kontrolu točnosti obavljenog prijevoda (*Kamasinski protiv Austrije*, 1989., stavak 74.; *Hermi protiv Italije* [VV], 2006. stavak 70.; *Protopapa protiv Turske*, 2009., stavak 80.).

VII. Izvanteritorijalni učinak članka 6.

572. Konvencija ne zahtijeva da države ugovornice nameću njezine standarde trećim državama ili teritorijima (*Drozd i Janousek protiv Francuske i Španjolske*, 1992., stavak 110.). U pravilu, države ugovornice nemaju obvezu provjeravati bi li suđenje koje će se voditi u trećoj državi nakon izručenja, primjerice, bilo spojivo sa svim pretpostavkama članka 6.

A. Očito uskraćivanje pravde

573. Prema praksi Suda, međutim, iznimno bi se moglo otvoriti pitanje na temelju članka 6. zbog odluke o izručenju ili protjerivanju u okolnostima u kojima bi pojedinac mogao biti u opasnosti od očitog uskraćivanja poštenog suđenja, odnosno očitog uskraćivanja pravde, u državi koja podnosi zahtjev. To je načelo prvi put izloženo u predmetu *Soering protiv Ujedinjene Kraljevine* (1989., stavak 113.) te ga je Sud naknadno potvrdio u nizu predmeta (*Mamatkulov i Askarov protiv Turske* [VV], 2005., stavci 90. - 91.; *Al-Saadoon i Mufdhi protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2010., stavak 149.; *Ahorugeze protiv Švedske*, 2011., stavak 115.; *Othman (Abu Qatada) protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2012., stavak 258.).

574. Izraz „očito uskraćivanje pravde“ smatra se sinonimom za suđenje koje je očito u suprotnosti s odredbama članka 6. ili načelima sadržanima u njemu (*Sejdovic protiv Italije* [VV], 2006., stavak 84.; *Stoichkov protiv Bugarske*, 2005., stavak 56.; *Drozd i Janousek protiv Francuske i Španjolske*, 1992., stavak 110.). Iako još nije bilo potrebno preciznije definirati taj izraz, Sud je ipak naznačio da određeni oblici nepoštenosti mogu predstavljati očito uskraćivanje pravde. To su:

- osuda *in absentia* bez naknadne mogućnosti ponovnog odlučivanja o osnovanosti optužbe (*Einhorn protiv Francuske* (odl.), 2001., stavak 33.; *Sejdovic protiv Italije* [VV], 2006., stavak 84.; *Stoichkov protiv Bugarske*, 2005., stavak 56.);

- suđenje koje je po prirodi skraćeno i provedeno uz potpuno zanemarivanje prava obrane (*Bader i Kanbor protiv Švedske*, 2005., stavak 47.);
- pritvor bez bilo kakvog pristupa neovisnom i nepristranom sudu radi preispitivanja zakonitosti pritvora (*Al-Moayad protiv Njemačke* (odl.), 2007., stavak 101.);
- namjerno i sustavno odbijanje pristupa odvjetniku, posebice za pojedinca pritvorenog u stranoj zemlji (*ibid.*);
- upotreba u kaznenom postupku iskaza dobivenih kao rezultat postupanja prema osumnjičeniku ili drugoj osobi protivnog članku 3. (*Othman (Abu Qatada) protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2012., stavak 267.; *El Haski protiv Belgije*, 2012., stavak 85.);
- suđenje pred vojnom komisijom koja nije nudila jamstva nepristranosti i neovisnosti izvršne vlasti, nije imala legitimitet prema nacionalnom i međunarodnom pravu i postojala je dovoljno velika vjerojatnost prihvatanja dokaza pribavljenih mučenjem u suđenjima pred komisijom (*Al Nashiri protiv Poljske*, 2014., stavci 565. - 569.; *Husayn (Abu Zubaydah) protiv Poljske*, 2014., stavci 555. - 561.; *Al Nashiri protiv Rumunjske*, 2018., stavci 719. - 722.).

575. Trebalo je više od dvadeset godina od presude u predmetu *Soering protiv Ujedinjene Kraljevine* (1989.) – odnosno do odluke Suda iz 2012. u predmetu *Othman (Abu Qatada) protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2012. – da Sud prvi put utvrdi kako bi izručenje ili protjerivanje zapravo predstavljalo povredu članka 6. To znači, kao što se vidi i iz primjera iz prethodnog stavka, da je test „očito uskraćivanja pravde“ strog. Očito uskraćivanje pravde nadilazi puke nepravilnosti ili nepostojanje zaštitnih mjera u sudskom postupku koji bi mogli dovesti do povrede članka 6. kad bi do njih došlo unutar države ugovornice. Ono što je potrebno je kršenje načela poštenog suđenja zajamčenog člankom 6. koje je toliko temeljno da predstavlja poništenje ili uništavanje same biti prava zajamčenog tim člankom (*Ahorugeze protiv Švedske*, 2011., stavak 115.; *Othman (Abu Qatada) protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2012., stavak 260.).

B. „Stvarni rizik“: standard i teret dokazivanja

576. Pri ispitivanju bi li izručenje ili protjerivanje predstavljalo očito uskraćivanje pravde, Sud smatra da bi trebalo primjenjivati isti standard i teret dokazivanja kao i pri ispitivanju izručenja i protjerivanja na temelju članka 3. U skladu s tim, podnositelj zahtjeva snosi teret dokazivanja da postoje značajni razlozi za uvjerenje da bi, kad bi bio udaljen iz države ugovornice, bio izložen stvarnom riziku od podvrgavanja očitom uskraćivanju pravde. Kad su takvi dokazi predloženi, na Vladi je da ukloni svaku dvojbu o toj tvrdnji (*Saadi protiv Italije* [VV], 2008., stavak 129.; *J.K. i drugi protiv Švedske* [VV], 2016., stavak 91.; *Ahorugeze protiv Švedske*, 2011., stavak 116.; *Othman (Abu Qatada) protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2012., stavci 272. - 280.; *El Haski protiv Belgije*, 2012., stavak 86.).

577. Kako bi se utvrdilo postoji li rizik od očitog uskraćivanja pravde, Sud mora ispitati predvidljive posljedice slanja podnositelja u državu primateljicu, imajući na umu opće stanje u toj zemlji te osobne okolnosti podnositelja (*Saadi protiv Italije* [VV], 2008., stavak 130.; *Al-Saadoon i Mufdhi protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2010., stavak 125.). Postojanje rizika mora se ocijeniti prvenstveno u odnosu na one činjenice koje su bile poznate ili su trebale biti poznate državi ugovornici u trenutku protjerivanja (*Saadi protiv Italije* [VV], 2008., stavak 133.; *Al-Saadoon i Mufdhi protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2010., stavak 125.). Međutim, ako su se protjerivanje ili premještanje već dogodili do dana kad ispituje predmet, Sud nije spriječen u obzir uzeti informacije koje su naknadno izašle na vidjelo (*Mamatkulov i Askarov protiv Turske* [VV], 2005., stavak 69.; *J.K. i drugi protiv Švedske* [VV], 2016., stavak 83.; *Al-Saadoon i Mufdhi protiv Ujedinjene Kraljevine*, 2010., stavak 149.).

578. Konačno, u kontekstu europskog uhidbenog naloga (EAW) između država članica EU-a, Sud je presudio da se, u slučajevima kada država nije imala nikakvog manevarskog prostora pri primjeni prava EU-a, primjenjivalo načelo „istovjetne zaštite“ kako je razvijeno u sudskoj praksi Suda (*Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi protiv Irske* [VV], 2005., stavci 149. - 158.; *Avotiņš protiv Latvije* [VV], 2016., stavci 115. - 116.). To je slučaj kada mehanizmi uzajamnog priznavanja zahtijevaju od suda da pretpostavi da je poštovanje temeljnih prava od strane druge države članice dostatno. Kako je predviđeno okvirom europskog uhidbenog naloga, domaćem je sudu

stoga uskraćena slobodna ocjena o stvari, što rezultira automatskom primjenom pretpostavke istovjetnosti. Međutim, svaka takva pretpostavka može se opovrgnuti u okolnostima konkretnog predmeta. Čak i uzimajući u obzir, u duhu komplementarnosti, način na koji mehanizmi uzajamnog priznavanja djeluju i, posebice, cilj učinkovitosti kojem teže, Sud mora provjeriti primjenjuje li se načelo uzajamnog priznavanja automatski i mehanički na štetu temeljnih prava (*Pirozzi protiv Belgije*, 2018., stavak 62.).

579. U tom duhu, kad su sudovi države koja je i ugovorna stranka Konvencije i država članica Europske unije pozvani primijeniti mehanizam uzajamnog priznavanja utvrđen pravom EU-a, kao što je europski uhidbeni nalog, moraju osigurati punu primjenu tog mehanizma kad se zaštita konvencijskih prava ne može smatrati očigledno manjkavom. Međutim, ako im je podnesen ozbiljan i potkrijepljen prigovor u smislu da je zaštita nekog konvencijskog prava očigledno manjkava, a ta se situacija ne može ispraviti pravom EU-a, ne mogu se suzdržati od ispitivanja tog prigovora samo na osnovi činjenice da primjenjuju pravo EU-a. U takvim slučajevima, moraju primijeniti pravo EU-a u skladu s pretpostavkama Konvencije (*ibid.*, stavci 63. - 64.).

Popis citiranih predmeta

Sudska praksa citirana u ovom Vodiču odnosi se na presude ili odluke koje je donio Sud te na odluke i izvješća Europske komisije za ljudska prava („Komisija“).

Ako nije drugačije naznačeno, sva upućivanja odnose se na presude o osnovanosti zahtjeva koje je donijelo vijeće Suda. Kratica „(odl.)“ znači da se citat odnosi na odluku Suda, a „[VV]“ da je predmet bio pred Velikim vijećem.

Presude vijeća koje nisu postale konačne u smislu članka 44. Konvencije prije dovršetka ovog ažuriranja označene su zvjezdicom (*) na popisu u nastavku. Članak 44. stavak 2. Konvencije propisuje: „Presuda vijeća je konačna: a) kad stranke izjave da neće uložiti zahtjev za podnošenje predmeta Velikom vijeću; ili b) tri mjeseca nakon dana donošenja presude, ako nije uložena zahtjev za podnošenje predmeta Velikom vijeću; ili

c) kad odbor Velikoga vijeća odbije zahtjev o podnošenju na temelju članka 43.“ U slučajevima kada Veliko vijeće prihvati zahtjev za podnošenjem, presuda vijeća ne postaje konačnom te nema pravni učinak; konačnom postaje naknadna presuda Velikog vijeća.

Hiperveze na predmete citirane u elektroničkoj inačici Vodiča upućuju na bazu HUDOC (<http://hudoc.echr.coe.int>) koja omogućuje uvid u sudsku praksu Suda (u presude i odluke Velikog vijeća, vijeća i Odbora, predmete o kojima je dostavljena obavijest, savjetodavna mišljenja i pravne sažetke iz Informativne bilješke o sudskoj praksi) te Komisije (odluke i izvješća) te na rezolucije Odbora ministara.

Sud svoje presude i odluke donosi na engleskom i/ili francuskom, svoja dva službena jezika. HUDOC sadržava i prijevode mnogih važnih predmeta na više od trideset neslužbenih jezika te poveznice na oko stotinu *online* zbirki prakse Suda koje su izradile treće strane. Sve raspoložive jezične verzije za citirane predmete dostupne su putem kartice ‘Language versions’ u bazi podataka HUDOC, a tu karticu možete pronaći nakon što kliknete na hipervezu predmeta.

—A—

A. protiv Austrije, br. 16266/90, odluka Komisije od 7. svibnja 1990., Odluke i izvješća 65

A. protiv Norveške (odl.), br. 65170/14, 29. svibnja 2018.

A. Menarini Diagnostics S.R.L. protiv Italije, br. 43509/08, 27. rujna 2011.

A.K. protiv Lihtenštajna, br. 38191/12, 9. srpnja 2015.

A.L. protiv Finske, br. 23220/04, 27. siječnja 2009.

A.L. protiv Njemačke, br. 72758/01, 28. travnja 2005.

Abdoella protiv Nizozemske, 25. studenog 1992., Serija A br. 248-A

Abdulla Ali protiv Ujedinjene Kraljevine, br. 30971/12, 30. lipnja 2015.

Abdullayev protiv Azerbajdžana, br. 6005/08, 7. ožujka 2019.

Accardi i drugi protiv Italije (odl.), br. 30598/02, ECHR 2005-II

Adamčo protiv Slovačke, br. 45084/14, 12. studenog 2019.

Adiletta i drugi protiv Italije, 19. veljače 1991., Serija A br. 197-E

Adolf protiv Austrije, 26. ožujka 1982., Serija A br. 49

AGOSI protiv Ujedinjene Kraljevine, 24. listopada 1986., Serija A br. 108

Ahorugeze protiv Švedske, br. 37075/09, 27. listopada 2011.

Aigner protiv Austrije, br. 28328/03, 10. svibnja 2012.

Air Canada protiv Ujedinjene Kraljevine, 5. svibnja 1995., Serija A br. 316-A

Ajdarić protiv Hrvatske, br. 20883/09, 13. prosinca 2011.

Akay protiv Turske (odl.), br. 34501/97, 19. veljače 2002.

Akbay i drugi protiv Njemačke, br. 40495/15 i 2 druga predmeta, 15. listopada 2020.

Akdağ protiv Turske, br. 75460/10, 17. rujna 2019

Al Alo protiv Slovačke, br. 32084/19, 10. veljače 2022.

Al-Khawaja i Tahery protiv Ujedinjene Kraljevine [VV], br. 26766/05 i 22228/06, ECHR 2011

Al-Moayad protiv Njemačke (odl.), br. 35865/03, 20. veljače 2007.

Al Nashiri protiv Poljske, br. 28761/11, 24. srpnja 2014.

Al Nashiri protiv Rumunjske, br. 33234/12, 31. svibnja 2018.

Al-Saadoon i Mufdhi protiv Ujedinjene Kraljevine, br. 61498/08, ECHR 2010

Albert i Le Compte protiv Belgije, 10. veljače 1983., Serija A br. 58

Aleksandr Zaichenko protiv Rusije, br. 39660/02, 18. veljače 2010.

Alexandru Marian Iancu protiv Rumunjske, br. 60858/15, 4. veljače 2020.

Alexandru-Radu Luca protiv Rumunjske,* br. 20837/18, 14. lipnja 2022.

Ali protiv Rumunjske, br. 20307/02, 9. studenog 2010.

Ali Rıza i drugi protiv Turske, br. 30226/10 i 4 druga, 28. siječnja 2020.

Alimena protiv Italije, 19. veljače 1991., Serija A br. 195-D

Allan protiv Ujedinjene Kraljevine, br. 48539/99, ECHR 2002-IX

Allen protiv Ujedinjene Kraljevine [VV], br. 25424/09, ECHR 2013

Alenet de Ribemont protiv Francuske, 10. veljače 1995., Serija A br. 308

Almenara Alvarez protiv Španjolske, br. 16096/08, 25. listopada 2011.

Ananyev protiv Rusije, br. 20292/04, 30. srpnja 2009.

Andreescu protiv Rumunjske, br. 19452/02, 8. lipnja 2010.

Angelov protiv Bugarske (odl.), br. 45963/99, 14. prosinca 2004.

Antoine protiv Ujedinjene Kraljevine (odl.), br. 62960/00, ECHR 2003

Arewa protiv Litve, br. 16031/18, 9. ožujka 2021.

Arlewin protiv Švedske, br. 22302/10, 1. ožujka 2016.

Arps protiv Hrvatske, br. 23444/12, 25. listopada 2016.

Arrigo i Vella protiv Malte (odl.), br. 6569/04, 10. svibnja 2005.

Artemov protiv Rusije, br. 14945/03, 3. travnja 2014.

Artico protiv Italije, 13. svibnja 1980., Serija A br. 37

Artur Parkhomenko protiv Ukrajine, br. 40464/05, 16. veljače 2017.

Asani protiv bivše jugoslavenske republike Makedonije, br. 27962/10, 1. veljače 2018.

Asciutto protiv Italije, br. 35795/02, 27. studenog 2007.

Assanidze protiv Gruzije [VV], br. 71503/01, ECHR 2004-II

Atristain Gorosabel protiv Španjolske, br. 15508/15, 18. siječnja 2022.

Avagyan protiv Armenije, br. 1837/10, 22. studenog 2018.

Avaz Zeynalov protiv Azerbajdžana, br. 37816/12 and 25260/14, 22. travnja 2021.
Avotiņš protiv Latvije [VV], br. 17502/07, 23. svibnja 2016.
Axel Springer SE i RTL Television GmbH protiv Njemačke, br. 51405/12, 21. rujna 2017.
Ayetullah Ay protiv Turske, nos. 29084/07 and 1191/08, 27. listopada 2020.

—B—

B. protiv Austrije, 28. ožujka 1990., Serija A br. 175
B. i P. protiv Ujedinjene Kraljevine, br. 36337/97 i 35974/97, ECHR 2001-III
Băcanu i SC « R » S.A. protiv Rumunjske, br. 4411/04, 3. ožujka 2009.
Bäckström i Andersson protiv Švedske (odl.), br. 67930/01, 5. rujna 2006.
Bader i Kanbor protiv Švedske, br. 13284/04, ECHR 2005-XI
Baggetta protiv Italije, 25. lipnja 1987., Serija A br. 119
Bahaettin Uzan protiv Turske, br. 30836/07, 24. studenog 2020.
Bajić protiv Sjeverne Makedonije, br. 2833/13, 10. lipnja 2021.
Balsyte-Lideikiene protiv Litve, br. 72596/01, 4. studenog 2008.
Balta i Demir protiv Turske, br. 48628/12, 23. lipnja 2015.
Bandaletov protiv Ukrajine, br. 23180/06, 31. listopada 2013.
Bannikova protiv Rusije, br. 18757/06, 4. studenog 2010.
Bara i Kola protiv Albanije, br. 43391/18 i 17766/19, 12. listopada 2021.
Barberà, Messegué i Jabardo protiv Španjolske, 6. prosinca 1988., Serija A br. 146
Bátěk i drugi protiv Češke Republike, br. 54146/09, 12. siječnja 2017.
Batiashvili protiv Gruzije, br. 8284/07, 10. listopada 2019.
Batmaz protiv Turske, br. 714/08, 18. veljače 2014.
Baucher protiv Francuske, br. 53640/00, 24. srpnja 2007.
Bauras protiv Litve, br. 56795/13, 31. listopada 2017.
Baydar protiv Nizozemske, br. 55385/14, 24. travnja 2018.
Bayer protiv Njemačke, br. 8453/04, 16. srpnja 2009.
Baytar protiv Turske, br. 45440/04, 14. listopada 2014.
Bazo González protiv Španjolske, br. 30643/04, 16. prosinca 2008.
Bédat protiv Švicarske [VV], br. 56925/08, 29. ožujka 2016.
Beggs protiv Ujedinjene Kraljevine (odl.), br. 15499/10, 16. listopada 2012.
Beghal protiv Ujedinjene Kraljevine, br. 4755/16, 28. veljače 2019.
Belashev protiv Rusije, br. 28617/03, 4. prosinca 2008.
Belilos protiv Švicarske, 29. travnja 1988., Serija A br. 132
Bellerín Lagares protiv Španjolske (odl.), br. 31548/02, 4. studenog 2003.
Belugin protiv Rusije, br. 2991/06, 26. studenog 2019.
Bendenoun protiv Francuske, 24. veljače 1994., Serija A br. 284
Benham protiv Ujedinjene Kraljevine, 10. lipnja 1996., Izvješća o presudama i odlukama 1996-III

Beraru protiv Rumunjske, br. 40107/04, 18. ožujka 2014.

Béres i drugi protiv Mađarske, br. 59588/12 i 2 druga predmeta, 17. siječnja 2017.

Berliński protiv Poljske, br. 27715/95 i 30209/96, 20. lipnja 2002.

Berlizev protiv Ukrajine, br. 43571/12, 8. srpnja 2021.

Beuze protiv Belgije [VV], br. 71409/10, 9. studenog 2018.

Bideault protiv Francuske, br. 11261/84, odluka Komisije od 9. prosinca 1987., Odluke i izvješća 48

Bikas protiv Njemačke, br. 76607/13, 25. siječnja 2018.

Bivolaru protiv Rumunjske (br. 2), br. 66580/12, 2. listopada 2018.

Bjarki H. Diego protiv Islanda, br. 30965/17, 15. ožujka 2022.

Blaj protiv Rumunjske, br. 36259/04, 8. travnja 2014.

Block protiv Mađarske, br. 56282/09, 25. siječnja 2011.

Blokhin protiv Rusije [VV], br. 47152/06, 23. ožujka 2016.

Bobeş protiv Rumunjske, br. 29752/05, 9. srpnja 2013.

Bocos-Cuesta protiv Nizozemske, br. 54789/00, 10. studenog 2005.

Boddaert protiv Belgije, 12. listopada 1992., Serija A br. 235-D

Bodet protiv Belgije (odl.), br. 78480/13, 5 siječnja 2017.

Böhmer protiv Njemačke, br. 37568/97, 3. listopada 2002.

Bokhonko protiv Gruzije, br. 6739/11, 22. listopada 2020.

Boldea protiv Rumunjske, br. 19997/02, 15. veljače 2007.

Bonder protiv Ukrajine, br. 18895/08, 16. travnja 2019.

Bonev protiv Bugarske, br. 60018/00, 8. lipnja 2006.

Bonisch protiv Austrije, 6. svibnja 1985., Serija A br. 92

Bonzi protiv Švicarske, br. 7854/77, odluka Komisije od 12. srpnja 1978., Odluke i izvješća 12

Borzhonov protiv Rusije, br. 18274/04, 22. siječnja 2009.

Boulois protiv Luksemburga [VV], br. 37575/04, ECHR 2012

Boutaffala protiv Belgije,* br. 20762/19, 28. lipnja 2022.

Borisova protiv Bugarske, br. 56891/00, 21. prosinca 2006.

Borg protiv Malte, br. 37537/13, 12. siječnja 2016.

Borgers protiv Belgije, 30. listopada 1991., Serija A br. 214-B

Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi protiv Irske [VV], br. 45036/98, ECHR 2005-VI

Botten protiv Norveške, 19. veljače 1996., Izvješća o presudama i odlukama 1996–I

Boyan Gospodinov protiv Bugarske, br. 28417/07, 5. travnja 2018.

Bozkaya protiv Turske, br. 46661/09, 5. rujna 2017.

Brandstetter protiv Austrije, 28. kolovoza 1991., Serija A br. 211

Bratyakin protiv Rusije (odl.), br. 72776/01, 9. ožujka 2006.

Breijer protiv Nizozemske (odl.), br. 41596/13, 3. srpnja 2018.

Brennan protiv Ujedinjene Kraljevine, br. 39846/98, ECHR 2001-X

Bricmont protiv Belgije, 7. srpnja 1989., Serija A br. 158

Brozicek protiv Italije, 19. prosinca 1989., Serija A br. 167

Brus protiv Belgije, br. 18779/15, 14. rujna 2021.
Busco protiv Francuske, br. 1466/07, 14. listopada 2010.
Budak protiv Turske, br. 69762/12, 16. veljače 2021.
Buijen protiv Njemačke, br. 27804/05, 1. travnja 2010.
Buliga protiv Rumunjske, br. 22003/12, 16. veljače 2021.
Bulut protiv Austrije, 22. veljače 1996., Izvješća o presudama i odlukama 1996-II
Burak Hun protiv Turske, br. 17570/04, 15. prosinca 2009.
Buscemi protiv Italije, br. 29569/95, ECHR 1999-VI
Busuttil protiv Malte, br. 48431/18, 3. lipnja 2021.
Butkevich protiv Rusije, br. 5865/07, 13. veljače 2018.
Butkevičius protiv Litve, br. 48297/99, ECHR 2002-II (izvadci)
Bykov protiv Rusije [VV], br. 4378/02, 10. ožujka 2009.

—C—

C. protiv Italije, br. 10889/84, odluka Komisije od 11. svibnja 1988., Odluke i izvješća 56
C.G.P. protiv Nizozemske, br. 29835/96, odluka Komisije od 15. siječnja 1997.
C.P. i drugi protiv Francuske, br. 36009/97, 1. kolovoza 2000.
Cabral protiv Nizozemske, br. 37617/10, 28. kolovoza 2018.
Cafagna protiv Italije, br. 26073/13, 12. listopada 2017.
Campbell i Fell protiv Ujedinjene Kraljevine, 28. lipnja 1984., Serija A br. 80
Calabrò protiv Italije i Njemačke (odl.), br. 59895/00, ECHR 2002-V
Caldas Ramírez de Arrellano protiv Španjolske (odl.), br. 68874/01, ECHR 2003-I (izvadci)
Can protiv Austrije, br. 9300/81, izvješće Komisije od 12. srpnja 1984.
Capeau protiv Belgije, br. 42914/98, ECHR 2005-I
Caraian protiv Rumunjske, br. 34456/07, 23. lipnja 2015.
Caresana protiv Ujedinjene Kraljevine (odl.), br. 31541/96, 29. kolovoza 2000.
Carmel Saliba protiv Malte, br. 24221/13, 29. studenog 2016.
Carrefour France protiv Francuske (odl.), br. 37858/14, 1. listopada 2019.
Casse protiv Luksemburga, br. 40327/02, 27. travnja 2006.
Castillo Algar protiv Španjolske, 28. listopada 1998., Izvješća o presudama i odlukama 1998-VIII
Čatānciu protiv Rumunjske (odl.), br. 22717/17, 6. prosinca 2018.
Célice protiv Francuske, br. 14166/09, 8. ožujka 2012.
Cerovšek i Božičnik protiv Slovenije, br. 68939/12 i 68949/12, 7. ožujka 2017.
Cēsnieks protiv Latvije, br. 9278/06, 11. veljače 2014.
Chap Ltd protiv Armenije, br. 15485/09, 4. svibnja 2017.
Chaushev i drugi protiv Rusije, br. 37037/03 i 2 druga predmeta, 25. listopada 2016.
Cheema protiv Belgije, br. 60056/08, 9. veljače 2016.
Chernika protiv Ukrajine, br. 53791/11, 12. ožujka 2020.

Chiarello protiv Njemačke, br. 497/17, 20. lipnja 2019.

Chichlian i Ekindjian protiv Francuske, br. 10959/84, izvješće Komisije od 16. ožujka 1989.

Chim i Przywieczerski protiv Poljske, br. 36661/07 i 38433/07, 12. travnja 2018.

Chong Coronado protiv Andore, br. 37368/15, 23. srpnja 2020.

Čivinskaitė protiv Litve, br. 21218/12, 15. rujna 2020.

Clarke protiv Ujedinjene Kraljevine (odl.), br. 23695/02, 25. kolovoza 2005.

Cleve protiv Njemačke, br. 48144/09, 15. siječnja 2015.

Clinique Mozart SARL protiv Francuske, br. 46098/99, 8. lipnja 2004.

Coëme i drugi protiv Belgije, br. 32492/96 i 4 druga predmeta, ECHR 2000-VII

Collozza i Rubinat protiv Italije, br. 9024/80, izvješće Komisije od 5. svibnja 1983., Serija A br. 89

Colozza protiv Italije, 12. veljače 1985., Serija A br. 89

Constantin i Stoian protiv Rumunjske, br. 23782/06 i 46629/06, 29. rujna 2009.

Constantinides protiv Grčke, br. 76438/12, 6. listopada 2016.

Cooper protiv Ujedinjene Kraljevine [VV], br. 48843/99, 16. prosinca 2003.

Cornelis protiv Nizozemske (odl.), br. 994/03, ECHR 2004–V (izvadci)

Correia de Matos protiv Portugala (odl.), br. 48188/99, ECHR 2001-XII

Correia de Matos protiv Portugala [VV], br. 56402/12, 4. travnja 2018.

Craxi protiv Italije (br. 1), br. 34896/97, 5. prosinca 2002.

Croissant protiv Njemačke, 25. rujna 1992., Serija A br. 237-B

Cuscani protiv Ujedinjene Kraljevine, br. 32771/96, 24. rujna 2002.

Cutean protiv Rumunjske, br. 53150/12, 2. prosinca 2014.

Ćwik protiv Poljske, br. 31454/10, 5. studeni 2020.

Czajkowski protiv Poljske (odl.), br. 6809/03, 16. listopada 2007.

Czekalla protiv Portugala, br. 38830/97, ECHR 2002-VIII

—D—

D. protiv Finske, br. 30542/04, 7. srpnja 2009.

Daktaras protiv Litve (odl.), br. 42095/98, 11. siječnja 2000.

Daktaras protiv Litve, br. 42095/98, ECHR 2000-X

Dallos protiv Mađarske, br. 29082/95, ECHR 2001-II

Damir Sibgatullin protiv Rusije, br. 1413/05, 24. travnja 2012.

Dan protiv the Moldavije (br. 2), br. 57575/14, 10. studeni 2020.

Dănilă protiv Rumunjske, br. 53897/00, 8. ožujka 2007.

Danilov protiv Rusije, br. 88/05, 1. prosinca 2020.

Daştan protiv Turske, br. 37272/08, 10. listopada 2017.

Daud protiv Portugala, 21. travnja 1998., izvješća o presudama i odlukama 1998-II

Dāvidsons i Savins protiv Latvije, br. 17574/07 i 25235/07, 7. siječnja 2016.

Davran protiv Turske, br. 18342/03, 3. studenog 2009.

De Cubber protiv Belgije, 26. listopada 1984., Serija A br. 86

De Salvador Torres protiv Španjolske, 24. listopada 1996., Izvješća o presudama i odlukama 1996-V

De Tommaso protiv Italije [VV], br. 43395/09, 23. veljače 2017.

Delcourt protiv Belgije, 17. siječnja 1970., Serija A br. 11

Deli protiv Moldavije, br. 42010/06, 22. listopada 2019.

Demicoli protiv Malte, 27. kolovoza 1991., Serija A br. 210

Deweer protiv Belgije, 27. veljače 1980., Serija A br. 35

Dhahbi protiv Italije, br. 17120/09, 8. travnja 2014.

Di Martino and Molinari protiv Italije, br. 15931/15 i 16459/15, 25. ožujka 2021.

Diamantides protiv Grčke (br. 2), br. 71563/01, 19. svibnja 2005.

Dicle i Sadak protiv Turske, br. 48621/07, 16. lipnja 2015.

Didu protiv Rumunjske, br. 34814/02, 14. travnja 2009.

Dijkhuizen protiv Nizozemske, br. 61591/16, 8. lipnja 2021.

Dimitar Mitev protiv Bugarske, br. 34779/09, 8. ožujka 2018.

Dimović protiv Srbije, br. 24463/11, 28. lipnja 2016.

Diriöz protiv Turske, br. 38560/04, 31. svibnja 2012.

Dobbertin protiv Francuske, 25. veljače 1993., Serija A br. 256-D

Dodoja protiv Hrvatske, br. 53587/17, 24. lipnja 2021.

Dominka protiv Slovačke (odl.), br. 14630/12, 3. travnja 2018.

Dondarini protiv San Marina, br. 50545/99, 6. srpnja 2004.

Donohoe protiv Irske, br. 19165/08, 12. prosinca 2013.

Doorson protiv Nizozemske, 26. ožujka 1996., Izvješća o presudama i odlukama 1996-II

Dorado Baúlde protiv Španjolske (odl.), br. 23486/12, 1. rujna 2015.

Dorokhov protiv Rusije, br. 66802/01, 14. veljače 2008.

Dorozhko i Pozharskiy protiv Estonije, br. 14659/04 i 16855/04, 24. travnja 2008.

Döry protiv Švedske, br. 28394/95, 12. studenog 2002.

Dowsett protiv Ujedinjene Kraljevine, br. 39482/98, ECHR 2003-VII

Doyle protiv Irske, br. 51979/17, 23. svibnja 2019.

Dragojević protiv Hrvatske, br. 68955/11, 15. siječnja 2015.

Dragoş Ioan Rusu protiv Rumunjske, br. 22767/08, 31. listopada 2017.

Drassich protiv Italije, br. 25575/04, 11. prosinca 2007.

Drozdz i Janousek protiv Francuske i Španjolske, 26. lipnja 1992., Serija A br. 240

Dubois protiv Francuske, br. 52833/19, 28. travnja 2022.

Dubus S.A. protiv Francuske, br. 5242/04, 11. lipnja 2009.

Dvorski protiv Hrvatske [VV], br. 25703/11, ECHR 2015

Dzelili protiv Njemačke (odl.), br. 15065/05, 29. rujna 2009.

—E—

Eckle protiv Njemačke, 15. srpnja 1982., serija A br. 51
Edwards i Lewis protiv Ujedinjene Kraljevine [VV], br. 39647/98 i 40461/98, ECHR 2004-X
Eftimov protiv bivše jugoslavenske republike Makedonije, br. 59974/08, 2. srpnja 2015.
Sigurður Einarsson i drugi protiv Islanda, br. 39757/15, 4. lipnja 2019.
Einhorn protiv Francuske (odl.), br. 71555/01, ECHR 2001-XI
El Haski protiv Belgije, br. 649/08, 25. rujna 2012.
El Kaada protiv Njemačke, br. 2130/10, 12. studenog 2015.
Elif Nazan Şeker protiv Turske, br. 41954/10, 8. ožujka 2022.
Enea protiv Italije [VV], br. 74912/01, ECHR 2009
Engel i drugi protiv Nizozemske, 8. lipnja 1976., Serija A br. 22
Erdogan protiv Turske, br. 14723/89, odluka Komisije od 9. srpnja 1992., Odluke i izvješća 73
Erduran i Em Export Diş Tic A.Ş. protiv Turske, br. 25707/05 i 28614/06, 20. studenog 2018.
Ergin protiv Turske (br. 6), br. 47533/99, ECHR 2006-VI (izvadci)
Erkapić protiv Hrvatske, br. 51198/08, 25. travnja 2013.
Eshonkulov protiv Rusije, br. 68900/13, 15. siječnja 2015.
Eurofinacom protiv Francuske (odl.), br. 58753/00, ECHR 2004-VII
Evaggelou protiv Grčke, br. 44078/07, 13. siječnja 2011.
Ezeh i Connors protiv Ujedinjene Kraljevine [VV], br. 39665/98 i 40086/98, 9. listopada 2003., ECHR 2003-X

—F—

F i M protiv Finske, br. 22508/02, 17. srpnja 2007.
Faig Mammadov protiv Azerbajdžana, br. 60802/09, 26. siječnja 2017.
Fakailo (Safoka) i drugi protiv Francuske, br. 2871/11, 2. listopada 2014.
Falk protiv Nizozemske (odl.), br. 66273/01, ECHR 2004-XI
Falzarano protiv Italije (odl.), br. 73357/14, 15. lipnja 2021
Famulyak protiv Ukrajine (odl.), br. 30180/11, 26. ožujka 2019.
Fariz Ahmadov protiv Azerbajdžana, br. 40321/07, 14. siječnja 2021
Farzaliyev protiv Azerbajdžana, br. 29620/07, 28. svibnja 2020.
Fatullayev protiv Azerbajdžana, br. 40984/07, 22. travnja 2010.
Faysal Pamuk protiv Turske, br. 430/13, 18. siječnja 2022.
Fazliyski protiv Bugarske, br. 40908/05, 16. travnja 2013.
Fedele protiv Njemačke (odl.), br. 11311/84, 9. prosinca 1987.
Fejde protiv Švedske, 29. listopada 1991., Serija A br. 212-C
Felix Guţu protiv Moldavije, br. 13112/07, 20. listopada 2020.
Ferrantelli i Santangelo protiv Italije, 7. kolovoza 1996., Izvješća o presudama i odlukama 1996-III
Ferrazzini protiv Italije [VV], br. 44759/98, ECHR 2001-VII

Fey protiv Austrije, 24. veljače 1993., Serija A br. 255-A
Filat protiv Moldavije, br. 11657/16, 7. prosinca 2021.
Filippini protiv San Marina (odl.), br. 10526/02, 28. kolovoza 2003.
Findlay protiv Ujedinjene Kraljevine, 25. veljače 1997., Izvješća o presudama i odlukama 1997-I
Fischer protiv Austrije (odl.), br. 27569/02, ECHR 2003-VI
Fleischner protiv Njemačke, br. 61985/12, 3. listopada 2019.
Flisar protiv Slovenije, br. 3127/09, 29. rujna 2011.
Foucher protiv Francuske, 18. ožujka 1997., Izvješća o presudama i odlukama 1997-II
Frâncu protiv Rumunjske, br. 69356/13, 13. listopada 2020.
Frumkin protiv Rusije, br. 74568/12, 5. siječnja 2016.
Fruni protiv Slovačke, br. 8014/07, 21. lipnja 2011.
Funke protiv Francuske, 25. veljače 1993., Serija A br. 256-A

—G—

G.B. protiv Francuske, br. 44069/98, ECHR 2001-X
G.C.P. protiv Rumunjske, br. 20899/03, 20. prosinca 2011.
G.I.E.M. S.R.L. i drugi protiv Italije (osnovanost zahtjeva) [VV], br. 1828/06 i dva druga, 28. lipnja 2018.
Gabrielyan protiv Armenije, br. 8088/05, 10. travnja 2012.
Gäfgen protiv Njemačke [VV], br. 22978/05, ECHR 2010
Gafgaz Mammadov protiv Azerbajdžana, br. 60259/11, 15. listopada 2015.
Galan protiv Italije (odl.), br. 63772/16, 18. svibnja 2021.
Galstyan protiv Armenije, br. 26986/03, 15. studenog 2007.
Gani protiv Španjolske, br. 61800/08, 19. veljače 2013.
Garbuz protiv Ukrajine, br. 72681/10, 19. veljače 2019.
García Hernández protiv Španjolske, br. 15256/07, 16. studenog 2010.
García Ruiz protiv Španjolske [VV], br. 30544/96, ECHR 1999-I
Garycki protiv Poljske, br. 14348/02, 6. veljače 2007.
Gast i Popp protiv Njemačke, br. 29357/95, ECHR 2000-II
Geerings protiv Nizozemske, br. 30810/03, ECHR 2007-III
Gelenidze protiv Gruzije, br. 72916/10, 7. studeni 2019.
George-Laviniu Ghiurău protiv Rumunjske, br. 15549/16, 16. lipnja 2020.
Gestur Jónsson i Ragnar Halldór Hall protiv Islanda [VV], br. 68273/14 i 68271/14, 22. prosinca 2020.
Giosakis protiv Grčke (br. 3), br. 5689/08, 3. svibnja 2011.
Goddi protiv Italije, 9. travnja 1984., Serija A br. 76
Gogitidze i drugi protiv Gruzije, br. 36862/05, 12. svibnja 2015.
Goktepe protiv Belgije, br. 50372/99, 2. lipnja 2005.
Gorbunov i Gorbachev protiv Rusije, br. 43183/06 i 27412/07, 1. ožujka 2016.
Gorgievski protiv bivše jugoslavenske republike Makedonije, br. 18002/02, 16. srpnja 2009.

Gorgiladze protiv Gruzije, br. 4313/04, 20. listopada 2009.

Gossa protiv Poljske, br. 47986/99, 9. siječnja 2007.

Gómez de Liaño y Botella protiv Španjolske, br. 21369/04, 22. srpnja 2008.

Gómez Olmeda protiv Španjolske, br. 61112/12, 29. ožujka 2016.

Grădinar protiv Moldavije, br. 7170/02, 8. travnja 2008.

Gradinger protiv Austrije, 23. listopada 1995., Serija A br. 328-C

Grande Stevens i drugi protiv Italije, br. 18640/10 i 4 druga predmeta, 4. ožujka 2014.

Granger protiv Ujedinjene Kraljevine, 28. ožujka 1990., Serija A br. 174

Graviano protiv Italije, br. 10075/02, 10. veljače 2005.

Grayson i Barnham protiv Ujedinjene Kraljevine, br. 19955/05 i 15085/06, 23. rujna 2008.

Grba protiv Hrvatske, br. 47074/12, 23. studenog 2017.

Gregaćević protiv Hrvatske, br. 58331/09, 10. srpnja 2012.

Grievess protiv Ujedinjene Kraljevine [VV], br. 57067/00, ECHR 2003-XII (izvadci)

Gröning protiv Njemačke (odl.), br. 71591/17, 20. listopada 2020.

Guðmundur Andri Ástráðsson protiv Islanda [VV], br. 26374/18, 1. prosinca 2020.

Guérin protiv Francuske, 29. srpnja 1998., Izvešća o presudama i odlukama 1998-V

Guisset protiv Francuske, br. 33933/96, ECHR 2000-IX

Gülağacı protiv Turske (odl.), br. 40259/07, 13. travnja 2021.

Güngör protiv Njemačke (odl.), br. 31540/96, 24. siječnja 2002.

Gurguchiani protiv Španjolske, br. 16012/06, 15. prosinca 2009.

Gürkan protiv Turske, br. 10987/10, 3. srpnja 2012.

Gutsanovi protiv Bugarske, br. 34529/10, ECHR 2013 (izvadci)

Güveç protiv Turske, br. 70337/01, ECHR 2009 (izvadci)

—H—

H. i J. protiv Nizozemske (odl.), br. 978/09 i 992/09, 13. studenog 2014.

Haarde protiv Islanda, br. 66847/12, 23. studenog 2017.

Haas protiv Njemačke (odl.), br. 73047/01, 17. studenog 2005.

Habran i Dalem protiv Belgije, br. 43000/11 i 49380/11, 17. siječnja 2017.

Hadjianastassiou protiv Grčke, 16. prosinca 1992., Serija A br. 252

Hamer protiv Belgije, br. 21861/03, ECHR 2007-V (izvadci)

Hanif i Khan protiv Ujedinjene Kraljevine, br. 52999/08 i 61779/08, 20. prosinca 2011.

Hanu protiv Rumunjske, br. 10890/04, 4. lipnja 2013.

Harabin protiv Slovačke, br. 58688/11, 20. studenog 2012.

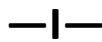
Harutyunyan protiv Armenije, br. 36549/03, ECHR 2007-III

Hasáliková protiv Slovačke, br. 39654/15, 24. lipnja 2021.

Hauschildt protiv Danske, 24. svibnja 1989., Serija A br. 154

Haxhia protiv Albanije, br. 29861/03, 8. listopada 2013.

Heaney i McGuinness protiv Irske, br. 34720/97, ECHR 2000-XII
Heglas protiv Češke Republike, br. 5935/02, 1. ožujka 2007.
Henri Rivière i drugi protiv Francuske, br. 46460/10, 25. srpnja 2013.
Henryk Urban i Ryszard Urban protiv Poljske, br. 23614/08, 30. studenog 2010.
Hermi protiv Italije [VV], br. 18114/02, ECHR 2006-XII
Hernández Royo protiv Španjolske, br. 16033/12, 20. rujna 2016.
Hokkeling protiv Nizozemske, br. 30749/12, 14. veljače 2017.
Holm protiv Švedske, 25. studenog 1993., Serija A br. 279-A
Horvatić protiv Hrvatske, br. 36044/09, 17. listopada 2013.
Hümmer protiv Njemačke, br. 26171/07, 19. srpnja 2012.
Husain protiv Italije (odl.), br. 18913/03, ECHR 2005-III
Husayn (Abu Zubaydah) protiv Poljske, br. 7511/13, 24. srpnja 2014.
Hüseyin Turan protiv Turske, br. 11529/02, 4. ožujka 2008.
Huseyn i drugi protiv Azerbajdžana, br. 35485/05 i 3 druga predmeta, 26. srpnja 2011.

I.A. protiv Francuske, 23. rujna 1998., Izvješća o presudama i odlukama 1998-VII
I.H. i drugi protiv Austrije, br. 42780/98, 20. travnja 2006.
lasir protiv Belgije, br. 21614/12, 26. siječnja 2016.
Iancu protiv Rumunjske, br. 62915/17, 23. veljače 2021
Ibrahim i drugi protiv Ujedinjene Kraljevine [VV], br. 50541/08 i 3 druga predmeta, 13. rujna 2016.
İbrahim Öztürk protiv Turske, br. 16500/04, 17. veljače 2009.
Idalov protiv Rusije [VV], br. 5826/03, 22. svibnja 2012.
Iglin protiv Ukrajine, br. 39908/05, 12. siječnja 2012.
Ignat protiv Rumunjske, br. 17325/16, 9. studenog 2021.
Igual Coll protiv Španjolske, br. 37496/04, 10. ožujka 2008.
Igor Pascari protiv Republike Moldavije, br. 25555/10, 30. kolovoza 2016.
Ilgar Mammadov protiv Azerbajdžana (br. 2), br. 919/15, 16. studenog 2017.
Imbrioscia protiv Švicarske, 24. studenog 1993., Serija A br. 275
Incal protiv Turske, 9. lipnja 1998., Izvješća o presudama i odlukama 1998-IV
International Banka for Commerce i Development AD i drugi protiv Bugarske, br. 7031/05, 2. lipnja 2016.
Ibrahim Ülger protiv Turske, br. 57250/00, 29. srpnja 2004.
Ismoilov i drugi protiv Rusije, br. 2947/06, 24. travnja 2008.
Istrate protiv Rumunjske, br. 44546/13, 13. travnja 2021.
Işyar protiv Bugarske, br. 391/03, 20. studenog 2008.

—J—

J.K. i drugi protiv Švedske [VV], br. 59166/12, 23. kolovoza 2016.
J.M. i drugi protiv Austrije, br. 61503/14 i dva druga predmeta, 1. lipnja 2017.
Jalloh protiv Njemačke [VV], br. 54810/00, ECHR 2006-IX
Janatuinen protiv Finske, br. 28552/05, 8. prosinca 2009.
Janosevic protiv Švedske, br. 34619/97, ECHR 2002-VII
Jasiński protiv Poljske, br. 30865/96, 20. prosinca 2005.
Jasper protiv Ujedinjene Kraljevine [VV], br. 27052/95, 16. veljače 2000.
Jhangiryan protiv Armenije, br. 44841/08 i 63701/09, 8. listopada 2020.
Johansen protiv Njemačke, br. 17914/10, 15. rujna 2016.
John Murray protiv Ujedinjene Kraljevine [VV], 8. veljače 1996., Izvješća o presudama i odlukama 1996-I
Jorgic protiv Njemačke, br. 74613/01, ECHR 2007-III
Jossemaume protiv Francuske, br. 39243/10, 8. ožujka 2012.
Judge protiv Ujedinjene Kraljevine (odl.), br. 35863/10, 8. veljače 2011.
Juha Nuutinen protiv Finske, br. 45830/99, 24. travnja 2007.
Julius Kloiber Schlachthof GmbH i drugi protiv Austrije, br. 21565/07 i tri druga predmeta, 4. travnja 2013.
*Júlíus Þór Sigurþórsson protiv Islanda**, br. 38797/17, 16. srpnja 2019.
Jussila protiv Finske [VV], br. 73053/01, ECHR 2006-XIV

—K—

K. protiv Francuske, br. 10210/82, odluka Komisije od 7. prosinca 1983., Odluke i izvješća 35
Kačiu i Kotorri protiv Albanije, br. 33192/07 i 33194/07, 25. lipnja 2013.
Kadagishvili protiv Gruzije, br. 12391/06, 14. svibnja 2020.
Kalēja protiv Latvije, br. 22059/08, 5. listopada 2017.
Kamasinski protiv Austrije, 19. prosinca 1989., Serija A br. 168
Kamenos protiv Cipra, br. 147/07, 31. listopada 2017.
Kangers protiv Latvije, br. 35726/10, 14. ožujka 2019.
Kapetanios i drugi protiv Grčke, br. 3453/12 i 2 druga predmeta, 30. travnja 2015.
Kapustyak protiv Ukrajine, br. 26230/11, 3. ožujka 2016.
Karimov i drugi protiv Azerbajdžana, br. 24219/16 i 2 druga, 22. srpnja 2021.
Fikret Karahan protiv Turske, br. 53848/07, 16. ožujka 2021.
Karaman protiv Njemačke, br. 17103/10, 27. veljače 2014.
Karelin protiv Rusije, br. 926/08, 20. rujna 2016.
Karpenko protiv Rusije, br. 5605/04, 13. ožujka 2012.
Karrar protiv Belgije, br. 61344/16, 31. kolovoza 2021.
Kartoyev i drugi protiv Rusije, br. 9418/13 i 2 druga predmeta, 19. listopada 2021.
Kasatkin protiv Rusije (odl.), br. 53672/14, 22. lipnja 2021.

Kashlev protiv Estonije, br. 22574/08, 26. travnja 2016.

Kasparov i drugi protiv Rusije, br. 21613/07, 3. listopada 2013.

Kaste i Mathisen protiv Norveške, br. 18885/04 i 21166/04, ECHR 2006-XIII

Kart protiv Turske [VV], br. 8917/05, ECHR 2009 (izvadci)

Katritsch protiv Francuske, br. 22575/08, 4. studenog 2010.

Kemal Coşkun protiv Turske, br. 45028/07, 28. ožujka 2017.

Kereselidze protiv Gruzije, br. 39718/09, 28. ožujka 2019.

Kerman protiv Turske, br. 35132/05, 22. studenog 2016.

Kerr protiv Ujedinjene Kraljevine (odl.), br. 63356/00, 23. rujna 2003.

Keskin protiv Nizozemske, br. 2205/16, 19. siječnja 2021.

Khalfaoui protiv Francuske, br. 34791/97, ECHR 1999-IX

Khan protiv Ujedinjene Kraljevine, br. 35394/97, ECHR 2000-V

Khlyustov protiv Rusije, br. 28975/05, 11. srpnja 2013.

Khodorkovskiy i Lebedev protiv Rusije, br. 11082/06 i 13772/05, 25. srpnja 2013.

Khodorkovskiy i Lebedev protiv Rusije (br.2), br. 42757/07 i 51111/07, 14. siječnja 2020.

Khudobin protiv Rusije, br. 59696/00, ECHR 2006-XII (izvadci)

Khuzhin i drugi protiv Rusije, br. 13470/02, 23. listopada 2008.

Kikabidze protiv Gruzije, br. 57642/12, 16. studenog 2021.

Kilin protiv Rusije, br. 10271/12, 11. svibnja 2021.

Klimentyev protiv Rusije, br. 46503/99, 16. studenog 2006.

Klouvi protiv Francuske, br. 30754/03, 30. lipnja 2011.

Knox protiv Italije, br. 76577/13, 24. siječnja 2019.

Kobiashvili protiv Gruzije, br. 36416/06, 14. ožujka 2019.

Kohen i drugi protiv Turske,* br. 66616/10, 7. lipnja 2022.

Kok protiv Nizozemske (odl.), br. 43149/98, 4. srpnja 2000.

Kolesnikova protiv Rusije, br. 45202/14, 2. ožujka 2021.

König protiv Njemačke, 28. lipnja 1978., Serija A br. 27

Konstas protiv Grčke, br. 53466/07, 24. svibnja 2011.

Kontalexis protiv Grčke, br. 59000/08, 31. svibnja 2011.

Kormev protiv Bugarske, br. 39014/12, 5. listopada 2017.

Krasniki protiv Češke Republike, br. 51277/99, 28. veljače 2006.

Kremzow protiv Austrije, 21. rujna 1993., Serija A br. 268-B

Krestovskiy protiv Rusije, br. 14040/03, 28. listopada 2010.

Kriegisch protiv Njemačke (odl.), br. 21698/06, 23. studenog 2010.

Kristiansen protiv Norveške, br. 1176/10, 17. prosinca 2015.

Kröcher i Möller protiv Švicarske, br. 8463/78, odluka Komisije od 9. srpnja 1981., Odluke i izvješća 26

Krombach protiv Francuske, br. 29731/96, ECHR 2001-II

Kulikowski protiv Poljske, br. 18353/03, 19. svibnja 2009.

Kuopila protiv Finske, br. 27752/95, 27. travnja 2000.

Kuzmina i drugi protiv Rusije, br. 66152/14 i 8 drugih, 20. travnja 2021.

Kyprianou protiv Cipra [VV], br. 73797/01, ECHR 2005-XIII

—L—

Labergere protiv Francuske, br. 16846/02, 26. rujna 2006.

Lacadena Calero protiv Španjolske, br. 23002/07, 22. studenog 2011.

Lagerblom protiv Švedske, br. 26891/95, 14. siječnja 2003.

Lagutin i drugi protiv Rusije, br. 6228/09 i 4 druga predmeta, 24. travnja 2014.

Lähteenmäki protiv Estonije, br. 53172/10, 21. lipnja 2016.

Lala protiv Nizozemske, 22. rujna 1994., Serija A br. 297-A

Lamatic protiv Rumunjske, br. 55859/15, 1. prosinca 2020

Lambin protiv Rusije, br. 12668/08, 21. studenog 2017.

Larrañaga Arando i drugi protiv Španjolske (odl.), br. 73911/16 i dva druga predmeta, 25. lipnja 2019.

Lazu protiv Republike Moldavije, br. 46182/08, 5. srpnja 2016.

Lanz protiv Austrije, br. 24430/94, 31. siječnja 2002.

Laska i Lika protiv Albanije, br. 12315/04 i 17605/04, 20. travnja 2010.

Lauko protiv Slovačke, 2. rujna 1998., Izvješća o presudama i odlukama 1998-VI

Lavents protiv Latvije, br. 58442/00, 28. studenog 2002.

Layijov protiv Azerbajdžana, br. 22062/07, 10. travnja 2014.

Leas protiv Estonije, br. 59577/08, 6. ožujka 2012.

Legillon protiv Francuske, br. 53406/10, 10. siječnja 2013.

Lena Atanasova protiv Bugarske, br. 52009/07, 26. siječnja 2017.

Lhermitte protiv Belgije [VV], br. 34238/09, 29. studenog 2016.

Liblik i drugi protiv Estonije, br. 173/15 i 5 drugih predmeta, 28. svibnja 2019.

Lilian Erhan protiv Moldavije,* br. 21947/16, 5. srpnja 2022.

Lilly protiv Francuske (odl.), br. 53892/00, 3. prosinca 2002.

Lobarev i drugi protiv Rusije, br. 10355/09 i 5 drugih, 28. siječnja 2020.

Lobzhanidze i Peradze protiv Gruzije, br. 21447/11 i 35839/11, 27. veljače 2020.

Löffler protiv Austrije, br. 30546/96, 3. listopada 2000.

Lucà protiv Italije, br. 33354/96, ECHR 2001-II

Lučić protiv Hrvatske, br. 5699/11, 27. veljače 2014.

Luedicke, Belkacem i Koç protiv Njemačke, 28. studenog 1978., Serija A br. 29

Loizides protiv Cipra,* br. 31029/15, 5. srpnja 2022.

Lundkvist protiv Švedske (odl.), br. 48518/99, ECHR 2003-XI

Lutz protiv Njemačke, 25. kolovoza 1987., Serija A br. 123

Lysyuk protiv Ukrajine, br. 72531/13, 14. listopada 2021.

—M—

- M protiv Nizozemske*, br. 2156/10, 25. srpnja 2017.
- M.T.B. protiv Turske*, br. 147081/06, 12. lipnja 2018.
- Maaouia protiv Francuske* [VV], br. 39652/98, ECHR 2000-X
- Maciszewski i drugi protiv Poljske* (odl.), br. 65313/13 et al., 23. lipnja 2020.
- Maestri i drugi protiv Italije*, br. 20903/15 i 3 druga predmeta, 8. srpnja 2021.
- Magee protiv Ujedinjene Kraljevine*, br. 28135/95, ECHR 2000-VI
- Magnitskiy i drugi protiv Rusije*, br. 32631/09 i 53799/12, 27. kolovoza 2019.
- Makeyan i drugi protiv Armenije*, br. 46435/09, 5. prosinca 2019.
- Makhfi protiv Francuske*, br. 59335/00, 19. listopada 2004.
- Maktouf i Damjanović protiv Bosne i Hercegovine* [VV], br. 2312/08 i 34179/08, ECHR 2013
- Malige protiv Francuske*, 23. rujna 1998., Izvješća o presudama i odlukama 1998-VII
- Malinas protiv Litve*, br. 10071/04, 1. srpnja 2008.
- Malofeyeva protiv Rusije*, br. 36673/04, 30. svibnja 2013.
- Mamatkulov i Askarov protiv Turske* [VV], br. 46827/99 i 46951/99, ECHR 2005-I
- Mamič protiv Slovenije (br. 2)*, br. 75778/01, ECHR 2006-X (izvadci)
- Marčan protiv Hrvatske*, br. 40820/12, 10. srpnja 2014.
- Marcello Viola protiv Italije*, br. 45106/04, ECHR 2006-XI (izvadci)
- Marcos Barrios protiv Španjolske*, br. 17122/07, 21. rujna 2010.
- Maresti protiv Hrvatske*, br. 55759/07, 25. lipnja 2009.
- Marguš protiv Hrvatske* [VV], br. 4455/10, ECHR 2014
- Marilena-Carmen Popa protiv Rumunjske*, br. 1814/11, 18. veljače 2020
- Marinoni protiv Italije*, br. 27801/12, 18. studenog 2021.
- Marpa Zeeland B.V. i Metal Welding B.V. protiv Nizozemske*, br. 46300/99, ECHR 2004-X (izvadci)
- Martin protiv Estonije*, br. 35985/09, 30. svibnja 2013.
- Martin protiv Ujedinjene Kraljevine*, br. 40426/98, 24. listopada 2006.
- Martínez Agirre i drugi protiv Španjolske* (odl.), br. 75529/16 i 79503/16, 25. lipnja 2019.
- Martinie protiv Francuske* [VV], br. 58675/00, ECHR 2006-VI
- Matanović protiv Hrvatske*, br. 2742/12, 4. travnja 2017.
- Matijašević protiv Srbije*, br. 23037/04, 19. rujna 2006.
- Matijašić protiv Hrvatske* (odl.), br. 38771/15, 8. lipnja 2021
- Matis protiv Francuske* (odl.), br. 43699/13, 6. listopada 2015.
- Mattick protiv Njemačke* (odl.), br. 62116/00, ECHR 2005-VII
- Mattoccia protiv Italije*, br. 23969/94, ECHR 2000-IX
- Matyjek protiv Poljske*, br. 38184/03, 24. travnja 2007.
- Matytsina protiv Rusije*, br. 58428/10, 27. ožujka 2014.
- Mariusz Lewandowski protiv Poljske*, br. 66484/09, 3. srpnja 2012.
- Svibnjazit protiv Rusije*, br. 63378/00, 20. siječnja 2005.

McFarlane protiv Irske [VV], br. 31333/06, 10. rujna 2010.

Medenica protiv Švicarske, br. 20491/92, ECHR 2001-VI

Meftah i drugi protiv Francuske [VV], br. 32911/96 i dva druga predmeta, ECHR 2002-VII

Mehmet Ali Eser protiv Turske, br. 1399/07, 15. listopada 2019.

Mehmet Duman protiv Turske, br. 38740/09, 23. listopada 2018.

Mehmet Zeki Çelebi protiv Turske, br. 27582/07, 28. siječnja 2020.

Melgarejo Martinez de Abellanos protiv Španjolske, br. 11200/19, 14. prosinca 2021.

Melich i Beck protiv Češke Republike, br. 35450/04, 24. srpnja 2008.

Melin protiv Francuske, 22. lipnja 1993., Serija A br. 261-A

Meng protiv Njemačke, br. 1128/17, 16. veljače 2021.

Mergen i drugi protiv Turske, br. 44062/09 i četiri druga predmeta, 31. svibnja 2016.

Mežnarić protiv Hrvatske, br. 71615/01, 15. srpnja 2005.

Micallef protiv Malte [VV], br. 17056/06, ECHR 2009

Mieg de Boofzheim protiv Francuske (odl.), br. 52938/99, ECHR 2002-X

Mika protiv Švedske (odl.), br. 31243/06, 27. siječnja 2009.

Mikhail Mironov protiv Rusije, br. 58138/09, 6. listopada 2020.

Mikhaylova protiv Rusije, br. 46998/08, 19. studenog 2015.

Mikolajová protiv Slovačke, br. 4479/03, 18. siječnja 2011.

Milachikj protiv Sjeverne Makedonije, br. 44773/16, 14. listopada 2021.

Milasi protiv Italije, 25. lipnja 1987., Serija A br. 119

Miliniene protiv Litve, br. 74355/01, 24. lipnja 2008.

Miljević protiv Hrvatske, br. 68317/13, 25. lipnja 2020.

Miller i drugi protiv Ujedinjene Kraljevine, br. 45825/99 i 2 druga predmeta, 26. listopada 2004.

Mimoshvili protiv Rusije, br. 20197/03, 28. lipnja 2011.

Minelli protiv Švicarske, 25. ožujka 1983., Serija A br. 62

Mircea protiv Rumunjske, br. 41250/02, 29. ožujka 2007.

Mirčetić protiv Hrvatske, br. 30669/15, 22. travnja 2021.

Mirilashvili protiv Rusije, br. 6293/04, 11. prosinca 2008.

Mitrov protiv bivše jugoslavenske republike Makedonije, br. 45959/09, 2. lipnja 2016.

Mityanin i Leonov protiv Rusije, br. 11436/06 i 22912/06, 7. svibnja 2019.

Monedero Angora protiv Španjolske (odl.), br. 41138/05, ECHR 2008

Monnell i Morris protiv Ujedinjene Kraljevine, 2. ožujka 1987.; Serija A br. 115

Montcornet de Caumont protiv Francuske (odl.), br. 59290/00, ECHR 2003-VII

Montera protiv Italije (odl.), br. 64713/01, 9. srpnja 2002.

Moiseyev protiv Rusije, br. 62936/00, 9. listopada 2008.

Moreira Ferreira protiv Portugala (br. 2) [VV], br. 19867/12, 11. srpnja 2017.

Morice protiv Francuske [VV], br. 29369/10, ECHR 2015

Moroz protiv Ukrajine, br. 5187/07, 2. ožujka 2017.

Moulet protiv Francuske (odl.), br. 27521/04, 13. rujna 2007.

Mtchedlishvili protiv Gruzije, br. 894/12, 25. veljače 2021.
Mucha protiv Slovačke, br. 63703/19, 25. studenog 2021.
Müller protiv Njemačke, br. 54963/08, 27. ožujka 2014.
Müller-Hartburg protiv Austrije, br. 47195/06, 19. veljače 2013.
Mulosmani protiv Albanije, br. 29864/03, 8. listopada 2013.
Murtazaliyeva protiv Rusije [VV], br. 36658/05, 18. prosinca 2018.
Mustafa protiv Bugarske, br. 1230/17, 28. studenog 2019.
Mustafa (Abu Hamza) protiv Ujedinjene Kraljevine (odl.), br. 31411/07, 18. siječnja 2011.
Mustafa Tunç i Fecire Tunç protiv Turske [VV], br. 24014/05, 14. travnja 2015.

—N—

Nagmetov protiv Rusije [VV], br. 35589/08, 30. ožujka 2017.
Nakhmanovich protiv Rusije, br. 55669/00, 2. ožujka 2006.
Natsvlshvili i Togonidze protiv Gruzije, br. 9043/05, ECHR 2014 (izvadci)
Natunen protiv Finske, br. 21022/04, 31. ožujka 2009.
Navalnyy i Gunko protiv Rusije, br. 75186/12, 10. studenog 2020.
Navalnyy protiv Rusije [VV], br. 29580/12 i četiri druga predmeta, 15. studenog 2018.
Navalnyy i Ofitserov protiv Rusije, br. 46632/13 i 28671/14, 23. veljače 2016.
Navone i drugi protiv Monaka, br. 62880/11 i dva druga predmeta, 24. listopada 2013.
Nechay protiv Ukrajine, br. 15360/10, 1. srpnja 2021.
Nechiporuk i Yonkalo protiv Ukrajine, br. 42310/04, 21. travnja 2011.
Negulescu protiv Rumunjske, br. 11230/12, 16. veljače 2021.
Nejdet Şahin i Perihan Şahin protiv Turske [VV], br. 13279/05, 20. listopada 2011.
Nemtsov protiv Rusije, br. 1774/11, 31. srpnja 2014.
Nerattini protiv Grčke, br. 43529/07, 18. prosinca 2008.
Nešťák protiv Slovačke, br. 65559/01, 27. veljače 2007.
Neumeister protiv Austrije, 27. lipnja 1968., Serija A br. 8
Nevzlin protiv Rusije, br. 26679/08, 18. siječnja 2022.
Nicholas protiv Cipra, br. 63246/10, 9. siječnja 2018.
Nicoleta Gheorghe protiv Rumunjske, br. 23470/05, 3. travnja 2012.
Niedermeier protiv Njemačke (odl.), br. 37972/05, 3. veljače 2009.
Nikitin protiv Rusije, br. 50178/99, ECHR 2004-VIII
Ninn-Hansen protiv Danske (odl.), br. 28972/75, ECHR 1999-V
Niţulescu protiv Rumunjske, br. 16184/06, 22. rujna 2015.
Nortier protiv Nizozemske, 24. kolovoza 1993., Serija A br. 267
Nurmagomedov protiv Rusije, br. 30138/02, 7. lipnja 2007.

—O—

O. protiv Norveške, br. 29327/95, ECHR 2003-II
O'Donnell protiv Ujedinjene Kraljevine, br. 16667/10, 7. travnja 2015.
O'Halloran i Francis protiv Ujedinjene Kraljevine [VV], br. 15809/02 i 25624/02, ECHR 2007-VIII
O'Neill protiv Ujedinjene Kraljevine (odl.), br. 14541/15, 8. siječnja 2019.
OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos protiv Rusije, br. 14902/04, 20. rujna 2011.
Oberschlick protiv Austrije (br. 1), 23. svibnja 1991., Serija A br. 204
Öcalan protiv Turske [VV], br. 46221/99, ECHR 2005-IV
Öcalan protiv Turske (odl.), br. 5980/07, 6. srpnja 2010.
Oddone i Pecci protiv San Marina, br. 26581/17 i 31024/17, 17. listopada 2019.
Oleksandr Volkov protiv Ukrajine, br. 21722/11, ECHR 2013
Omar protiv Francuske, 29. srpnja 1998., Izvješća o presudama i odlukama 1998-V
Otegi Mondragon protiv Španjolske, br. 4184/15 i četiri druga predmeta, 6. studenog 2018.
Otegi Mondragon i drugi protiv Španjolske (odl.), br. 4184/15, 3. studenog 2015.
Othman (Abu Qatada) protiv Ujedinjene Kraljevine, br. 8139/09, ECHR 2012
Özmurat İnşaat Elektrik Nakliyat Temizlik San. ve Tic. Ltd. Şti. protiv Turske, br. 48657/06, 28. studenog 2017.
Öztürk protiv Njemačke, 21. veljače 1984., Serija A br. 73

—P—

P.G. i J.H. protiv Ujedinjene Kraljevine, br. 44787/98, ECHR 2001-IX
P.K. protiv Finske (odl.), br. 37442/97, 9. srpnja 2002.
P.S. protiv Njemačke, br. 33900/96, 20. prosinca 2001.
Paci protiv Belgije, br. 45597/09, stavak 85., 17. travnja 2018.
Padin Gestoso protiv Španjolske (odl.), br. 39519/98, ECHR 1999-II (izvadci)
Padovani protiv Italije, 26. veljače 1993., Serija A br. 257-B
Paić protiv Hrvatske, br. 47082/12, 29. ožujka 2016.
Paixão Moreira Sá Fernandes protiv Portugala, br. 78108/14, 25. veljače 2020.
Pakelli protiv Njemačke, 25. travnja 1983., Serija A br. 64
Paksas protiv Litve [VV], br. 34932/04, ECHR 2011 (izvadci)
Palchik protiv Ukrajine, br. 16980/06, 2. ožujka 2017.
Pandjikidze i drugi protiv Gruzije, br. 30323/02, 27. listopada 2009.
Pandy protiv Belgije, br. 13583/02, 21. rujna 2006.
Papadakis protiv bivše jugoslavenske republike Makedonije, br. 50254/07, 26. veljače 2013.
Papon protiv Francuske (odl.), br. 54210/00, ECHR 2001-XII
Papon protiv Francuske (br. 2), br. 54210/00, ECHR 2002-VII
Paraponiaris protiv Grčke, br. 42132/06, 25. rujna 2008.
Parlov-Tkalčić protiv Hrvatske, br. 24810/06, 22. prosinca 2009.

Pasquini protiv San Marina (br. 2), br. 23349/17, 20. listopada 2020.

Pastörs protiv Njemačke, br. 55225/14, 3. listopada 2019.

Paulikas protiv Litve, br. 57435/09, 24. siječnja 2017.

Paunović protiv Srbije, br. 54574/07, 3. prosinca 2019.

Pedersen i Baadsgaard protiv Danske [VV], br. 49017/99, ECHR 2004–XI

Pélissier i Sassi protiv Francuske [VV], br. 25444/94, ECHR 1999-II

Pelladoah protiv Nizozemske, 22. rujna 1994., Serija A br. 297-B

Pello protiv Estonije, br. 11423/03, 12. travnja 2007

Penev protiv Bugarske, 20494/04, 7. siječnja 2010.

Peñafiel Salgado protiv Španjolske (odl.), br. 65964/01, 16. travnja 2002.

Pereira Cruz i drugi protiv Portugala, br. 56396/12 i 3 druga predmeta, 26. lipnja 2018.

Perez protiv Francuske [VV], br. 47287/99, ECHR 2004-I

Perna protiv Italije [VV], br. 48898/99, ECHR 2003-V

Peša protiv Hrvatske, br. 40523/08, 8. travnja 2010.

Pescador Valero protiv Španjolske, br. 62435/00, ECHR 2003-VII

Peter Armstrong protiv Ujedinjene Kraljevine, br. 65282/09, 9. prosinca 2014.

Petyo Petkov protiv Bugarske, br. 32130/03, 7. siječnja 2010.

Pfeifer i Plankl protiv Austrije, 25. veljače 1992., Serija A br. 227

Pham Hoang protiv Francuske, 25. rujna 1992., Serija A br. 243

Phillips protiv Ujedinjene Kraljevine, br. 41087/98, ECHR 2001-VII

Pierre-Bloch protiv Francuske, 21. listopada 1997., Izvješća o presudama i odlukama 1997-VI

Piersack protiv Belgije, 1. listopada 1982., Serija A br. 53

Pirozzi protiv Belgije, br. 21055/11, 17. travnja 2018.

Pishchalnikov protiv Rusije, br. 7025/04, 24. rujna 2009.

Piškin protiv Turske, br. 33399/18, 15. prosinca 2020.

Planka protiv Austrije, br. 25852/94, odluka Komisije od 15. svibnja 1996.

Poitrimol protiv Francuske, 23. studenog 1993., Serija A br. 277-A

Poletan i Azirovik protiv bivše jugoslavenske republike Makedonije, br. 26711/07 i 2 druga predmeta, 12. svibnja 2016.

Polufakin i Chernyshev protiv Rusije, br. 30997/02, 25. rujna 2008.

Polyakh i drugi protiv Ukrajine, br. 58812/15 i 4 druga, 17. listopada 2019.

Polyakov protiv Rusije, br. 77018/01, 29. siječnja 2009.

Poncelet protiv Belgije, br. 44418/07, 30. ožujka 2010.

Popov protiv Rusije, br. 26853/04, 13. srpnja 2006.

Popovici protiv Moldavije, br. 289/04 i 41194/04, 27. studenog 2007.

Poppe protiv Nizozemske, br. 32271/04, 24. ožujka 2009.

Posokhov protiv Rusije, br. 63486/00, ECHR 2003-IV

Prade protiv Njemačke, br. 7215/10, 3. ožujka 2016.

Prájiná protiv Rumunjske, br. 5592/05, 7. siječnja 2014.

Previti protiv Italije (odl.), br. 45291/06, 8. prosinca 2009.
Priebke protiv Italije (odl.), br. 48799/99, 5. travnja 2001.
Prina protiv Rumunjske (odl.), br. 37697/13, 8. rujna 2020.
Produkcija Plus Storitveno podjetje d.o.o. protiv Slovenije, br. 47072/15, 23. listopada 2018.
Protopapa protiv Turske, br. 16084/90, 24. veljače 2009.
Przydział protiv Poljske, br. 15487/08, 24. svibnja 2016.
Pugžlys protiv Poljske, br. 446/10, 14. lipnja 2016.
Pullar protiv Ujedinjene Kraljevine, 10. lipnja 1996., Izvješća o presudama i odlukama 1996-III
Pullicino protiv Malte (odl.), br. 45441/99, 15. lipnja 2000.
Putz protiv Austrije, 22. veljače 1996., Izvješća o presudama i odlukama 1996-I

—Q—

Quaranta protiv Švicarske, 24. svibnja 1991., Serija A br. 205

—R—

R. protiv Belgije, br. 15957/90, odluka Komisije od 30. ožujka 1992., Odluke i izvješća 72
R. protiv Ujedinjene Kraljevine (odl.), br. 33506/05, 4. siječnja 2007.
R.B. protiv Estonije, br. 22597/16, 22. lipnja 2021.
R.D. protiv Poljske, br. 29692/96 i 34612/97, 18. prosinca 2001.
R.S. protiv Njemačke (odl.), br. 19600/15, 28. ožujka 2017.
Radio France i drugi protiv Francuske, br. 53984/00, ECHR 2004-II
Raimondo protiv Italije, 22. veljače 1994., Serija A br. 281-A
Ramanauskas protiv Litve [VV], br. 74420/01, ECHR 2008
Ramanauskas protiv Litve (br. 2), br. 55146/14, 20. veljače 2018.
Ramda protiv Francuske, br. 78477/11, 19. prosinca 2017.
Ramos Nunes de Carvalho e Sá protiv Portugala [VV], br. 55391/13 i 2 druga predmeta, 6. studenog 2018.
Rasmussen protiv Poljske, br. 38886/05, 28. travnja 2009.
Ravnsborg protiv Švedske, 23. ožujka 1994., Serija A br. 283-B
Raza protiv Bugarske, br. 31465/08, 11. veljače 2010.
Razvozhayev protiv Rusije i Ukrajine i Udaltsov protiv Rusije, br. 75734/12 i 2 druga predmeta, 19. studenog 2019.
Refah Partisi (Stranka socijalne skrbi) i drugi protiv Turske (odl.), br. 41340/98 i 3 druga predmeta, 3. listopada 2000.
Reichman protiv Francuske, br. 50147/11, 12. srpnja 2016.
Reinhardt i Slimane-Kaïd protiv Francuske, 31. ožujka 1998., Izvješća o presudama i odlukama 1998-II
Remli protiv Francuske, 23. travnja 1996., Izvješća o presudama i odlukama 1996-II
Richert protiv Poljske, br. 54809/07, 25. listopada 2011.
Riepan protiv Austrije, br. 35115/97, ECHR 2000-XII
Ringeisen protiv Austrije, 16. srpnja 1971., Serija A br. 13

Ringvold protiv Norveške, br. 34964/97, ECHR 2003-II
Rodionov protiv Rusije, br. 9106/09, 11. prosinca 2018.
Romenskiy protiv Rusije, br. 22875/02, 13. lipnja 2013.
*Rook protiv Njemačke**, br. 1586/15, 25. srpnja 2019.
Rostomashvili protiv Gruzije, br. 13185/07, 8. studenog 2018.
Rouille protiv Francuske, br. 50268/99, 6. siječnja 2004.
Rowe i Davis protiv Ujedinjene Kraljevine [VV], br. 28901/95, ECHR 2000-II
Rudnichenko protiv Ukrajine, br. 2775/07, 11. srpnja 2013.
Ruiz Torija protiv Španjolske, 9. prosinca 1994., Serija A br. 303-A
Rupa protiv Rumunjske (br. 1), br. 58478/00, 16. prosinca 2008.
Rushiti protiv Austrije, br. 28389/95, 21. ožujka 2000.
*Rusishvili protiv Gruzije**, br. 15269/13, 30. lipnja 2022.
Rutkowski i drugi protiv Poljske, br. 72287/10 i 2 druga predmeta, 7. srpnja 2015.
Rybacki protiv Poljske, br. 52479/99, 13. siječnja 2009.
Rywin protiv Poljske, br. 6091/06 i dva druga predmeta, 18. veljače 2016.

—S—

R. S. protiv Švicarske, 28. studenog 1991., Serija A br. 220
S.C. IMH Suceava S.R.L. protiv Rumunjske, br. 24935/04, 29. listopada 2013.
S.N. protiv Švedske, br. 34209/96, ECHR 2002-V
Saadi protiv Italije [VV], br. 37201/06, ECHR 2008
Saccoccia protiv Austrije (odl.), br. 69917/01, 5. srpnja 2007.
Sadak i drugi protiv Turske (br. 1), br. 29900/96 i 3 druga predmeta, ECHR 2001-VIII
Şahiner protiv Turske, br. 29279/95, 25. rujna 2001.
Sainte-Marie protiv Francuske, 16. prosinca 1992., Serija A br. 253-A
Sakhnovskiy protiv Rusije [VV], br. 21272/03, 2. studenog 2010.
Sakit Zahidov protiv Azerbajdžana, br. 51164/07, 12. studenog 2015.
Salabiaku protiv Francuske, 7. listopada 1988., Serija A br. 141-A
Salduz protiv Turske [VV], br. 36391/02, ECHR 2008
Şaman protiv Turske, br. 35292/05, 5. travnja 2011.
Sampech protiv Italije (odl.), br. 55546/09, 19. svibnja 2015.
Sanader protiv Hrvatske, br. 66408/12, 12. veljače 2015.
Sancaklı protiv Turske, br. 1385/07, 15. svibnja 2018.
Sandu protiv Republike Moldavije, br. 16463/08, 11. veljače 2014.
Sapunarescu protiv Njemačke (odl.), br. 22007/03, 11. rujna 2006.
Saric protiv Danske (odl.), br. 31913/96, 2. veljače 1999.
Šarkienė protiv Litve (odl.), br. 51760/10, 27. lipnja 2017.

Sassi i Benchellali protiv Francuske, br. 10917/15 i 10941/15, 25. studenog 2021.

Saunders protiv Ujedinjene Kraljevine [VV], 17. prosinca 1996., Izvješća o presudama i odlukama 1996-VI

Sawoniuk protiv Ujedinjene Kraljevine (odl.), br. 63716/00, ECHR 2001-VI

Schatschaschwili protiv Njemačke [VV], br. 9154/10, ECHR 2015

Schenk protiv Švicarske, 12. srpnja 1988., Serija A br. 140

Schmautzer protiv Austrije, 23. listopada 1995., Serija A br. 328-A

Schmid-Laffer protiv Švicarske, br. 41269/08, 16. lipnja 2015.

Schneider protiv Francuske (odl.), br. 49852/06, 30. lipnja 2009.

Scholer protiv Njemačke, br. 14212/10, 18. prosinca 2014.

Schwarzenberger protiv Njemačke, br. 75737/01, 10. kolovoza 2006.

Sejdovic protiv Italije [VV], br. 56581/00, ECHR 2006-II

Sekanina protiv Austrije, 25. kolovoza 1993., Serija A br. 266-A

Seleznev protiv Rusije, br. 15591/03, 26. lipnja 2008.

Seliwiak protiv Poljske, br. 3818/04, 21. srpnja 2009.

Sepil protiv Turske, br. 17711/07, 12. studenog 2013.

Sequeira protiv Portugala (odl.), br. 73557/01, ECHR 2003-VI

Sergey Afanasyev protiv Ukrajine, br. 48057/06, 15. studenog 2012.

Serrano Contreras protiv Španjolske (br. 2), br. 2236/19, 26. listopada 2021.

Seton protiv Ujedinjene Kraljevine, br. 55287/10, 31. ožujka 2016.

Shabelnik protiv Ukrajine (br. 2), br. 15685/11, 1. lipnja 2017.

Shannon protiv Ujedinjene Kraljevine (odl.), br. 67537/01, ECHR 2004-IV

Shekhov protiv Rusije, br. 12440/04, 19. lipnja 2014.

Shorazova protiv Malte, br. 51853/19, 3. ožujka 2022.

Shulepova protiv Rusije, br. 34449/03, 11. prosinca 2008.

Shumeyev i drugi protiv Rusije (odl.), br. 29474/07 i 2 druga predmeta, 22. rujna 2015.

Sibgatullin protiv Rusije, br. 32165/02, 23. travnja 2009.

Sidabras i Diautas protiv Litve (odl.), br. 55480/00 i 59330/00, 1. srpnja 2003.

Sievert protiv Njemačke, br. 29881/07, 19. srpnja 2012.

Sigríður Elín Sigfúsdóttir protiv Islanda, br. 41382/17, 25. veljače 2020.

Silickienė protiv Litve, br. 20496/02, 10. travnja 2012.

Simeonovi protiv Bugarske [VV], br. 21980/04, 12. svibnja 2017.

Simon Price protiv Ujedinjene Kraljevine, br. 15602/07, 15. rujna 2016.

Şimşek, Andiç i Boğatekin protiv Turske (odl.), br. 75845/12 et al., 17. ožujka 2020.

Sipavičius protiv Litve, br. 49093/99, 21. veljače 2002.

Sîrghi protiv Rumunjske, br. 19181/09, 24. svibnja 2016.

Sitnevskiy i Chaykovskiy protiv Ukrajine, br. 48016/06 i 7817/07, 10. studenog 2016.

Škaro protiv Hrvatske, br. 6962/13, 6. prosinca 2016.

Sklyar protiv Rusije, br. 45498/11, 18. srpnja 2017.

*Škrlić protiv Hrvatske**, br. 21835/06, 11. srpnja 2019.

Štomka protiv Poljske, br. 68924/12, 6. prosinca 2018
Šmajgl protiv Slovenije, br. 29187/10, 4. listopada 2016.
Sociedade de Construções Martins & Vieira, Lda., i drugi protiv Portugala, br. 56637/10 i pet drugih predmeta, 30. listopada 2014.
Soering protiv Ujedinjene Kraljevine, 7. srpnja 1989., Serija A br. 161
Solakov protiv bivše jugoslavenske republike Makedonije, br. 47023/99, ECHR 2001-X
Sofri i drugi protiv Italije (odl.), br. 37235/97, ECHR 2003-VIII
Soytemiz protiv Turske, br. 57837/09, 27. studenog 2018.
Spînu protiv Rumunjske, br. 32030/02, 29. travnja 2008.
Sršen protiv Hrvatske (odl.), br. 30305/13, 22. siječnja 2019.
Stanford protiv Ujedinjene Kraljevine, 23. veljače 1994., Serija A br. 282-A
Starokadomskiy protiv Rusije (br. 2), br. 27455/06, 13. ožujka 2014.
Štefančič protiv Slovenije, br. 18027/05, 25. listopada 2012.
Steininger protiv Austrije, br. 21539/07, 17. travnja 2012.
Stepanyan protiv Armenije, br. 45081/04, 27. listopada 2009.
Stephens protiv Malte (br. 3), br. 35989/14, 14. siječnja 2020.
Stevan Petrović protiv Srbije, br. 6097/16 i 28999/19, 20. travnja 2021.
Stirmanov protiv Rusije, br. 31816/08, 29. siječnja 2019.
Štitić protiv Hrvatske, br. 29660/03, 8. studenog 2007.
Stoichkov protiv Bugarske, br. 9808/02, 24. ožujka 2005.
Stojkovic protiv Francuske i Belgije, br. 25303/08, 27. listopada 2011.
Stoimenov protiv bivše jugoslavenske republike Makedonije, br. 17995/02, 5. travnja 2007.
Stow i Gai protiv Portugala (odl.), br. 18306/04, 4. listopada 2005.
Šubinski protiv Slovenije, br. 19611/04, 18. siječnja 2007.
Suhadolc protiv Slovenije (odl.), br. 57655/08, 17. svibnja 2011.
Suküt protiv Turske (odl.), br. 59773/00, 11. rujna 2007.
Süleyman protiv Turske, br. 59453/10, 17. studenog 2020.
Sutter protiv Švicarske, 22. veljače 1984., Serija A br. 74
Suuripää protiv Finske, br. 43151/02, 12. siječnja 2010.
*Svanidze protiv Gruzije**, br. 37809/08, 25. srpnja 2019.
Svinarenko i Slyadnev protiv Rusije [VV], br. 32541/08 i 43441/08, ECHR 2014 (izvadci)
Szabó protiv Švedske (odl.), br. 28578/03, 27. lipnja 2006.

—T—

T.K. protiv Litve, br. 114000/12, 12. lipnja 2018.
Tabaï protiv Francuske (odl.), br. 73805/01, 17. veljače 2004.
Talmane protiv Latvije, br. 47938/07, 13. listopada 2016.

Tarāu protiv Rumunjske, br. 3584/02, 24. veljače 2009.

Tatishvili protiv Rusije, br. 1509/02, ECHR 2007-I

Taxquet protiv Belgije [VV], br. 926/05, ECHR 2010

Tchokhanelidze protiv Gruzije, br. 31536/07, 28. lipnja 2018.

Teixeira de Castro protiv Portugala, 9. lipnja 1998., Izvješća o presudama i odlukama 1998-IV

Telfner protiv Austrije, br. 33501/96, 20. ožujka 2001.

Tempel protiv Republike Češke, br. 44151/12, 25. lipnja 2020.

Teodor protiv Rumunjske, br. 46878/06, 4. lipnja 2013.

Teslya protiv Ukrajine, br. 52095/11, 8. listopada 2020.

Thiam protiv Francuske, br. 80018/12, 18. listopada 2018.

Thomann protiv Švicarske, 10. lipnja 1996., Izvješća o presudama i odlukama 1996-III

Thomas protiv Ujedinjene Kraljevine (odl.), br. 19354/02, 10. svibnja 2005.

Tierce i drugi protiv San Marina, br. 24954/94 i dva druga predmeta, ECHR 2000-IX

Tikhonov i Khasis protiv Rusije, br. 12074/12 i 16442/12, 16. veljače 2021.

Tirado Ortiz i Lozano Martin protiv Španjolske (odl.), br. 43486/98, ECHR 1999-V

Toeva protiv Bugarske (odl.), br. 53329/99, 9. rujna 2004.

Tolmachev protiv Estonije, br. 73748/13, 9. srpnja 2015.

Tonkov protiv Belgije, br. 41115/14, 8. ožujka 2022.

Topić protiv Hrvatske, br. 51355/10, 10. listopada 2013.

Tortladze protiv Gruzije, br. 42371/08, 18. ožujka 2021.

Trepashkin protiv Rusije (br. 2), br. 14248/05, 16. prosinca 2010.

Trofimov protiv Rusije, br. 1111/02, 4. prosinca 2008.

Trubić protiv Hrvatske (odl.), br. 44887/10, 2. listopada 2012.

Truten protiv Ukrajine, br. 18041/08, 23. lipnja 2016.

Tsalkitzis protiv Grčke (br. 2), br. 72624/10, 19. listopada 2017.

Tseber protiv Češke Republike, br. 46203/08, 22. studenog 2012.

Tsonyo Tsonev protiv Bugarske (br. 2), br. 2376/03, 14. siječnja 2010.

Turbylev protiv Rusije, br. 4722/09, 6. listopada 2015.

Türk protiv Turske, br. 22744/07, 5. rujna 2017.

Turyev protiv Rusije, br. 20758/04, 11. listopada 2016.

Twalib protiv Grčke, 9. lipnja 1998., Izvješća o presudama i odlukama 1998-IV

Twomey, Cameron i Guthrie protiv Ujedinjene Kraljevine (odl.), br. 67318/09 i 22226/12, 28. svibnja 2013.

Tychko protiv Rusije, br. 56097/07, 11. lipnja 2015.

—U—

Ubach Mortes protiv Andore (odl.), br. 46253/99, ECHR 2000-V

Ucak protiv Ujedinjene Kraljevine (odl.), br. 44234/98, 24. siječnja 2002.

Üçdağ protiv Turske, br. 23314/19, 31. kolovoza 2021.
Urazbayev protiv Rusije, br. 13128/06, 8. listopada 2019.
*Ürek i Ürek protiv Turske**, br. 74845/12, 30. srpnja 2019.

—V—

V. protiv Finske, br. 40412/98, 24. travnja 2007.
V. protiv Ujedinjene Kraljevine [VV], br. 24888/94, ECHR 1999-IX
Vacher protiv Francuske, 17. prosinca 1996., Izvješća o presudama i odlukama 1996-VI
Valeriy Lopata protiv Rusije, br. 19936/04, 30. listopada 2012.
Vamvakas protiv Grčke (br. 2), br. 2870/11, 9. travnja 2015.
Van de Hurk protiv Nizozemske, 19. travnja 1994., Serija A br. 288
Van Geyselhem protiv Belgije [VV], br. 26103/95, ECHR 1999-I
Van Mechelen i drugi protiv Nizozemske, 23. travnja 1997., Izvješća o presudama i odlukama 1997-III
Van Wesenbeeck protiv Belgije, br. 67496/10 i 52936/12, 23. svibnja 2017.
Vanfuli protiv Rusije, br. 24885/05, 3. studenog 2011.
Vanyan protiv Rusije, br. 53203/99, 15. prosinca 2005.
Vardan Martirosyan protiv Armenije, br. 13610/12, 15. lipnja 2021.
Varela Geis protiv Španjolske, br. 61005/09, 5. ožujka 2013.
Vasenin protiv Rusije, br. 48023/06, 21. lipnja 2016.
Västberga Taxi Aktiebolag i Vulic protiv Švedske, br. 36985/97, 23. srpnja 2002.
Vaudelle protiv Francuske, br. 35683/97, ECHR 2001-I
Vayiç protiv Turske, br. 18078/02, ECHR 2006-VIII (izvadci)
V.C.L. i A.N. protiv Ujedinjene Kraljevine, br. 77587/12 i 74603/12, 16. veljače 2021.
Vera Fernández-Huidobro protiv Španjolske, br. 74181/01, 6. siječnja 2010.
Verhoek protiv Nizozemske (odl.), br. 54445/00, 27. siječnja 2004.
Veselov i drugi protiv Rusije, br. 23200/10 i dva druga predmeta, 11. rujna 2012.
Vidal protiv Belgije, 22. travnja 1992., Serija A br. 235-B
Vidgen protiv Nizozemske, br. 29353/06, 10. srpnja 2012.
Vidgen protiv Nizozemske (odl.), br. 68328/17, 8. siječnja 2019.
Viorel Burzo protiv Rumunjske, br. 75109/01 i 12639/02, 30. lipnja 2009.
Virgil Dan Vasile protiv Rumunjske, br. 35517/11, 15. svibnja 2018.
Visser protiv Nizozemske, br. 26668/95, 14. veljače 2002.
Vizgirda protiv Slovenije, br. 59868/08, 28. kolovoza 2018.
Vladimir Romanov protiv Rusije, br. 41461/02, 24. srpnja 2008.
Volkov i Adamskiy protiv Rusije, br. 7614/09 i 30863/10, 26. ožujka 2015.
Vronchenko protiv Estonije, br. 59632/09, 18. srpnja 2013.
Vyacheslav Korchagin protiv Rusije, br. 12307/16, 28. kolovoza 2018.

Vyerentsov protiv Ukrajine, br. 20372/11, 11. travnja 2013.

—W—

Wang protiv Francuske, br. 83700/17, 28. travnja 2022.

W.S. protiv Poljske, br. 21508/02, 19. lipnja 2007.

Walchli protiv Francuske, br. 35787/03, 26. srpnja 2007.

Weh protiv Austrije, br. 38544/97, 8. travnja 2004.

Welke i Biatek protiv Poljske, br. 15924/05, 1. ožujka 2011.

Wemhoff protiv Njemačke, 27. lipnja 1968., Serija A br. 7

Willems i Gorjon protiv Belgije, br. 74209/16 i 3 druga, 21. rujna 2021.

Włoch protiv Poljske (odl.), br. 27785/95, 30. ožujka 2000.

—X—

X. protiv Austrije, br. 6185/73, odluka Komisije od 29. svibnja 1975., Odluke i izvješća 2

X. protiv Belgije, br. 7628/73, odluka Komisije od 9. svibnja 1977., Odluke i izvješća 9

X protiv Nizozemske, br. 72631/17, 27. srpnja 2021.

Khoxhaj protiv Albanije, br. 15227/19, 9. veljače 2021.

—Y—

Y protiv Norveške, br. 56568/00, ECHR 2003-II (izvadci)

X. Y. protiv Slovenije, br. 41107/10, ECHR 2015 (izvadci)

Y.B. i drugi protiv Turske, br. 48173/99 i 48319/99, 28. listopada 2004.

Yaikov protiv Rusije, br. 39317/05, 18. lipnja 2015.

Yakuba protiv Ukrajine, br. 1452/09, 12. veljače 2019.

Yakhymovych protiv Ukrajine, br. 23476/15, 16. prosinca 2021.

Yam protiv Ujedinjene Kraljevine, br. 31295/11, 16. siječnja 2020.

Yankov i drugi protiv Bugarske, br. 4570/05, 23. rujna 2010.

Yaroslav Belousov protiv Rusije, br. 2653/13 i 60980/14, 4. listopada 2016.

Yeđer protiv Turske,* br. 4099/12, 7. lipnja 2022.

—Z—

Zagaria protiv Italije, br. 58295/00, 27. studenog 2007.

Zahirović protiv Hrvatske, br. 58590/11, 25. travnja 2013.

Zana protiv Turske, 25. studenog 1997., Izvješća o presudama i odlukama 1997-VII

Zarouali protiv Belgije, br. 20664/92, odluka Komisije od 29. lipnja 1994., Odluke i izvješća 78

Zdravko Stanev protiv Bugarske, br. 32238/04, 6. studenog 2012.

Zhang protiv Ukrajine, br. 6970/15, 13. studenog 2018.

Zhuk protiv Ukrajine, br. 45783/05, 21. listopada 2010.

Zhupnik protiv Ukrajine, br. 20792/05, 9. prosinca 2010.

Zličić protiv Srbije, br. 73313/17 i 20143/19, 26. siječnja 2021.

Zirnīte protiv Latvije, br. 69019/11, 11. lipnja 2020.

Zollmann protiv Ujedinjene Kraljevine (odl.), br. 62902/00, ECHR 2003-XII

Zoon protiv Nizozemske, br. 29202/95, ECHR 2000-XII

Zschüschen protiv Belgije (odl.), br. 23572/07, 2. svibnja 2017.